

Maanpuolustuskorkeakoulu

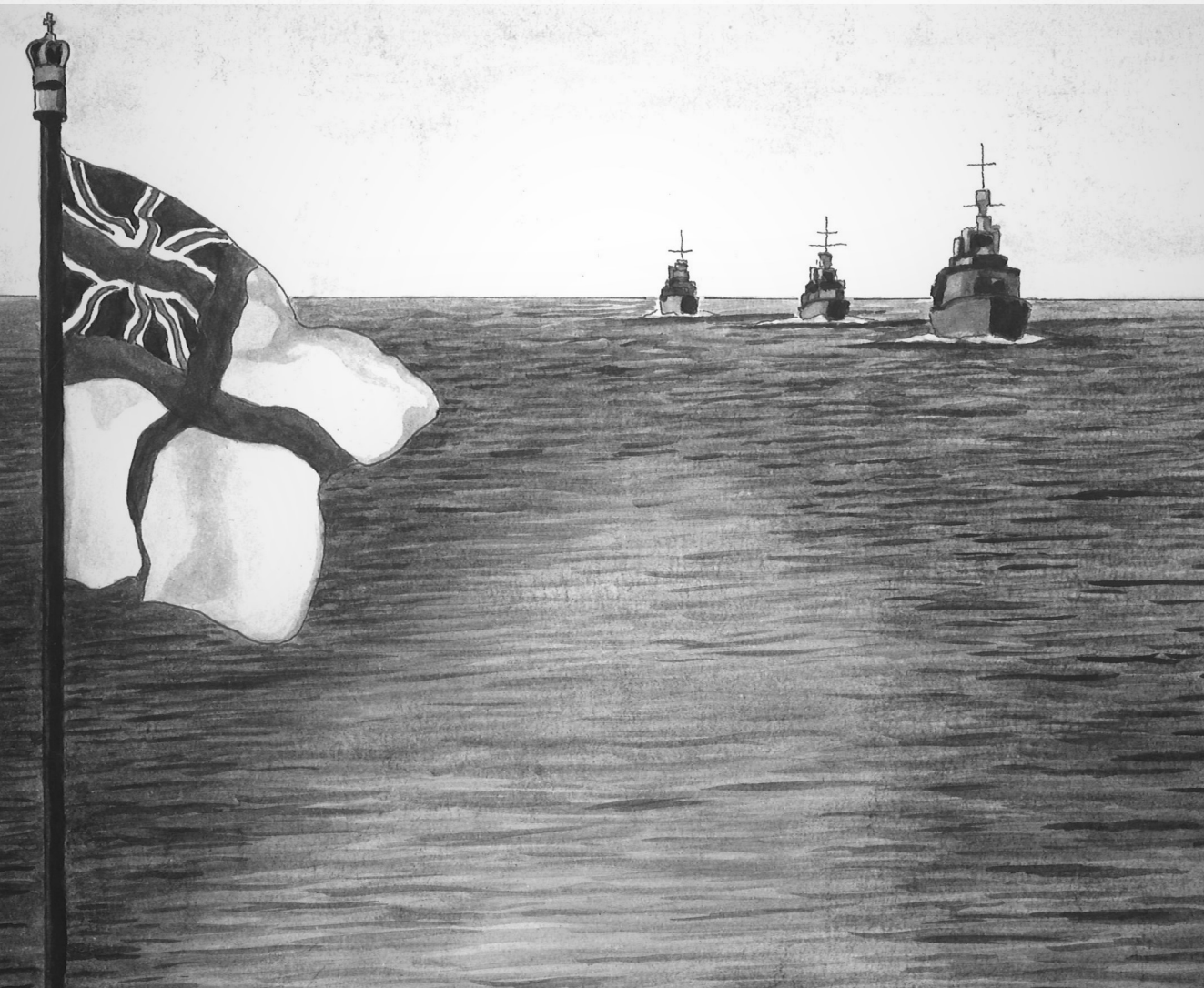
Sotataidon laitos

Julkaisusarja 2: Tutkimuselosteita nro 9

Victory at All Costs

Brittiläistä sotahistoriaa tutkimassa

Petteri Jouko, Raimo Ruokonen ja Aki Piesala (toim.)

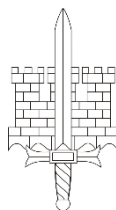
MAANPUOLUSTUSKORKEAKOULU
SOTATAIDON LAITOS
JULKAISUSARJA 2: TUTKIMUSSELOSTEITA NRO 9

NATIONAL DEFENCE UNIVERSITY
DEPARTMENT OF WARFARE
SERIES 2: RESEARCH REPORTS NO. 9

VICTORY AT ALL COSTS

Brittiläistä sotahistoriaa tutkimassa

Petteri Jouko, Raimo Ruokonen ja Aki Piesala (toim.)

MAANPUOLUSTUSKORKEAKOULU
SOTATAIDON LAITOS
HELSINKI 2020

Petteri Jouko, Raimo Ruokonen ja Aki Piesala (toim.): *Victory at All Costs – Brittiläistä sotahistoriaa tutkimassa*

Maanpuolustuskorkeakoulu
Sotataidon laitos
Julkaisusarja 2: Tutkimuseloiteita nro 9
National Defence University
Department of Warfare
Series 2: Research Reports No. 9

Toimituskunta:

Petteri Jouko, Raimo Ruokonen ja Aki Piesala

Kirjoittajat:

Petteri Jouko, Laura Haussalo, Aki Piesala, Raimo Ruokonen, Matti Tokola, Mika Jääskeläinen, Ilkka Tuomisto, Antti-Veikko Haimila, Lassi Piirainen ja Toni Mononen

Viimeisimmät julkaisut pdf-muodossa: <http://www.doria.fi/handle/10024/73990>

Kannen kuva: Lassi Piirainen (piirros, tussi ja peiteväri)

Piirroksiset ja kartat: Lassi Piirainen

Taitto: Aki Aunala

© Tekijät & Maanpuolustuskorkeakoulu

ISBN 978-951-25-3161-5 (nid.)

ISBN 978-951-25-3162-2 (PDF)

ISSN 2343-5275 (painettu)

ISSN 2343-5283 (verkkojulkaisu)

Maanpuolustuskorkeakoulu – Sotataidon laitos
National Defence University – Department of Warfare

PunaMusta Oy
Tampere 2020

SISÄLLYS

Petteri Jouko

1. JOHDANTO: BRITTEILÄISTÄ SOTAHISTORIAA TUTKIMASSA.....	1
Matkustamisen pitää avartaa.....	1
Brittiläisestä historiankirjoituksesta	2
Britannia ruled the waves.....	2
Kohteena ja pommittajana – ilmasotatoimet.....	3

Laura Haussalo

2. ENSIMMÄINEN MAAILMANSOTA BRITTEILÄISESSÄ HISTORIANKIRJOITUKSESSA – 1920-LUVUN JA NYKYPÄIVÄN TULKINNAT BRITTEILÄISESTÄ SODANJOHDOSTA.....	5
Johdanto.....	5
1920-luvun virallista historiaa, sotakirjoja, hagiografioita ja pettymyksen aikakauden alkua	6
Nyky näkemykset aikalaikirjoituksista	10
Lopuksi.....	14

Aki Piesala

3. KANSALLISSANKARI VAI ITSEKESKEINEN KONNA? – HISTORIAN TULKINNAT WINSTON CHURCHILLIN SODANJOHTAJUUDESTA 1940–1945	17
Lyhyt henkilöhistoria.....	17
Hankala sankari ja oman historiansa kirjoittaja: Churchill lähipöörin silmin.....	19
Edelläkävijä vai traumoihinsa takertuva raukka: Churchill, Välimeri ja toisen rintaman avaus.....	21
Generalissimo ja sotaherra: Churchill konnan roolissa?.....	22
Churchill ja uusimmat tulkinnat.....	25
Erään sodanjohtajan historiografiaa: Churchill-tulkinnat läpi vuosikymmenten.....	27
Lopuksi.....	28

Raimo Ruokonen

4. EMPIRE STRIKES BACK? – FALKLANDIN SOTA 1982 BRITTEILÄISESSÄ HISTORIAN TUTKIMUKSESSA	33
Aluksi.....	33
Falklandin sota ja sen juuret pähkinänkuoressa.....	34
Falklandin sota akateemisessa keskustelussa 1980- ja 1990-luvuilla.....	36
Uusi vuosituhat ja 20 vuotta sodasta.....	39
Arkistojen avautuminen ja tieteellinen tutkimus	41
Falkland ja ”uusi sotahistoria”	44
Lopuksi.....	45

Matti Tokola

5. THE BIG DEBATE – CARR VS. ELTON	51
E.H. Carr: What is History? Hämmennys Cambridgen yliopiston historian laitoksella...	51
G.R. Elton ja The Practice of History – Mestarin närkästys	54
Mitä mieltä historiantutkimus on suuresta debatista?	58
Alun Munslow, varovaista tunnustusta Carrin työlle.....	58
Quentin Skinner, Eltonin arvostelija.....	60
Anders Schinkel, särmien tasoittelija.....	60
Richard J. Evans, ylätasoin tarkkailija	61
Suuri debatti jatkuu.....	62

Mika Jääskeläinen

6. ENGAGE THE ENEMY CLOSELY – 1700-LUVUN BRITTLÄINEN LAIVASTOPOLITIIKKA BYNGISTA NELSONIIN	67
Laivaston organisointi ja resurssien hankkiminen.....	68
Taktiikan, liikkuvuuden ja tulivoiman kehittäminen laivastopolitiikan vaatimuksiin vastaamiseksi	69
”Tässä maassa on aika ajoin tarpeen mestata yksi amiraali muiden rohkaisemiksi”	70
Politiikan vaatima merireittien hallinta edellytti tukikohtaverkostoa ja logistiikkaa	71

Ilkka Tuomisto

7. BREAKING THE LINE – NELSONIN AJAN LAIVASTOTAKTIikka.....	75
Johdatus purjelaivakauden kulta-ajan sodankäyntiin	75
The Golden Age of Sail – Nelsonin aika.....	76
Ends, Ways and Means – Kuninkaallinen laivasto amiraalien työkaluna	77
The Six Major Fleet Battles – sovellettua laivastotaktiikkaa	81
Breaking the Line – johtopäätöksiä Nelsonin ajan laivastotaktiikasta	87

Antti-Veikko Haimila

8. O.M.G.! – AMIRAALI JOHN ”JACKIE” FISHER (1841–1920).....	91
”History is a record of exploded ideas”.....	92
”Big Conceptions and Quick Decisions” – War room/operaatiokeskus ja globaali viestiverkko	95
”Think in Oceans – shoot at sight” – ”Flotilla defence” ja taisteluristeilijät.....	98
”Never Deny: Never Explain: Never Apologise”	102
PS.	104

Lassi Piirainen

9. TARINA SELVIYTYMISESTÄ – THE BLITZ 1940–41	107
Myrsky nousee.....	107
Ihmiset myrskyn kourissa	109
Myrskyn jälkeen.....	115

10. KUNINKAALLISET ILMAVOIMAT SAKSAA POMMITTAMASSA – MITEN ALUEPOMMITUSDOKTRIINI SYNTYI JA MITÄ SIITÄ ON MYÖHEMMIN AJATELTU?	119
Oppi aluepommituksista	120
”Bomber Harris” – Sir Arthur T. Harris pommitusilmavoimien komentajana	124
Sotahistoriantutkimuksen näkökulmia pommitusilmavoimien toimintaan	126

JOHDANTO: BRITITILÄISTÄ SOTAHISTORIAA TUTKIMASSA

Petteri Jouko

Tämän kirjan kantta koristaa piirros neljästä sota-aluksesta. Millaisia mielikuvia piirros herättää? Minne laivat ovat matkalla? Mikä on niiden tehtävä? Koska alusten yksityiskohdat ja ikä jäävät harmauteen, voimme kuvitella alusten ajoittuvan kesäkuun alkuun vuonna 1940. Käynnissä on operaatio Dynamo, saarretun siirtomaa-armeijan (BEF) evakuointi Dunkerquen hiekkarannoilta. Vai ajoittuuko kuva sittenkin huhtikuuhun 1982, jolloin nopeasti koottu laivasto-osasto purjehti toiselle puolelle maailmaa puolustaakseen Britannian etuja? Falklandin sota siintää tulevaisuudessa, vaikka alusten uumenissa puuhailevat merimiehet eivät sitä tiedäkään. Kenties joukossa on yksi neljästä sota-aluksesta, jonka Argentiinan ilmavoimat onnistuvat lopulta upottamaan.

Vai symboloiko piirros Britannian vetäytymistä Euroopasta? Pas de Calais on jäänyt jo taivaanrantaan. Brexit on lopulta käsillä. Manner-eurooppalainen väestö ja valtamedia kauhistelevat Britannian päätöstä irtautua ”pyhästä allianssista”. Miten Britannia voi erota Euroopan Unionista? Ottamatta kantaa Brexitin puolesta tai sitä vastaan, historian näkökulmasta voisi pikemminkin ihmetellä, miten Britannia pysyi kymmeniä vuosia eurooppalaisessa koalitiossa. Onko Britannia pikemmin palaamassa poliittisen ja sotilaallisen tasapainottajan asemaan, jossa se toimi vuosisatoja?

Historiattomuus on synkkä ja ajankohtainen ilmiö. Historia ei tarjoa tulevaisuuden ratkaisuja, mutta se auttaa ymmärtämään nykyhetkeä. Tämä oli eräs syy valmistella sotahistorian tohtoriohjelmassa olevien opintomatka juuri Isoon-Britanniaan. Matka ei toteutunut, sillä COVID 19 -pandemia muutti suunnitelmat. Jäljelle jäi mahdollisuus julkaista matkalla pidettäväksi tarkoitetut esitelmät artikkeleina, ja toivoa, että tautitilanne on hallinnassa ensi vuonna. Ei Britannia minnekään katoa. Ei englannin kielen kautta kaikkialle levinnyt brittiläinen kulttuuri minnekään katoa.

Matkustamisen pitää avartaa

Sotahistorian tohtoriopiskelijat ovat tehneet vuodesta 2017 alkaen noin työviikon mittaisen opintomatkan ulkomaille. Kohteina ovat olleet Suomenkin sotahistoriaan nivoutuvat Sinimäen taistelulentät Virossa. Toissa vuonna tutuksi tulivat toisen maailmansodan ratkaisukohtiin kuuluvat aavat maihinnousurannat Normandiassa. Viime vuonna tohtoriopiskelijat saivat kouriintuntuvan käsityksen liike- ja kulutussodan käynnistä vieraillessaan Ardenneilla ja Verdunin verikukkuloilla.

Historiallisiin taistelupaikkoihin tutustuminen edesauttaa ymmärtämään päätöksiä, joita aikalaiset tekivät tai joita he olivat pakotettuja tekemään. Sotatoimia johtavilla komentajilla on usein käsissään huonoja vaihtoehtoja, joista he pyrkivät hahmottelemaan vähiten huonoimman nojautuen muun muassa koulutukseensa, kokemukseensa ja näkemyksiin paikallisten olosuhteiden vaikutuksista. Apulaisprofessori Mikko Karjalasta lainaten: ”– – sotahistorian tutkijan on pyrittävä ymmärtämään tutkittavaa il-

miötä kyseisen aikakauden ihmisen ajatusmaailmasta käsin”. Vaikka yhtäältä sotahistorian tutkijan on käsiteltävä tutkimuskohdettaan objektiivisesti, hänen on toisaalta kyettävä heittäytymään aikalaisen ajatus- ja arvomaailmaan. Muutoin ovat vaaroina ot-sikoita hakevan opportunistin oja ja anakronismin allikko.

Tänä vuonna toteutettavaksi suunniteltu matka ja siihen liittyvät alustukset poikkesi-
vat rakenteeltaan aiemmista matkoista. Tarkasteluiden keskiössä eivät olleet taistelut,
vaan brittiläinen historiankirjoitus ja yksittäisiä taisteluita laajemmat sotatoimet. Näitä
oli määrä tarkastella muun muassa Britannian kansallisarkistossa (The National Ar-
chives), kuninkaallisten ilmavoimien museossa sekä Portsmouthissa sijaitsevassa mu-
seokompleksissa (Portsmouth Historic Dockyard). Siellä se HMS Victory odottaa.

Brittiläisestä historiankirjoituksesta

Opiskelijoiden artikkelit jakautuvat kolmeen kokonaisuuteen. Neljä ensimmäistä ar-
tikkelia käsittelee brittiläistä historiankirjoitusta ja sen muutoksia. Ensimmäinen maa-
ilmansota, The Great War, on edelleen suosittu tutkimusaihe Britanniassa. Ennennä-
kemättömät tappiot koskettivat koko kansakuntaa ja imperiumia. Laura Haussalo ana-
lysoi Britannian sodanjohdosta tehtyjä tulkintoja. Johtivatko apinat lopulta leijonia
teuraalle, kuten eräs koulukunta on tulkinut vai oppiko Britannian sodanjohto jatku-
vasti kokemuksistaan?

Aki Piesalan artikkeli pureutuu Winston Churchillin johtajuuteen. Churchill lienee
eräs viime vuosisadan tutkituimpia suurmiehiä. Hänessä yhdistyvät ailahtelevan op-
portunistinen mielenlaatu ja koko joukko inhimillisiä heikkouksia. Mutta vaakakupissa
painavat myös luja tahto, ratkaisuhakuisuus ja retorinen taituruus. Joillekin Churchill
näyttäytyy imperialistisena rasistina, kun taas joillekin hän on demokratian pelastaja ja
anti-fasismien esikuva. Churchillista riittää ammennettavaa.

Raimo Ruokonen analysoi erästä viime vuosisadan erikoisinta sotaa. Kesken kylmän
sodan kaksi kapitalistiseen leiriin kuuluvaa valtiota taisteli pienen saariryhmän hallin-
nasta. Sota käytiin yli 10 000 kilometrin päässä Euroopasta ja vieläpä jokseenkin sodan
oikeussääntöjen mukaisesti. Ruokonen kuvaa artikkelissaan pian 40 vuotta sitten käy-
dyn Falklandin sodan historiankirjoitusta. Sotatoimien tarkasteluita on seurannut so-
dan yhteiskunnallisten vaikutusten tutkiminen. Trendi on siis paljolti samansuuntai-
nen kuin suomalaisessa sotahistoriankirjoituksessa. Kullakin aikakaudella käydään de-
battia historiankirjoituksen sisällöistä ja muodoista.

Matti Tokola arvioi tieteellistä keskustelua, joka tiivistyi Edward Carrin ja Geoffrey
Eltonin näkemyseroihin historiantutkimuksen luonteesta ja tarkoituksesta. Käyty kes-
kustelu alkoi 1960-luvulla, jolloin käsillä oli suuri sosiaalinen murros. Nykyhetkestä
tarkasteltuna radikaaliksi leimatun Carrin näkemykset historiantutkimuksen luontees-
ta vaikuttavat lähes traditionaalisilta. Vaikuttaakin siltä, että kunkin sukupolven on
keksittävä oma ja tuore lähestymiskulma historiaan. Siitä huolimatta peruskysymykset
totuudesta ja objektiivisuudesta ovat aina läsnä, kuten 1960-luvullakin käydyssä deba-
tissa. Totuus askarruttaa ihmistä.

Britannia ruled the waves

Merisotahistoria muodostaa teoksen toisen käsitteilykokonaisuuden. Vaikka Wellin-
gtonin johtamat punanuttuiset brittijoukot löivät ranskalaiset Waterloon aukeilla

vuonna 1815, kuninkaallisen laivaston merenherruus painoi lopulta Napoleonin kaatamisessa enemmän kuin yksittäinen taistelu. Sata vuotta myöhemmin saarivaltakunnalla oli lähettää vain muutama divisioona liittolaistensa tueksi mantereelle. Sen sijaan kuninkaallinen laivasto oli maailman suurin merimahti, joka kykeni pitämään yllä keskusvaltojen merisaartoa koko sodan ajan. Meri on aina läsnä brittiläisessä sotahistoriassa. Selitys on yksinkertainen. Brittien on ylitettävä meri lähteäkseen sotaan. Niin ikään meriyhteyksien hallinta on saarivaltakunnalle välttämätöntä. Muutoin kansakunnan elinkelpoisuus näivettyy.

Mika Jääskeläinen luo katsauksen brittiläiseen 1700-luvun laivastopolitiikkaan. Aggressiivisuus, laaja laivanrakennusohjelma ja kehittynyt huoltojärjestelmä loivat edellytykset sille, että Britannia kykeni luomaan ja ylläpitämään ”Pax Britannicaa” seuraavan vuosisadan aikana. Merenherruuden saavuttaminen edellytti useita laivastotaisteluja. Ilkka Tuomisto valaisee merisotataktiikkaa käsittelevässä kirjoituksessaan aikakauden linjalaivataktiikkaa, jonka avulla britit löivät vastustajansa kerta toisensa jälkeen. Taito, tahto, uskallus ja vastustajaa parempi johtaminen olivat nelsonilaisen voiton avaimet.

Ranskan vallankumoussotia seurasi ajanjakso, jolloin brittiläinen imperiumi paisui maailmanlaajuisiksi. Tämä ei olisi ollut mahdollista ilman kykyä suojata meriyhteyksiä. Ensimmäiseksi todelliseksi haastajaksi nousi keisarillinen Saksa 1900-luvun alussa. Antti-Veikko Haimila johdattelee lukijan brittiläiseen laivastopolitiikkaan amiraali John ”Jackie” Fisherin uran kautta. Uutta teknologiaa hyödyntävä kuninkaallinen laivasto personoituinkin eräällä lailla eksentrisessä, tarmokkaassa ja häikäilemättömässä Fisherissä.

Kohteena ja pommittajana – ilmasotatoimet

Julkaisun kolmannen kokonaisuuden muodostavat kaksi ilmasodankäyntiä käsittelevää artikkelia. Ilma-aseen kehittyminen muodosti Britannialle vaikean dilemman. Ensi kertaa vihollisella oli mahdollisuus vaikuttaa saarivaltakuntaan haastamatta ensin kuninkaallista laivastoa. Näin ollen taistelu Englannista ja sitä seuranneet pommitukset ovat muodostuneet laajalti tutkituksi ilmiöksi. Lassi Piirainen arvioi Luftwaffen pommitusten tehoa sekä keinoja, joilla väestöä pyrittiin suojamaan niin fyysisesti kuin henkisesti.

Liittoutuneiden Saksaa vastaan kohdistuneet aluepommitukset nousevat tasaisin väliajoin lehtien otsikoihin, viimeksi viime vuonna, kun Dresdenin pommituksista tuli kuluneeksi 75 vuotta. Toni Mononen erittelee tekstissään aluepommituksiin johtaneita syitä ja pommitusten taustalla vallinnutta doktriinia. Mononen asemoi pommitukset osaksi totaalista sota, jonka seurauksena yli 50 miljoonaa ihmistä menehtyi. Lisäksi Mononen analysoi tekstissään eri aikakausina vallinneita käsityksiä aluepommitusten tarkoituksenmukaisuudesta.

Rokotetta odottaen ja julkaisun tekemiseen myötävaikuttaneita kiittäen.

Professori Petteri Jouko

ENSIMMÄINEN MAAILMANSOTA BRITITILÄISESSÄ HISTORIANKIRJOITUKSESSA – 1920-LUVUN JA NYKYPÄIVÄN TULKINNAT BRITITILÄISESTÄ SODANJOHDOSTA

Laura Haussalo

Johdanto

Ensimmäinen maailmansota ja sen johtajat ovat olleet runsaasti tutkittu aihe jo siitä lähtien, kun sota vielä oli käynnissä. Historiallisesti merkittävä sota oli sitä myös Iso-Britannialle, joka sekä yhteiskuntana että armeijana kävi läpi suuria haasteita. Miestappiot olivat verrattain suuria, ja kysymykset sodanjohdon pätevydestä ja sen tekemistä ratkaisuista ovat aiheuttaneet huomattavan paljon keskustelua.

Heti sodan jälkeen ja vielä nykypäiviin saakka on brittiläistä historiankirjoitusta luonnehtinut suhtautuminen sotaan turhana ja sodanjohdossa kykenemättömänä. Aikalais-tutkimukset ja -kirjoitukset osin heijastivat ja myös vahvistivat yleistä mielialaa. Toisaalta viralliset tarinat pyrkivät esittämään sodan ja siihen osallistuneet brittijoukot mahdollisimman hyvässä valossa, näitä jopa glorifioiden ja romantisoiden. Mielenkiintoa olivat vahvistamassa ja luomassa myös lukuisat sotakirjoiksi kutsutut, biografialla ja historiaa sekoittaneet teokset. Niitä kirjoittivat yleensä sodan kokeneet poliitikot ja upseerit. Oma vaikutuksensa oli myös historioitsijoiden teoksilla ja monilla ”pettymyksen aikakauden” kirjoittajilla.

Brittiläisen siirtoarmeijan (*British Expeditionary Force, BEF*) pääesikuntaa (*General Headquarters, GHQ*) ja siellä vaikuttaneita henkilöitä on usein tutkittu kiinteässä yhteydessä brittijoukkojen ylipäällikön, sotamarsalkka Sir Douglas Haigin kanssa – ja hänen kompetensseihinsä keskittyvän debatoinnin varjossa. Yleinen, jo pian sodan jälkeen muodostunut käsitys *GHQ*:sta on luonnehtinut sitä todellisuudesta vieraantuneeksi ja epäpätevyydellään miestappioita aiheuttaneeksi. Tätä kantaa edustavista teoksista erityisesti Sir Basil Liddell Hartin vuoden 1930 *The Real War, 1914–1918* on tunnettu ja vaikutusvaltainen. Myös esimerkiksi sota-ajan pääministerin David Lloyd Georgan muistelmat ja Sir Winston Churchillin *The World Crisis* -teokset vahvistivat käsitystä.¹ Entisten esikuntaupseerien julkaisemissa muistelmissa näkökannat vaihtelivat. Jotkut painottivat esikuntaupseerien hyveellisyyttä, toiset taas kuvasivat *GHQ*:n eristäytynisyyttä kuten J. F. C. Fuller kuvaillessaan *GHQ*:ta ”suureksi luostariksi”.²

Tutkimusta (ja muistelmia, mielipidekirjoituksia sekä kirjallisuutta laidasta laitaan) on tehty monesta näkökulmasta ja erilaisista lähtökohdista. Erityisesti sodanjohdosta on saanut osakseen laajaa kiinnostusta, ja näkemykset sen suhteen ovat jakaneet mielipiteitä. Painotettiinpa sitten organisaatiotason ongelmia tai kehitystä, sotaa johtaneiden upseerien ja muiden yksilöiden ansioita tai ansiottomuuksia, tai jotain aivan muuta, löytyy tutkimusta suuntaan, jos toiseenkin – niin sata vuotta sitten kuin nykypäivänäkin.

¹ Harris, Paul: Soldier banker: Lieutenant-general sir Herbert Lawrence as the BEF's Chief of Staff in 1918. *Journal of the Society for Army Historical Research*, Vol. 90, No. 361 (2012), s. 44.

² Sama, s. 45.

Tässä artikkelissa tarkastellaan ensimmäisen maailmansodan historiografiaa 1920-luvun ja nykypäivän välillä. Aikajänne vuotaa 1920-luvulta myös paikoittain 1930-luvulle, ja vastaavasti nykynäkemyksiä edustaviksi on katsottu 2000-luvun puolella tehdyt tutkimukset vielä 1990-luvullekin poikettaessa. Tarkastelu keskittyy pääosin brittiläisen³ historiankirjoituksen näkemyksiin sodanjohdosta – johtoportaan onnistumisten ja epäonnistumisten kritiikkiin, ymmärtämiseen ja kuvaamiseen historiankirjoituksessa.

1920-luvun virallista historiaa, sotakirjoja, hagiografioita ja pettymyksen aikakauden alkua

Virallista historiaa 1920-luvulla

Jo ensimmäisen maailmansodan aikana, mutta viimeistään aselevosta lähtien historioitsijat ja muut kirjailijat ovat tuottaneet erilaisia näkökulmia ensimmäiseen maailmansotaan ja sen johtoon. Viralliset tarinat olivat pitkälti kritiikittömiä, ja niitä täydensivät pääesikunnan sodanaikaisten päiväkirjojen ja muistelmien julkaisut 1920-luvun alussa. Vuosikymmenen loppua kohden alkoi kuitenkin yhä enemmän kuulua myös kriittisempiä ääniä.⁴ 1920-luvulta lähtien näkökanta pitkäaikaisien kenraalien johdolla turhaan uhratuista miehistä alkoi saada tuulta siipiensä alle. Vastapainona tälle on kuitenkin aina ollut myös koulukunta, jonka mukaan sodan johtajat toimivat niin hyvin kuin oli mahdollista toimia.⁵

Valtion ja sotahistorioitsijoiden välisen suhteen on nähty olleen vaikea: valtion tarve sotapönnistuksia tukevaa mielialaa painottavalle tutkimukselle saattoi toisinaan olla ristiriidassa tieteellisen tutkimuksen vaatimusten kanssa. Viralliset vaatimukset ja vaihteleva pääsy lähdemateriaaliin johtivat erityisesti 1920-luvun alussa laadultaan kirjaviin teoksiin, jotka usein olivat vahvasti kallistuneita ympärysvaltojen hyveiden korostamiseen ja kansan vakuuttamiseen siitä, etteivät sen uhraukset olleet olleet turhia. Toisaalta tällaisen historiankirjoituksen voidaan nähdä reflektoineen yhteiskunnassa vallalla olleita asenteita ja arvoja, mutta myös tarpeita, ennen kuin niin sanottu pettymyksen aikakausi alkoi toden teolla vallata alaa. Historioitsijat eivät myöskään olleet pelkkiä valtion intressien toteuttajia, jos olivat ollenkaan, vaan pyrkivät tekemään pätevää tutkimusta.⁶

Huomattavimpiin ensimmäistä maailmansotaa käsitteleviin historiateoksiin kuuluu *History of the Great War Based on Official Documents by Direction of the Committee of Imperial Defence*⁷, virallinen historia. Sen toimittajista merkittävimpiä oli Sir James Edmonds. Sarjaa alettiin julkaista vuonna 1915 *Committee of Imperial Defence* (CID) historiajaostossa. CID oli perustettu vuonna 1902 toimimaan puolustushallintoelimenä, joka

³ Mukaan on myös otettu muunmaalaisia (kuitenkin anglosfäärissä vaikuttavia) tutkimuksia niiltä osin kuin tämä on katsottu relevantiksi.

⁴ Wilson, Ross: *Cultural Heritage of the Great War in Britain*. Ashgate Publishing 2013, s. 13.

⁵ Kramer, Alan: Recent Historiography of the First World War (Part I). *Journal of Modern European History*, vol. 12, 1, 2014, s. 5-6; Harris, Paul & Marble, Sanders: 'The 'Step-by-Step' Approach: British Military Thought and Operational Method on the Western Front, 1915–1917. *War in History*, Vol. 15, No. 1 (2008), Sage Publications 2008, s. 17–18.

⁶ Grieves, Keith: Early Historical Responses to the Great War: Fortescue, Conan Doyle, and Buchan. Teoksessa Bond, Brian. (toim.). *The First World War and the British Military History*. Oxford University Press 2002, s. 15, 37–38.

⁷ Yleisesti tunnettu myös lyhennetyltä nimeltään *British Official History*.

koordinoisi koko valtakunnan strategisia linjauksia. Vaikka jaosto oli jo olemassa ennen sotaa, eivät sen saavutukset vielä tällöin olleet varojen puutteessa merkittäviä. Kun sota sitten syttyi, perustettiin erityinen *CID*:n alajaosto keräämään materiaalia.⁸

Ensin työllistetyt historioitsijat olivat siviilejä, mutta korvautuivat myöhemmin sotilaille. Pitkään kestäneen projektin voidaan nähdä yhä edelleen vaikuttavan näkemyksiin ja jakavan mielipiteitä.⁹ Edmondsin ensimmäinen teos ilmestyi vuonna 1922 ja viimeinen vuonna 1948.¹⁰ Teokset ovat jakaneet mielipiteitä, ja kirjasarja sekä Edmonds ovatkin saaneet osakseen paljon sekä kritiikkiä että kiitosta.

Kriittisen näkökannan mukaan Edmondsin voidaan nähdä olleen puolueellinen ja pyrkineen esittämään muun muassa komentajat hyvässä valossa ja sotasankareina, puolustellen heitä ja syyttäen ennemmin ulkoisia tekijöitä kuin sodanjohtoa.¹¹ Erityisesti 1920-luvulla julkaistujen teosten osalta Edmondsia on kritisoitu liiallisesta itesensuurista. Kriitikkojen mukaan hän olisi kertonut asioita valikoiden, jättänyt niitä kokonaan sanomatta tai piilottanut tietoa alavitteisiin – usein käsikirjoituksia kommentoineiden henkilöiden toiveesta. Samoin on katsottu mutkia oiotun suoriksi ja pyrityn välttämään kritiikkiä, sen sijaan kertoen tarinan suoraviivaisena narratiivina.¹²

Positiivisempi näkökanta sen sijaan painottaa virallista historiaa kirjoittaneiden henkilöiden tehneen hyvää työtä ja paljastaneen erityisesti myöhemmissä vaiheissa ylemmän johdon epäonnistumisia. Tämän näkemyksen mukaan olisi ollut hyvin harvinaista, että ylemmän johdon vaikutusyritykset historiankirjoitukseen olisivat onnistuneet.¹³ 1920-luvulla ilmestyneet virallisen historian osat otettiin myös ilmeisesti hyvin vastaan.¹⁴ Ainutlaatuisen pääsyn lähdemateriaaliin nähdään myös taanneen mahdollisimman objektiivisen tulokulman asioihin. Tämän näkökannan mukaan *British Official History* onkin kaiken kaikkiaan mainio teossarja, joka paikkansapitävästi kuvaa tapahtumia ja on yhä pätevä.¹⁵

Muistelmia, elämäkertoja ja hagiografioita – sotakirjojen merkitys historiografialle

1920-luvulla virallinen historia ja positiiviset kuvaukset sotatapahtumista eivät kuitenkaan olleet yksin. Erityisesti 1920-luvun lopulta 1930-luvun alkuun ilmestyi paljon useimmiten sotaan itse osallistuneiden kirjoittamia, sotakirjoiksi luonnehdittuja teoksia, jotka sekoittelivat muistelmia, historiaa ja kaunokirjallisuutta. Nämä teokset voidaan nähdä poleemisina ja tiettyä näkökulmaa vahvasti oikeuttavina, oli kyse sitten kansallisista tai henkilökohtaisista intresseistä. Siten ne myös jakoivat mielipiteitä ja saattoivat aiheuttaa jopa vihamielisyyttä.¹⁶ Toisaalta ne myös ovat selkeästi aikansa tuotoksia ja vähintään sellaisina arvokkaita.

⁸ French, David: Sir James Edmonds and the Official History: France and Belgium. Teoksessa Bond, Brian. (toim.). *The First World War and the British Military History*, Oxford University Press 2002, s. 71.

⁹ Green, Andrew: *Writing the Great War : Sir James Edmonds and the Official Histories, 1915-1948*. Routledge, 2003, s. 1-2; Travers, Tim: The Killing Ground: *The British Army, the Western Front and the Emergence of Modern Warfare 1900-1918*. Unwin Hyman 1990, s. 217.

¹⁰ French (2002), s.72.

¹¹ French (2002), s.72–73; Green (2003), s. 3.

¹² French (2002), s. 80–81; Travers (1990), s. 203, 216.

¹³ Green (2003), s. 200–202.

¹⁴ Sama, s. 193.

¹⁵ Sama, s. 1–2, 204.

¹⁶ Strachan, Hew: "The Real War": Liddell Hart, Cruttwell, and Falls. Teoksessa Bond, Brian. (toim.). *The First World War and the British Military History*. Oxford University Press 2002, s. 42-43; French 2002, 75; Becket, Ian:

Mielenkiintoinen esimerkki 1920-luvun sodanjohdosta yltiöpositiivisesti suhtautuneesta kirjallisuudesta on vuosikymmenen alussa ilmestynyt teos *Sir Douglas Haig's command* (1922). Siinä ylistetään sotasaavutuksia yleisesti ja brittiläistä sodanjohdosta sekä heidän etevyyttään erityisesti, parjaten yleistä pessimististä mielialaa, joka oli teoksen mukaan sodanaikaisesta toveruudesta erkaantuen saanut kansalaiset kääntymään toisiaan vastaan. Ylistyssanoja ei säästellä sodanjohdosta ja sen tekemiä päätöksiä sekä strategiaa maalaillessa. Sen sijaan kritisoidaan valtiomiesten sekaantumista armeijan asioihin, joista he eivät teoksen mukaan mitään ymmärtäneet. Kirja maalaa kuvan operatiivista toisensa jälkeen hyvässä valossa. Teema on se, että millään muullakaan tavalla ei olisi voitu toimia, ja että niin tapahtumat kuin armeijan komentajainkin ovat sekä väärin kuvattuja että -ymmärrettyjä ja siksi turhaan kritisoituja.¹⁷ Tämän tyyllisiä elämäkertoja voikin kutsua jopa hagiografioiksi¹⁸ henkilöitä suitsuttavien kuvaustensa ja ylistyksensä ylenpalttisuuden tähden.

Erinäiset biografiat saattoivat joko parantaa tai heikentää komentajien maineita, tarkoituksella tai tarkoituksetta. Esimerkiksi Sir Charles Callwellin kaksiosainen elämäkerta Henry Wilsonista oli erityisen vahingollinen Wilsonin maineelle.¹⁹ Samoin esimerkiksi Churchillin 1920-luvulla kirjoittaman *The World Crisis* -teossarjan voi nähdä osaltaan hänen tekemistensä oikeutuksena – tai toisten tekemisten tuomitsemisena.²⁰ Churchill kohtasi saavutustensa ohella myös vaikeuksia. Erityisesti hänen ensimmäisenä merilordina toimiessaan tapahtuneet Dardanellien kampanja ja Gallipolin operaatio mittavine miestappioineen olivat sellaisia kysymyksiä, joihin liittyvää osuuttaan ja toimintaansa Churchill pyrki oikeuttamaan.²¹ Churchillin teossarjan voidaan nähdä muovanneen näkemyksiä brittiläisestä sodanjohdosta erittäin paljon, Churchillin tarjoillessa omat näkemyksensä siitä, mikä brittiarmeijan johdossa oli sujunut hyvin ja mikä ei.²² Jo aikalaiskritiikissä toki todettiin varovaisesti Churchillin olevan puolueellinen.²³

Muistelmat ja omaelämäkerrat olivat sodan jälkeen 1920- ja 1930-luvuilla suosittuja ja myivät yleensä hyvin.²⁴ *GHQ*:ssa palvelleiden upseerien julkaistut muistelmat tarjosivat vaihtelevia näkökulmia, joidenkin esittäessä sodanjohdon positiivisessa valossa, joidenkin taas erityisesti 1930-luvulle tultaessa painottaessa negatiivisempia näkökohtia. 1930-luvulla pääesikuntaa kuvailtiin esimerkiksi eristyneeksi ja toimintahäiriöiseksi instituutioksi, joka oli kykenemätön muutokseen. Sekä nämä niin kutsutut sotakirjat ja muistelmat että laajemmat historialliset työt 1920-luvun lopulta eteenpäin auttoivat

Frocks and Brasshats. Teoksessa Bond, Brian. (toim.). *The First World War and the British Military History*. Oxford University Press 2002, s. 105.

¹⁷ Dewar, George & Boraston, J. H.: *Sir Douglas Haig's command, December 19, 1915, to November 11, 1918*. Constable 1922. vol 1., s. 2, 4–17, 20–26, 31, 41–47, 413–414.

¹⁸ Becket (2002), s. 98. Hagiografia tarkoittaa pyhimyksistä kertovaa kirjallisuutta.

¹⁹ Sama, s. 98, s. 104.

²⁰ Sama, s. 99, 101.

²¹ Thornton, Martin: Churchill as First Lord of the Admiralty, 23 October 1911 to 24 May 1915. Teoksessa Toye, Richard (ed.) *Winston Churchill: Politics, Strategy and Statecraft*. Bloomsbury Publishing Plc, 2017, s. 32–33.

²² Ks. esim. Churchill, Winston: *The World Crisis 1911–1918 abridged and revised*. London: Thornton Butterworth 1923–31, s. 773, 784, 803.

²³ Ks. esim. Sydenham; Bacon; Maurice; Bird; Oman: *The World Crisis by Winston Churchill – A criticism*. London, 1923, s. 38–39.

²⁴ Becket (2002), s. 94.

osaltaan vakiinnuttamaan käsitystä siitä, että sota ja sen piittaamattomat ja epäpätevät johtajat olivat turhaan antaneet sotilaidensa tulla teurastetuiksi.²⁵

Kriittisestä historiankirjoituksesta ja lähteiden saatavuudesta

1920-luvun historiankirjoituksen kriittisiä näkemyksiä edustavasta tuotannosta on mainittava erityisesti Sir Basil Liddell Hart, joka on yksi vaikutusvaltaisimpia brittiläisiä sotahistorioitsijoita. Liddell Hart palveli itsekkin armeijassa ensimmäisen maailmansodan aikana. Hänen palvelusaikansa rintamalla jäi kuitenkin lyhyeksi. Hän sai aivotärähdyksen vuonna 1915 ja haavoittui lievästi Sommen taisteluissa kesäkuussa 1916. Kesällä 1916 hän myös kärsi kaasuhyökkäyksen aiheuttamista komplikaatioista ja palveli sodan lopun adjutanttina.²⁶

Liddell Hart julkaisi ensimmäisen sotaa käsittelevän kirjansa *Reputations, Ten Years After* vuonna 1928. Vuonna 1930 ilmestyi *The Real War, 1914–1918*, Liddell Hartin merkittävä sodanjohtoa ja *GHQ*:ta kritisoiva teos, jota varten oli tehty taustatyö 1920-luvulla. Liddell Hartin muistiinpanoissa on nähtävissä vaihtoehtoisia nimiä kirjalle, mukaan lukien *War of the Blind*. Teos kuuluikin niin kutsutun pettymyksen aikakauden kirjallisuuteen, joka voimistui 1920-luvun lopulta lähtien.²⁷

Liddell Hartin julkaisutoiminta jatkui tasaisesti pitkin 1930-lukua. Hän suhtautui sodan johtoportaan tasaisen, ellei lisääntyneen, kriittisesti. Hänen ajatuksiensa voi nähdä kehittyneen sodanjohdon suhteen 1920-luvun aikana vuosikymmenen alun ylitiöpositiivisuudesta äärimmäiseen kriittisyyteen.²⁸ Liddell Hartin perustavanlaatuisen oletus oli, etteivät brittikenraalit koskaan olleet, saati tulisi olemaan päteviä komentajia. Samoin sodanjohdolta *GHQ*:ssa puuttui hänen mukaansa ymmärrys sodan realiteeteista.²⁹

Lähihistoriasta kirjoittamisessa on aina omat haasteensa, ja näin oli myös ensimmäisen maailmansodan jälkeisinä vuosikymmeninä. Sensuuri ja lähdemateriaalin saatavuus muodostivat merkittäviä ongelmia.³⁰ Suurimmalla osalla teosten kirjoittajista oli varsin rajoitettu pääsy lähdemateriaalin pariin. Toisaalta myös ne, joilla jonkinlainen pääsy oli, hakivat usein apua muilta.³¹

Historioitsijoiden saattoi olla hankala haastaa sotilaiden ja poliitikkojen narratiiveja, sillä heillä ei ollut ensikäden tietoa eikä pääsyä primäärlähteisiin. Suurin osa virallisista arkistolähteistä ensimmäiseen maailmansotaan liittyen ei ollut julkisesti saatavilla ennen 1960-luvun puoliväliä.³² Historiankirjoitus ja tapahtumien kuvailu olikin pitkälti sen varassa, mitä sotilaat ja poliitikot julkaisivat. Monet julkaisut myös nojautuivat 1920- ja 1930-luvuilla ekstensiivisesti niitä edeltäneisiin. Ensimmäisinä julkaistuilla teoksilla (esimerkiksi Sir John Frenchin vuonna 1919 julkaistu *1914* ja vuonna 1920 julkaistut Charles á Court Repingtonin *The First World War, 1914–1918* sekä Sir

²⁵ Robbins, Simon: *British Generalship on the Western Front 1914–1918: Defeat into Victory*. Routledge, 2005, s. 132; Strachan (2002), s. 45–49; Harris (2012), s. 44–45; Kramer (2014), s. 14; Green (2003), s. 1–2.

²⁶ Strachan (2002), s. 44.

²⁷ Sama, s. 45–47.

²⁸ Sama.

²⁹ Sama, s. 47–49.

³⁰ Grieves (2002), s. 16.

³¹ Becket (2002), s. 107.

³² Sama, s. 91.

George Arthurin *The life of Lord Kitchener*) saattoi olla erityisen paljon painoarvoa sodanjälkeisiin ristiriitoihin peilattuna. Myös Churchillin teokset ilmestyivät varsin pian sodan jälkeen, samoin kuin muiden sodan aikana merkityksellisissä asemissa olleiden teokset (esimerkiksi jo edellä mainittu kenraalimajuri Sir Charles Callwellin vuonna 1927 ilmestynyt *Field Marshal Sir Henry Wilson: His life and Diaries* ja monet muut).³³

Nyknäkemykset aikalaiskirjoituksista

Sekä biografiat että viralliset historiat ja muu sotakirjallisuus 1920-luvulla esittivät ensimmäisen maailmansodan sodanjohdon pääosin positiivisessa valossa, joskin ne saivat kritiikkiä jo aikanaan. Myös negatiivisemmat näkemykset saivat kannatusta, ja 1920-luvun aikana ja erityisesti sen loppua kohden yhä kriittisempiä ääniä alkoikin nousta. Sotienvälisinä vuosina negatiivinen näkemys olikin se, joka sai eniten kannatusta.³⁴

Jotkut sotienvälisistä muistelmista ja elämäkertoista ovat kestäneet aikaa hyvin, joidenkin taas ollessa enemmän tai vähemmän subjektiivisia aikansa ja kulttuurinsa tuotoksia. Muistelmien voi myös katsoa vaikuttaneen väärin tavalla ensimmäistä maailmansotaa koskevaan historiankirjoitukseen.³⁵ Nykypäivänä kuitenkin esimerkiksi Churchillin, Lloyd Georgan ja muiden tuotoksia voidaan tarkastella merkittävinä teoksina omassa kirjallisuusgenressään.³⁶

Varsinaisia historiateoksia on myös tarkasteltu varsin kriittisen linssin läpi. Liddell Hartia on kritisoitu muun muassa naiiviudesta, jälkiviisaudesta, vanhanaikaisista näkemyksistä ja realiteettien ymmärryksen puutteesta.³⁷ Sir James Edmondsin vuosien 1922 ja 1948 välillä *British Official History*n osana ilmestynyt *Military Operations in France and Belgium* taas on esimerkiksi saanut osakseen epäilyksiä objektiivisuutensa suhteen.³⁸ Positiivisempien näkökulmien mukaan taas nämäkin aikansa tuotokset ovat edelleenkin arvokkaita ja hyödyllisiä teoksia.

Vanhojen tutkimusten kaikuja

Toisen maailmansodan jälkimainingeissa jo sotienvälisinä vuosina kannatusta saanut johtoportaan kritiikki kiihtyi, ja ”uusi kyynisyys” sai jalansijaa 1960-luvulla.³⁹ Tunnettu, Alan Clarkin vuoden 1961 kirjassaan *The Donkeys* popularisoima ”lions led by donkeys” -kielikuva kuvaakin hyvin vallinneita käsityksiä ja aikanaan myös vahvisti niitä. Johtoportaan taitamattomuutta pidettiin syypäänä suurin miestappioihin. Toki myös vastakkaisia mielipiteitä oli: nimeltä mainittakoon esimerkiksi John Terraine, joka keskittyi GHQ:n kohtaamiin haasteisiin. Joka tapauksessa yleinen käsitys painotti johtoportaan osaamattomuutta. Yksi tunnetuimmista kriitikoista nykypäivää lähestyttäessä on Tim Travers, jonka mukaan *GHQ* ja Haig epäonnistuivat johtamisessa eristäytyneisyytensä tähden.⁴⁰

³³ Becket (2002), s. 92.

³⁴ Harris (2012), s. 44–45.

³⁵ Becket (2002), s. 111.

³⁶ Sama, s. 112.

³⁷ Strachan (2002), s. 49–50.

³⁸ French (2002), s. 69.

³⁹ Kramer (2014), s. 6.

⁴⁰ Harris (2012), s. 45.

Sodanjohdon yhä kriittisesti suhtautuvien tutkimussuuntausten mukaan voidaan esimerkiksi argumentoida, että britit eivät voittaneet lainkaan – ennemmin saksalaiset hävisivät. Sodanjohdon epäpätevyyttä painotetaan kriittisissä suuntauksissa yhä, toden komentajien olleen konservatiivisia, kyvyttömiä kehittymiseen ja vanhakantaisista ajattelumalleista eroon pääsemiseen sekä kykenemättömiä modernin sodan vaatimuksiin vastaamiseen ja johtotehtävistä suoriutumiseen.⁴¹ Brittiläinen johtamistapa oli tämän näkökulman mukaan liiallisen henkilöitynyt, perinteinen, rajoittava ja hierarkkinen. Kritiikin mukaan valtaa ei delegoitu rakentavasti, vaan järjestelmä oli jäykkä. Informaatio ja käskyt kulkivat komentoketjussa ylhäältä alas, kun taas alempien tasojen raportit saatettiin jättää huomiotta. Tehokkaan delegoinnin sijaan johtaminen oli tuhoisaa hajaannusta.⁴² Samoin ongelmaksi nähdään se, ettei *GHQ*:ssa tunnettu rintaman oloja, ja eri johtoportaat olivat liian kaukana toisistaan. Perustavanlaatuisia ongelmia komentosuhteissa oli tämän näkemyksen mukaan olemassa monessa eri portaassa.⁴³

Komentajien voi myös nähdä painottaneen liikaa kuria, urhoollisuutta ja moraalialueita, ymmärtämättä käsillä olleen sodan luonnetta, joka erosi vanhanaikaisesta käsityksestä sodasta. Tämän näkemyksen mukaan brittiupseereihin syvästi vaikuttaneen Staff Collegien oppien mukaisesti sotaa pidettiin järjestyneenä ja tietyn kaavan mukaan sujuvana, suunnilleen samanlaisilla aseilla ja samanlaisilla tavoilla taisteltuna kamppailuna, moraalin toimiessa tärkeimpänä erottavana tekijänä.⁴⁴ Tämän käsityksen, kuten myös brittiläisen kenttäohjesäännön, nähdään kuitenkin olleen vanhentunut, myös verrattuna esimerkiksi saksalaisiin ja ranskalaisiin oppeihin.⁴⁵ Sodanjohdon viktoriaanisten asenteiden ja itsestäänselvyyksinä pitämien asioiden sekä armeijan hierarkkisen ja henkilöityneen rakenteen nähdään rajoittaneen kykyä suorittaa tarvittuja teknisiä tai taktisia muutoksia: 1800-luvun lopun paradigma epäonnistuttiin sovittamaan 1900-luvulle.⁴⁶

1980-luvun lopulta lähtien historiankirjoituksen kulttuurinen käänne on kuitenkin vaikuttanut myös siihen, miten ensimmäistä maailmansotaa ja sen johtoa on käsitelty. Esimerkiksi sitä, miten ja miksi brittisotilaat kestivät sodan, on kulttuurihistorian piirissä tutkittu paljon, tämän ollessa varsin läheisesti liitoksissa johtoportaan tutkimukseen.⁴⁷ Myös vanha näkemys kyvyttömyydestä sodanjohdosta on nyttemmin haastettu. Kannatusta on saanut tutkimussuuntaus, joka näkee haasteita olleen, mutta kokemuksesta opitun, ja painottaa *GHQ*:n nousujohteista kehitystä. Tutkimuksesta riippuu painotetaanko kehitystä yleisellä tasolla vai esimerkiksi *BEF*:n *GHQ*:ssa 1917–1918 tehdyt muutoksia, joissa sir Launcelot Kiggell ja suurin osa hänen välittömistä alaisistaan korvattiin Sir Herbert Lawrencen johtamilla uusilla henkilöillä.⁴⁸

⁴¹ Gregory, Adrian: *The last Great War: British society and the First World War*. Cambridge University Press 2008, s. 3; Boff, Jonathan: *Winning and Losing on the Western Front: The British Third Army and the Defeat of Germany in 1918*. Cambridge: Cambridge University Press 2014, s. 13, 192.

⁴² Boff (2012), s. 193; Travers (1990), s. 109.

⁴³ Travers (1990), s. 109.

⁴⁴ Sama, s. 85, 95.

⁴⁵ Hart, Peter: *Fire and Movement : The British Expeditionary Force and the Campaign of 1914*. Oxford University Press 2015, s. 16–18; Travers (1990), s. 88.

⁴⁶ French, David & Reid, Brian Holden: *British General Staff: Reform and Innovation*. London: F. Cass 2002, s. 77, 252–253; Travers (1990), s. 87–88, 96–97.

⁴⁷ Kramer (2014), s. 19.

⁴⁸ Harris (2012), s. 46, 65, 67.

Ensimmäistä maailmansotaa koskevan tutkimuskentän on sanottu muuttuneen miltei tunnistamattomaksi viimeisten vuosikymmenien aikana. Nykytutkimus on painottanut kulttuurista, monitieteistä, ylijarajasta ja vertailevaa tutkimusta ja lähestymistapaa. Sodanjohtoa tutkittaessa esimerkiksi Haig onkin joidenkin mielestä turhaan tuomittu, ja Haigista käydyn debatoinnin voidaan katsoa myös varjostaneen muiden ympärystyvaltojen sotilashahmojen ja näiden parissa tapahtuneen kehityksen tuntemusta.⁴⁹ Vanhat ja jatkuvan mielenkiinnon kohteena olevat kysymykset muun muassa siitä, miksi sota syttyi, miksi ympärystyvallat voittivat ja tuleeko kenraaleja syyttää korkeista miestappioista ovat saaneet yhä uudistunutta tutkimusta osakseen.⁵⁰ Nykyisessäkin ensimmäisen maailmansodan tutkimuksessa johtosuhteiden ja johtajuuden tutkimus ovat usein keskiössä.⁵¹

Nousujohteinen oppimiskäyrä

Nykyisessä ensimmäisen maailmansodan ja sen johdon tutkimuksessa on jalansijaa saanut aikaisempaa huomattavasti positiivisemmin johtoportaan suhtautuva tutkimussuuntaus. Sen keskeinen sisältö on, että brittiarmeija ja sen johto innovoi ja oppi sodan edetessä. Tutkimuksessa painotetaan armeijaa instituutiona, ei stereotyyppisiä näkemyksiä ”aaseista” tai ”teurastajista ja tunareista”.⁵²

Hiljattainen brittistatistioitsijoiden tutkimus onkin – joidenkin mukaan jopa kapealalaisesti brittien osuuteen voittoon johtaneista asioista keskittyen – painottanut brittiarmeijan ja sen johdon oppimiskäyrää. ”Learning curve” eli oppimiskäyrä kuvaa tutkimussuuntauksen painopistettä: brittiarmeija oppi kokemuksistaan, kehitti parempia taistelutekniikoita ja paransi koordinaatiota tykistön ja jalkaväen välillä sodan edetessä, mikä johti lopulta voittoon. Oppimiskäyräargumentin mukaan sodanjohdon soimaamista painottavan tutkimussuunnan voi nähdä sivuuttavan ajan realiteetit. Esimerkiksi Stephen Badsey on ollut sitä mieltä, että ratsuväki ei ollutkaan huono ja vanhentunut ratkaisu, vaan liikkumisen kannalta toisinaan ainoa mahdollisuus.⁵³ Tästä, kuten mistäkin tulkinnoista, voi toki olla montaa mieltä.

Oppimiskäyrää painottavissa tutkimuksissa korostetaan sekä sodan ennen näkemättömyyttä luonnetta että kaikkia niitä seikkoja, jotka olisivat voineet mennä vikaan – ja menivätkin, mutta niistä opittiin. Brittien nähdään kohonneen oppimiskäyrää ylöspäin sodan edetessä perehtymällä uuteen teknologiaan ja sopeutumalla aiempaa isompaan armeijaan. Virheistä ja taistelukokemuksista saaduilla opeilla toiminta oli sodan loppuun mennessä hiottu huippuunsa niin *GHQ*:ssa kuin muillakin tasoilla.⁵⁴ Myös esimerkiksi johtosuhteisiin ja niiden uudelleenjärjestelyihin talvella 1917–1918 ja niiden vaikutuksiin on kiinnitetty huomiota.⁵⁵ Samoin on todettu, ettei ole mikään ihmekään,

⁴⁹ Hart 2015, s. 16; Jones, Heather: Historiographical review as the centenary approaches: the regeneration of first world war historiography. *The Historical Journal*, 56, 3 (2013), Cambridge University Press 2013, s. 864; Robbins (2005), s. 135.

⁵⁰ Jones (2013), s. 858.

⁵¹ Sheffield, Gary & Badsey, Stephen: Strategic Command. Teoksessa Winter, Jay. (toim.). *The Cambridge History of the First World War, Volume I*. Cambridge University Press 2014, s. 376.

⁵² Bond, Brian: *The First World War and the British Military History*. Oxford University Press 2002, s. 11. Ks. myös esim. Laffin, John: *British Butchers and Bunglers of World War One*. Alan Sutton Publishing 1988.

⁵³ Jones (2013), s. 862.

⁵⁴ Robbins (2005), s. 2–3, 133–136, 141–142; Boff (2012), 10; Hart (2015), s. 68.

⁵⁵ Harris (2012), s. 46, 65–66.

että tie voittoon ei ollut tasainen, vaan hidas – ja esimerkiksi myös, että brittikenraaleilla oli niin kiire opetella johtamaan kasvanutta armeijaa, ettei heillä ollut aikaa pohdiskella taktisia reformeja.⁵⁶

Uudempi tutkimus painottaa painottamistaan kontekstin ja ulkoisten tekijöiden merkitystä. Toki esimerkiksi Haigin suhteen debatti yhä elää vahvana, ja kenraalien suhteen yksilöhistoriakin vielä kukoistaa.⁵⁷ Aiheen tutkimus on myös ollut painottuneesti brittien ja australialaisten alaa, ja fokus on ollut korostuneesti brittiläisessä sodanjohdossa. Vaikka kulttuuriset ja vertailevat metodologiat ovat sotahistoriankin alalla saaneet kasvavaa kannatusta, voi sodanjohdon tutkimuksen sanoa olevan vähiten näistä vaikutteita ottanutta. Konsensus on laajalti se, että kenraalit ja komentajat sekä heidän tekemänsä valinnat tulee kontekstualisoida. Suhtautuminen on kuitenkin yhä varsin jakautunutta, eikä konsensusta sodanjohdon ansioista tai ansiottomuuksista ole.⁵⁸

Oppimiskäyräargumentin tarkoitus on ollut päivittää vanhaa näkemystä siitä, että brittitaktiikka ensimmäisessä maailmansodassa oli vanhentunutta ja paikallaan polkevaa. Taktiikan nähdään enemmän olleen taktisesti innovatiivista ja kykenevää ottamaan virheistään opiksi erityisesti sodan jälkimmäisellä puoliskolla.⁵⁹ Oppimiskäyrä-historiografia onkin vaikuttanut suuresti iänikuiseen kysymykseen siitä, pitääkö kenraaleja syyttää suuresta kuolleisuudesta. Stereotyyppinen kuva pitkäikäisistä sotilaidensa elämiä tuhlanneista, epäpätevistä ja taktisesti kyvyttömistä kenraaleista voidaan nähdä anglofonisen kulttuurin “pyhänä lehmänä”, jota vasta hiljattain on ryhdytty haastamaan.⁶⁰

Debatti kuitenkin jatkuu esimerkiksi siitä, kohosiko oppimiskäyrä enemmän ruohonjuuritasolta vai oliko se komentajien innovoimaa kehitystä. Vaikka oppimiskäyrä on ollut hiljattaisen aiheesta käydyn sotahistoriallisen keskustelun keskiössä, se ei suinkaan ole universaalisti hyväksytty. Tarvetta on muun muassa todettu olevan brittiarmeijan kehityksen kontekstualisoinnille suhteessa muihin (erityisesti ranskalaisiin ja yhdysvaltalaisiin) armeijoihin, kansainväliseen politiikkaan, talouteen ja kulttuuriseen historiografiaan.⁶¹

Nykytutkimuksen uusia tuulia, konsensusta ja erimielisyyksiä

Nykytutkimus on yleisellä tasolla siirtynyt yksilöistä ja taisteluista tarkastelemaan instituutioita, yllirajaisia seikkoja sekä asioiden välisten suhteiden merkityksiä. Sodanjohdosta kriittisesti suhtautuneita tutkijoita on myös kritisoitu jälkiviisaudesta ja kykenemättömyydestä ottaa sodan monimutkaista luonnetta ja olosuhteita huomioon. Sodanjohdosta suopeammin suhtautuvassa tutkimuksessa voidaan katsoa, että komentajat toimivat rationaalisesti siihen nähden, mitä tapahtuma-aikana tiedettiin.⁶²

Erimielisyydet sodanjohdon suhteen liittyvät oppimiskäyräsuuntauksessa esimerkiksi siihen, kuinka paljon valtaa delegoitiin komentoketjua alaspäin – ja jos delegoitiin, oliko tämä ylemmän sodanjohdon tietoisien päätösten tulosta vai miltei vahingossa

⁵⁶ Robbins (2005), s. 50, 141.

⁵⁷ Prete, Roy: *Strategy and Command: The Anglo-French Coalition on the Western Front, 1914*. MQUP, 2009, s. 208.

⁵⁸ Jones (2013), s. 864.

⁵⁹ Robbins (2005), s. 2.

⁶⁰ Jones (2013), s. 863; Robbins (2005), s. 1.

⁶¹ Jones (2013), s. 862.

⁶² Hart (2015), s. 124–125; 428–430.

tapahtunutta keskitetyn johdon näivettymistä, alaisten tietämyksen kasvamista ja komentajien merkityksen vähenemistä. Samoin pohditaan, oliko sodan loppuaikojen onnistunut taktisen metodin ja operatiivisen tyylin yhdistely sattumanvaraista vai hyvin ymmärrettyä ja suunniteltua.⁶³

Brittiarmeijaan instituutiona suhtautuvissa ja oppimiskäyrää korostavissa tutkimuksisakin johtamisen voidaan nähdä olleen kaukana optimaalisesta, mutta yleensä kuitenkin parempaa kuin vastustajansa. Brittien nähdään olleen yleisellä ja institutionaalisella tasolla kykeneviä soveltamaan modernin sodan tekniikoita, tämän ollessa tulosta aiemmista kokemuksista, vaikka konservatiivisia ja muutokseen kykenemättömiä tahojakin toki oli – niin kuin missä tahansa suuressa organisaatiossa.⁶⁴ Vaikka yleinen konsensus onkin se, että sodanjohdossa tehdyt valinnat täytyy ymmärtää liitoksissa ajan olosuhteisiin, jakaa kenraalien ”tuomio” yhä mielipiteitä. Suositujia ovat oppimiskäyrän lisäksi yhä myös näkemykset brittikenraalien epäpätevyydestä.⁶⁵

Kulttuurihistorian antia sotahistorialle ja ensimmäisen maailmansodan johtoportaan tutkimukselle ovat olleet esimerkiksi tutkimukset siitä, miten johtajuutta kulttuurisesti muodostettiin mediassa, taistelukentillä tai julkisessa mielipiteessä.⁶⁶ Kulttuurihistoriaa ja uusia lähestymistapoja on hyödynnetty erityisesti Iso-Britannian ulkopuolella tapahtuneessa tutkimuksessa. Kulttuurinen, vertaileva ja monitieteinen lähestymistapa on auttanut vastaamaan niin vanhoihin kuin uusiinkin kysymyksiin, joka tapauksessa uusia näkökulmia ensimmäisen maailmansodan historiografiaan antaen.⁶⁷

Lopuksi

Brittiläistä ensimmäisen maailmansodan sodanjohtoa koskeva kirjallisuus on sodasta lähtien ollut monipuolista. Virallisten historioiden ohella kriittisemmät äänet alkoivat saada kannatusta 1920-luvulta lähtien, niiden heijastuessa yhä myös nykypäivään.

Ensimmäisen maailmansodan historiografia alkoi jo sodan vielä velloessa. Viralliset tarinat pyrkivät perustelemaan virallisten tahojen toimia. Kriittisiä ääniä alkoi kuitenkin kuulua yhä enenevässä määrin sodan jälkeen.⁶⁸ Myös sotaan itse osallistuneiden upseerien ja muiden mukana olleiden tuottamia muistelmia ja esimerkiksi yksittäisiin sotaretkiin keskittyneitä kuvauksia on ollut saatavilla heti sodan jälkeen.⁶⁹

Toisen maailmansodan jälkimainingeissa johtoportaan kritiikki kiihtyi ja ”uusi kyynisyys” sai jalansijaa 1960-luvulla. 1980-luvun lopulta lähtien historiankirjoituksen kulttuurinen käänne on vaikuttanut myös siihen, miten ensimmäistä maailmansotaa ja sen johtoa on käsitelty.

Vanhan, johtoportaan tunaroimista korostaneen tutkimusperinteen haastajaksi on nykyisin kohonnut kannatusta saanut näkökanta, joka painottaa *GHQ*:n kohtaamia haasteita ja sen läpikäymää kehityskaarta. ”Learning curve” -teorian mukaan johtoporras

⁶³ Boff (2012), s. 12, 193.

⁶⁴ Boff (2012), s. 246–250; Robbins (2005), s. 142.

⁶⁵ Gregory (2008), 3; Jones (2013), s. 864–865.

⁶⁶ Jones (2013), s. 865.

⁶⁷ Sama, s. 870.

⁶⁸ Kramer (2014), s. 5.

⁶⁹ Sama, s. 6.

oppi kokemuksistaan ja paransi toimintaansa, nousten alun vaikeuksista menestyksekkäämmäksi sodan loppua kohden. Tutkimuksesta riippuu, painotetaanko yleistä oppimista ja kehitystä vai esimerkiksi *BEF:n GHQ:ssa* 1917–1918 tehtyjä muutoksia.

Nykytutkimus keskittyy sodanjohtoon usein instituutioiden kannalta, painottaen eri johtoportaisissa tapahtunutta kehitystä ja nousujohteista oppimiskäyrää. Yhä on kuitenkin myös paljon sodanjohtoon erittäin kriittisesti näkeviä tahoja, jotka painottavat johtajien epämääräisyyttä ja sodan turhuutta. Tutkimuksessa painottuvat niin sanotun perinteisen historian ohella poikkitieteelliset ja erilaisiin seikkoihin keskittyvät näkökulmat. Esimerkiksi sotavangit, sotilaiden motivaatio ja taloushistoria ovat olleet tuoreiden tutkimusten kohteena. Brittiläiseen ensimmäiseen maailmansodan sodanjohtoon liittyvässä tutkimuksessa on sekä vahvoja perinteitä ja jatkumia, että myös uudempiä lähestymistapoja. Nämä täydentävät toisiaan ja mahdollistavat yhä erilaisten tulkintojen tekemisen.

LÄHTEET

Kirjallisuus ja artikkelit

Becket, Ian: Frocks and Brasshats. Teoksessa Bond, Brian. (toim.). *The First World War and the British Military History* (s. 89-112). Oxford University Press 2002.

Bond, Brian: *The First World War and the British Military History*. Oxford University Press 2002.

Boff, Jonathan: *Winning and Losing on the Western Front: The British Third Army and the Defeat of Germany in 1918*. Cambridge University Press 2014.

Churchill, Winston: *The World Crisis 1911–1918* abridged and revised. Thornton Butterworth 1923–31.

Dewar, George & Boraston, J. H.: *Sir Douglas Haig's command, December 19, 1915, to November 11, 1918*. Constable 1922. vol 1.

French, David: Sir James Edmonds and the Official History: France and Belgium. Teoksessa Bond, Brian. (toim.). *The First World War and the British Military History* (s. 69–86). Oxford University Press 2002.

French, David & Reid, Brian Holden: *British General Staff: Reform and Innovation*. F. Cass 2002.

Green, Andrew: *Writing the Great War: Sir James Edmonds and the Official Histories, 1915-1948*. Routledge, 2003.

Gregory, Adrian: *The last Great War: British Society and the First World War*. Cambridge University Press 2008.

Grievess, Keith: Early Historical Responses to the Great War: Fortescue, Conan Doyle, and Buchan. Teoksessa Bond, Brian. (toim.). *The First World War and the British Military History* (s. 15–39). Oxford University Press 2002.

- Harris, Paul: Soldier banker: Lieutenant-general sir Herbert Lawrence as the BEF's Chief of Staff in 1918. *Journal of the Society for Army Historical Research*, Vol. 90, No. 361 (2012), s. 44–67.
- Harris, Paul & Marble, Sanders: The 'Step-by-Step' Approach: British Military Thought and Operational Method on the Western Front, 1915–1917. *War in History*, Vol. 15, No. 1 (2008), s. 17–42.
- Hart, Peter: *Fire and Movement: The British Expeditionary Force and the Campaign of 1914*. Oxford University Press.
- Jones, Heather: Historiographical Review as the Centenary Approaches: the Regeneration of First World War Historiography. *The Historical Journal*, 56, 3 (2013), s. 857-878.
- Kramer, Alan: Recent Historiography of the First World War (Part I). *Journal of Modern European History*, vol. 12, 1 (2014), s. 5–27. .
- Laffin, John: *British Butchers and Bunglers of World War one*. Alan Sutton Publishing 1988.
- Prete, Roy: *Strategy and Command: The Anglo-French Coalition on the Western Front, 1914*, MQUP, 2009.
- Robbins, Simon: *British Generalship on the Western Front 1914–1918: Defeat into Victory*. Routledge, 2005.
- Sheffield, Gary & Badsey, Stephen: Strategic Command. Teoksessa Winter, Jay. (toim.). *The Cambridge History of the First World War, Volume I*. Cambridge University Press 2014.
- Strachan, Hew: 'The Real War': Liddell Hart, Cruttwell, and Falls. Teoksessa Bond, Brian. (toim.). *The First World War and the British Military History* (s. 41-67). Oxford University Press 2002.
- Sydenham; Bacon; Maurice; Bird; Oman: *The World Crisis by Winston Churchill – A criticism*. London, 1923.
- Thornton, Martin: Churchill as First Lord of the Admiralty, 23 October 1911 to 24 May 1915. Teoksessa Toye, Richard (ed.) (2017). *Winston Churchill: Politics, Strategy and Statecraft*. Bloomsbury Publishing Plc, 2017.
- Travers, Tim: *The Killing Ground: the British Army, the Western Front and the Emergence of Modern Warfare 1900–1918*. Unwin Hyman 1990.
- Wilson, Ross: *Cultural Heritage of the Great War in Britain*. Ashgate Publishing 2013.

KANSALLISSANKARI VAI ITSEKESKEINEN KONNA? – HISTORIAN TULKINNAT WINSTON CHURCHILLIN SODAN- JOHTAJUUDESTA 1940–1945

Aki Piesala

U seimpien toiseen maailmansotaan osallistuneiden valtioiden, demokraattistenkin, sotaponnistukset henkilöityvät tyypillisissä historiakäsityksissä tiettyyn ihmiseen. Briteille hän on kiistatta Winston Churchill. Adolf Hitlerin ja Josif Stalinin jälkeen hän on myös varmasti kansainvälisesti tunnetuimpia toisen maailmansodan aikaisia johtajia ylipäätään. Historiankirjoitus on aina ollut kiinnostunut merkkihenkilöistä, ja erilaiset tulkinnat heidän onnistumisistaan, virheistään ja luonteenpiirteistään ovat innoittaneet kirjailijoita ja tutkijoita tuomaan esille omat näkemyksensä usein jo kiinnostuksen kohteiden omana elinaikana.

Tässä artikkelissa käsitellään historiankirjoituksen ja -tutkimuksen tulkintoja Churchillin urasta Ison-Britannian sodanjohdossa pää- ja puolustusministerinä 1940–1945. Toisen maailmansodan aika on briteille, kuten yleensä muullekin Euroopalle, lähihistorian merkittävimpänä pidettyä aikaa, ja Churchillin asema yhden tärkeimmän sodan osapuolen johdossa onkin kiistatta hänen uransa kohokohta. Samalla se tarjoaa yhden näkökulman historian ikonisia hahmoja koskeviin erilaisiin tulkintoihin.

Lyhyt henkilöhistoria¹

Aatelisperheen poika Churchill aloitti upseerikoulun 1800-luvun lopussa ja palveli useissa brittien siirtomaissa. Ennen ensimmäistä maailmansotaa hän toimi kansanedustajana ja oli sodan aikana jälleen muutaman vuoden sotilastehtävissä. Churchillin kannalta ehkä merkittäväntä oli kuitenkin epäonninen Dardanellien merioperaatio surullisenkuuluisine Gallipolin maihinnousuineen, joka jäi kummitelemaan hänen myöhempiä uraansa. Churchillin poliittisiin toimiin ennen sekä ensimmäistä että toista maailmansotaa kuuluivat muun muassa First Lord of Admiralty² sekä siirtomaa-asioista vastaavan ministerin tehtävät. Churchill on tunnettu konservatiivipuolueen miehenä, joskin hän loikkasi välillä myös liberaaleihin. Puolueen puheenjohtaja hänestä tuli vasta ensimmäisellä pääministerikaudellaan.³

Toisen maailmansodan sytyttyä Churchill palasi amiraliteetin johtoon. Myöntyväisyyspolitiikan katastrofaalisen epäonnistumisen ryvettämä, Neville Chamberlainin johtama hallitus kaatui lopulta epäonnistunutta Norjan operaatiota koskeneeseen väliky-symykseen toukokuussa 1940. Churchillista tuli uuden hallituksen pääministeri, ja hänen johtamansa hallitus toimi aina Saksan tappioon asti. Churchill perusti samalla

¹ Churchillin toisen maailmansodan aikaisen toiminnan tapahtumahistoriaa käsitellään tässä niiltä osin kuin se on suhteellisen kiistatonta. Lähteenä on käytetty Andrew Robertsin teosta *Churchill – Walking with Destiny*. Robertsinkin varsinaisia tulkintoja käsitellään myöhemmin tässä artikkelissa.

² First Lord of Admiralty oli lähinnä laivastoministeriä vastaava merivoimien ylin edustaja hallinnossa.

³ Roberts, Andrew: *Churchill. Walking with Destiny*. Penguin Books, Great Britain 2018, s. 28; 38–40; 46–47; 76; 98; 156; 717.

puolustusministerin salkun, joka niin ikään tuli hänelle. Näin Churchillilla oli parlamentaarisesti johdetun valtion ministeriksi poikkeuksellisen vaikutusvaltainen asema myös sodanjohdossa. Vaikka Chamberlain jäikin vielä merkittäviin tehtäviin, siivottiin tämän vähemmän tärkeät tukijat hallituksesta pois. Sodanjohtoa varten hallitukseen perustettiin myös erityinen sotakabinetti. Keskeisiä päätöksiä oli muun muassa lordi Beaverbrookin nimitys niin ikään Churchillin perustamaan lentokonetuotantoministerin tehtävään. Beaverbrookin johtama lentokonetuotanto olikin yksi sodan menestystarinoista.⁴

Kuva 1. Winston Churchill. *Piirros Lassi Piirainen (tussi ja peiteväri).*

⁴ Roberts (2018), s. 512; 520–524. Yksityiskohtaisesta tapahtumien kuvauksesta Chamberlainin hallituksen kaatumisen osalta katso Roberts (2018), s. 494–514.

Churchillin ensimmäisiä haasteita pääministerinä oli linjata suhtautumista rauhantunnusteluihin Saksan kanssa. Churchill itse vastusti niitä kiivaasti, mutta hänen omassa puolueessaan rauhantunnusteluja kannattivat ennen kaikkea pääministeriehdokkuuden ennakkosuosikki lordi Halifax ja entinen pääministeri Chamberlain.⁵ Churchillilla oli merkittävä rooli Ison-Britannian keskeisissä strategisissa päätöksissä. Historian tulkinnoissa keskeiseen rooliin ovat nousseet Välimeren sotänäyttämöä koskeneet painotukset ja kysymys toisen rintaman avauksesta, joka toteutui lopulta Normandian maihinnousun myötä. Nimenomaan näihin kietoutuivat paljolti Churchillin sodanjohdamista koskevat kiistakysymykset. Jo sodan aikana hän joutui myös vastaamaan parlamentin edessä epäonnistuneista sotatoimista.⁶

Churchillin tunnetuimpia puolia ovat myös hänen lukuisat puheensa ja ronski esiintymistapansa. Churchillin puhe parlamentin alahuoneessa toukokuussa 1940 oli olennainen osa hänen yrityksiään pitää Iso-Britannia mukana sodassa, eikä se jäänyt ainoaksi brittien ja kansanyhteisön taistelutahtoa ylläpitäväksi esiintymiseksi. Churchillin puheissa mainitut *blood, sweat and tears* (veri, hiki ja kyynelvet) sekä *their finest hour* (heidän hienoin hetkensä) lienevät maailmansodan ajan retoriikan tunnetuimpien ilmausten joukossa. Ne istuivat hyvin Churchillin yhtä aikaa uljaaseen, mutta vaikeuksia kauristelemattomaan tyyliin.⁷ Churchillin puheet ja myös esimerkiksi hänen omalaatuinen huumorintajunsa ovat kiehtoneet kirjailijoita huomattavalla tavalla verrattuna hänen aikalaisiinsa.⁸

Churchill oli pääministerinä Ison-Britannian edustaja ja valtionpäämies. Näin hän edusti brittejä liittoutuneiden keskinäisessä kanssakäymisessä. Churchillin suhde Yhdysvaltain presidentti Franklin D. Rooseveltiin vaihteli sodan kuluessa. Erimielisyyksiä valtionpäämiesten välille tuli muun muassa erinäisistä strategisista ja sodanjälkeiseen politiikkaan liittyvistä kysymyksistä, mutta kaksikon välit eheytyivät sodan loppupuolelle tultaessa. Stalinin kanssa välit olivat viileämmät, eikä tämä luottanut Churchilliin.⁹

Churchill oli saavuttanut brittien keskuudessa valtaisan kansansuosion sodanjohtajana. Suosio ei kuitenkaan kestänyt rauhaa, ja vuoden 1945 vaalit olivat hyvinvointivaltiota tarjoavan Labour-puolueen voittokulkua. Kylmän sodan jännitteiden kiihtyessä hän pääsi uudelleen pääministeriksi Korean sodan aikana 1951, jatkaen vuoteen 1955. Kansanedustajana Churchill toimi aina vuoteen 1964 asti. 90-vuotias Churchill kuoli sydänkohtaukseen 12.1.1965. Churchillin hautajaiset olivat merkittävä valtionpäämiesten kokoontuminen ja sisälsivät Ison-Britannian valtiolta useita ainutkertaisia huomionosoituksia vainajalle.¹⁰

Hankala sankari ja oman historiansa kirjoittaja: Churchill lähipiirin silmin

Churchillin asema sodan jälkeisessä varhaisimmassa historiankirjoituksessa oli varsin erityinen, sillä hän ei ollut vain toisen maailmansodan kiistattomia päähenkilöitä, vaan

⁵ Churchillin ja rauhantunnusteluja kannattavien välinen poliittinen peli oli kuitenkin yleistä käsitystä monimutkaisempaa, katso esim. Roberts (2018), s. 544–547; 561; 570.

⁶ Näihin liittyvistä tapahtumista katso esim. Roberts (2018), s. 687; 714; 717; 733–734; 767–768; 806–807.

⁷ Roberts (2018), s. 526–527; 563–564.

⁸ Rasor, Eugene L: *Winston S. Churchill, 1874–1965: A Comprehensive Historiography and Annotated Bibliography*. Greenwood Press, United States of America 2000, s. 46–47.

⁹ Roberts (2018), s. 756–757; 812; 839.

¹⁰ Sama, s. 881–882; 918–921; 960–963.

myös sen historian tärkeimpiä kirjoittajia.¹¹ Vuosina 1948–1953 ilmestynyt moniosainen *The Second World War* oli pitkään toisen maailmansodan historian perusteoksia. Jo aiemmin muun muassa vastaavan ensimmäisen maailmansodan historian kirjoittanut Churchill suunnitteli teosta etukäteen jo sodan aikana ja tuotti tarkoituksellisesti kirjallista lähdeaineistoa siinä viitattavaksi. Churchillin avustajilla oli tärkeä rooli teoksen kirjoittamisessa. Oman lähteistönsä lisäksi Churchillin kirjoitus- tai pikemminkin sanelutyön mahdollisti pääsy tavallisesti salattuihin virallisiin asiakirjoihin. Churchill pitikin itseoikeutetusti hallussaan runsasta määrää periaatteessa Ison-Britannian valtiolle kuulunutta aineistoa.¹²

Nimestään ja saamastaan arvostuksesta huolimatta *The Second World War* on hyvin muistelmaomainen teos, eikä Churchill itsekään tätä peiteltyt. Hänen omat painotuksensa näkyvät selvästi, ja esimerkiksi teoksessa esitetty tulkinta juuri ennen Churchillin pääministerivalintaa päättyneestä Norjan operaatiosta on saanut kritiikkiä. Churchill muun muassa syyttää kampanjan epäonnistumisesta Narvikin valtaukselta vastannutta kenraalimajuri Pierse Joseph Mackesya, kun taas tämän pojan, sotahistorioitsija Piers Mackesyn tulkinnan mukaan Churchillin oma johtaminen oli syynä katastrofiin. Koska teossarjan valmistumiseen kului monta vuotta, muuttuivat painotukset jopa kirjoittamisen aikana. Teoksen myöhemmissä osissa Churchill muun muassa häivytti länsiliittoutuneiden väliset erimielisyydet, sillä hän tiesi pääministerinä joutuvansa tekemään runsaasti yhteistyötä niin Charles de Gaullen kuin Dwight Eisenhowerinkin kanssa. Samoin Churchill joutui muuttamaan teoksen osien välillä tapaansa kuvata erään kenraalinsa toimintaa, kun aiemmat moitteet tämän toiminnasta olivat johtaneet oikeusjuttuun. Kuitenkin vielä 2000-luvulla teoksen vaikutus nousee toistuvasti esiin, ja sen painotukset ovat näkyneet uusimmassakin Churchill-kirjallisuudessa esimerkiksi Churchillin kannalta epämieluisan Kaukoidän sotänäyttämön vähälle huomiolle jättämisenä.¹³

Churchillin myrskyisä suhde kenraaleihinsa tuli sodan jälkeen tunnetuksi. Brittiarmeijan yleisesikunnan johdossa sodan aikana palvelleet marsalkka Alan Brooke ja kenraalimajuri John Kennedy kuvasivat Churchillia paitsi suurmieheksi, myös äärimmäisen hankalaksi esimieheksi, jonka impulsiivisia piirteitä he joutuivat hillitsemään.¹⁴ Tällainen vähemmän mairitteleva luonnehdinta arvovaltaisilta tahoilta tuli lyömään leimansa Churchillin julkisuuskuvaan myös myöhemmässä historiankirjoituksessa, ja varsinkin Brooken kritiikki on ollut historiankirjoittajien erityisen huomion kohteena.¹⁵ Oli Churchillilla toki puolustajansakin myös entisten alaistensa joukossa. Sotakabinetin esikuntapäällikkö kenraali Hastings Ismay korosti muistelmissaan, ettei Churchill pyörtänyt sotilasasiantuntijoidensa päätöksiä heidän omilla aloillaan. Ismay totesi Churchillin olleen myös strategian kokonaisuuden hallinnassa mies paikallaan.¹⁶

¹¹ Vogel, Robert: Churchill and the Historians. *Canadian Military History: Vol. 2 : Iss. 2, (1993)*. Laurier Centre for Military Strategic and Disarmament Studies, 1993, s. 128.

¹² Rasor (2000), s. 42; Reynolds, David: Official history: How Churchill and the cabinet office wrote The Second World War. *Historical Research. Volume 78, Issue 201, August 2005*. Oxford University Press 2005, s. 401–403; Roberts (2018), s. 907.

¹³ Rasor (2000), s. 42; Callahan, Raymond ja David French: Worth a Second Look. *Journal of Military History. Apr 2009, Vol. 73 Issue 2*. Society for Military History, 2009, s. 622; Roberts (2018), s. 908; 918.

¹⁴ Baxter, Colin F.: Winston Churchill: Military Strategist? *Military Affairs, Vol. 47, No. 1 (Feb., 1983)*. American Military Institute, 1983, s. 8.

¹⁵ Roberts (2018), s. 979.

¹⁶ Baxter (1983), s. 8.

Eräänlainen viimeinen luku Churchillin lähipiirin historiankirjoituksessa on hänen ”virallinen”¹⁷ elämäkertansa. Teossarjan toisen maailmansodan aikaa koskevat osat kirjoitti Martin Gilbert.¹⁸ Kahdeksanosainen, yli kahdellakymmenellä oheisteoksella täydennetty teossarja on Churchill-kirjallisuudessa luku sinänsä. Gilbert tukeutuu vahvasti laajaan lähdeaineistoonsa, ja hänen tulkintansa näyttävät monesti varsin objektiivisen oloisina, joskin Churchillia selvästi myötäelävinä. Virallista biografiaa onkin luonnehdittu muun muassa ”*informatiiviseksi, mutta harvoin kriittiseksi*”.¹⁹

Edelläkävijä vai traumoihinsa takertuva raukka: Churchill, Välimeri ja toisen rintaman avaus

Eräs keskeisimpiä kiistanalaisia seikkoja Churchillin sodanjohtamisessa oli jo heti sodan jälkeen kysymys toisen rintaman avaamisesta Länsi-Eurooppaan. Sekä neuvostoliittolaiset että amerikkalaiset syyttivät Churchillia hidastelusta, kun taas Churchill itse väitti olleensa jopa koko ajatuksen alullepanija.²⁰ Varsinaisen historiankirjoituksen piirissä Chester Wilmot vaikutti klassikkoteoksellaan *The Struggle for Europe* merkittävästi sellaisen ajatuksen leviämiseen, että Churchill pyrki ajamaan liittoutuneiden johdossa läpi erityisen ja kiistanalaisen Välimerelle painottuvan strategian. Välimeren sotänäytämölle keskittymisen sekä toisen rintaman avaamiselle vaihtoehtoisten keinojen, kuten pommitusten ja merisaarron priorisoinnin katsotaan usein johtaneen Itä-Euroopan päätymiseen Neuvostoliiton vaikutuspiiriin. Ironista kyllä, Wilmotin näkemys oli osin päinvastainen: hän nimenomaan painotti amerikkalaisten taipumattomuutta Churchillin strategiaan syynä Balkanin niemimaan päätymiselle sosialistiseen leiriin.²¹ Joka tapauksessa 1950-luvun lopussa Yhdysvaltain ja Ison-Britannian erimielisyydet olivat jo muodostuneet toisen maailmansodan poliittisen historian vakioaihepiiriksi kirjallisuudessa.²²

Kriittistä näkemystä brittien strategisista painotuksista toisti esimerkiksi amerikkalainen sotahistorioitsija Trumbull Higgins. Hänen mukaansa Churchillin ja samalla Ison-Britannian päämäärä oli toteuttaa laajamittainen mairinnousu vasta Saksan käytännössä romahdettua. Työkaluiksi tähän luetellaan muun muassa ilmapommitukset ja puna-armeijan jättäminen käymään kulutusotaa. Higginsin selitys oli (hänen mukaansa) brittiläiselle politikalle tyypillinen opportunisti.²³ Näkemykseen Churchillista rintaman avaamisen vastustajana tai hidastajana ovat yhtyneet myös sellaiset nimikkäät hahmot kuin kapteeni Basil Liddell Hart ja A. J. P. Taylor. Toisaalta ainakin Churchillin ”Välimeren-pakkomiellettä” syyppäänä länsirintaman avaamisen viivästy-miseen on moitittu myytiksi jo 1950-luvulla, ja myöhempinä vuosikymmeninä monet

¹⁷ Virallinen siinä mielessä, että teossarja oli alun perin Churchillin pojan isänsä hyväksynnällä alulle panema ja myöhemmin omaisten toimeksiantama.

¹⁸ International Churchill Society: *About the Official Biography*. [<https://winstonchurchill.org/the-life-of-churchill/life/the-official-churchill-biography/>], luettu 30.5.2020.

¹⁹ Quinault, Ronald: *Churchill – the Bulldog still Bites*. [<https://www.historytoday.com/archive/churchill-bulldog-still-bites>], luettu 30.5.2020.

²⁰ Ben-Moshe, Tuvia (1990) Winston Churchill and the "Second Front": A Reappraisal. *The Journal of Modern History*, Vol. 62, No. 3 (Sep., 1990). Chicago University Press, 1990, s. 503.

²¹ Baxter (1983), s. 7; Buchanan, Andrew: *American Grand Strategy in the Mediterranean during World War II*. Cambridge University Press, United States of America 2014, s. 6.

²² Poague, Forrest C.: Reviews. Palstalla The Military Library (toim. George J. Stansfield). *Military Affairs*, Vol. 22, No. 1 (Spring, 1958), American Military Institute, 1958, s. 40–42.

²³ Sama, s. 41.

historiantutkijat ovat nähneet sen lähinnä piintyneenä, vaivaannuttavana virhekäsityksenä.²⁴

Myöhemmät, myös Churchillin maihinnoususkeptisyyttä painottavat tulkinnat ovat siirtyneet vähemmän poleemiseen suuntaan. Churchillin varovaisuutta on muun muassa selitetty laajemmilla perusteluilla ja toisaalta asetettu mittasuhteisiinsa. Vaikka historia onkin lopulta ollut maihinnousua vahvasti kannattaneiden amerikkalaisten puolella, on heidän sodanaikainen näkemyksensä nähty toisaalta liiankin optimistisena ja potentiaalisesti katastrofiinkin johtavana, jos maihinnousua olisi yritetty liian aikaisessa vaiheessa.²⁵

Martin Gilbert suhtautuu vähemmän yllättäen Churchillin painotuksiin jopa huomattavan ymmärtäväisesti. Churchillin keskittyminen Italiaan näyttyy hänen tulkinnassaan varsin vahvasti tarpeena varmistaa riittävät voimat niin siellä kuin Ranskassakin. Tällä näkemyksellä oli kannatusta myös upseeriston piirissä. Churchillin kannattamien ratkaisujen suhteen Gilbert nousee vielä myös tukemaan painopisteen muodostamista Italiaan Etelä-Ranskaan suuntautuneen operaatio *Dragoonin* sijaan.²⁶ Näin Churchill näyttyy liittolaisiaan tarkkanäköisempänä Välimeren sotänäyttämön keskeisten ratkaisujen kohdalla.

Churchillin Välimeren-painotuksiin liittyviä kiusallisia huomioita tuo puolestaan esiin Andrew Roberts, joka ei muutoin ole lainkaan tiukimpia Churchill-kriitikoita. Kun Churchill oli lopulta päättänyt antaa tukensa Normandiaan tapahtuvalle maihinnousulle, hän alkoi Robertsin mukaan myös ohjailla osin ennakoivasti julkisuuskuvaansa ratkaisujensa suhteen. Roberts epäileekin Churchillin jättäneen tarkoituksellisesti asiapapereihin runsaasti Etelä-Ranskan operaatiota vastustavia kannanottoja, jotta se ei jäisi historiaan Gallipolin rinnalle jälleen uutena epäonnistuneena maihinnousuoperaationa, josta hän olisi ollut vastuussa. Toisaalta Churchill Normandian osalta siivosi myöhemmin omasta tuotannostaan maihinnousua kiivaasti kritisovia kannanottoja, joita oli esittänyt ennen kuin valitsi linjakseen sen tukemisen.²⁷ Tämä esimerkki osoittaa osaltaan, että Välimeren ja toisen rintaman kysymyksen kriittisiä tulkintoja ei tule sivuuttaa myöskään puhtaasti Churchillin mustamaalauksena.

Generalissimo ja sotaherra: Churchill konnan roolissa?

Churchill-kritiikki ei sodanjälkeisinä vuosikymmeninä jäänyt pelkästään tulkintoihin keskeisistä poliittis-strategisistä kysymyksistä. 1960-luvulta lähtien tulkinnat siirtyivät vielä selkeämmin Churchillin henkilön revisionistiseen käsittelyyn, myös sodanjohtajana toimimisen osalta. R. B. Jamesin *Churchill: A Study in Failure, 1900–1939* kertoo jo nimellään sanomansa. James syyttää Churchillia siitä, että tämä olisi ennen sotaa arvioinut aseiden ja vasta-aseiden kilpajuoksun kääntyneen panssarivaunuille ja sukellusveneille tappiolliseksi; ajatus, jonka maailmansota osoittaisi dramaattisesti vääräksi.²⁸

²⁴ Baxter (1983), s. 8–10.

²⁵ Katso esim. Ben-Moshe (1990), s. 534–537.

²⁶ Gilbert, Martin: *Road to Victory. Winston Churchill 1941–1945*. William Heinemann Ltd., Bungay, Suffolk 1986, s. 533–534; 542; 830–831.

²⁷ Roberts (2018), s. 217.

²⁸ Baxter (1983), s. 8.

Churchillin kovia kritikoita olivat esimerkiksi mekanisoidun sodankäynnin pioneerinakin pidetty Liddell Hart ja tämän kehuma historioitsija R.W. Thompson²⁹. Liddell Hartin ja Thompsonin kuvaama Churchill tuntuu olevan jo lähes karikatyyrinomainen versio laajemmasta kritiikistä: rohkea ja innostava puhuja, mutta äkkipikaisen oikukas johtaja, jonka aiheuttamat pahimmat tuhot selväpäiset alaiset saivat vain vaivoin esitettyä. Liddell Hart korostaa tulkinnassaan toisaalta toisen rintaman avaamista ratkaisuna, johon Churchill täytyi väkisin työntää. Välimeren painotuksen yhteydessä hän nostaa esiin hätäiseksi tulkittuja virheratkaisuja, kuten Kreikan tukemisen 1941. Kreikan sotaretki olikin myös Thompsonille suoraan ilmaistuna Churchillin itse aiheuttama katastrofi.³⁰

Vielä Liddell Hartiakin kovempi Churchill-kriitikko oli hänen ystävänsä ja kollegansa panssarisodankäynnin kehittämisessä, kenraalimajuri J. F. C. Fuller. Churchill oli tukenut Fullerin näkemyksiä panssarisodankäynnistä, ja he olivat olleet suhteellisen hyvissä väleissä Fullerin sotilasuran aikana. Ennen toista maailmansotaa Fuller oli kuitenkin eronnut Ison-Britannian asevoimista erimielisyyksien saattelemana ja kehittynyt vahvoja sympatioita fasismia ja Hitlerin johtamaa Saksaa kohtaan. Toisen maailmansodan aikana Fuller oli hyvin kriittinen sekä Saksan ehdottoman antautumisen vaatimista että strategisia pommituksia kohtaan. Tähän liittyen Fullerin elämäkertakirjailija Anthony John Trythall on luonnehtinut hänen Churchill-vihansa muuttuneen patologiseksi sodan kestäessä.³¹ Paitsi Churchillin politiikkaa, suomi Fuller myös kovasanaisesti muun muassa hänen esiintymistapaansa. 1940-luvun lopulla Fuller alkoi liittää kritiikkinsä kylmän sodan uuteen asetelmaan: Churchill oli antanut Neuvostoliitolle sen voimakkaan aseman Saksan kustannuksella. Fullerin kirjoittama toisen maailmansodan historia lieneekin varhaisinta Churchillia näin vihamielisesti käsittelevää historiankirjoitusta.³² Kriitikki ei ehkä sinällään ollut kovinkaan vaikuttavaa, mutta tarjoaa esimerkin Churchillin aikalaisissaan herättämistä monenlaisista tunnoista.

Fuller myös enteili kannanotoillaan paljolti sellaista Saksan kannalta apologistista revisionismia, jonka kritiikin kohteeksi Churchill myöhemmin joutui. Myöhemmin muun muassa ihmisluovutuksia Neuvostoliittoon on pantu sotarikoksina Churchillin kontolle. Pisimmälle revisionistisen kritiikin vei erityisesti holokaustin kieltämisestä tunnettu kirjailija David Irving. Raju Churchill-kriitikki on ollut eräs Irvingin keskeisiä teemoja, ja hän suomi muun muassa Churchillin väitetyjä väärinkäytöksiä vuoden 1940 rauhantunnustelujen suhteen, tosin vähintäänkin kyseenalaiselta lähde pohjalta. Irvingin väitteet ovat hänen tuotannolleen tyypilliseen tapaan saaneet melko runsasta huomiota.³³

Huomattavan revisionistisia tulkintoja on kuitenkin esitetty myös akateemisen historiantutkimuksen piirissä. Eniten huomiota ovat saaneet John Charmleyn tulkinnat. Charmleyn Churchill-kirjan nimi on kuvaavasti *Churchill: The End of Glory*. Churchill oli Charmleyle henkilöä todella vastenmielinen tapaus. Ennen kaikkea Charmley

²⁹ Thompsonin Churchillin sotavuosia kuvaava teos tosin ilmestyi vasta Liddel Hartin kuoleman jälkeen.

³⁰ Thompson, R. W.: *Generalissimo Churchill*. Hodder and Stoughton, East Kilbride 1974; irtokannen esitelyteksti; s. 105. Liddel Hartin Churchill-kritiikistä katso esim. Baxter (1983), s. 8-10.

³¹ Kuvaavaa on, että Trythallin Fuller-elämäkerran hakemistossa on erikseen alahakusanana *Fuller's criticism and hatred of [Churchill]*. Tämän alla on noin puolet Churchilliin viittaavista sivunumeroista.

³² Trythall, Anthony John: *'Boney' Fuller. The Intellectual General 1878-1966*. Cassell & Company Limited, Bungay, Suffolk 1977, s. 214, 223, 236-237.

³³ Raser (2000), s. 56; 97.

kuitenkin syyttää Churchillia Ison-Britannian juonittelemisesta ja kiihkoilemisesta so-
taan, joka lopulta johti suurvalta-aseman menetykseen. Samalla hän pyrkii palautta-
maan Chamberlainin kunnian. Charmleyn tulkinnat ovat odotetusti keränneet huo-
mattavaa kritiikkiä.³⁴

Nykypäivänä ehkä eräs tunnetuimpia ja kiistanalaisimpia päätöksiä, joista Churchill oli
vastuussa, on Dresdenin palopommitus. Debatti pommitusten oikeutuksesta niin mo-
raalisesti kuin kansainvälisen oikeuden näkökulmastakin on osin edelleen käynnissä.
Churchillia on syyttänyt sotarikolliseksi muun muassa saksalainen Jörg Friedrich. Toi-
saalta on varsin hyvin dokumentoitu, että Churchill oli pommituksia kohtaan osin
myös varsin kriittinen ja hänen kannanottojensa sanamuodot pommituksia koskien
aiheuttivat niistä vastaavilla tahoilla harmaita hiuksia. Churchillin vähätteleväksi tul-
kittu suhtautuminen strategiaan pommituksiin sodan jälkeen on kuitenkin nähty myös
osoituksena syyllisyydentunnosta niiden suhteen.³⁵

Tällaiset puolet Churchillin urasta tulevat kuitenkin varmasti olemaan kiivaan väittelyn
kohteena paitsi päämääriltään kyseenalaisemman revisionismin, myös vakavasti ote-
tavan historiankirjoituksen taholta. Kaikki poleemisen revisionistiset tai Churchillia
kohtaan hyvin kriittiset tulkinnat eivät myöskään ole olleet Saksan suhteen apologis-
tisia. Jonkin verran keskustelua on aiheuttanut esimerkiksi Churchillin mahdollinen
toimettomuus holokaustiin puuttumisessa. Churchillin pyrkimyksistä estää tuhoamis-
leirien toimintaa pommituksin kuitenkin on varsin kiistattomia todisteita.³⁶

Kylmän sodan muuttuneessa kansainvälisessä ilmapiiirissä Churchill ei myöskään ollut
mikään sankari rautaesiripun toisella puolella. Itäblokin Churchill-kirjallisuuden mer-
kittävimpiä teoksia lienee V. G. Trukhanovskyn englanniksikin käännetty, Churchillia
marxilaisesta näkökulmasta käsitellyt biografia. Trukhanovsky tuomitsi Churchillin
toiminnan kommunismin vastustamisen motivoimaksi. Mainittu Välimeren-kysymys
näyttäytyi Trukhanovskylle kommunismin patoamisena ja ”reaktionääristen regii-
mien” pystyttämisenä. Yleisesti ottaen Churchillin pääministerikaudella sodanjälkei-
seen ulkopoliittikkaan tähtäävän toiminnan ei ole tulkittu olleen keskeisessä roolissa
kuin vasta aivan sodan lopussa. Kuitenkin ajatusta jopa kylmän sodan aloittamisesta
Churchillin toimesta maailmansodan vielä kestäessä on tuotu esiin myös Britanniassa
vasemmistolaisen historiankirjoituksen piiristä.³⁷

Eräs Churchillia sodanjohtajana kuvaavana yleisenä konventiona on ollut hänen titu-
leeraamisensa sotaherraksi (Warlord). Varsin suurta valtaa demokraattisessa valtiossa
käyttäneen Churchillin kannalta nimityksen voi nähdä pisteliäänä, joskin sotaherra
saattaisi olla positiivinenkin liikanimi sodankäynnistä kiistatta omalla tavallaan viehät-
tyneelle pääministerille. Termi on varsin yleinen, ja tuntuu kertovan taipumuksesta
asettaa Churchill eräänlaiseksi sota-ajan poikkeustapaukseksi ja tehdä hänestä selke-
ämmin vastine, joskin ehkä inhimillisempi sellainen, sota-ajan manner-Euroopan au-
toritäärisille johtajille. 2000-luvulla kuitenkin tämä käsitys Churchillista, hyvässä tai

³⁴ Raser (2000), s. 55. Kritiikistä katso esim. Langworth, Richard M.: *Elvis Lives: John Charmley's Tabloid Winston. Finest Hour. Journal of the international Churchill Societies First Quarter 1993. Number 78.* Friends of the international Churchill Societies, USA 1993, s. 10; Weidhorn, Manfred: *Salvaging Charmley. Finest Hour. Journal of the international Churchill Societies Second Quarter 1994. Number 83.* Friends of the international Churchill Societies, USA 1994, s. 41.

³⁵ Nolan, Mary: *Air Wars, Memory Wars. Germans as Victims During the Second World War. Central European History, vol.38, no.1.* Cambridge University Press, 2005, s. 10; Roberts (2018), s. 780–781; 867–868; 877.

³⁶ Raser (2000), s. 97; Roberts (2018), s. 829.

³⁷ Baxter (1983), s. 8; Ben-Moshe (1990) s. 533; Raser (2000), s. 123.

pahassa, on nähty myös väsähtäneenä kliseenä. Churchill oli kuitenkin asemaltaan siiviliijohtaja huolimatta hänen innostuksestaan sodankäyntiin.³⁸ Tästä huolimatta Max Hastings alaotsikoi vielä vuonna 2009 Churchill-biografiansa perinteiseen tapaan: *Churchill as Warlord*.

Churchill ja uusimmat tulkinnat

Churchillin henkilö on edelleen kiistanalainen. Artikkelin kirjoitushetkellä Black Lives Matter -liikeshdinnän myötä ajankohtaiseksi on noussut keskustelu Churchillin suhtautumisesta Ison-Britannian siirtomaiden väestöön. Churchillin patsasta Lontoossa on vaadittu poistettavaksi ja vandalisoitukin. Toisaalta patsaasta on tullut myös liikehdinnän vastustajien kiintopiste.³⁹ Viime vuosikymmeninä on jälleen esitetty kritiikkiä jopa henkilökultinomaisuudesta. Churchillin kansallisessa muistamisessa on nähty olevan runsaasti myyttisiä aineksia, ja se on myös nähty nostalgiasa rypemisenä nykyhetken poliittisten kuohujen keskellä. Toisaalta myös Churchillin henkilön kritiikissä toistuvat usein samat vanhat piirteet, ja Churchillin kyseenalaisten ratkaisujen ohella nousee esiin hänen alaiensä merkityksen väitetty varjoon jääminen sodan voittamisessa.⁴⁰ Keskustelu saa Isossa-Britanniassa yhä edelleen kiihkeitä sävyjä: alkuvuodesta 2019 varjokansleri John McDonnell sai aikaan jonkinasteisen skandaalin kuvailemalla Churchillia roistoksi (*villain*), tosin tämäkään ei liittynyt hänen sodanaikaiseen toimintaansa. Asiasta virinneen keskustelun aikana nimekkäät historioitsijat varoittelivat tekemästä liian yksipuolisia tulkintoja Churchillista.⁴¹

Näin keskustelu on osin edennyt varsinaisesti Churchillin henkilöstä häntä koskevaan historiakuvaan. Churchillin kaltaisen merkkihenkilön suhteen tällainenkin painotuksen muutos on varsin suhteellinen, ja nimekkäätkin historioitsijat tarttuvat edelleen myös perinteiseen elämäkertakirjallisuuteen. Tuoreen, paljon kiitosta keränneen Churchill-elämäkerran kirjoittanut Andrew Roberts on todennut, että Churchillin henkilön ymmärtämiseksi on saatu kaikki keskeinen materiaali käyttöön vasta 2010-luvulla. Roberts viittaa muun muassa sotakabinetin tapaamisista sanasta sanaan kirjoitettuihin muistiinpanoihin sekä kuninkaan ja Churchillin perheen henkilökohtaiseen materiaaliin.⁴² Robertsin lehdistössä saamat kehu näyttäisivät osoittavan, että Churchill-elämäkeroille on yhä tilaus ja että aiheen kaanoniin on mahdollista yhä tuottaa uusia teoksia.⁴³ Toinen esimerkki tältä vuosituhanelta on Max Hastings, suosittu ja pitkän uran tehnyt sotahistoriallisten teosten kirjoittaja, joka tarttui Churchilliin kuitenkin vasta 2000-luvulla.

³⁸ Callahan (2009), s. 621.

³⁹ Katso esim. BBC: Protests threat to Churchill statue shameful, says Boris Johnson 12.6.2020. [<https://www.bbc.com/news/uk-53023351>], luettu 3.7.2020; *The Telegraph*, London protests live: Six police officers injured in far-right protests as PM condemns 'racist thuggery' 13.6.2020. [<https://www.telegraph.co.uk/news/2020/06/13/black-lives-matter-protests-london-statues-racism-churchill/>], luettu 3.7.2020.

⁴⁰ Bose, Mihir (2015): No One is Indispensable. *History Today*, lokakuu 2015, s. 7. Newsome, Bruce: *Churchill as war leader: myths and realities*. [<https://blogs.berkeley.edu/2015/02/05/churchill-as-war-leader-myths-and-realities/>], luettu 31.5.2020.

⁴¹ *The Guardian*: Historians warn against soundbite verdicts on Winston Churchill. 14.9.2019. [<https://www.theguardian.com/books/2019/feb/14/historians-warn-against-soundbite-verdicts-on-winston-churchill-john-mcdonnell>], luettu 31.5.2020.

⁴² Roberts (2018), s. 965.

⁴³ Robertsin kirjan arvosteluista katso esim. Sandbrook, Dominic: Review: Churchill: Walking with Destiny by Andrew Roberts — the best biography of Winston ever written, *The Times*, 30.9.2018. [<https://www.thetimes.co.uk/article/review-churchill-walking-with-destiny-by-andrew-roberts-the-best-biography-of-winston-ever-written-fh35d7982j>], luettu 31.5.2020.

Hastingsin ja Robertsin esittämät lopputulemat ovat varsin samankaltaisia. Hastings toteaa ykskantaan, että Churchillin strategiset virheet ja väärät painotukset sodanjohdajana ovat hyvin ilmeisiä. Lisäksi osin aiemmista tulkinnoista poiketen hän pyrkii tuomaan esille, että Churchill ei saanut täyttä luottamusta ja tukea myöskään poliittisotilaallisten piirien ulkopuolelta. Churchillin virheratkaisut eivät nekään ole mitenkään muuttuneet ”kuolleeksi hevoseksi”. Kirjansa epilogissa Roberts listaa lähes sivun mitalta erilaisia ratkaisuja, joissa Churchillin harkintakyky voidaan perusteellisesti asettaa kyseenalaiseksi niin poliittisessa, strategisessa kuin moraalisessakin mielessä. Sodanjohdtoa sivuavia virhearvioita edustavat niin saksalaisten taktisen tason pommituskyvyn, Japanin sotavoiman kuin Italian alueen puolustuksen aliarvioiminen. Kokonaisuudessaan tuomion saavat myös Kreikan kampanja ja Dodekanesian kampanjat 1940–1941 ja 1943. Robertsinkin yhtyy näkemykseen, että Churchill ei aina osoittanut erityisen hyvää arvostelukykä ratkaisuisiaan.⁴⁴

Hastings puolestaan haluaa kiinnittää tarkastelun Churchillin sodanjohdajan uran kokonaislopputulokseen, Ison-Britannian voittoon. Hän näkee Churchillin olleen enemmän kuin osiensa summa tämän nostaessa Iso-Britannian vertaiseksi sitä resurssiltaan suurempien liittolaisten joukkoon. Tämä merkitsi lopulta paljon enemmän kuin Churchillin virheet. Churchillin puolesta puhuu myös vertailu niin hänen ihailtuihin brittiedeltäjiinsä kuin toisiin suurvaltajohtajiin, joiden virheiden rinnalla Churchillin omat virheet olivat lopulta vähäpätöisempiä. Mitä tulee toisen rintaman avaamiseen, tulkitsee Hastings sen olleen joka tapauksessa amerikkalaisten kontribuutio. Brittien tehtävä oli Hastingsin näkökulmasta mahdollistaa osaltaan sen onnistuminen suitsimalla liian aikaiset ja optimistiset yritykset sen avaamiseen. Sodanjohdajana Churchill oli Hastingsille alaisiaan viisaampi. Vaikka Hastings myöntää, että nämä olivat varmasti usein oikeassa Churchillin ajatuksia vastustaessaan, olivat heidän ratkaisunsa toisaalta usein vain seurausta heidän yleisesti ottaen liiallisesta varovaisuudestaan. Britti-imperiumin Hastings katsoo väistämättä menetetyksi Churchillin toimista riippumatta.⁴⁵

Roberts avaa epilogissaan Churchillin ansioita vielä hieman laajemmin. Churchill oli hänen mukaansa kaikesta huolimatta vuonna 1940 oikeassa juuri periksi antamattomuudessaan. Hänen saavutuksensa ei ollut saksalaisten toteutumattoman mairhinnouksen vaan rauhanneuvottelujen estäminen. Toisaalta lordi Halifax konservatiivipuolueen sisäisen rauhanoppositiionsa kanssa ei näyttäydä Robertsille selkärangattomana tai lähes petturimaisena, vaan sinänsä poliittisen tilanteen suhteen itseasiassa kannoissaan monessa suhteessa Churchillia perustellumpana.⁴⁶ Kuitenkin ainakin jälkiviisaasti katsottuna Churchill oli asiassa oikeassa: Roberts huomauttaa lisäksi, että painopisteen asettaminen Välimerelle ennen toisen rintaman avaamista Länsi-Euroopassa oli vallitseva tilanne huomioiden oikea ratkaisu. Sitä myös tuettiin liittoutuneiden ylimmässä

⁴⁴ Hastings, Max: *Winston Churchill. Sotavuodet 1940–1945*. WSOYpro/Docendo-tuotteet, 2011, s. 519–520; Roberts (2018), s. 965–966.

⁴⁵ Hastings (2011), s. 520–521.

⁴⁶ Robertsinkin näkemys Halifaxin ja Churchillin linjojen perusteista on, että tässä vaiheessa Britannialla ei vielä ollut luotettavia liittolaisia, kun Yhdysvallat pysytteli irti sodasta ja Neuvostoliitto oli Saksan liittolainen. Kuitenkin Churchillin näkökulmasta rauha olisi tuhonnut brittien ulkopoliittisen (ja historiallis-moraalisen) uskottavuuden, ja vääjäämättömän Saksan idän sotaretken jälkeen Britannia olisi sen mahdollisen onnistumisen myötä jälleen ”seuraavana listalla.”

johdossa. Robertsille Churchillin ratkaiseva rooli oli saada amerikkalaiset hyväksymään tämä strategia.⁴⁷

Erään sodanjohtajan historiografiaa: Churchill-tulkinnat läpi vuosikymmenten

Edellä on käyty läpi vain murto-osa Churchill-aiheisesta historiankirjoituksesta, muissa yhteyksissä esitetyistä tulkinnoista puhumattakaan. Tässä esitetty katsaus Churchill-tulkintoihin istuu kuitenkin hyvin esimerkiksi merkkihenkilöiden historiografiaa runsaasti kartoittaneen Eugene L. Rasorin esittämään yhteenvedon Churchill-tulkintojen muutoksesta. Rasor näkee Churchill-kuvausten edenneen välittömän sodanjälkeisen ajan varauksettomasta ihailusta kriittisempään ja lopulta lähes demonisoivaan näkemykseen.⁴⁸

Rasor kuvaa välitöntä sodanjälkeistä näkemystä Churchillista suorastaan pyhimyskerptomuksen kaltaiseksi. Äänessä olivat Churchill ja häneen positiivisesti suhtautuva lähipiiri.⁴⁹ Heti sodan jälkeen Churchill oli väistämättä sotasankari. Olisikin ollut erikoista kritisoida voitokasta pääministeriä heti sodan jälkeen, vaikka poliittisesti Churchillin asema oli kaukana itsestään selvästä. Churchillin omassa historiankirjoituksessa on kiistämättömät ansionsa, mutta kuvaukset hänen toimistaan eivät kaikilta osin kestä kritiikkiä.

Rasor toteaa kiitävän Churchill-kuvan alkaneen säröillä paitsi muistelmien ja tutkimusten kautta, myös arkistojen avautumisen myötä.⁵⁰ Ensimmäiset merkittävät kriittiset Churchill-tulkinnat tulivat kuitenkin juuri brittikenraalien muistelmista 1950-1960-luvuilla. Tällä kertaa sävy oli huomattavan kriittinen Churchillin henkilöä kohtaan, ja myönteisetkin näkemykset saattoivat sisältää myös kommentteja hänen negatiivisiksi koetuista piirteistään. Churchillin asemaa kansallissankarina niissä ei kuitenkaan pyritty kyseenalaistamaan, vaikka syytökset hänen johtamistapaansa kohtaan muodostivatkin pohjan myöhemmille, rajummille syytöksille.

1960-luvulta lähtien entistä pitemmälle viedyt Churchill-tulkinnat saivat tilaa. Osansa tässä on varmasti ollut pettymyksellä Iso-Britannian menetettyyn suurvalta-asemaan ja toisaalta myös Churchilliin niiden taholta, jotka näkivät tämän suurvalta-ajan uudessa, negatiivisessa valossa. Toisaalta myös kylmän sodan uusi asetelma ohjasi revisionistisiin tulkintoihin, olihan entinen liittolainen Neuvostoliitto nyt puolta Eurooppaa hallitseva arkkivihollinen ja entinen vihollisdiktatuuri Saksa demokraattinen liittolainen. Lisäksi on ylipäätään tyypillistä, että historiantutkimuksessa uudet ja radikaalit tulkinnat houkuttelevat. Voisi jopa sanoa, että sensaatiomaisuus myy. Tähän Churchill oli ihanteellinen tutkimuksen kohde tai tarinan päähenkilö: ihailtu kansallissankari, josta toisaalta oli noussut esiin runsaasti kiistanalaisia piirteitä.

Oxfordin yliopiston julkaiseman brittien kansallisbiografian toimittaja David Cannadine puolestaan näkee Churchill-tulkintojen jatkuvaa muutosta pohtiessaan kyseessä olevan tietynlaisen sukupolvikysymyksen. Kansallisbiografian vuoden 1980 painokseen kirjoitettua artikkelia Cannadine kuvailee sen tietynasteisesta kriittisyydestä huolimatta muistopuheen tyyppiseksi. Artikkelissa lainataan avokätisesti Churchilliin myönteisesti suhtautunutta Ismayta, kun puolestaan kriittisemmät tulkinnat saavat

⁴⁷ Roberts (2018), s. 978–979.

⁴⁸ Rasor (2000), s. 48.

⁴⁹ Sama, s. 48.

⁵⁰ Sama, s. 48.

osakseen vähättelyä tai suoranaista vastenmielisyyttä. Kansallisbiografian uudistetussa, vuoden 2004 painoksessa kuvaus on ”viralliseen” elämäkertaan ja runsaaseen akateemiseen tutkimukseen perustuen huomattavasti kriittisempi Churchillia kohtaan. Tämän Cannadine selittää sillä, että aiemman kuvauksen kirjoittaja Edgar Williams oli kokenut toisen maailmansodan henkilökohtaisesti ja näki Churchillin sukupolvensa tapaan eräänlaisen kiitollisuudenvelan kautta. Jälkimmäisen kirjoittanut Paul Addison puolestaan oli liian nuori samanlaisen syvän henkilökohtaisen kokemuksen syntymiseen.⁵¹

On kuitenkin huomattavaa, että Addison näkee myös Churchillin joka tapauksessa suurmiehenä, eikä hänenkään artikkelinsa selvästi edusta aiempien vuosikymmenten rajua Churchill-kritiikkiä. Churchillista runsaasti kirjoittanut Ronald Quinault luonnehtikin revisionististen – siis negatiivissävytteisesti kriittisten – Churchill-tulkintojen aikakauden loppuneen 2000-luvulle tultaessa. Quinaultin vuosituhannen alussa toimittamassa esseekokoelmassa vain yksi viidestätoista esseestä oli Churchillia kohtaan rankan kriittinen. Samaten Rasor näkee revisionismin jääneen tulkinnoissa altavastajaksi. Kuitenkin myös myötämielisemmissä teoksissa trendinä vaikuttaa olevan esimerkiksi Churchillin negatiivisempienkin luonteenpiirteiden vahva esiin tuominen. Rasor katsoo tasapainoisempien ja monipuolisempien tulkintojen yhtä lailla korostaneen Churchillin kiistattomia saavutuksia, ja akateemisen tutkimuksen pääosin olevan Churchillia kokonaisuutena positiivisesti arvioivaa.⁵²

Tämä trendi on nähtävissä myös esitellyissä uusimmissa Churchill-teoksissa. Samaten se ulottuu populaarikulttuuriin: esimerkiksi tuoreessa elokuvassa *Synkin hetki* (alkup. *Darkest Hour*, 2017) Gary Oldmanin esittämä Churchill kuvataan hyvin hankalana ja koomisena, mutta toisaalta kuitenkin hyvin sympaattisena valtionpäämiehenä. Voisiakin nähdä, että nykypäivän perspektiivistä myös Churchillin hankalat puolet ovat kiteytyneet osaksi hänen myönteisesti nähtyä kokonaisuuttaan. Elokuvassa Churchillin eksentrisyys ja jopa työkeys jäävät hänen henkilökohtaisen rohkeutensa ja lopulta oikeaksi osoittautuvien ratkaisujensa varjoon. Näkemys vastaa varmasti myös monien arviota historiallisesta Churchillista.

Lopuksi

Pintapuolinenkin vilkaisu Churchill-kirjallisuuteen osoittaa, että monien muiden ”kollegoidensa” tapaan Churchillin sodanjohdajana tekemät ratkaisut ovat kirjailijoiden ja historiantutkijoiden pohdintojen suosikkimateriaalia. Churchillin osin ainutlaatuinen rooli sekä poliittisena että sotilaallisena johtajana houkuttelee jokaista kirjoittajaa tekemään omat tulkintansa hänen onnistumisistaan ja epäonnistumisistaan. Samoin on myös hänen persoonansa kohdalla, jolloin arviointi saa usein hyvinkin tunteenomaisia sävyjä. Monien muidenkin kansallissankareiden tavoin tulkinnat Churchillista ovat aaltoilleet kritiikittömästä ihailusta hyvin aggressiiviseen jalustalta kaatamiseen. Uusin tutkimus on puolestaan tarjonnut uusia tulkintoja, joissa kyseenalaisetkin ratkaisut on

⁵¹ Cannadine, David: *Why Churchill's reputation is still on the line*. [<https://www.historyextra.com/period/second-world-war/why-churchills-reputation-is-still-on-the-line/>], luettu 31.5.2020.

⁵² Quinault, [<https://www.historytoday.com/archive/churchill-bulldog-still-bites>], luettu 31.5.2020; Rasor (2000), s. 48.

tunnistettu, mutta myös asetettu mittasuhteisiinsa. Kun uutta aineistoa on tullut käytettäväksi aivan näihin päiviin asti, lienee uudellekin tutkimukselle ja tulkinnoille vielä tilaa.

Churchillin asemaa historiankirjoituksessa on houkuttelevaa verrata muihin sodanjohdajiin. De Gaullen tai Mannerheimin tapaan, Stalinista puhumattakaan, on Churchilliin suhtautuminen ollut monessa suhteessa ristiriitaista. Kaikkia yhdistää erilaisista poliittisista asemista huolimatta merkittävä ja kiistelty rooli johtajina niin toisen maailmansodan aikana kuin muulloinkin. Kuitenkin usein näiden johtajien kiistanalaisimmat toimet liittyvät muihin kuin sotilaallisiin seikkoihin, tai ne ovat ajoittuneet toisen maailmansodan ulkopuolelle. Tämä on mahdollistanut kunkin positiivissävyisen muistamisen sodanjohdajina kotimaassaan laajemmin kuin heidän poliittinen suuntautumisenensa olisi muuten antanut aihetta. Mahdolliset strategiset virheetkin jäivät helposti varjoon, kun kyse on ollut kansallisesta selviytymisestä.

Churchill oli kiistatta ankara konservatiivi ja yläluokan edustaja, mikä näkyi hänen kannatuksessaan ja yhtä lailla häntä koskevissa historian tulkinnoissa. Kuitenkin hänen toimintansa sodan aikana on jättänyt näihin tulkintoihin sellaista liikkumavaraa, jollaista tuskin muilla hänen kaltaisillaan brittipoliitikoilla olisi. Vasemmistolaisuuteen kallellaan olleet työläiset saattoivat sodan aikana hurrata innostuneesti Churchillille, joka tehtaissa vieraillessaan esiintyi huvittavankin yläluokkaisesti.⁵³ Samoin nykypäivänä hänen edustamaansa konservatismia ja imperialismia vastenmielisenä pitävä voi yhtä lailla arvostaa Churchillin merkitystä sodanjohdajana. Tätä kautta kiinnostus Churchilliin yhtä lailla monisärmäisenä historian henkilönä kuin kansallisen historiankirjoituksen sankarina tulee säilymään Isossa-Britanniassa pitkään.

Historiankirjoituksen perinteet ja yleisön kiinnostus suurmieshistoriaan selittävät osaltaan Churchillin saamaa huomiota. Ei voi kuitenkaan vähätellä sitä, että Churchill osasi myös itse luoda itselleen aseman toisen maailmansodan historiankirjoituksessa. Ei ole perusteeton syytös, että osa tästä syntyi laskelmoidusti ja häikäilemättömästi itsekorostuksesta, joka ulottui varsin poikkeuksellisella tavalla myös varsinaisen historiankirjoituksen puolelle. Kuitenkin osansa on myös ollut jälkeensä oikeaksi osoittautuneilla ratkaisuilla ja onnistuneella julkisella esiintymisellä. Juuri Churchillin puhujanlahjoilla onkin ollut vaikutusta hänen ikoniseen asemaansa toisen maailmansodan historiankirjoituksen henkilögalleriassa. Hyvin kuvaava on Max Hastingsin huomio, että kirjoittaessaan toisesta maailmansodasta jopa amerikkalaiset lainaavat mieluummin Churchillia omien maanmiestensä sijaan.⁵⁴

LÄHTEET

Kirjallisuus

Buchanan, Andrew: *American Grand Strategy in the Mediterranean during World War II*. Cambridge University Press, United States of America 2014.

⁵³ Tapauksista ks. esim. Roberts (2018), s. 682–683.

⁵⁴ Hastings (2011), s. 520–521.

Gilbert, Martin: *Road to Victory. Winston Churchill 1941–1945*. William Heinemann Ltd, 1986.

Hastings, Max: *Winston Churchill. Sotavuodet 1940–1945*. WSOYpro/Docendo-tuotteet, 2011.

Rasor, Eugene L: *Winston S. Churchill, 1874–1965: A Comprehensive Historiography and Annotated Bibliography*. Greenwood Press, 2000.

Roberts, Andrew: *Churchill. Walking with Destiny*. Penguin Books, 2018.

Thompson, R. W.: *Generalissimo Churchill*. Hodder and Stoughton, 1974.

Trythall, Anthony John: *'Boney' Fuller. The Intellectual General 1878–1966*. Cassell & Company Limited, 1977.

Artikkelit

Baxter, Colin F.: Winston Churchill: Military Strategist? *Military Affairs, Vol. 47, No. 1 (Feb., 1983)*. American Military Institute, 1983.

BBC: Protests threat to Churchill statue shameful, says Boris Johnson 12.6.2020. [<https://www.bbc.com/news/uk-53023351>], luettu 3.7.2020.

Ben-Moshe, Tuvia (1990) Winston Churchill and the "Second Front": A Reappraisal. *The Journal of Modern History, Vol. 62, No. 3 (Sep., 1990)*. Chicago University Press, 1990.

Bose, Mihir (2015): No One is Indispensable. *History Today*, lokakuu 2015.

Callahan, Raymond ja David French: Worth a Second Look. *Journal of Military History, Apr 2009, Vol. 73 Issue 2*. Society for Military History, 2009.

Cannadine, David: *Why Churchill's reputation is still on the line*. [<https://www.historyextra.com/period/second-world-war/why-churchills-reputation-is-still-on-the-line/>], luettu 31.5.2020.

International Churchill Society: *About the Official Biography*. [<https://winstonchurchill.org/the-life-of-churchill/life/the-official-churchill-biography/>], luettu 30.5.2020.

Langworth, Richard M.: Elvis Lives: John Charmley's Tabloid Winston. *Finest Hour. Journal of the international Churchill Societies First Quarter 1993. Number 78*. Friends of the international Churchill Societies, USA 1993.

Newsome, Bruce: *Churchill as war leader: myths and realities*. [<https://blogs.berkeley.edu/2015/02/05/churchill-as-war-leader-myths-and-realities/>], luettu 31.5.2020.

Nolan, Mary: Air Wars, Memory Wars. Germans as Victims During the Second World War. *Central European History, vol.38, no.1*. Cambridge University Press, 2005.

Poague, Forrest C.: Reviews. Palstalla The Military Library (toim. George J. Stansfield). *Military Affairs, Vol. 22, No. 1 (Spring, 1958)*, American Military Institute, 1958.

Reynolds, David: Official history: how Churchill and the cabinet office wrote *The Second World War*. *Historical Research. Volume 78, Issue 201, August 2005*. Oxford University Press, 2005.

Sandbrook, Dominic: Review: Churchill: Walking with Destiny by Andrew Roberts — the best biography of Winston ever written, *The Times*, 30.9.2018. [<https://www.thetimes.co.uk/article/review-churchill-walking-with-destiny-by-andrew-roberts-the-best-biography-of-winston-ever-written-fh35d7982>], luettu 31.5.2020.

The Guardian: Historians warn against soundbite verdicts on Winston Churchill. 14.9.2019. [<https://www.theguardian.com/books/2019/feb/14/historians-warn-against-soundbite-verdicts-on-winston-churchill-john-mcdonnell>], luettu 31.5.2020.

The Telegraph, London protests live: Six police officers injured in far-right protests as PM condemns ‘racist thuggery’ 13.6.2020. [<https://www.telegraph.co.uk/news/2020/06/13/black-lives-matter-protests-london-statues-racism-churchill/>], luettu 3.7.2020.

Quinault, Ronald: *Churchill – the Bulldog still Bites*. [<https://www.historytoday.com/archive/churchill-bulldog-still-bites>], luettu 30.5.2020.

Vogel, Robert: Churchill and the Historians. *Canadian Military History: Vol. 2: Iss. 2, (1993)*. Laurier Centre for Military Strategic and Disarmament Studies, 1993.

Weidhorn, Manfred: Salvaging Charmley. *Finest Hour. Journal of the international Churchill Societies Second Quarter 1994. Number 83*. Friends of the international Churchill Societies, USA 1994.

EMPIRE STRIKES BACK? – FALKLANDIN SOTA 1982 BRITITILÄISISSÄ HISTORIAN TUTKIMUKSESSA

Raimo Ruokonen

Aluksi

Otsikossa on *Tähtien sota* -elokuvasarjaa mukaillen ja hieman kärjekkäästi asetettu kysymysmuotoon teema, joka edelleen nousee ajoittain keskusteluiden aiheeksi. Ensinnäkin on sinänsä perusteltua todeta, että Falklandin sodan aikaan 1980-luvun alussa brittiläinen imperiumi oli varjo entisestään. Viimeistään toinen maailmansota ja sen jälkeinen siirtomaavaltiojen rapautuminen murensivat huomattavasti Ison-Britannian vaikutusvaltaa maailmalla. Maailmansotien heikentämä kansakunta menetti kylmän sodan vuosina merkittävän määrän hallitsemiaan alueita Afrikassa, Lähi-idässä ja Aasiassa, vaikka kansainyhteisöön toki jäi siihen nykyäänkin kuuluvia alueita kuten Kanada ja Australia.¹

Ajoittain kuulee myös puhuttavan imperiumin *viimeisestä* vastaiskusta. Tätä voidaan pitää yhtä lailla provosoivana, sillä Iso-Britannia on toki osallistunut useisiin sotiin ja konflikteihin vielä Falklandin sodan jälkeen. Niissä on kuitenkin käytännössä ollut kyse usean valtion liittouman toiminnasta, eivätkä britit ole olleet niissä mukana suoranaisena johtovaltiona. Falklandin saarilla Iso-Britannia kävi kuitenkin käytännössä toistaiseksi viimeistä kertaa itsenäisesti avointa sotaa toista valtiota vastaan, joskin liittolaistensa tukemana.² Näin ollen vuoden 1982 tapahtumia voidaankin pitää eräällä tavalla britti-imperiumin – tai sen, mitä siitä oli jäljellä – viimeisenä vastaiskuna.

Käsillä olevassa artikkelissa luodaan katsaus Ison-Britannian ja Argentiinan välillä keväällä 1982 käytyyn Falklandin sotaan ja sen käsittelyyn tutkimuskirjallisuudessa. Artikkelin kirjoitushetkellä sodasta on kulunut noin 38 vuotta, joten erilaisia tutkimuksia ja julkaisuja on ehtinyt ilmestyä satoja, ellei jopa tuhansia. Niin ollen myös erilaisten näkökulmien määrä on suuri. Skaala ulottuu yleisestä sotatapahtumien kuvaamisesta sotataidolliseen analyysiin ja tietokirjoista yksittäisten sotilaiden muistelmateoksiin sekä yksinomaan sotilaallisesta näkökulmasta poliittiseen ja yhteiskunnalliseen tarkasteluun.

Nyt tarkoituksena ei ole tuoda tähän kirjoon uutta näkemystä tai kerrata yksityiskohteisesti sotatapahtumia. Sen sijaan tavoitteena on luoda katsaus siihen, millä tavoin Falklandin sodan käsittely on muuttunut viimeisten neljän vuosikymmenen aikana valmistuneissa tutkimuksissa ja muissa julkaisuissa. Painopisteenä on brittiläisten historiantutkijoiden ja muiden kirjoittajien näkemysten kehityskaari. Aluksi kerrataan lyhy-

¹ How Big Was the British Empire and Why Did It Collapse? *The Week*, 26.11.2019. Verkkojulkaisu 26.11.2019. [<http://www.theweek.co.uk/history/93820/british-empire-how-big-it-was-and-why-did-it-collapse>], luettu 15.3.2020. Ks. myös The Decline and Fall of the British Empire. *BBC History Magazine*, July 2011. Immediate Media Company, 2011. Verkkojulkaisu 20.7.2011. [<http://www.historyextra.com/period/modern/the-decline-and-fall-of-the-british-empire/>], luettu 15.3.2020.

² Timeline of 20th and 21st Century Wars. *Imperial War Museum*. Verkkojulkaisu 5.1.2018. [<http://www.iwm.org.uk/history/timeline-of-20th-and-21st-century-wars>], luettu 15.3.2020.

esti Falklandin saarten historiaa ja palautetaan lukijan mieleen sodan kulku pääpiirteisesti. Tämän jälkeen päästään varsinaiseen ydinasiaan eli näkökulmien käsittelyyn. Artikkelin loppuun on koottu tiivistetty yhteenvedo ja kirjoittajan havainnot aiheesta.

Lähdeaineistona on käytetty pääasiassa tieteellisissä julkaisuissa ilmestyneitä artikkeleita. Maanpuolustuskorkeakoulun kirjaston kattava artikkelitietokanta on ollut merkittävässä roolissa tämän tekstin mahdollistajana. Painopiste aineiston valinnassa on ollut brittiläisissä julkaisuissa kuten Royal United Services Instituten julkaisema *RUSI Journal* sekä *International Affairs*, jota julkaisee Royal Institute of International Affairs. Tätä tekstiä varten on luettu useita kymmeniä tieteellisiä artikkeleita, joista valitettavasti vain murto-osa näkyy konkreettisesti lähdeluettelossa. Tämä johtuu siitä, että kaikkiin luettuihin kirjoituksiin viittaaminen olisi tehnyt tekstistä pelkän otsikoiden ja tekijöiden listan. Näin ollen artikkelissa esiintyvät viittaukset on valittu esimerkeiksi erilaisista lähestymistavoista ja niiden kautta on pyritty valottamaan yleistä linjaa.

Artikkeleihin perustuvan tarkastelun tueksi on tehty myös pintapuolinen arvio siitä, millaiset teemat muissa julkaistuissa teoksissa ovat painottuneet ajan saatossa. Suurelle yleisölle tarkoitettuja teoksia on kuitenkin niin runsaasti, että syvällisen analyysin tekeminen vaatisi kuukausien lukutyötä. Tämän artikkelin puitteissa siihen ei ole ollut mahdollisuutta, joten katsaus painottuu etenkin yleistestösten osalta niiden pääpiirteisiin sisältöihin.

Falklandin sota ja sen juuret pähkinänkuoressa

Falkland-saaret eteläisellä Atlantilla ovat olleet eri valtioiden kiistakapulana jo vuosisatoja. Saarten historia ja omistussuhteet ovatkin varsin värikäs kokonaisuus. Ensimmäinen saarille rantautunut eurooppalainen oli englantilainen merikapteeni John Strong vuonna 1690. Tuolloin saaret myös saivat nimensä meriupseeri ja varakreivi Falklandin mukaan. Alue säilyi asumattomana aina vuoteen 1764, jolloin ranskalaiset perustivat ensimmäisen siirtokunnan Itä-Falklandin saarelle. Britit perustivat oman siirtokuntansa Länsi-Falklandin saarelle seuraavana vuonna.³

Ranska luovutti Itä-Falklandin siirtokuntansa Espanjalle vain kahden vuoden asuttamisen jälkeen. Espanjalaiset puolestaan säilyttivät jalansijansa alueella aina vuoteen 1811 asti. Brittisiirtolaiset lähtivät saarilta jo vuonna 1770 espanjalaisten pois ajamina, vain palatakseen vuotta myöhemmin ja poistuakseen jälleen vuonna 1774. Saarten hallinta siirtyi Argentiinalle sen itsenäistyttyä Espanjasta vuonna 1816. Tämä asetelma säilyi aina vuoteen 1833 asti, jolloin brittijoukot karkottivat saarille asettuneet argentiinalaiset ilman merkittäviä väkivaltaisuuksia. Virallinen brittihallinto saarille asetettiin 1840-luvun alussa ja 1880-luvun puoliväliin mennessä saaria asutti noin 1 800 ihmisen omavarainen yhteisö.⁴

Argentiinalaiset viranomaiset esittivät toistuvia protesteja brittejä vastaan ja ilmaisivat tyytymättömyytensä tilanteeseen, mutta varsinaisia voimatoimia 1800-luvun jälkimmäisellä puoliskolla tai 1900-luvun alkupuolella ei kuitenkaan käytetty tilanteen ratkaisemiseksi. Maailmansotien jälkeen Falklandin kohtalo annettiin Yhdistyneiden Kan-

³ Falkland Islands. *Encyclopaedia Britannica*, verkkoversio. [<http://www.britannica.com/place/Falkland-Islands>], luettu 15.3.2020. Argentiinassa saariryhmästä käytetään espanjankielistä nimeä Islas Malvinas.

⁴ Sama.

sakuntien ratkaistavaksi, ja vuodesta 1964 alkaen sitä tarkasteli YK:n asettama dekolonisaatiokomitea. Argentiina perusti hallintavaateensa vuoden 1493 paavillisiin julistuksiin ja vuonna 1494 solmittuun Tordesillasin sopimukseen, jossa ”uusi maailma” oli jaettu Portugalin ja Espanjan kesken. Britit perustelivat oman vaateensa saarten itsehallinnollisella asemalla ja esittivät, että argentiinalaishallinto itse asiassa vahvistaisi siirtomaa-asetelmaa, josta YK:n piirissä pyrittiin irtautumaan.⁵

Neuvottelut olivat edelleen käynnissä liki 20 vuotta myöhemmin, kun kenraaliluutnantti Leopoldo Galtierin johtama Argentiinan sotilasjunta käynnisti Falkland-saarten valtausoperaation. Päätös oli puhtaasti poliittinen ja sen tavoitteena oli kohottaa maan hallituksen suosiota. Operaatio käynnistyi 2. huhtikuuta 1982, jolloin Argentiinan merijalkaväkiosasto nousi maihin pääkaupungissa Stanleyssa ja kukisti lyhyiden taisteluiden jälkeen saarille sijoitetut noin 60 brittisotilasta. Samaan aikaan argentiinalaisjoukot valtasivat myös Etelä-Georgian saaren 1 300 kilometriä Falklandin itäpuolella. Huhtikuun loppuun mennessä Falkland-saarille oli siirretty noin 10 000 argentiinalaista sotilasta, jotka olivat pääosin muutaman kuukauden palveluksessa olleita varusmiehiä.⁶

Tilanne pyrittiin ratkaisemaan diplomatian keinoin, mutta tuloksetta. Iso-Britannia varusti sotatoimia varten laivasto-osaston, joka koottiin osin *Royal Navy*n aluksista ja osin kauppalaivastosta. Siviilialuksia varustettiin sodankäyntiä varten, mutta haasteena oli vähäinen lentotukialusten määrä ja puutteellinen ilmasuoja. Argentiinan ilmavoimien kalusto oli kuitenkin suhteellisen vanhaa ja joutui toimimaan mantereelta käsin, joten Falklandin saaret olivat liki koneiden toimintaetäisyyden äärikantamalla. Tämän vuoksi brittiläiset muodostivat saarten ympärille saartorenkkaan ja pysyttelivät pääosin vastustajansa kantaman ulottumattomissa, pois lukien iskiessään saarilla olevia argentiinalaisjoukkoja vastaan.⁷

Pelkkä merisaarto tai ilmaiskut ja laivatykistön keskitykset eivät riittäneet murtamaan saarten puolustajien vastarintaa, joten ratkaisu oli saatava aikaan maihinnousulla ja maajoukkojen taistelulla. Erikoisjoukot tiedustelivat sopivan maihinnousupaikan, ja lopulta useista vaihtoehdoista valittiin San Carlosin lahti itäisen ja läntisen saaren välissä. Se oli suojainen ja suhteellisen helposti eristettävissä mereltä sekä heikosti puolustettu. Argentiinalaisten odottama maihinnousu pääkaupunkiin ei siis toteutunut, koska brittien suorituskyky ei vastoin argentiinalaisten oletuksia mahdollistanut maihinnousua vahvasti puolustetulle alueelle. Perusteena paikan valinnalle oli lisäksi se, että San Carlosista suuntautunut hyökkäys vähensi siviiliuhrien todennäköisyyttä.⁸

San Carlosista hyökkäys eteni merijalkaväen ja maavoimien joukoin itään, kohti pääkaupunkia. Sivustan suojaus toteutettiin etelään Darwinin ja Goose Greenin asutuskeskusten suuntaan, missä käytiin verisiä taisteluja. Useiden päivien kiivaiden taisteluiden päätteeksi brittijoukot saivat haltuunsa ylänköalueen pääkaupunki Stanley'n länsipuolella, mikä tarkoitti argentiinalaisjoukkojen pääosan jäämistä saarroksiin. Puolustajan tilannetta heikensi se, että suunniteltuja täydennyksiä ja joukkojen vaihtoja ko-

⁵ Falkland Islands. *Encyclopaedia Britannica*, verkkoversio. [http://www.britannica.com/place/Falkland-Islands], luettu 15.3.2020.

⁶ Falkland Islands War. *Encyclopaedia Britannica*, verkkoversio. [http://www.britannica.com/event/Falkland-Islands-War], luettu 16.3.2020.

⁷ Sama.

⁸ Sama.

keneempiin ei ehditty toteuttaa ennen brittien maihinnousua. Näin ollen pääosa joukoista oli edelleen muutaman kuukauden palveluksessa olleita varusmiehiä. Saarten puolustusta johtanut kenraali Mario Menéndez ilmoitti antautumisesta 14. kesäkuuta 1982. Noin viikkoa myöhemmin argentiinalaiset poistuivat myös Etelä-Georgian saarelta.⁹

Falklandin sota akateemisessa keskustelussa 1980- ja 1990-luvuilla

Ison-Britannian ja Argentiinan välisestä sodasta on noin neljän vuosikymmenen aikana kirjoitettu runsaasti. Se on ollut aiheena niin akateemisissa tutkimuksissa kuin suuralle yleisölle tarkoitettussa kirjallisuudessa, sanoma- ja aikakauslehtiartikkeleita unohtamatta. Selkeä enemmistö tutkimuksista ja julkaisuista on brittiläisiä, joskin aihe on herättänyt kiinnostusta muuallakin. Tutkimusten ja teosten sekä artikkelien korkea lukumäärä kertoo oman kieltään siitä, kuinka tärkeäksi vuoden 1982 sota koetaan Ison-Britanniassa. Toisaalta esimerkiksi Suomessa Kansalliskirjaston ylläpitämästä Doria-julkaisuarkistosta löytyy vain kolme sotaa käsittelevää tutkimusta, jotka on kaikki laadittu Maanpuolustuskorkeakoulussa. Näihin sisältyy yksi yleisesikuntaupseerikurssin diplomityö, yksi Sotahistorian laitoksen julkaisema tutkimus ja yksi sotatieteiden kandidaatin tutkielma.¹⁰

Maanpuolustuskorkeakoulun kirjaston kokoelmissa suomalaisia tutkimuksia on runsaammin. Pääosa niistä on Kadettikoulussa laadittuja opinnäytetöitä. Niin ollen ne ovat usein keskittyneet yleistarkastelun sijaan johonkin tarkemmin rajattuun teemaan. Tällaisia aihealueita ovat esimerkiksi johtaminen, puolustushaarojen rooli ja yhteistoiminta sekä eri aselajien käyttö operaation aikana. Kiinnostavaa onkin, että sotataidollinen näkökulma painottuu huomattavasti selvemmin Ison-Britannian ulkopuolella laaditussa tutkimuksissa. Brittijulkaisuissa sen sijaan tilaa on vallannut konfliktin poliittisen taustan ruotiminen. Tämän artikkelin tarkoitus ei kuitenkaan ole analysoida suomalaisia tutkimuksia. Sen sijaan tavoitteena on tarkastella sodan käsittelyä erityisesti brittiläisessä tutkimuskirjallisuudessa ja muissa julkaisuissa.¹¹

Edellä mainittuja Suomessa laadittuja tutkimuksia ei silti voi ohittaa pelkällä maininnalla, sillä erityisesti Petteri Joukon yleisesikuntaupseerin diplomityö vuodelta 1998 ja Harri Niskasén vastaava työ vuodelta 1995 sekä Joukon ja Niskasén yhteistyönä vuonna 2000 valmistunut tutkimus tarjoavat yhdessä kattavan kuvan siitä, millaisista näkökulmista brittiläiset kirjoittajat ovat tarkastelleet sotaa 1980- ja 1990-luvuilla. Lisäksi ne ovat olleet avainasemassa merkittävien aihetta käsittelevien teosten löytämiseksi. Petteri Jouko toteaa diplomityössään, että 1990-luvun lopulla käytössä ollut brittiläinen tutkimusaineisto oli luonteeltaan joko yleisesti tapahtumia kuvailevaa tai jokseenkin subjektiivisesta näkökulmasta kirjoitettua.¹²

Yleisteoksista merkittävimpinä esiin voidaan nostaa Martin Middlebrookin *Task Force* vuodelta 1985 sekä Max Hastingsin ja Simon Jenkinsin *The Battle for Falklands*. Lisäksi

⁹ Falkland Islands War. *Encyclopaedia Britannica*, verkkoversio. [http://www.britannica.com/event/Falkland-Islands-War], luettu 16.3.2020.

¹⁰ Havainnot perustuvat Maanpuolustuskorkeakoulun kirjaston hakukoneella ja Doria-palvelussa useilla eri kriteereillä tehtyihin hakuihin. [http://www.doria.fi] ja [http://mpkk.finna.fi].

¹¹ Havainnot perustuvat Maanpuolustuskorkeakoulun kirjaston hakupalvelussa useilla eri kriteereillä tehtyihin hakuihin. [http://mpkk.finna.fi].

¹² Jouko, Petteri: *Brittien maaoperaatiot Falklandin ja Persianlahden sodissa*. Maanpuolustuskorkeakoulu, Helsinki 1998, s. 4–5.

mainittakoon Derek Oakleyn teos *The Falklands Military Machine*. Edellä mainituista etenkin Middlebrook ja Hastings ovat yleisesti arvostettuja sotahistorioitsijoita, joilla kummallakin on nimissään varsin kattava julkaisuhistoria. Middlebrook on kirjoittanut Falklandin sodasta myös teoksen *The Fight for the Malvinas*, jossa tapahtumia tarkastellaan argentiinalaisten näkökulmasta. Middlebrookin kirjoja voidaan yleisesti pitää varsin luotettavina, sillä hänen lähdeaineistonsa on monipuolista ja eri näkökulmat huomioon ottavaa. Toisaalta on todettava, että ne eivät kaikilta osin täytä tieteellisen tutkimuksen kriteerejä. Mainituista historioitsijoista myös Max Hastingsin kirjoittamat teokset ovat kokonaisuudessaan laadukkaita. Falklandin sodassa hän oli itse silminnäkijänä *Daily Express* -lehden toimittajana.¹³

Jouko ja Niskanen nostavat pääosin samat teokset esiin myös vuonna 2000 ilmestyneessä tutkimuksessaan *Iso-Britannian merikuljetukset ja maaoperaatiot Falklandin sodassa*. Falklandin sodasta julkaistuja tutkimuksia ja muuta kirjallisuutta on toki arvioitu myös Isossa-Britanniassa ja muualla maailmassa. Tästä näkökulmasta kirjoitettuja artikkeleita julkaistiin jo pari vuotta sodan jälkeen. Esimerkiksi Liverpoolin yliopiston tutkija Walter Little on lähestynyt aihetta *Political Studies* -julkaisussa vuonna 1984 ilmestyneessä artikkelissaan *The Falklands Affair: A Review of the Literature*. Artikkelissa Little toteaa, että siihen mennessä julkaistu sotaa käsittelevä aineisto jakautui selvästi neljään kategoriaan: muistelmateoksiin ja henkilökohtaisiin kertomuksiin, yleisiin sodan taustoja ja kulkua kuvaaviin teoksiin, sodan eri osa-alueita käsitteleviin tutkimuksiin sekä virallisiin ja osin poliittisiin julkaisuihin.¹⁴

Arvostettu historioitsija Lawrence Freedman arvioi Falklandin sotaa ja siitä tuotettua aineistoa *International Affairs* -julkaisussa jo vuonna 1983. Freedman toteaa, että sodasta kirjoitettiin jo tuoreeltaan runsaasti ja sävy oli useimmiten positiivinen. Hän arvioi sen johtuvan osittain Ison-Britannian kannalta suotuisasta lopputuloksesta sekä siitä, että laivasto-osaston mukana olleiden kirjeenvaihtajien raportteja sensuroitiin voimakkaasti. Tämä johti tiettyihin epäselvyyksiin, spekulointeihin ja väärinkäsityksiin, joita muun muassa nopeasti sodan jälkeen julkaistut silminnäkijäkertomukset pyrkivät oikomaan. Muutoin Freedman on päätenyt vastaaviin tulkintoihin kuin Walter Little noin vuotta myöhemmin. Freedman esittää myös ennustuksen, että valtaosa tulevasta kirjallisuudesta muodostuu joko sotakirjeenvaihtajien tai sotilaiden muistelmista, sillä niillä oli parempi markkina-arvo.¹⁵

Freedman nostaa esiin myös sen, että akateemiset tutkijat eivät olleet sodan aikana tarttuneet järin innostuneesti sen sotilaalliseen osuuteen. Ilmeisesti itse sodasta ei juuri käyty keskustelua yliopistomaailmassa. Freedman arvioikin, että silloisia tutkijoita on kiinnostanut enemmän aiheen poliittinen puoli ja erityisesti Ison-Britannian ja latinalaisen Amerikan maiden väliset suhteet tai kysymys Falklandin saarten itsehallinnosta. Royal Institute of International Affairs oli saanut suostuteltua joitakin tutkijoita kirjoittamaan sotilaallisesta näkökulmasta jo sodan aikana, mutta Freedmanin mukaan useimmat näistä kirjoituksista eivät lopulta kestäneet aikaa. Yleishavaintona hän to-

¹³ Jouko (1998), s. 4.

¹⁴ Little, Walter: *The Falklands Affair: A Review of the Literature*. *Political Studies*, Vol. 32, Issue 2. Blackwell Publishing Limited, 1984, s. 296; Jouko, Petteri & Harri Niskanen: *Iso-Britannian merikuljetukset ja maaoperaatiot Falklandin sodassa*. Maanpuolustuskorkeakoulu, Helsinki 2000, s. 8–10.

¹⁵ Freedman, Lawrence: *Bridgehead Revisited: the Literature of the Falklands*. *International Affairs*, Vol. 59, Issue 3. Royal Institute of International Affairs, 1983, s. 445–449.

teaa, että akateemisessa maailmassa ei ylipäättään suhtauduttu järin suopeasti voiman käyttöön ja toivottiin viimeiseen asti ratkaisun syntyvän rauhanomaisin keinoin ja diplomatian kautta.¹⁶

Kun tarkastelee sodasta 1980-luvun aikana ilmestynyttä materiaalia, on helppo todeta Freedmanin olleen kutakuinkin oikeassa. Painopiste muodostuu selvästi suurelle yleisölle suunnattuun kirjallisuuteen Freedmanin ennustuksen mukaisesti, sillä akateemisissa julkaisuissa kirjoitusten määrä näyttyy yllättävänkin vähäisenä. Artikkeleiden julkaisu on painottunut selvästi noin vuosille 1983–1985. Tämän jälkeen vuosikymmenen loppua kohti kiinnostus vaikuttaa taas hiipuneen. Varsinaisesta sotilasoperaatiosta kirjoitetut artikkelit ovat jakautuneet melko tasaisesti joko yleiskuvauksiksi tai puolustushaarakohtaisiksi tarkasteluiksi.¹⁷ Yleisestä linjasta eriaivan lienee *British Medical Journalissa* julkaistu Tessa Richardsin artikkeli *Medical Lessons from the Falklands*, jossa analysoidaan Royal Society of Medicinen kykyä tuottaa lääkinnällistä tukea brittijoukoille sodan aikana.¹⁸

Sen sijaan muun muassa Royal Institute of International Affairs on tarttunut voimakkaasti konfliktin poliittiseen ja lainopilliseen puoleen. Erityisesti vuonna 1983 *International Affairs* -julkaisun kolmannessa numerossa ilmestyi Freedmanin artikkelin lisäksi useita sotaa käsitteleviä kirjoituksia. Kantavina teemoina ovat sodan vaikutukset saarten asukkaisiin, kysymys saarten hallinnollisesta asemasta ja eri osapuolten poliittisten tavoitteiden arviointi. Esimerkkinä mainittakoon Denzil Dunnettin artikkeli *Self-Determination and the Falklands*. Artikkelissaan Dunnett tarkastelee Falklandin saarten asemaa brittiläisessä kansainyhteisössä ja sitä, miten Ison-Britannian parlamentti käsittelee saarten itsehallintoa. Jo artikkelin ensimmäisellä sivulla tuodaan ilmi muun muassa pääministeri Margaret Thatcherin näkemys, jonka mukaan saarten asukkailla on oikeus päättää itse, minkä hallinnon alla haluavat elää.¹⁹ Tietyllä tavalla siis jo tuolloin tieteellisissä julkaisuissa pohdittiin sotatoimien oikeutusta ja lopputuloksen oikeudenmukaisuutta.

Lainopillinen näkökulma heijastuikin nopeasti myös akateemiseen keskusteluun sodan oikeutuksesta. Monissa tieteellisissä julkaisuissa diskurssi näyttää perustuvan niin sanottuun oikeutetun sodan teoriaan (Just War Theory)²⁰. Esimerkiksi Christoph Bluth on esittänyt, että Ison-Britannian toimet eivät täytä yhtäkään oikeutetun sodan kriteereistä. Bluth kyseenalaistaa vuonna 1987 julkaistussa artikkelissaan muun muassa maan poliittiset tavoitteet konfliktissa ja pitää päätöstä sotilaallisen voiman käytöstä hätäisenä. Lisäksi kritiikkiä saa fyysisen voiman suuri määrä suhteutettuna Argentiinan

¹⁶ Freedman (1983), s. 450–451.

¹⁷ Havainnot perustuvat Maanpuolustuskorkeakoulun kirjaston sekä Google Scholarin ja muiden vastaavien tietokantojen palauttamien hakutulosten määriin.

¹⁸ Richards, Tessa: *Medical Lessons from the Falklands*. *British Medical Journal*, Vol. 286, Issue 6367. BMJ Publishing Group, 1983, s. 790–792.

¹⁹ Dunnett, Denzil: *Self-determination and the Falklands*. *International Affairs*, Vol. 59, No. 3. Royal Institute of International Affairs, 1983, s. 415–428.

²⁰ Ks. esim. Childress, James F.: *Just-War Theories: The Bases, Interrelations, Priorities, and Functions of Their Criteria*. *Theological Studies*, Vol. 39, No. 3. Georgetown University, 1978, s. 427–445. Oikeutetun sodan teorian (Just War Theory) mukaan sodan on täytettävä kaksi kriteeriä ollakseen oikeutettu. Ensimmäinen on *jus ad bellum* eli hyväksyttävä peruste aloittaa sota. Toinen on *jus in bello* eli sotatoimien toteuttaminen yleisesti hyväksytyjä keinoja käyttäen.

joukkojen muodostamaan uhkaan, mitä Bluth pitääkin brittien merkittävimpanä virhearviona.²¹

Täysin epäonnistuneena Bluth ei brittien toimintaa kuitenkaan pidä. Hänen näkemyksensä mukaan harvoin menestyksiin lukeutuivat muun muassa siviilitappioiden välttäminen ja sotavankien kohtelu. Bluth myöntääkin, että tässä suhteessa britit näkivät vaivaa noudattaakseen Geneven sopimuksia. Toisaalta hän nostaa esille sen, että esimerkiksi Stanleyn taisteluissa käytettiin muun muassa rypälepommeja, joista aiheutui mahdollisesti vaaraa myös sivullisille. Pääosin sotatoimet kuitenkin olivat Bluthin näkemyksen mukaan riittävän rajoitettuja, vaikka hän kritisoikin voimankäytön tarpeellisuutta kokonaisuutena.²² Vastaavia näkökulmia on esitetty yleisemminkin, mutta Bluthin analyysi lienee yksi perusteellisimmista.

Kaikkiaan voidaan todeta, että alkuvaiheen julkaisuja dominoineet sodan yleiskuvaukset ja sotilaiden muistelmat ovat luonnollinen osa niin Falklandin sotaa kuin muitakin konflikteja. Sota on ilmiönä laajaakin yleisöä kiinnostava, mistä kertoo jo se, että jopa satojen vuosien takaisista sodista ja taisteluista julkaistaan edelleen uusia teoksia. Esimerkiksi Yhdysvalloissa maan sisällissota on vielä tänäkin päivänä ylivoimaisesti suosituin aihe kansallisen sotahistorian tutkimuskentässä, vaikka siitä on kulunut yli 150 vuotta.²³ On myös helppo nähdä syyt sille, että 1980- ja vielä 1990-luvuilla eri julkaisuissa ovat korostuneet yleisluontoiset piirteet. Turvaluokiteltu tieto ei ollut vielä saatavilla tai sen käyttö ei ollut muutoin mahdollista, joten kirjoitusten oli perustuttava julkiseen aineistoon. Näin ollen esimerkiksi haastattelut ja erityisesti muistelmat näyttäytyvät runsaslukuisina verrattuna muuhun materiaaliin.

Samalla on ymmärrettävää, että yleisesti maalattua kuvaa brittiläisestä menestystarinasta pyrittiin myös kiistämään. Vaikka argentiinalaista näkökulmaa sotaan ei ensimmäisten kymmenen vuoden aikana juuri tuotu esiin, kritiikkiä sotatoimia kohtaan esitettiin Brittein saarillakin. Kielteisissä argumenteissa heijastuu eittämättä vahvasti 1970-luvulla länsimaissa vahvistunut pyrkimys mahdollisimman kustannustehokkaaseen sodankäyntiin. Turhien tappioiden tuottaminen niin omille kuin vastustajan joukoille oli kehittyvän teknologian myötä noussut merkittäväksi keskustelunaiheeksi. Tämä on nähtävissä monissa julkaisuissa etenkin joukkojen laadullisen epätasapainon arvosteluna. Ammattisotilaiden muodostamien erikoisyksiköiden käyttöä varusmiesjoukkoja vastaan on kritisoitu voimakkaasti. Eettiset kysymykset ja sotatoimien oikeudenmukaisuus ovat säilyneet debaattissa vahvasti elävänä teemana myös vuosituhannen vaihteen jälkeen.

Uusi vuosituhat ja 20 vuotta sodasta

Jos tarkastellaan pelkästään julkaistujen teosten lukumääriä, 1990- ja 2000-luvun taite vaikuttaa olleen Falklandin kiinnostavuuden osalta selvästi uneliaampaa aikaa. Itse asiassa tämä trendi näyttää alkaneen jo 1990-luvun puolivälissä, jolloin uusien teosten määrä laski selvästi. Sen sijaan ei liene yllätys, että vuosi 2002 toi mukanaan selkeän nousun erilaisten julkaisujen määrissä. Tämän selittää se, että Falklandin sodasta tuli

²¹ Bluth, Christoph: *British Resort to Force in the Falklands Conflict*. *Journal of Peace Research*, Vol. 24, No. 1. SAGE Publications, 1987, s. 9–17.

²² Sama, s. 17–19.

²³ Tuunainen, Pasi: *Anglo-amerikkalainen sotahistorian tutkimus*. Alustus Maanpuolustuskorkeakoulun Sotataidon laitoksen järjestämässä seminaarissa 28.11.2019. Tämä on todennettavissa esim. tarkastelemalla Combined Arms Research Libraryn digitaaliarkiston nimikkeitä. [<https://cgsc.contentdm.oclc.org/>]

tuolloin kuluneeksi 20 vuotta. Julkaisujen määrän voidaan havaita lisääntyneen tasaisesti vuodesta 2002 aina vuoteen 2005 asti, jonka jälkeen kiinnostus aiheeseen on ilmeisesti alkanut uudelleen hiipua. Tämä ei kuitenkaan missään nimessä tarkoita täydellistä hiljaisuutta julkaisukentällä, sillä etenkin brittiläiseen luonteeseen näyttää sisältyvän vahvasti menneiden tapahtumien puiminen vuosikymmenien ja osin jopa vuosisatojen ajan.²⁴

Ensimmäinen huomio vuosituhatvuotteen vaihteen jälkeen julkaistuista tieteellisistä artikkeleista on, että itse sotilasoperaatiosta ja sen toteuttamisesta on tuona ajanjaksona kirjoitettu verrattain vähän. Muutamia poikkeuksia löytyy, mutta nekin keskittyvät useimmiten johonkin yksittäiseen osa-alueeseen, kuten erikoisjoukkojen toimintaan ja logistiikkaan. Hyvänä esimerkkinä tällaisesta lähestymistavasta voidaan mainita Alastair Finlanin artikkeli *British Special Forces in the Falklands War of 1982*, joka on ilmestynyt *Small Wars and Insurgencies* -julkaisussa vuonna 2002. Artikkelissa tarkastellaan SAS:n ja SBS:n²⁵ osallisuutta Falklandin taisteluissa. Artikkelin lähdeapparaatti on ansiokas, mutta teksti perustuu yksinomaan aiheesta aiemmin laadittuihin julkaisuihin. Toisaalta sen tarkoituksaan ei ilmeisesti ole nostaa esiin merkittävää lisätietoa tai analyysejä, vaan tarjota lukijalleen yleiskuva erikoisjoukkojen roolista sodassa.²⁶

Eräänlaisena merkkipaaluna tai käännekohtana voitaneen pitää sitä, että Ison-Britannian silloinen ulkoministeri Margaret Beckett antoi sodan 25-vuotisjuhlallisuuksien kynnyksellä vuonna 2007 lausunnon, joka voidaan tulkita myös eräänlaiseksi anteeksipyyntöksi. Beckett esitti viralliset surunvalittelut sodan molemmille osapuolille ja erityisesti sodan uhrien omaisille. Samalla Iso-Britannia antoi virallisesti argentiinalaisten kaatuneiden omaisille luvan järjestää saarilla muistotilaisuus.²⁷ Kyseessä saattaa olla kirjoittajan omaa tulkintaa, mutta vaikuttaa siltä, että tämä tapaus eräällä tavalla vapautti myös sodan yhteiskunnallisen merkityksen selvittämisen molempia osapuolia koskien. Ainakin yhteiskunnalliset teemat näyttävät korostuneen 2000-luvun loppupuolella ja etenkin 2010-luvulla. Tätä teemaa tarkastellaan tuonnempana, mutta todettakoon, että yhteiskunnallisen ilmapiirin yleinen muutos on yhtä lailla avartanut myös tutkimuksellisia näkökulmia.

Ajan kulumisen on joka tapauksessa epäilemättä vaikuttanut siihen, että vuosituhatvuotteen alussa ilmestyneissä artikkeleista on havaittavissa pikemmin sodan jälkeisen kehityksen tarkastelu kuin itse sodan tapahtumien kertaaminen. Lisäksi 2000-luvulla ja erityisesti vuosikymmenen puolivälissä painopisteeseen vaikuttavat nousseen poliittinen päätöksenteko ja sodanjohto valtiollisella tasolla. Tästä näkökulmasta on kirjoittanut muun muassa Ison-Britannian puolustusministerinä vuosina 1981–1983 toiminut Sir John Nott *RUSI Journalissa* vuonna 2007 julkaistussa artikkelissaan *Inside the War Cabinet*.²⁸

²⁴ Havainto perustuu Maanpuolustuskorkeakoulun kirjaston sekä Google Scholarin ja muiden vastaavien tietokantojen hakutulosten määrään. Haut suoritettiin julkaisuvuoden perusteella.

²⁵ Special Air Service (SAS) ja Special Boat Service (SBS) ovat osa Ison-Britannian erikoisjoukkoja. SAS on maavoimien erikoisyksikkö ja SBS kuuluu merivoimiin.

²⁶ Finlan, Alastair: British Special Forces in the Falklands War of 1982. *Small Wars and Insurgencies*, Vol. 13, No. 3. Taylor & Francis Online, 2002, s. 82–96.

²⁷ UK 'Regret' Over Falklands Dead. *BBC News*, 1.4.2007. Verkkojulkaisu 1.4.2007. [http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/6515803.stm], luettu 17.4.2020.

²⁸ Nott, John: Inside the War Cabinet. Reflections by Britain's Defence Secretary during the Falklands War. *RUSI Journal*, Vol. 152, No. 2. Taylor & Francis Online, 2007, s. 74–77.

Artikkelissaan Nott ei sorru aiheen henkilökohtaisuudesta huolimatta nostalgiaan, oman roolinsa korostamiseen tai syyttelyyn. Sen sijaan hän avaa asiallisesti muun muassa sitä vastakkainasettelua, joka maan pääministerin ja ulkoministeriön välillä syntyi voimakeinojen käytön suhteen. Nott toteaaakin yksiselitteisesti, ettei ulkoministeriön ajamalla loputtomilla neuvotteluilla olisi päästy haluttuun tulokseen. Hän myöntää kuitenkin samaan hengenvetoon niiden täyttäneen erinomaisesti ”uutistyhjiön” siinä vaiheessa, kun laivasto-osasto oli siirtymässä eteläiselle pallonpuoliskolle.²⁹

Poliittista debattia ovat käsitelleet myös esimerkiksi Patrick Bratton ja Wallace Thies vuonna 2011 julkaistussa artikkelissaan *When Governments Collide in the South Atlantic*. Artikkelin perustuu tutkimusprojektiin, jossa on verrattu parlamentaaristen ja presidentillisten demokratioiden päätöksentekoa ja poliittista viestintää. Tapausesimerkkinä Bratton ja Thies ovat käyttäneet Falklandin sotaa. Aivan kuten Nott, myös Bratton ja Thies ovat päätyneet analyysissään siihen johtopäätökseen, että eri ministeriöiden ja muiden toimijoiden välillä oli perustavanlaatuisia erimielisyyksiä. Parlamentaarista hallintoa ei siis voida tämän esimerkin valossa pitää tehokkaampana kuin presidentillistä vastinettaan. Näin kirjoittajat pyrkivät myös kumoamaan juurtuneen käsityksen erilaisten hallintomuotojen tehokkuudesta toteamalla samojen haasteiden vaavan sekä parlamentaarista että presidentillistä hallintoa.³⁰

Julkaistujen teosten osalta merkittävää muutosta edellisiin vuosikymmeniin ei ole nähtävissä. Kantavana voimana nousee edelleen esiin sodan yleiseen kuvaamiseen liittyvä kirjallisuus. Aiheet ovat jakautuneet tasaisesti sodan kokonaisuuden ja eri puolustushaarojen toiminnan kesken. Erityisesti voitaneen mainita Sir Lawrence Freedmanin eräänlainen merkkiteos, kaksiosainen *The Official History of the Falklands Campaign* vuodelta 2005. Yli 800-sivuinen järkäle ansaitsee tulla erikseen mainituksi jo siksi, että Freedman sai sitä varten käyttöönsä materiaalia, josta suurin osa avautui julkiseen käyttöön vasta vuonna 2012 eli 30 vuoden salausajan päätyttyä. Kuten Petteri Jouko toteaa *Sotilasajakauslehdessä* ilmestyneessä kirja-arvostelussaan, Freedman on saamansa aineiston perusteella kyennyt vähintään tarkentamaan aiemmin spekuloinnin varaan jääneitä seikkoja.³¹

Yleisenä havaintona Falklandin sodan tarkasteluissa on 2000-luvulla korostunut kriittisempi lähestymistapa. Erityisesti sen yhteiskunnalliseen merkitykseen ja vaikutuksiin on paneuduttu aiempaa syvällisemmin. Epäilemättä tähän on vaikuttanut se, että erilaisia tapahtumakuvauksia ja yleisteoksia oli jo 20 vuoden aikana ilmestynyt vähintään riittävästi. Suuntaus on myös samassa linjassa sen kanssa, että historiantutkimuksessa alkoi myös yleisemmin esiintyä poikkeittieteellisyyttä. ”Perinteisen” tutkimuksen rinnalle nousi niin kutsuttu uuden sotahistorian aalto, jossa hyödynnettiin aiempaa enemmän muidenkin tieteenalojen menetelmiä ja näkökulmia.

Arkistojen avautuminen ja tieteellinen tutkimus

Falklandin sodasta tuli vuonna 2012 kuluneeksi 30 vuotta. Tämä tarkoittaa sitä, että useimpien sodan aikana laadittujen asiakirjojen salausaika päättyi, mikä toi tutkijoiden

²⁹ Nott (2007), s. 74–77.

³⁰ Bratton, Patrick & Wallace Thies: *When Governments Collide in the South Atlantic: Britain Coerces Argentina during the Falklands War. Comparative Strategy, Vol. 30, Issue 1*. Taylor & Francis Online, 2011, s. 1–27. Kirjoittajat ovat yhdysvaltalaisia yliopistotutkijoita.

³¹ Jouko, Petteri: Falklandin sodan virallinen historia. *Sotilasajakauslehti, Nro 12/2005*. Upseeriliitto, 2005, s. 48–49.

käyttöön uutta ja ennennäkemätöntä aineistoa. On siis syytä tarkastella hieman sitä, millä tavoin tämä on nähtävissä tutkimusten ja julkaisujen saralla.

Ensinnä on todettava, että paljon materiaalia jäi vuonna 2012 edelleen julkaisematta. Etenkin konservatiivipuolueen arkistoista avautui vain osa. Tutkijoiden käyttöön vapautui kuitenkin huomattava määrä myös sellaista aineistoa, joka tarjosi uutta tietoa etenkin konfliktin alkupäivien tapahtumista. Myös brittilehdistössä arkistojen osittainen avautuminen aiheutti liikehdintää, ja huhtikuun ensimmäinen viikko vuonna 2012 olikin täynnä Falklandin sotaa koskevaa uutisointia. Sodan 30-vuotispäivän kynnyksellä yleinen suhtautuminen siihen vaikuttaa olleen positiivinen ja sodan lopputulosta on muisteltu ylpeydellä, vaikka samoihin aikoihin Falklandin saarten itsehallinto oli noussut jälleen kiivaiden keskustelujen aiheeksi.³²

Arkistojen avautuminen ei vaikuta synnyttäneen merkittävää uusien tieteellisten tutkimusten aaltoa. Esimerkiksi brittiläisiin yliopistoihin vuoden 2012 jälkeen valmistuneista väitöskirjoista vain neljässä tarkastellaan Falklandin sotaa. Lisäksi on huomionarvoista, että sotataidollista näkökulmaa ei niistäkään edusta kuin osa. Selkeimpinä voidaan mainita Peter Johnstonin Kentin yliopistossa vuonna 2013 valmistunut väitöstutkimus *Culture, Combat and Killing: a Comparative Study of the British Armed Forces at War in the Falklands*. Toinen selkeästi sotataidollisen näkökulman sisältävä väitöskirja on vuodelta 2019 ja se on John Shieldsin *Air Power During the Falklands Conflict*. Jo otsikoista käy molemmissa varsin selväksi se, mitä tutkimukset käsittelevät.³³

Etenkin Shieldsin väitöskirjan lähtökohdat ovat mielenkiintoiset. Kokonaisuudessa otetaan käsittelyyn joitakin Falklandin sodan historiankirjoitukseen liittyviä yleisiä käsitteitä ja selvitetään niiden paikkansapitävyys. Shields nimittää näitä käsitteitä ”myyteiksi”, jotka ovat muodostuneet ajan saatossa yleisesti hyväksytyiksi totuuksiksi. Käsitteilyn näkökulma on otsikon mukaisesti ilmavoimallinen. Johtopäätöksensä lopussa Shields tarttuu erityisesti operatiivisen tason toiminnan tai ehkä pikemmin operaatio-aidollisen osaamisen arviointiin. Hän toteaa lähteidensä perusteella molemmilla osapuolilla olleen selkeitä vajeita osaamisessa tai suorituskyvyssä. Puutteet olivat Shieldsin mukaan erilaisia, mutta vaikuttivat toimintaan kutakuinkin yhtä suuressa määrin kummallakin puolella.³⁴

Sotilaallisesta näkökulmasta tarkasteltuna kiinnostavan lisän tutkimukseen on tuonut Massachusetts Institute of Technologyn politiikan tutkija Mark S. Bell *Defence Studies* -julkaisussa vuonna 2012. Hän arvioi artikkelissaan, mikä olisi lopputulos, jos Iso-Britannian ja Argentiinan suhteet eskaloituisivat uuteen sotaan 2010-luvulla. Menetelmänä artikkelissa on käytetty operaatioanalyysia siten, että vuoden 1982 sodan tilanteisiin on sijoitettu modernit tekniset järjestelmät ja joukkojen organisaatiot on muokattu vastaamaan nykypäivää. Vastaavia analyyseja Falklandin mahdollisesta toisinnosta on olemassa enemmänkin. Huomionarvoista Bellin artikkelissa on se, että hänen johtopäätöksensä ovat liki päinvastaiset kuin muilla. Bell kyseenalaistaa voimakkaasti Argentiinan kyvyn toteuttaa vastaava operaatio kuin vuonna 1982. Sen sijaan hän pyrkii osoittamaan, että vaikka osatavoitteita saavutettaisiin, Argentiinalla ei ole tarvittavia

³² *30 Years Ago: The Falklands War*. Bodleian Library Archives and Manuscripts, 3.4.2012. [blogs.bodleian.ox.ac.uk/archivesandmanuscripts/2012/04/03/30-years-ago-the-falklands-war], luettu 29.2.2020.

³³ Johnston, Peter: *Culture, Combat and Killing: a Comparative Study of the British Armed Forces at War in the Falklands*. University of Kent, 2013, tiivistelmä; Shields, John: *Air Power during the Falklands Conflict*. King's College, 2019, tiivistelmä.

³⁴ Shields (2019), s. 224–243.

resursseja ja suorituskykyjä saavuttaa operaation kokonaistavoitetta eli saarten valtausta ja hallussa pitämistä.³⁵

Varsinaisesti Bellin artikkeli ei siis sisällä näkökulmaa alkuperäiseen vuoden 1982 sotaan, eikä siten täysin asetu tämän tarkastelun rajauksiin. Artikkelin on kuitenkin näkökulmaltaan ja sisällöltään sinänsä mielenkiintoista ja massasta erottuvaa luettavaa, joten tämä poikkeama sallittaneen. Bellin pohdintojen realismi ja kokonaisuuden luotettavuus jäävät toki hieman kyseenalaisiksi muun muassa siksi, että skenaariossa on otettu huomioon vain sotilaallinen ulottuvuus. Bell tuo esiin muun muassa sen, että Isolta-Britannialta vaadittaisiin poliittinen strategia, jotta sotilaallisiin toimiin mahdollista Argentiinan suorittamaa operaatiota vastaan voitaisiin ryhtyä. Artikkelin tarkastelu painottuu kuitenkin lähes täysin sotilaallisten suorituskykyjen perusteella tapahtuvaan vertailuun.³⁶ Voidaankin arvioida, että teknisenä tarkasteluna analyysi voi hyvin olla asiantuntevaa. Kokonaiskuvaa tällaisen konfliktin kehittymisestä se ei rajatun näkökulmansa vuoksi lukijalleen tarjoa.

Vaikka 2010-luku ei sotilaallisesta ja sotataidollisesta näkökulmasta tarjonnut edellä esiteltyjen väitöskirjojen ja Bellin artikkelin lisäksi merkittävästi uutta, arkistojen avautuminen vaikuttaa kuitenkin nostattaneen uudelleen tarpeen poliittisten vaikuttimien ruotimiselle. Kuten edellisellä vuosikymmenellä, myös 2010-luvulla yhteiskunnallinen vaikutus ja erityisesti median rooli sodan konkretisoijana on voimakkaasti läsnä teollisissa artikkeleissa ja muissa julkaisuissa. Esimerkiksi Birminghamin yliopistolle vuonna 2014 valmistuneessa tutkielmassaan Alexander Ross on selvittänyt sitä, miten media on vaikuttanut näkemyksiin sodasta³⁷.

Rossin tutkimuksen kohteena on erityisesti se, miten kansalaisten ja valtaapitävien näkemykset erosivat toisistaan ja miten paljon esimerkiksi sanomalehtien uutisoinnilla oli merkitystä sen suhteen. Ei liene järin yllättävää, että Ross esittää johtopäätöksensä uutisointitavan vaikuttaneen kansalaisten mielipiteisiin. Kiinnostavana yksityiskohdana hän osoittaa kuitenkin sen, että eri lehtien näkökulmat muuttuivat sodan kuluessa. Alkuvaiheessa sanomalehtien artikkeleissa oli selkeästi havaittavaa asemoitumista joko sotaa tukeviin tai vastustaviin näkökulmiin. Sotilaallisen menestyksen myötä asenteet muuttuivat Rossin mukaan kuitenkin yksimielisemmiksi ja äänekkäin kritiikki häveni.³⁸

Ehkä kaikkein kiinnostavin havainto tutkielmassa on kuitenkin se, että jos poliitikot valvoivat öitään miettien seuraavan päivän uutisotsikoita, median edustajien asema ei ollut paljon miellyttävämpi. Tähän liittyy tekijä, joka usein jää huomaamatta. Vuoden 1956 Suezin kriisi vaikutti yhä poliitikkojen ja median suhteeseen. Muun muassa Margaret Thatcher kammoksui ”häviötä suorassa lähetyksessä” ja pelkäsi joutuvansa eroamaan kuten Anthony Eden Suezin tapahtumien seurauksena. Myös median edustajat joutuivat miettimään tarkasti sanavalintojaan, sillä varomaton uutisointi oli johtanut

³⁵ Bell, Mark S.: Can Britain Defend the Falklands? *Defence Studies*, Vol. 12, Issue 2. Taylor & Francis Online, 2012, s. 283.

³⁶ Sama, s. 283–284.

³⁷ Ross, Alexander: *The Falklands War and the Media: Popular and Elite Understandings of the Conflict*. University of Birmingham, 2014.

³⁸ Sama, s. 68–69.

1950-luvulla muun muassa monien sanomalehtien lukijakunnan ja levikin merkittävään pienenemiseen.³⁹ Tämä havainto on sikäli huomiota herättävä, että myös nykypäivän polarisoituneessa yhteiskunnassa medialla ja uutisointitavoilla on samankaltainen rooli mielipiteiden herättäjänä, mutta toisaalta niiden julkaisema materiaali saattaa herättää voimakastakin kritiikkiä.

Falkland ja ”uusi sotahistoria”

Hieman edellä esitettyyn liittyen on myös kiinnostavaa havaita, kuinka 2000-luvun yhteiskunnallinen ilmapiiri on vaikuttanut kirjoituksiin ja näkökulmiin Falklandin sodasta. Yhteiskuntatieteiden suosion nousun myötä muun muassa tasa-arvo- ja sukupuolikiusaukset ovat viimeistään 2010-luvulla löytäneet tiensä myös sotahistorialliseen tutkimukseen. Seuraava esimerkki on periaatteessa hieman asetettujen rajausten ulkopuolella, koska se on peräisin Australiasta. Toisaalta maa kuuluu brittiläiseen kansainyhteisöön, joten se voitaneen hyväksyä. Zoe Anderson on vuonna 2011 julkaisussa artikkelissaan *Empire’s Fetish: Sexualised Nationalism and Gendering of the Falklands War* selvittänyt sitä, miten sensaatiolehdistö loi sodan aikana uutisoinnillaan tietynlaisen ”brittiläisyyden normin”. Artikkelin ottaa kantaa siihen, millaiseksi englantilainen naiskuva tämän normin puitteissa muodostui.⁴⁰

Anderson päätyy artikkelissaan siihen, että ainakin sensaatiolehdistön silmin katsottuna englantilaisen naisen rooli oli perinteisesti olla miestänsä kotiin odottava ja kannustava vaimo. Tämän artikkelin näkökulmasta kiinnostavampi on kuitenkin se päätelmä, että Falklandin sodalla oli suuri merkitys myös Ison-Britannian kansalliselle identiteetille. Kuten tiedetään, Ison-Britannian sisäpoliittinen tilanne ei 1980-luvun alussa suinkaan ollut vakain mahdollinen. Falkland-saarten kuvaaminen eräänlaisena ”mini-Englantina” olikin omiaan voimistamaan horjuvaa kansallistunnetta ja yhteiskunnan yhtenäisyyttä. Tämä oli myös yksi pääministeri Margaret Thatcherin tavoitteista konfliktin suhteen, kuten hän on itsekin vihjannut: ”*The lesson of the Falklands is that this nation still has those sterling qualities which shine through our history.*”⁴¹

Kansallisen identiteetin merkitystä tarkemmin on tutkinut muun muassa David M. McCourt. Hänen niin ikään vuonna 2011 julkaistu artikkelinsa vie pohdinnan kuitenkin hieman eri suuntaan. McCourt esittää kysymyksen, oliko kyse enemmän kansallisen identiteetin kirkastamisesta vai Ison-Britannian roolin määrittämisestä kansainvälisillä kentillä. Lopputuloksena hän on päätenyt toteamaan, että kyse oli tietyllä tavalla molemmista, eikä niitä voi käsitellä toisistaan erillisinä kokonaisuuksina. Iso-Britannia oli sodan aikaan yhtäältä kansakuntana hajanainen ja toisaalta etsi edelleen myös henkistä asemaansa kansainvälisillä kentillä imperiumin luhistuttua kylmän sodan alkupuoliskolla.⁴²

McCourt korostaa, että strategisesti ja kansakuntana Iso-Britannia ei ollut vaarassa. Kyse oli sen sijaan nimenomaan henkisestä eheydestä. McCourtin mukaan eräs kon-

³⁹ Ross (2014), s. 68.

⁴⁰ Anderson, Zoe: *Empire’s Fetish: Sexualised Nationalism and Gendering of the Falklands War*. *National Identities*, Vol. 13, No. 2. Taylor & Francis Online, 2011, s. 189–203.

⁴¹ Sama, s. 191–192 ja 202–203.

⁴² McCourt, David M.: *Role-playing and Identity Affirmation in International Politics: Britain’s Reinvasion of the Falklands, 1982*. *Review of International Studies*, Vol. 37, No. 4. Cambridge University Press, 2011, s. 1599–1601.

fliktin perimmäisistä kysymyksistä olikin, miltä Ison-Britannian toimet näyttivät yhtäältä kansainvälisen yhteisön silmissä ja toisaalta oman kansan keskuudessa. Artikkelinostaa uudelleen mielenkiintoisella tavalla tieteelliseen keskusteluun muun muassa kolonialismin, jota käytettiin puolin ja toisin lyömäaseena Yhdistyneiden kansakuntien neuvotteluissa ennen sodan syttymistä. McCourtin johtopäätösten mukaan ainakin osa brittihallinnosta nimenomaan pelkäsi maan näyttävätyvän miehittäjänä, mutta kansainvälinen tuki muun muassa Yhdysvalloista hälvensi tätä epäilyä.⁴³

Kansallinen identiteetti ja yhteiskunta ovat heijastuneet 2010-luvulla myös väitöstudkimuksiin. Esimerkiksi Matthew Jones on vuonna 2018 valmistuneessa väitöskirjassaan tarttunut brittiläiseen kansallistunteeseen ja sen vaikutuksiin aseellisen voiman käytössä. Tutkimuksen ajallinen raja on laaja, alkaen vuodesta 1982 ja päättyen vuoteen 2014. Näin ollen Falklandin sota näyttäytyy vain tutkimuksen osana ja yhtenä esimerkkinä. Vastaavasti Victoria Woodman on tarttunut omassa väitöstudkimuksessaan samaan teemaan kuin aiemmin mainittu Zoe Anderson artikkelissaan. Woodmanin vuonna 2018 valmistunut väitöskirjansa käsittelee *Royal Navy*n merimiesten vairojen roolia Falklandin sodan aikana. Näissäkin tutkimuksissa siis näkökulma on pikemmin kulttuuri- ja sosiaalishistoriallinen kuin sotataidollinen tai perinteisen käsityksen mukaan sotahistoriallinen.⁴⁴

Viimeisten vajaan kymmenen vuoden aikana Falklandin sota onkin näyttäytynyt akateemisissa julkaisuissa myös historiallisena kiinnekohtana tarkasteltaessa saarten nykyistä ja tulevaa asemaa osana brittiläistä kansanyhteisöä. Esimerkiksi Klaus Dodds on päättänyt artikkelissaan *The Falkland Islands as a 'Strategic Gateway'* siihen johtopäätökseen, että alue tulee säilyttämään merkityksensä erityisesti brittien Etelämantereen tutkimuksen kannalta. Hän toteaa vuoden 1982 sodalla olleen suuri vaikutus Ison-Britannian aseman – myös sotilaallisen sellaisen – vahvistumiseen eteläisellä Atlantilla. Vaikka hallituksen kiinnostus saariin onkin vuosien saatossa ollut vaihtelevaa, Dodds näkee niiden merkityksen vahvistuneen 2000-luvun alussa, kutakuinkin sodan 30-vuotispäivän tienoilla.⁴⁵

Lopuksi

Tässä vaiheessa on hyvä palata hetkeksi artikkelin alkuun. Kirjoittamista edelsi useiden kymmenien tieteellisissä julkaisuissa ilmestyneiden tekstien lukeminen sekä pintapuolinen tutustuminen aiheesta julkaistuihin teoksiin noin 40 vuoden ajalta. Niiden perusteella on ollut mahdollista rakentaa jonkinlainen yleiskuva siitä, mitä Falklandin sodasta on vuoden 1982 jälkeen kirjoitettu. On kuitenkin kylmä tosiasia, että paljon aineistoa on varmasti jäänyt huomioimatta. Näin ollen tätä artikkelia ei voi pitää syvällisenä analyysinä vaan enemmänkin eräänlaisena yleiskatsauksena.

Yleisesti voidaan joka tapauksessa todeta, että aikakaudesta riippumatta kirjoituksissa painottuvat kutakuinkin samat teemat. Suurelle yleisölle suunnattuja teoksia hallitsivat ensimmäisten noin 10 vuoden ajan sotilaiden muistelmat, tapahtumakuvaukset ja puolustushaaroittain jakautunut kirjallisuus sekä esimerkiksi asejärjestelmäkeskiset kirjat.

⁴³ McCourt (2011), s. 1619–1621.

⁴⁴ Jones, Matthew: *War and British Identity: a Study of Mass Observer's Perceptions of the Use of British Military Force Since 1982*. Keele University, 2018, tiivistelmä; Woodman, Victoria: *Falklands Royal Navy Wives: Fulfilling a Militarised Stereotype or Articulating Individuality?* University of Portsmouth, 2018, tiivistelmä.

⁴⁵ Dodds, Klaus: *The Falkland Islands as a 'Strategic Gateway'*. *The RUSI Journal*, Vol. 157, No. 6. Routledge, Taylor & Francis Online, 2012, s. 23–24.

Mielenkiintoinen ilmiö on, että noin vuoden 1993 tienoilla julkaisumäärissä on tapahtunut merkittävä pudotus, kunnes sodan 25-vuotispäivän kohdalla kiinnostus on jälleen selkeästi kasvanut. 1990-luvun loppupuoliskolla selkeä enemmistö kirjallisuudesta on keskittynyt meri- ja ilmasodankäynnin sijaan maataisteluihin.

2000-luvulle tultaessa nimekkeissä on tietyllä tavalla havaittavissa ensimmäisiä viitteitä niin kutsuttuun uuteen sotahistoriaan. Toisin sanoen teosten aiheissa alkavat näkyä esimerkiksi sodan psykologiset vaikutukset ja yhteiskunnalliset merkitykset sekä sota- ja kulttuurihistorian yhteensovittaminen. Viimeisten noin 15 vuoden aikana julkaistu kirjallisuus sisältää kutakuinkin tasaisesti kaikkia edellä mainittuja aihealueita ja näkökulmia. Merkittävimpänä havaintona voisi ehkä nostaa esiin sen, että suurelle yleisölle suunnattuja, politiikkaan keskittyviä teoksia vaikuttaa olevan kokonaisuudessaan suhteellisen vähän. Myös viime vuosina valitettavasti päätään nostanut sensaatiohakuisuus sotahistoriallisessa kirjallisuudessa näyttää jääneen Falklandin sodan osalta ainakin toistaiseksi vähäiseksi.

Siinä missä kirjamyynnissä menestys on löytynyt sodan konkretiasta ja ”kentän” toimijoista, akateemista yhteisöä on kuitenkin kiinnostanut selkeästi enemmän nimenomaisesti konfliktin poliittinen taustatyö. Ensimmäiset asiaa käsitelleet tutkimukset ja tieteelliset artikkelit vaikuttavat keskittyneen pitkälti siihen, millaisia väittelyjä parlamentissa ja sen kulisseissa käytiin sekä siihen, miten sotaa käytettiin poliittisena välineenä. Ajan kuluessa tähän aihepiiriin on selkeästi tullut myös yhteiskunnallinen sävy, kun tutkimusaiheet ovat laajentuneet esimerkiksi sodan näkymiseen ”kotirintamalla” eli Brittein saarilla ja Argentiinassa.

Vaikka näkökulmat ovat laajentuneet ja tiedon määrä lisääntynyt ajan kuluessa, on mielenkiintoista, että arkistojen (ainakin osittainen) avautuminen 2010-luvulla ei ole aiheuttanut suoranaista uusien tutkimusten hyökyaaltoa. Merkittävin täysin uutta tietoa tuottanut tai vähintään aiempia virheellisiä tulkintoja korjannut julkaisu lienee jo mainittu Lawrence Freedmanin kaksiosainen historiikki. Nähtäväksi jää, nostattaako sodan lähestyvä 40-vuotispäivä nuoremmissa tutkijasukupolvessa uudenlaisen kiinnostuksen ja kuinka aktiivisesti avautuneita arkistoja ryhdytään perkaamaan. Mielenkiintoista on myös nähdä, millaisia uusia näkökulmia mahdollisesti nousee esiin.

Joka tapauksessa lienee sanomattakin selvää, että Falklandin sota ei tutkimusaiheena ole loppuun käsitelty. Sotilaallisesti tarkasteltuna ensimmäinen maailmansota säilyttäneen kuitenkin brittiläisen tutkijakunnan silmissä paikkansa merkittävimpänä lähistorian ajanjaksona. Siihen liittyvien ristiriitaisten tulkintojen vuoksi se pysynee myös tärkeimpänä tutkimuskohteena. Sotahistoriallinen tutkimus näyttää kuitenkin ottavan yhä enenevässä määrin vaikutteita myös muista tieteenaloista kaikkialla maailmassa, ei ainoastaan Isossa-Britanniassa. Kirjoittajan oma ennustus onkin, että kulttuuri-, yhteiskunta- ja sosiaalishistorialliset näkökulmat tulevat painottumaan tulevina vuosina myös Falkland-kirjallisuudessa, sillä Isossa-Britanniassa 1980-luvun alussa vallinnut yhteiskunnallinen kulttuuri on varsin hedelmällistä maaperää tällaiselle tutkimukselle.

Keskustelu Falklandin hallintosuhteesta ja itsehallinto-oikeudesta jatkuu edelleen enemmän tai vähemmän kiivaana. Argentiina ei ole luopunut vaateistaan, jotka nyky-

muodossaan perustuvat maan perustuslakiin ja siihen vuonna 1994 tehtyihin lisäyksiin.⁴⁶ Lisäksi kansainvälisissä keskusteluissa on viimeisten kymmenen vuoden aikana esitetty Argentiinan vaateita tukevia mielipiteitä. Edes brittiläinen kansainyhteisö ei ole asiassa täysin yksimielinen.⁴⁷ Voisi siis olettaa, että ainakin yhteiskunta- ja sosiaalitieteiden näkökulma tulee etenkin vallitsevassa mielipideilmastossa näkymään vahvana. Myös vuoden 1982 sotaa ja sen taustoja tultaneen tutkimaan monesta näkökulmasta tulevinakin vuosina eri näkökulmien tukemiseksi. Erityisesti sotataidollisesta näkökulmasta käyttämättömät arkistoaineistot voivat hyvinkin tarjota merkittävää uutta tietoa ja ymmärrystä.

LÄHTEET

Lakitekstit ja asiakirjat

Constitution of the Argentine Nation, 1994. Englanninkielinen versio, verkkojulkaisu. [<http://web.archive.org/web/20110604215413/http://senado.gov.ar/web/interes/constitucion/english.php>]

Tutkimukset ja opinnäytteet

Johnston, Peter: *Culture, Combat and Killing: a Comparative Study of the British Armed Forces at War in the Falklands*. University of Kent, 2013.

Jones, Matthew: *War and British Identity: a Study of Mass Observer's Perceptions of the Use of British Military Force Since 1982*. Keele University, 2018.

Jouko, Petteri: *Brittien maaoperaatiot Falklandin ja Persianlahden sodissa*. Maanpuolustuskorkeakoulu, 1998.

Jouko, Petteri ja Harri Niskanen: *Iso-Britannian merikuljetukset ja maaoperaatiot Falklandin sodassa*. Maanpuolustuskorkeakoulu, 2000.

Ross, Alexander: *The Falklands War and the Media: Popular and Elite Understandings of the Conflict*. University of Birmingham, 2014.

Shields, John: *Air Power during the Falklands Conflict*. King's College, 2019.

Woodman, Victoria: *Falklands Royal Navy Wives: Fulfilling a Militarised Stereotype or Articulating Individuality?* University of Portsmouth, 2018.

⁴⁶ *Constitution of the Argentine Nation, 1994*. Englanninkielinen versio, verkkojulkaisu 2011. [<http://web.archive.org/web/20110604215413/http://senado.gov.ar/web/interes/constitucion/english.php>], luettu 18.3.2020. Perustuslain lisäyksissä todetaan seuraavasti: ”*The Argentine Nation ratifies its legitimate and non-prescribing sovereignty over the Malvinas, Georgias del Sur and Sandwich del Sur Islands and over the corresponding maritime and insular zones, as they are an integral part of the National territory.*”

⁴⁷ OAS Backs Argentina Falklands Claim. *Express*, 6.6.2012. Verkkojulkaisu 6.6.2012. [<http://www.express.co.uk/news/world/324846/OAS-backs-Argentina-Falklands-claim>], luettu 18.3.2020.

Artikkelit

Anderson, Zoe: Empire's Fetish: Sexualised Nationalism and Gendering of the Falklands War. *National Identities*, Vol. 13, No. 2. Routledge, Taylor & Francis Online, 2011.

Bell, Mark S.: Can Britain Defend the Falklands? *Defence Studies*, Vol. 12, Issue 2. Routledge, Taylor & Francis Online, 2012.

Bluth, Christoph: British Resort to Force in the Falklands Conflict. *Journal of Peace Research*, Vol. 24, No. 1. SAGE Publications, 1987.

Bratton, Patrick & Wallace Thies: When Governments Collide in the South Atlantic: Britain Coerces Argentina during the Falklands War. *Comparative Strategy*, Vol. 30, Issue 1. Routledge, Taylor & Francis Online, 2011.

Childress, James F.: Just-War Theories: The Bases, Interrelations, Priorities, and Functions of Their Criteria. *Theological Studies*, Vol. 39, No. 3. Georgetown University, 1978.

Dodds, Klaus: The Falkland Islands as a 'Strategic Gateway'. *The RUSI Journal*, Vol. 157, No. 6. Routledge, Taylor & Francis Online, 2012.

Dunnett, Denzil: Self-determination and the Falklands. *International Affairs*, Vol. 59, No. 3. Royal Institute of International Affairs, 1983.

Finlan, Alastair: British Special Forces in the Falklands War of 1982. *Small Wars and Insurgencies*, Vol. 13, No. 3. Routledge, Taylor & Francis Online, 2002.

Freedman, Lawrence: Bridgehead Revisited: the Literature of the Falklands. *International Affairs*, Vol. 59, Issue 3. Royal Institute of International Affairs, 1983.

Jouko, Petteri: Falklandin sodan virallinen historia. *Sotilasajakauslehti*, Nro 12/2005. Upseeriliitto, 2005.

Little, Walter: The Falklands Affair: A Review of the Literature. *Political Studies*, Vol. 32, Issue 2. Blackwell Publishing Limited, 1984.

McCourt, David M.: Role-playing and Identity Affirmation in International Politics: Britain's Reinvasion of the Falklands, 1982. *Review of International Studies*, Vol. 37, No. 4. Cambridge University Press, 2011.

Nott, John: Inside the War Cabinet. Reflections by Britain's Defence Secretary during the Falklands War. *RUSI Journal*, Vol. 152, No. 2. Routledge, Taylor & Francis Online, 2007.

Richards, Tessa: Medical Lessons from the Falklands. *British Medical Journal*, Vol. 286, Issue 6367. BMJ Publishing Group, 1983.

Esitelmät

Tuunainen, Pasi: *Anglo-amerikkalainen sotahistorian tutkimus*. Alustus Maanpuolustuskorkeakoulun Sotataidon laitoksen järjestämässä seminaarissa 28.11.2019.

Internet-artikkelit

30 Years Ago: The Falklands War. *Bodleian Library Archives and Manuscripts*. Verkkojulkaisu 3.4.2012. [blogs.bodleian.ox.ac.uk/archivesandmanuscripts/2012/04/03/30-years-ago-the-falklands-war]

Falkland Islands. *Encyclopaedia Britannica*, verkkoversio. [<http://www.britannica.com/place/Falkland-Islands>]

Falkland Islands War. *Encyclopaedia Britannica*, verkkoversio. [<http://www.britannica.com/event/Falkland-Islands-War>]

How Big Was the British Empire and Why Did It Collapse? *The Week*, 26.11.2019. Verkkojulkaisu 26.11.2019. [<http://www.theweek.co.uk/history/93820/british-empire-how-big-it-was-and-why-did-it-collapse>]

OAS Backs Argentina Falklands Claim. *Express*, 6.6.2012. Verkkojulkaisu 6.6.2012. [<http://www.express.co.uk/news/world/324846/OAS-backs-Argentina-Falklands-claim>]

The Decline and Fall of the British Empire. *BBC History Magazine*, July 2011. Immediate Media Company, 2011. Verkkojulkaisu 20.7.2011. [<http://www.historyextra.com/period/modern/the-decline-and-fall-of-the-british-empire/>]

Timeline of 20th and 21st Century Wars. *Imperial War Museum*. Verkkojulkaisu 5.1.2018. [<http://www.iwm.org.uk/history/timeline-of-20th-and-21st-century-wars>]

UK 'Regret' Over Falklands Dead. *BBC News*, 1.4.2007. Verkkojulkaisu 1.4.2007. [http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/6515803.stm]

THE BIG DEBATE – CARR VS. ELTON

Matti Tokola

Suuri debatti, the Big Debate, sai alkunsa vuonna 1961 kun brittiläinen historioitsija Edward Hallet Carr (1892–1982) julkaisi teoksensa *What is History?*. Kirja sai paljon huomiota historian alalla ja sitä pidettiin omana aikanaan radikaalina. Vastauksena Carrin kirjalle toinen brittisthistorioitsija Sir Geoffrey Elton (1921–1994) julkaisi vuonna 1967 teoksen *The Practice of History*. Siitä alkoi debatti, josta keskustellaan yhä. Kyseessä oli kahden historioitsijan periaatteellinen yhteentörmäys. Carr edusti uutta ajattelua, joka ehkä sopikin 1960-luvulle, jolloin sodan jälkeinen sukupolvi aikuistui ja omaksui uusia arvoja. Elton puolestaan oli vanhan koulukunnan edustaja, jolle Carrin radikalismi oli yksinkertaisesti liikaa.

E.H. Carr: *What is History?* Hämmennys Cambridgen yliopiston historian laitoksella

Edward Hallett Carr oli brittiläinen historioitsija, joka julkaisi kuuluisan teoksensa *What is History?* vuonna 1961. Kyseessä on teos, joka käsittelee historiaa, totuutta, historioitsijoiden puolueellisuutta, tiedettä, moraalialia, yksilöitä ja yhteiskuntaa. Teos on alun perin koottu Carrin luentosarjasta Cambridgen yliopistossa vuonna 1961.

Onko historiallista totuutta olemassa?

Carrin teos avaa erittäin mielenkiintoisia näkökulmia historiankirjoitukseen. Ensimmäinen huomiota herättävä seikka on hänen käsityksensä historiallisen totuuden luonteesta. Carrin mukaan historiallista ”totuutta” ei ole, vaan tosiasiat tuottaa aina historioitsija, joka ei kuitenkaan voi taistella oman aikansa vaikutuksia vastaan. Kaikkiin historiallisiin tosiasioihin vaikuttavat esimerkiksi kulloinkin vallitseva maailmantilanne, historioitsijoiden omat arvot, historioitsijan kansallisuus ja yleisön odotukset. Ennen historian tutkimista historioitsijan on tutkittava itseään ja ymmärrettävä oma ajattelutapansa, Carr sanoo. Aikaisemmin sanottiin, että tosiasiat puhuvat puolestaan. Tämä on tietenkin väärin, Carr kirjoittaa. Lisäksi hän väittää, että tiedämme vain kourallisen niin sanottuja historiallisia tosiasioita, mutta silti rakennamme kokonaisvaltaisen kuvan historiasta näiden muutamien tosiasioiden perusteella. Carrin mukaan tilaa erilaisille tulkinnoille jää paljon ja niiden määrää emme osaa edes kuvitella, koska olemme niin kiinnittyneitä harvojen tosiasioiden antamaan kuvaan historiasta. Carr syyttää tästä toimintatavasta myös moderneja historioitsijoita, jotka ovat ”niin tietämättömiä asiastaan”. Carr nostaa luonnontieteilijä Charles Darwinin (1809–1882) ikään kuin esikuvaksi, koska tämä tutki mieluummin tapahtumia kuin faktoja.

Carr kritisoi karkein ilmauksin sokeaa luottamusta yleisiin historiallisiin tosiasioihin. Tämä on ”barbaoppi” ja ”fetisismi tosiasioihin”, joka syntyi Yhdysvalloissa, Saksassa ja Isossa-Britanniassa 1800-luvulla, Carr kirjoittaa. Tämä vuosisata oli Länsi-Euroopan intellektuelleja miellyttävä aikakausi, joka tihkui itsevarmuutta, optimismia ja uskoa historiallisiin tosiasioihin. Silloin ei sopinut esittää kiusallisia vastakysymyksiä, Carr julistaa. Vasta 1800-luvun lopulla alettiin haastaa tätä ajattelutapaa, mutta Carrin mukaan

ennen vuosisadan vaihdetta tätä ”tosiasioiden kulttia” ei uskallettu kiistää. Usko todisteiden voimaan saa myös kovaa kritiikkiä Carrilta. Hän käyttää vanhatestamentillista vertausta kirjoittaessaan, että ”*todisteet ovat liitonarkeki tosiasioiden temppelissä*”. Hän ajattelee, että todisteet tarjoavat meille vain kapeita näkymiä historiaan. Asiakirjat kertovat meille vain sen, mitä asiakirjojen kirjoittaja ajatteli tai mitä hän halusi meidän ajattelevan. Sokea luottamus todisteisiin jättää paljon tilaa erilaisille tulkinnoille, jotka ovat näiden todisteiden ulottumattomissa.¹

Tämän ajattelumallin voisi esittää yksinkertaisella esimerkillä vaikkapa jonkin höyrylaivayhtiön aluksen lastauspäiväkirjasta: tietyn päivämäärän kohdalta voidaan lukea, että alukseen lastattiin 20 tynnyriä suolasilakkaa. Olisiko kuitenkin voinut käydä niin, että satamatyöläiset, laivassa työskennelleet ja lastin vastaanottajana toimineet henkilöt pyörittivät mustan pörssin kauppaa? Mitä jos he ottivatkin jokaisesta lastista muutama tynnyrin sivuun ja myivät ne itse? Jos luotamme vastoin Carrin tarjoamaa kriittistä ajattelumallia pelkästään lastauspäiväkirjaan, tällaista ei ole tapahtunut. Historioitsijalle Carrin ajatusmalli tarjoaa kuitenkin väylän tarkastella menneisyyttä todisteiden ulkopuolelta ja ehkä myös löytää sieltä jotain.

Kaikki on suhteellista

Toiseksi Carrin tekstiä lukiessa huomio kiinnittyy hänen relativismiinsa, joka perustuu brittiläisen historioitsijan ja filosofin R. G. Collingwoodin (1889–1943) ajatuksiin. Collingwood toimi filosofian professorina Oxfordin yliopistossa. Carrin mukaan historioitsijan ja hänen tutkimuksensa suhde on samankaltainen kuin ihmisen ja hänen ympäristönsä suhde. Kun Carr kirjoittaa suhteellisuudesta, hän palaa myös aiemmin julistamiinsa ajatuksiin historiallisista tosiasioista. Jos historioitsija lakkaa heijastamasta itsensä ja ajatustensa suhdetta, hän on yhtäkkiä tosiasioiden nöyrä orja. Carr kohdistaa suhteellisuusajattelunsa historioitsijoihin ja heidän suhteeseensa yhteiskuntaan. Carr korostaa, että historioitsija on osa omaa yhteiskuntaansa ja tietenkin hänen yhteiskunnassaan vallitsevat arvot, normit ja kulloinkin elettävä aikakausi vaikuttavat hänen ajatuksiinsa. Ovatko siis historioitsijat ympäröivän maailman vaikutuksille immuuneita yksilöitä vai vain yhteiskunnan ja oman aikakautensa tuotteita, jotka heijastelevat oman aikansa periaatteita? Jälkimmäinen vaihtoehto on oikein, historioitsija on itse osa historiaa, Carr muistuttaa monta kertaa. Myös kapinalliset toimijat, jotka ovat kääntäneet ajattelunsa valtavirtaa vastaan, ovat aikansa tuotteita. Tässä yhteydessä Carr lainaa John Actonia, joka toimi Cambridgen Yliopiston modernin historian professorina vuosina 1895–1901. Acton kirjoitti, että ”--- *historian pitää vapauttaa meidät [ajattelumme] ei ainoastaan muiden aikeiden kohtuuttomalta vaikutukselta, mutta myös oman aikamme kohtuuttomalta vaikutukselta, ympäristömme tyrannialta ja ilmalta, jota hengitämme*”. Ennen kuin historioitsija voi kirjoittaa historiaa, hänen tulisi olla selvillä historiallisesta ja sosiaalisesta ympäristöstään. Historia on menneen ja nykyisen yhteiskunnan välistä vuorovaikutusta, Carr toteaa.²

¹ Carr, Edward: *What is History?* [24Grammata.com, 2013, ss. 3–9, https://www.24grammata.com/wp-content/uploads/2013/06/Carr-What-is-history-24grammata.com_.pdf], luettu 2.5.2020.

² Sama, s. 15–20.

O Tempora, o mores

Carrin pohdinta historian ja moraalin suhteesta on mielenkiintoinen. Carrin mukaan historioitsijoilla on pitkät perinteet toimia historian tuomareina, oikean ja väärän tulkitsijoina. Hän ei tarkoita, että historioitsijoiden tehtävänä olisi moralisoida yksilöitä. Sen sijaan tapahtumien kulkuun tai instituutioiden ja politiikkojen moraalisiin ratkaisuihin liittyvät tulkinnat ovat väistämättä historioitsijan tehtävä. Carr väittää, että historiantutkija toimii näin jopa tiedostamattaan ja lisää, että historiallisiin tulkintoihin liittyy aina moraalinen tuomio. Tämä on seurausta Carrin suhteellisuusajattelusta: historioitsija on osa yhteiskuntaansa, osa omaa aikaansa ja heijastelee pakostakin niitä moraalikäsitteitä, joita on oppinut pitämään oikeina. Tämä ajattelutapa johtaa kuitenkin lopulta vaikeaan valintatilanteeseen: kyse on hyvästä tai pahasta. Carr jättää käsityksen hyvästä tai pahasta itsessään historian ulkopuolelle, mutta pitää moraalisia arvioita osana historiallisia tulkintoja.³

Syy ja seuraus menneisyydessä

Carr nostaa tekstissään esiin syy-seuraussuhteet. Syy ja seuraus eli kausaaliiteetti ohjaa jokapäiväistä elämäämme. Syyn ja seurauksen perusteella olemme oppineet "oikeat" käytöstavat ja "oikean" elämäntavan. Se mikä on "oikein" riippuu tietysti kulttuuristamme, uskonnostamme ja ympäristöstämme. Erilaiset yhteiskunnat muovaavat ihmistä eri tavoin ja ihmisen suhde yhteiskuntaansa saa erilaisia ilmenemismuotoja kulttuurin mukaan. Syistä ja seurauksista puhuessaan Carr kyseenalaistaa sen, ovatko käsitykset syy-seuraussuhteista päteviä historiallisia tulkintoja tehtäessä. Kausaaliiteetti menneisyyden tapahtumissa ei välttämättä toteudu meidän arvoillamme ja normeillamme sekä käsityksillämme oikeasta ja väärästä. Taas kohtaamme yhden Carrin periaatteista: teemme historialliset tulkinnat helposti nykyhetken valossa. Esimerkiksi tästä ajattelusta voisi ottaa jonkin erittäin merkittävän historiallisen virstanpylvään, kuten kansalaisyhteiskunnan laajenemisen kaikille tai jonkin muun yhteiskunnallisen uudistuksen. Carrin mukaan on tärkeää huomata, että näitä uudistuksia tehnyt ihminen ei yrittänyt tietoisesti saada aikaan vain jotain historiallisesti merkittävää, vaan tärkeämpää hänelle oli yrittää parantaa omaa elämänsä ja ympäristöään. Sädekehä, joka loistaa näiden merkittävien muutosten tekijöiden yllä on yleensä myöhempien aikojen historioitsijoiden aikaan saama vaikutelma.⁴

Carrin moitteet Eltonille

Carrin teoksessa kritiikin kohteeksi joutuvat myös Sir Geoffrey Rudolf Eltonin ajatukset. Carr arvostelee Eltonin taipumusta yleistykseen historiankirjoituksessa tai laajemmin ottaen tieteen tekemisessä. Carr kirjoittaa, että yleistäminen ei tarjoa luotettavaa tapaa selittää historiallisia tapahtumia, koska sen voi tehdä vain tulkinnasta, ei alkuperäislähteistä. Carrin mukaan Marxin ajatukset yleistyksistä ovat parempia ja hän lainasikin tätä: "*Tapaukset, jotka ovat hämmästyttävän samanlaisia, mutta tapahtuvat erilaisessa historiallisessa ympäristössä, johtavat täysin erilaisiin tuloksiin. Tutkimalla näiden tapahtumien kehitystä erikseen ja vertaamalla niitä sitten keskenään on helppo ymmärtää tätä ilmiötä. Saman ilmiön selittäminen jonkin filosofisen teorian avulla, jonka suurena hyveenä on seistä historian yläpuolella, on mahdotonta. Historia on keskittynyt tavallisen ja ainutlaatuisen suhteeseen eikä*

³ Carr (2013), s. 40–45.

⁴ Sama, s. 47–60.

*historiantutkija voi niitä erottaa tai asettaa toista toisen edelle niin kuin erottaessaan tosiasiat tulkinnasta.*⁵

G.R. Elton ja The Practice of History – Mestarin närkästys

Geoffrey Rudolph Elton (1921–1994) oli saksalaissyntyinen brittihistorioitsija ja poliitikko. Hän toimi muun muassa Cambridgen yliopiston modernin historian professorina, British Academyn julkaisusihteerinä ja Royal Historical Societyn johtajana. Hän julkaisi teoksen *The Practice of History* vuonna 1967. Teosta pidetään vastineena Carrin julkaisemalle *What is History?* -teokselle. Elton itse kirjoittaa esipuheessaan, että ”tämä on enemmän manifesti kuin tutkielma, paremminkin kuvaus yhden historioitsijan tavasta ajatella ja työskennellä kuin systemaattinen analyysi todistetuista johtopäätöksistä”.

Eltonin käsitys historiasta

Eltonin kuvailee historiakäsitystään seuraavasti: ”*Historia käsittelee tapahtumia, ei valtioita; se tutkii asioita, jotka tapahtuvat eikä asioita, jotka ovat.*” Hän sanoo myös, että ”*historia on nähtävä askeleina tapahtumaketjussa, tapahtumien sarjaa selittävinä asioina*”. Elton kirjoittaa, että tarve ymmärtää historiaa on yksi ihmisen perustarpeista. Näin ole kuitenkin Eltonin mukaan aina ollut, hän pitää nykyaikaista sivilisaatiota erikoisena siinä mielessä, että se nojaa luonnontieteisiin ja analyttiseen historiaan. Elton nostaa eurooppalaiset valtiot kansakuntien kärkeen huomauttaen kuitenkin, että eurooppalaisen sivistyksen ehtona ovat olleet poliittinen ja tekninen edistys sekä taito tutkia omaa historiaa. Siksi on keskityttävä muutoksen ymmärtämiseen, mikä on historiallisen analyysin ja kuvauksen olennainen sisältö.⁶

Carrin tapaan Elton ottaa kantaa kysymykseen historiallisista tosiasioista. Siinä missä Carr epäili tosiasioiden merkitystä historiassa, Elton on kannastaan varma: historia perustuu tosiasioille. Historia on jatkuva tapahtumien ja muutosten ketju, ja historioitsijan tehtävänä on analysoida näitä tapahtumia ja muutoksia siinä. Elton ajattelee päinvastoin kuin Carr, että filosofinen ajattelu historiallisen tiedon luonteesta ei ole niin tärkeää kuin itse historian tutkiminen: ”*Filosofinen huolehtiminen sellaisista ongelmista kuin historiallisen tiedon todellisuus tai historiallisen tiedon luonne vain häiritsee historian harjoittamista.*”⁷

Helppouden haittapuolet

Tarve ymmärtää historiaa, nykyaikainen hyvinvointi ja tehokas koulutus mahdollistavat historian tutkimisen yhä useammalle, mikä on Eltonin mukaan sinänsä hyvä asia. Tällä on hänen mukaansa kuitenkin myös negatiivisia vaikutuksia historian tutkimukseen. Kun historian tutkimuksesta tulee markkinoitavissa oleva hyödyke, on suuri vaara, että laatua aletaan korvata määrällä. Elton varoittaa myös, että historiallinen totuus voi alkaa vääristyä, jos markkinat ja myyntimäärät sanelevat ehdot historian tutkimukselle. Vaikuttaa siltä, että Elton koki historian tutkimuksen olleen suuressa vaarassa. Hän halusi korjata joitain käsityksiä historian tutkimuksesta ja ”*pelastaa histo-*

⁵ Carr (2013), s. 31–35.

⁶ Elton, Geoffrey: *The Practice of History*. William Clowes and Sons Ltd, London and Beccles, 1967, s. 1–10.

⁷ Sama, s.10–20.

rian sen avulialta ystävilta”. Eltonin mielestä on tarpeen kysyä jälleen kerran, onko historialla identiteetti, joka on riippumaton muista tieteenaloista. Onko historia itsenäinen tiede, voiko sillä väittää olevan omat säännöt ja periaatteet vai onko se vain osa monia muita yhteiskuntatieteitä?⁸

Teoksensa alussa Elton erottelee todelliset historioitsijat ja harrastelijat toisistaan. Ammattilainen on tietoinen "oikeasta" toimintatavasta tutkimuksessa ja hän kykenee esittämään todisteisiin perustuvan selityksen. Tämä vankka osaaminen on kaikkien historian ammattilaisten takana; siitä lähtee kyky ymmärtää omaa tutkimusaihettaan, arvioida sitä sopivilla kriteereillä ja välttää virheet, Elton sanoo. Kun Carr mainitsi Actonin monta kertaa positiivisessa mielessä, Elton väittää päinvastoin, että Acton on amatöörihistorioitsija. Hän perustelee näkemystään sillä, että Acton "*tukeutuu itseensä ja innostumiseensa menneisyydestä*". Elton näyttää ajattelevan toisin kuin Carr, että "todellinen" historioitsija on todisteidensa palvelija. Hän kirjoittaa, että nykyaika tuottaa valtavien määrän tutkimusta, jonka laatu vaihtelee paljon. ”Oikea” tutkimus, vaikka harrastelijankin tuottama, ansaitsee kunnioituksen. Jos tutkimuksessa on kyetty esittämään riittävästi oikeita kysymyksiä ja niihin on löydetty edes kohtuullisesti vastauksia, työn tekijää voidaan pitää oppineena.⁹

Tuntuu, että Elton ei pidä Carrin tavasta tulkita historiaa omalla tavallaan. Näyttää siltä, että Elton haluaa muistuttaa Carria perinteisistä historiallisista tutkimusmenetelmistä. Kun Elton kirjoittaa syy-yhteydestä, hän toteaa, että historioitsijat yrittävät selittää tapahtumia määrittämällä syyt. Hän muistuttaa kuitenkin, että "*tapahtumat eivät ole yksinkertaisten syiden tulosta*" ja "*olettamus, että syy-seuraussuhteet ovat historian pääsisältö, on virhe*".¹⁰

Oikeat tekijät, oikeat menetelmät

Elton sanoo, että historiallinen totuus on puristettava todisteista historian tutkimuksen menetelmillä. Eltonin mukaan historioitsijan "*ainoa oikea kunnianhimo on tietää kaikki todisteet, jotka saattavat olla merkityksellisiä hänen tutkimuksensa kannalta*". Hän jatkaa, että historioitsijoiden on ensin tutustuttava asiaan liittyvään materiaaliin täydellisesti, jos he haluavat löytää totuuden. Tätä on "*todellinen ja kova historia*"; historioitsijoiden on opittava tutkimaan historiaa tällä tavalla, Elton toteaa. Myöhemmin samassa teoksessa Eltonin itseluottamus pettää hieman. Hän kyseenalaistaa mahdollisuuden, että historiallisissa tutkimuksissa kuka tahansa on lopulta "oikeassa". Tietenkin Elton ymmärtää, että kaikenlainen tieto lisääntyy koko ajan. Tämä antaa meille yhä enemmän mahdollisuuksia löytää totuus tai ainakin erilaisia tapoja etsiä sitä.¹¹

Eltonin vastahyökkäys

Elton hyökkää kirjassaan useita kertoja Carria ja hänen näkemyksiään vastaan. Eltonin käyttämistä sanamuodoista paistaa suuttumus ja vaikuttaa siltä, että hän on kiukkuinen koko loukatun ”oikean” historiantutkimuksen ja ”oikeiden” historioitsijoiden puolesta.

⁸ Elton, Geoffrey: *The Practice of History*. William Clowes and Sons Ltd, London and Beccles, 1967, s. 22, 129.

⁹ Sama, s. 31, 83.

¹⁰ Sama, s. 113.

¹¹ Sama, s. 86–97, 123, 206.

Carr kirjoitti historioitsijoiden pyrkivän muiden ihmisten tavoin arvioimaan maailmaansa omien kokemustensa ja käytäntöjensä perusteella. Eltonin mukaan Carr on itse huono esimerkki tästä ja kirjoittaa, että on huolestuttavaa nähdä, kuinka kapeakatseiseen ajatteluun tämä on syllistynyt. Elton mainitsee, että Carr on viettänyt suuren osan elämästään kirjoittamalla Venäjän historiasta 1900-luvulla ja sinänsä työskennellyt ansiokkaasti. ”Mutta antaako tämä hänelle mahdollisuuden arvioida viidennen vuosisadan Kreikan tietämystämme, koska hän virheellisesti ajattelee, että suurimman osan keskiajalta säilyneistä todisteista tuottivat luostarikirjoittajat?” Elton moittii näiden olevan tietämättömyyteen perustuvia virheitä. Hän suorii Carrin asenteellisuutta suhteessa historioitsijan asemaan. Eikö sillä, että työ on laadukas, ole enemmän merkitystä kuin sillä, onko tutkija kokenut ammattilainen vai aloittelija, Elton kysyy. Samoin Carrin opettava asenne aloittelevia opiskelijoita ja tutkijoita kohtaan näyttää suuttuttavan Eltonia. Historiankirjoittajat arvostavat kollegoissaan sellaisia piirteitä, jotka ovat lähinnä heidän omaa ajattelu- ja työskentelytapaansa. On vaikeaa arvostaa kaikkea sellaista, josta ei ole henkilökohtaista kokemusta, Elton kirjoittaa. Tämä on hyvin ymmärrettävää, koska liiallinen lojaalius ja kaikkien historiallisten selitysten hyväksyminen merkitsisi tuomiosta luopumista. Kuten Carr, myös Elton pitää kaikkien historioitsijoiden velvollisuutena moraalisia kannanottoja. Tästä yhtäläisyydestä huolimatta Eltonin mielestä Carr on vaarallinen esimerkki siinä mielessä, että hän hylkää tietyt historian tutkimuksen muodot ja varaa hyväksynnän niille, joiden käyttöön hän on itse tottunut.¹²

Carr arvosteli kirjassaan Eltonin tapaa yleistää historian kirjoituksessa. Myös Elton saa tilaisuuden arvostella Carria samasta asiasta. Hän nostaa esiin tapauksen, jossa Carr on laatinut tilastoja Englannin kankaan viennistä 1500-luvulla. Eltonin mukaan Carr yrittää kirjoittaa kaupankäynnin historiaa pelkästään näiden tilastojen perusteella. ”Maalaisjärkikin sanoo, ettei johdopäätöksiä kaupan historiasta voi tehdä pelkkien tilastotietojen valossa”, Elton paheksuu. Hänen mielestään Carr ja muut hänen tavallaan ajattelevat haluavat historian olevan sellaista, jota voidaan arvioida sen itsensä ulkopuolelta ja arvottaa sen tuotteet sellaisten standardien mukaan, jotka on johdettu tästä periaatteesta.¹³

Mikä on historian tarkoitus?

Onko historialla jokin tarkoitus, Elton kysyy ja alkaa ryöpyttää Carria. Carr lainaa teoksessaan Herbert Fisherä (1865–1940), joka oli englantilainen historioitsija ja Englannin parlamentin jäsen. Carr myötäilee Fisherin ajatuksia sattuman merkityksestä historiassa ja se saa Eltonin kutsumaan Carrin toimintaa halveksittavaksi. Carr ratsastaa rehellisen miehen eli Fisherin maineella, Elton kirjoittaa. Elton myöntää, että Carr on oikeassa sanoutuessaan irti puhtaasta sattuman teoriasta eli siitä, että historia on vain ketju sattumalta toisiaan seuraavia tapahtumia. Eltonin mukaan Carr näyttää menevän kuitenkin toiseen äärimmäisyyteen, eli siihen ettei sattumalla ole mitään merkitystä historiassa. Eltonin mukaan Carrin käsitys historian kulusta on lineaarinen, mikä sinänsä on yleinen teoria. Elton kuitenkin ihmettelee Carrin käsitystä historian progressiivisuudesta. Carr vaikuttaa ajattelevan, että asiat muuttuvat koko ajan paremmiksi kokonaisuutena, vaikka yksityiskohdat saattavatkin pahentua. Tämän lisäksi Carr olettaa historioitsijoiden tehtävänä olevan tämän ajattelumallin puolustaminen ja edistä-

¹² Elton, Geoffrey: *The Practice of History*. William Clowes and Sons Ltd, London and Beccles, 1967, s. 13–20.

¹³ Sama, s. 20–22.

minen. Eltonin mukaan tallennettua historiaa on olemassa enintään kahdensadan sukupolven ajalta ja tämä on hyvin lyhyt aika historian tarkoituksen löytämiseen. Carr on sen kuitenkin löytänyt ilman, että myöntäisi olevansa progressiivisen teoriansa uhri, Elton huomauttaa.¹⁴

Determinismi on filosofinen näkökanta, jonka mukaan kaikki mikä tapahtuu, tapahtuu välttämättä eikä olisi voinut tapahtua toisin.¹⁵ Elton syyttää Carria determinismistä, kun tämä tulkitsee Venäjän vallankumouksen tapahtuneen ihmiskunnan kehityksen seurauksena. Eltonin mielestä Carr syyllistyy propagandaan ja sanoo, että tämä erehtyy esittäessään oikeaksi vain hänen tapaansa tulkita historiaa. Elton kirjoittaa, ettei myöskään ymmärrä, miksi Carr vaatii tunnustusta selvästi valikoivalle käsitykselleen historiasta. Elton peräänkuuluttaa koko historian tutkimuksen tarkoitusta ja kysyy Carriin viitaten, että eikö historialla ja sen tutkimisella ole muuta tarkoitusta kuin yksilön tavoitteiden tyydyttäminen.

Elton kysyy myös, etteikö muka olisi olemassa standardeja, joilla mitataan historioitsijoiden hyvyyttä tai huonoutta, riittävyttä tai riittämättömyyttä sekä oikeassa tai väärässä olemista? Elton jatkaa, että Carrin tavoitteet eivät johdu hänen huolestumisestaan historian tutkimuksesta, vaan ne edustavat hänen henkilökohtaista osallistumistaan oman yhteiskuntansa nykyisyyteen ja tulevaisuuteen. Tämä on ymmärrettävää, mutta se ei millään tavoin auta selittämään historian tutkimuksen tarkoitusta, Elton sanoo. Carr etsii menneisyydestä vakuutusta sille, että historia on väistämättömästi kehittyvä ja etenevä ilmiö ja muut tavat tulkita historiaa voidaan sivuuttaa. Hänen ajattelunsa johtaa determinismiin, kun hän valitsee historian tapahtumista yksityiskohtien joukon, joka johtaa suoraan hänen ennalta määrittelemäänsä tulokseen, Elton selvittää. Hänen mielestään oikea lähestymistapa alkaisi toisesta päästä. Ensin olisi selitettävä, millä tavalla menneisyyttä voidaan todella tutkia. Toisin sanoen olisi hyväksyttävä Carrin hylkäämä ajatus, jonka mukaan menneisyyttä on tutkittava sen itsensä vuoksi.¹⁶

Kenen totuus on totta?

Elton ottaa voimakkaasti kantaa Carrin käsitykseen historiallisesta totuudesta. Carr kirjoitti, että historiallista totuutta ei ole olemassa vaan kaikki on historioitsijan prosessin läpi kulkeutunutta ja siinä samalla muuttunutta tietoa. Eltonin tekstistä kuultaa ironia hänen kirjoittaessaan, että ”*entinen naiivi usko historiallisten tosiasioiden absoluuttisuuteen*” on nyt korvattu historioitsijoiden omilla näkemyksillä. Samassa yhteydessä Elton moittii Carrin tietämättömyyttä muinaishistoriasta sekä syyttää tätä perustavanlaatuisesta virheestä, jossa Carr sekoittaa oikeasti tapahtuneet asiat ja sattumalta säilyneet todisteet. Elton kritisoi voimakkaasti tätä ajattelumallia, jonka tarkoituksena on edelleen vahvistaa sitä käsitystä, että historioitsija tuottaa itse historialliset tosiasiat. Eltonin mielestä on vaarallista ajatella kuten Carr, että historia on sitä, mitä historioitsijat kirjoittavat eikä sitä, mitä todella on tapahtunut. Elton ei säästele Carria ollenkaan, vaan kyseenalaistaa Carrin koko ammattitaidon ja sanoo, että hän on pettänyt kutsumuksensa. Carrin kummallinen tapa tehdä ero menneisyyden ja historiallisten tosiasioiden välillä jää kuitenkin sen varjoon, että Carrilla ei ole nöyryyttä menneisyyden ja

¹⁴ Elton, Geoffrey: *The Practice of History*. William Clowes and Sons Ltd, London and Beccles, 1967, s. 35–39.

¹⁵ Tieteen termipankki (2019): Determinismi. [https://tieteentermipankki.fi/wiki/Filosofia:determinismi.] Luettu 3.8.2020.

¹⁶ Elton (1967), s. 40–47

tapahtumien sekä niiden merkityksen välisen yhteenkuuluvuuden tarkasteluun, Elton kirjoittaa.¹⁷

Mitä mieltä historiantutkimus on suuresta debatista?

Halusin selvittää, mitä niin sanottu nykytutkimus on mieltä suuresta debatista. Käsitteelle ”nykytutkimus” ei ole virallista määritelmää. Tähän artikkeliin valikoituneiden tutkijoiden työurat ovat kestäneet 2000-luvulle ja osalla se jatkuu yhä, sen vuoksi voitaneen puhua nykytutkimuksesta. Varsinkin Carrin kirja on herättänyt paljon keskustelua ja siitä on helppoa löytää sekä kokeneiden historian ammattilaisten että aloittelevien tutkijoiden kirjoittamia arviointoja. Tässä artikkelissa yritetään selvittää, mitä historiantutkijat ajattelevat Carrin ja Eltonin kannanotoista ja niiden merkityksestä nykyiselle historiantutkimukselle. Artikkeleihin valittiin kolme brittiläistä ja yksi hollantilainen historiantutkija. Rickhard J. Evans, Alun Munslow ja Quentin Skinner ovat brittejä. Halusin nimenomaan tutkia, miten Carrin, Eltonin ja heidän aikalaisiaan seuraava brittiläinen tutkijasukupolvi suhtautui maanmiestensä debattiin. Hollantilainen Anders Schinkel valikoitui mukaan, koska hänen artikkelinsa on suhteellisen tuore.

Alun Munslow, varovaista tunnustusta Carrin työlle

Alun Munslow (1947–2019) oli brittiläinen historioitsija. Hän kirjoitti katsauksensa Carrin teoksesta vuonna 1997. Munslow sanoo, että Carrin työ Neuvostoliiton historian tutkimuksessa on useimpien historioitsijoiden mielestä hyvin arvokasta, mutta että *What is History?* on teos, joka on saanut aikaan paljon erimielisyyttä. Munslow kuitenkin kirjoittaa, että Carrin teos on kiistanalaisuudestaan huolimatta yksi 1900-luvun vaikuttavimmista historiantutkimuksen teoksista. Hän siteeraa myös brittiläistä historioitsijaa, professori John Toshia (1945–) jonka mukaan "*Carrin ja Eltonin kiista on paras lähtökohhta keskustelulle historiallisen tiedon asemasta*". Munslow toteaa myös, että molempia tekstejä pidetään edelleen "*tärkeinä johdantoina kysymykseen historiasta*".¹⁸

Monien vuosien ajan ammattimaisten historioitsijoiden metodien merkitystä korostava siipi katsoi *What is History?* -teoksen kannattavan vaarallista relativismia. Munslow arvioi tämän ajattelun olevan nyt muutoksessa ja kirjan keskeisten ideoiden muodostavan osan nykypäivän historianfilosofisesta ajattelusta Britanniassa. Useimmat brittiläiset kannanotot tunnustavat kirjan merkityksen ja vaikutuksen, Munslow toteaa. Munslowin mukaan Carr työnsi brittiläisen historianfilosofian kohti uutta tilaa siten, että se kääntyi jopa uuteen epistemologiseen tunnustukseen. Carr kirjoitti, että historioitsija on osa historiaa ja hänen on pakko tulkita historia nykyhetken mukaan. Munslow viittaa historianfilosofi Michael Stanfordin (1923–2009), joka oli vanhempi historian lehtori Länsi-Englannin yliopistossa. Myös Stanford selitti vuonna 1994 Carrin relativismia sillä, että historioitsija ei voi erottaa itseään oman aikansa vaikutuksista. Munslow näyttää ajattelevan, että nykyisessä valossa Carr ja hänen relativisminsa ei ole niin radikaalia kuin se oli 1960-luvulla. Hän toteaa jopa, että "*1960-luvulta lähtien Carrin väitteet ovat siirtyneet brittiläisessä historianfilosofisessa ajattelussa keskeiseen asemaan ja muodostavat nyt joidenkin historioitsijoiden keskuudessa hallitsevan paradigman*".¹⁹

¹⁷ Elton (1967), s. 56–57

¹⁸ Munslow, Alun: Review of *What is History?* (review no. 41a), 1997, [<https://reviews.history.ac.uk/review/41a>], luettu 10.5.2020.

¹⁹ Sama.

Munslow sanoo, että nykyään kun tiedämme yhä enemmän omien käsitystemme, kielellisten ilmaisujen ja induktiivisen päättelyn heikkouksista, historian kirjoittaminen perustuu yhä useammin sille oletukselle, että emme voi saavuttaa autenttista tietoa menneisyyden tapahtumista. Nykypäivän elämä on luonut yhä syvemmän epävarmuuden tiedon todellisesta luonteesta, Munslow kirjoittaa. Munslow päätyy Carrin kanssa samalle kannalle siitä, että merkityksen historian tapahtumille luo historioitsija. Vaikka tapahtumatasolla olisimme kaikki yhtä mieltä siitä, että tietyllä hetkellä tietyssä paikassa menneisyydessä tapahtui jotain, syvemmän merkityksen tuottaa historioitsija. Tämän vuoksi historioitsija on melkoisessa vastuussa siitä, missä valossa hän jonkin asian esittää. Erilaisilla ilmauksilla ja retoriikalla voidaan samastakin asiasta luoda erilaisia vaikutelmia, jolloin on olemassa riski tosiasioiden ja fiktion sekoittumiselle. Carr ei suostu tätä myöntämään. Hän vaikuttaa ajattelevan, että kun historioitsija keskustelee kuvaamiensa menneisyyden tapahtumien kanssa ja tekee sen ”oikein” eikä tietoisesti valehtele, tuloksena on oikein kirjoitettua historiaa, Munslow sanoo. Hän käyttää kuvailevaa vertausta käsitellessään Carrin suhtautumista historiallisiin tosiasioihin. Carrille tosiasia on kuin säkki, se ei pysy pystyssä, ennen kuin laitat ”jotain” sen sisään. ”Jotain” on kysymys, joka osoitetaan todisteilla. Kuten Carr kirjoittaa, *”tosiasiat puhuvat vain, kun historioitsija kehottaa niitä puhumaan: juuri historioitsija itse päättää, mille tosiasioille hän antaa puheenvuoron ja missä järjestyksessä tai yhteydessä.”* On niin, että vaikka historiallisia tapahtumia voidaan pitää todellisina, Carrin tarkoittamat historialliset tosiasiat muodostetaan kertomuksen rakentamisprosessissa, Munslow sanoo.²⁰

Munslow nostaa esiin objektiivisen historiantutkimuksen ja Carrin käsitykset siitä. Carrin filosofinen ajattelu objektiivisesta historioitsijasta luo kuvan, jossa objektiivisella historioitsijalla olisi *”kyky nousta oman rajoittuneen näkemyksensä ja tilanteensa yläpuolelle yhteiskunnassa ja historiassa”*. Lisäksi hänellä olisi kyky *”projisoida näkemyksensä tulevaisuuteen siten, että se antaa hänelle syvällisemmän näkemyksen menneisyydestä, kuin mitä sellaiset historioitsijat voivat saada, joiden näkemykset ovat rajoittuneet heidän omaan tilanteeseensa”*. Objektiivinen historioitsija on myös historioitsija, joka *”tunkeutuu syvimmin”* tosiasioiden ja arvojen vastavuoroiseen prosessiin ja hän ymmärtää, että tosiasiat ja arvot eivät välttämättä ole vastakohtia. Tämä objektiivinen historioitsija tunnustaa myös historiallisten teorioiden rajoitukset. Kuten Carr sanoo, kompassi *”on arvokas ja todella välttämätön opas. Mutta se ei ole reittikartta”*.²¹

Yhteenvedossaan Munslow toteaa, että brittiläisten historioitsijoiden valtavirran *idée fixe*, eli vaikeasti muunnettavissa oleva ajatus, periaate tai fiksaatio on hyväksyä historia pääteltävissä ja tulkittavissa olevana prosessina, jonka avulla voidaan saavuttaa objektiivinen totuus. Toisin sanoen Munslow päätyy siihen, että historialliset tapahtumat voidaan johtaa suoraan todisteista. Munslow ei löydä varmaa vastausta siihen, mikä on Carrin teoksen perintö. Hän kuitenkin uskoo, että suuri joukko historioitsijoita suosittelee Carrin kirjoituksia opiskelijoilleen metodologisen ja filosofisen hienostuneisuuden lähtökohdaksi.²²

²⁰ Munslow, Alun: Review of What is History? (review no. 41a), 1997, [<https://reviews.history.ac.uk/review/41a>], luettu 10.5.2020.

²¹ Sama.

²² Sama.

Quentin Skinner, Eltonin arvostelija

Quentin Skinner (1940–) on brittiläinen aatehistorioitsija ja politiikan tutkija. Hänen esseensä *Sir Geoffrey Elton and Practice of History* esitettiin Lontoon historiallisen tutkimuksen instituutissa vuonna 1996 ja julkaistiin Royal Historical Societyn seminaarissa vuonna 1997. Hän käsittelee esseessään lyhyesti Eltonin kirjaa *The Practice of History*. Sekä Elton että Skinner ovat molemmat toimineet Cambridgen yliopiston modernin historian professoreina, Elton vuosina 1983–1988 ja Skinner vuosina 1998–2008.

Aluksi Skinner arvostelee Eltonia siitä, että historiantutkijat ja historian opiskelijat ovat kaikissa hänen teksteissään miehiä. Skinnerin kritiikki koskee englanninkielistä tekstiä, jossa mies on ”he” ja nainen ”she”. Elton käyttää aina muotoa ”he” mutta Skinner olettaa, ettei Elton tee tarkoituksella eroa sukupuolten välillä. Skinner arvostaa Eltonin näkemystä siitä, että historiantutkija ei ole koskaan valmis vaan tarvitsee aina uutta koulutusta ja perehtymistä ammattiinsa. Skinner kiinnittää huomionsa Eltonin ajatuksiin historian opettajista ja kirjoittajista. Hänen mukaansa Elton saa heidät näyttämään historiantutkijoiden sijaan mieluummin teknisiltä suorittajilta, joilla on hallussaan erilaiset tutkimustekniikat. Näiden tekniikoiden oikealla valinnalla päästään tyydyttävään lopputulokseen. Skinnerin mukaan tämä Eltonin painotus erilaisten alan sääntöjen osaamisesta kulkee vahvana hänen kirjoituksissaan historiantutkimuksesta.²³

Eltonin käsitys historiallisten tapahtumien selittämisestä on se, että tapahtumat johdetaan tosiasioista. Skinner kritisoi tätä toteamalla: ”Mutta siinä tapauksessa minun on pakko myöntää, että en voi ymmärtää hänen näkemystensä historiallisesta selityksestä yksinkertaisesti siksi, että en näe, mitä tapahtuman seurausten jäljittämällä on merkitystä menneisyyden tapahtuman selittämisessä.” Skinner kritisoi myös Eltonin tapaa tehdä yleistyksiä. Elton käyttää asioiden, esimerkiksi talon perusluonnetta eräänlaisena todisteena. Talo on talo, koska se näyttää talolta, hän kirjoitti. Skinner ei voi ymmärtää tätä. Skinnerin mukaan tästä aiheutuu paljon tarkentavia kysymyksiä: kuinka monta huonetta talossa on, milloin se rakennettiin ja niin edelleen. Skinnerin mukaan Elton muuttuu itsekin epävarmaksi omasta yleistyksestään. Kirjansa luvussa kolme Elton vakuuttaa, että voimme uskoa tavoittavamme ”totuuden” tutkimuksemme kohteista. Luvussa neljä hän kuitenkin korvaa tämän väitteen hyvin erilaisella ja melko vaatimattomalla väitteellä, jonka mukaan voimme toivoa saavuttavamme osan totuudesta.²⁴

Anders Schinkel, särmien tasoittelija

Anders Schinkel (1979–) on Amsterdamin Vrije-yliopiston käyttäytymistieteiden ja liikunnan tiedekunnan professori. Hänen artikkelinsa *The Object of History* vuodelta 2006 pääsisältö on keskustelu Collingwoodin, Carrin ja Eltonin työstä.

Schinkel kirjoittaa uskovansa, että ”Carrin ja Eltonin vertailu on sinänsä mielenkiintoista, koska se osoittaa meille, missä näiden kilpailijoiden välillä oikeastaan on merkittäviä eroja ja missä ei--”. Schinkel yhtyy Carrin ajatuksiin historioitsijan asemasta: ”Historioitsija on osa yhteiskuntaa ja osa historiallista maailmaa”. Myöhemmin artikkelissaan Schinkel palaa vertaamaan Carria ja Eltonia. ”Carr ja Elton eivät ole lainkaan niin kaukana toisistaan”, hän

²³ Skinner, Quentin: *Sir Geoffrey Elton and the Practice of History*, *Transactions of the Royal Historical Society*, 6th Ser., Vol. 7. 1997, s. 301–316. [<https://pdfs.semanticscholar.org/82f6/beeb39430bf298735a7530b3283c5e755-edb.pdf>], luettu 12.5.2020.

²⁴ Sama.

toteaa. Schinkelin mukaan Carrilla ja Eltonilla on "*samanlaiset näkemykset historian tutkimuksen sisäisestä tavoitteesta*". Hän sanoo myös, että molemmat näyttävät osoittautuvan progressiivisuuden idean innoittamiksi, vaikka Carrin tekstissä se ilmenee enemmän hänen suhteessaan yhteiskuntaan ja ympäristöön. Elton puolestaan, näkee progressiivisuuden osana ihmisen kehittymistä, kun hän etsii totuutta, joskin hän ilmaisee asian epämääräisemmin. Schinkel kirjoittaa myös, että kaiken Carrille osoittamansa kritiikin jälkeen "*Elton laulaa samaa virttä*".²⁵

Schinkel löytää tietysti myös eroja Carrin ja Eltonin ajatusten välillä erityisesti objektiivisuuden käsitteen vertailussa. Schinkel kirjoittaa, että Carrille objektiivisuus ei ole samanlaista kaikkialla ja aina. Se on suhteellista: "*Tosiasiat puhuvat vain, kun historioitsija kehottaa niitä: juuri hän päättää, mille tosiseikoille annetaan puheenvuoro ja missä järjestyksessä tai yhteydessä.*" Schinkel vertaa tätä Eltoniin, jolle objektiivisuus tarkoittaa puolueettomuutta. Tämä tarkoittaa ensinnäkin, että historioitsijan ei pidä lausua moraalisia arvioita menneisyydestä. Se tarkoittaa toiseksi, että historioitsijan tulisi pidättäytyä tekemästä lausuntoa menneisyyden yleisestä tarkoituksesta tai rakenteesta – se on hänen toimivaltansa ulkopuolella.²⁶

Richard J. Evans, ylätasen tarkkailija

Richard J. Evans (1947–) on yhä aktiivinen brittiläinen historioitsija. Hän on toiminut Cambridgen yliopiston modernin historian professorina ja julkaissut suuren määrän kirjallisuutta. Richard J. Evans julkaisi vuonna 1997 kirjan *In Defence of History*. Kirjassa käsitellään historian tutkimista, opiskelemista, kirjoittamista ja lukemista. Kirjan avauskappaleessa Evans nostaa esiin suuren debatin, jota kirjan julkaisuhetkellä oli käyty jo kolme vuosikymmentä. Evans mainitsee, että Carrin *What is History?* -teoksesta on tullut suosittu johdatus historian opintoihin, koska Carrilla on taito ajatella selkeästi vaikeita filosofisia kysymyksiä ja pukea ne helposti luettavaan muotoon. Evans kirjoittaa, että Elton vastaa Carrin avaukseen terävästi ja Elton puolustaa näkemystä, jonka mukaan historia on pohjimmiltaan objektiivisen totuuden etsimistä.

Evans erottaa Carrin ja Eltonin lähestymistavat historiaan. Kun Carr katsoo asioita sosiologisesta näkökulmasta, Eltonin mukaan historian tapahtumilla on lopulta poliittinen tausta. Evans mainitsee myös, että siinä missä Carr kehottaa historioitsijaa tutkimaan ensin itseään ja sitten historiaa, Elton kehottaa keskittymään ennen kaikkea todisteisiin ja pitäytymään tarkkuudessa ja totuudessa. Kuitenkin molemmat kirjat ovat ehdottomasti lukemisen arvoisia, Evans toteaa.²⁷

Evans toteaa, että osa historian tutkijoista sanoutuu irti Eltonin ehdottomasta objektiivisuudesta. Hän sanoo, että Elton edustaa ”perinteistä historiallista viisautta” tai yleistä akateemisten historiantutkijoiden ajattelutapaa, jolla on pitkät perinteet. Tämän ajattelun mukaan historiallinen totuus on haudattuna todisteisiin. Evansin mukaan postmodernin ajattelun kehittyminen 1980-luvulla asetti sekä Eltonin että Carrin argumentit kyseenalaisiksi. Hänen mukaansa uudet historiankirjoittajat ovat sitä mieltä, että historiallista totuutta tai objektiivisuutta ei ole olemassa, mutta yhä sekä Carrilla että Eltonilla on puolustajansa. Evans löytää myös yhtymäkohtia Carrin ja Eltonin

²⁵ Skinner (1997).

²⁶ Schinkel, Anders: *Essays in Philosophy*. Volume 7, Issue 2, June 2006, *The Philosophy of History*, ss. 212-231 [https://doi.org/10.5840/eip2006726], luettu 13.5.2020

²⁷ Evans, Richard: *In Defence of History*. Granta Books, London, 1997, s. 8-10.

ajatuksissa. Carrin käsitys historioitsijan ja hänen tutkimusaiheensa suhteesta oli, ettei tutkija voi olla täysin irrallaan tutkittavasta kohteesta. Eltonin mukaan tutkijalla on vaikutusta hänen tutkimaansa kohteeseen. Ero ei ole iso, Evans toteaa ja lisää, että lopulta Elton vaikuttaa ajattelevan, että historia on enemmän taidetta kuin tiedettä (arts vs. sciences).²⁸

Suuri debatti jatkuu

2020-luvulla sosiaalisen median, digitalisaation ja erilaisten sovellusten luoma info-vyöry kohtaa ja tuntee meistä jokaisen. Se myös tekee ammattilaisen lähes jokaisesta, joka sellaiseksi haluaa. Tämän keskellä tuntuu hämmentävältä tarkastella yli 50 vuotta sitten alkanutta kahden brittiläisen historioitsijan debattia. Tuntuu, että kaiken korvia huumaavan, nopeasti ohikiitävän, viihteellistetyn infometelin seasta löytyy selkeää tarttumapintaa, josta voi ottaa kiinni ja jota voi vähän käännellä ja tutkia. Suurta debattia pidetään yhä yllä, vaikka sen päätähdet ovat itse jo poistuneet näyttämöltä, Carr vuonna 1982 ja Elton vuonna 1994.

Miksi keskustelu yhä jatkuu?

Kyseessä on selvästi klassikkoaihe, josta historian opiskelijoiden ja tutkijoiden ehkä halutaankin pysyvän selvillä. Skeptisempi tarkkailija sanoisi, että teema antaa yleisluontoisuudestaan johtuen helposti materiaalia ammennettavaksi opiskelijoiden tehtäviin ja yliopistojen pääsykoekysymyksiin. On joko niin, että kyseessä todella on niin merkittävä debatti ja niin merkittävät teokset, että ne yhä tarjoavat uusia näkökulmia ja sytykkeitä historianfilosofiseen keskusteluun ja pysyvät siksi voimissaan. Voi myös olla, että tämäkin debatti on pikkuhiljaa liittymässä osaksi nykyajan informaatiovirtaa, jonka pauhuun se pikkuhiljaa sekoittuu erityisyytensä kadottaen.

Minä uskon ensimmäiseen vaihtoehtoon mutta silti pelkään jälkimmäisen toteutuvan jossain vaiheessa. Minulle tutustuminen Carrin ja Eltonin ajatuksiin oli merkittävä kokemus ja se avasi uusia näkökulmia. Ehkä tästä on löydettävissä yksi vastaus kysymyksen siitä, mikä tässä aiheessa jaksaa kiinnostaa yhä uusia tutkijoita. Ehkä debatti edelleen ravistelee meitä ja pakottaa tarkastelemaan omia käsityksiä historiasta tarkemmin. Lisäksi debatti, jossa varsinkin Eltonin tekstistä pursuaa voimakas tunteen palo, saattaa miellyttää nykyihmisen viihteellisyyteen tottunutta mielenmaisemaa. Oliko debatti kuitenkin oman aikansa viihdettä sellaisena kuin me viihteen ymmärrämme, on vaikeampi kysymys. Epäilen, että ei ollut. Verrattuna avaruuskilpailuun, Vietnamin sotaan, Tšekkoslovakian miehitykseen, John F. Kennedyn ja Martin Luther Kingin murhiin tai vaikka Berliinin muuriin suuren debatin saama palstatila lienee jäänyt pieneksi.

Erityisesti Carrin kulttimaineeseen noussut *What is History?* tarjoaa mielenkiintoista luettavaa. Se onkin saanut historian opiskelijat ja tutkijat ympäri maailmaa kirjoittamaan siitä arvioita ja peilaamaan omia ajatuksiaan ja omaa aikakauttaan Carrin tekstiin. Tosin suomenkielisiä arvioita on vaikea löytää. Eräs Carrin teeseistä oli, että ihminen tulkitsee historiaa oman aikansa sekä myös omien henkilökohtaisten arvojen, tarpeiden ja moraalikäsitteiden valossa. Jos Carrin teesejä ja niiden aiheuttamaa keskustelua vertaa nykypäivän tietotulvan ja sen mukana kulkeutuvien todellisten uutisten, valeuutisten, väitetyn totuuden ja muunnellun totuuden sekamelskaan, hänen radikalisminsa

²⁸ Evans (1997), s. 29–35.

tuntuu huvittavalta. On houkuttelevaa ja ehkä jollain tavalla valaisevaakin verrata Carrin radikalismia nykypäivän tavallisen ihmisen maailmaan, mutta se ei tee oikeutta hänen teeseilleen. Tarkastelu asettuu kuitenkin oikeaan ympäristöön ja on vertailtavissa nykyaikaan, kun arvioitsija malttaa pysyä historianfilosofian kontekstissa.

Oliko Carr postmodernisti?

1900-luvun historianfilosofian muutosvoimana oli postmodernismi. Friedrich Nietzscheä (1844–1900) pidetään postmodernin historiakäsityksen edustajana, vaikka hän eli ennen postmodernismin käsitteen vakiintumista filosofiseen kielenkäyttöön. Postmodernismin sanotaan syntyneen 1950- ja 1960-luvuilla ja laaja-alaisena aatevirtauksena postmodernismi ulottui myös tieteisiin. Postmodernismia luonnehtii esimerkiksi se, että se häivyttää korkea- ja populaarikulttuurin rajaa sekä suhtautuu arvostelevasti valistukselle tyypilliseen järjen ja tiedon ihannointiin. Postmoderneja filosofeja syytetään myös relativismista.²⁹

Carrin ajattelussa voidaan nähdä yhtäläisyyksiä postmodernismiin ja myös ajallinen yhteys suuntauksen nousun kanssa. Olisi kuitenkin rohkeaa väittää, että Carr olisi tietoisesti valinnut postmodernismin ajatustensa perustaksi. Glasgow'n yliopiston historian professorina toiminut Willie Thompson (1939–) kirjoitti vuonna 2004 teoksessaan *Postmodernism and History*, että monet myöhempien postmodernistien omina oivalluksinaan pitämät ajatukset on esitelty Carrin toimesta ”raikkaasti ja kansantajuisesti” jo 1960-luvun alussa. Myös Evans kirjoitti postmodernisteista ja totesi lähes päinvastaista tarkoittaen, että postmoderni ajattelu ajoi Carrin ja Eltonin ajattelun ohi.³⁰

Tunteen viemää

Alun Munslow arvioi vuonna 1997, että Carrin teos on laajasti väärinymmärretty. Näin voidaan väittää, mutta käykö silloin niin, että menneisyyttä arvioidaan nykyisyyden värittämänä? On ehkä totta, että nykyään Carrin ajatukset eivät tunnu erityisen radikaaleilta. Omana aikanaan ne ovat sitä varmasti olleet, ainakin historioitsijoiden keskuudessa. On vaikea ajatella, ettei Carr olisi ryhtynyt oikomaan väärinymmärryksiä, jos hän olisi kokenut tulleen väärinymmärretyksi. Kuten Elton kirjoitti, Carr ei välittänyt häneen kohdistetusta kritiikistä. Yksi Carrin erikoisimmista kannanotoista on hänen suhtautumisensa historian objektiivisuuteen. Hänen mukaansa objektiivisuuden mittana on historioitsijan ”*historiallisen suunnan tunne*”, jolla hän tarkoitti historioitsijan tutkimuksensa aineistoon valitsemia tosiasioita. Carrin mielestä ne eivät perustu henkilökohtaiseen puolueellisuuteen, vaan historioitsijan kykyyn valita oikeat tosiasiat. Toisin sanoen historioitsija siis osaa soveltaa oikeaa käsitystä tapahtumien merkityksellisyydestä. Tämä herättää välittömästi joitakin kysymyksiä. Mistä voidaan tietää, kennellä on oikea ”historian suunnan tunne” ja ennen kaikkea, voidaanko historiankirjoitusta rakentaa henkilökohtaisen tunteen tai käsityksen varaan?³¹

²⁹ Miettinen, Timo: *Historianfilosofia*, Filosofia.fi, 2019, [https://filosofia.fi/node/7334], luettu 2.6.2020.

³⁰ Thompson, Willie: *Postmodernism and History*. Houndmills, Basingstoke, Hampshire, 2004, s. 25–30 ja Evans (1997), s. 139

³¹ Munslow, Alun: Review of What is History? (review no. 41a), 1997, [https://reviews.history.ac.uk/review/41a], luettu 10.5.2020

Eltonin teos on todella pureva kritiikki Carria kohtaan. Hän puuttuu pieniinkin yksityiskohtiin sivalltellessaan kritiikkiä Carrille. Osin Eltonin tekstistä voisi päätellä sen olevan kirjoitettu voimakkaan tunnekuohun vallassa. Olisi liian pitkälle menevä tulkinta väittää, että hän kirjoitti kirjansa halveksuvan raivon vallassa, mutta silti Eltonin sanavalinnat ovat paikoin jopa hämmästyttävän kitkerät. Mieleen nousee sama kysymys kuin nykyistä sosiaalisen median keskustelua seurattaessa: kehtaisiko kaikkein räikeimpiä mielipiteitä sanoa toiselle kasvotusten? Elton julkaisi kirjansa 1967 eli kuusi vuotta Carrin kirjan ilmestymisen jälkeen. Avoimeksi jää kysymys, milloin Elton kirjansa kirjoitti. Varsinaisesti sillä ei ole merkitystä, mutta kirjoitustyyli olisi helpommin ymmärrettävissä, jos tiedettäisiin Eltonin kirjoittaneen kirjansa heti Carrin teoksen ilmestymisen jälkeen. Mielenkiintoista olisi tietää, tapasivatko Carr ja Elton toisensa kirjojensa julkaisujen jälkeen ja jos tapasivat, millaisia nämä kohtaamiset olivat. Olisi epäuskottavaa ajatella, etteivät Britannian kokoisessa maassa samaan aikaan vaikuttaneet historioitsijat joutuisi koskaan silmäysten. Ainakin sitä joutuisi tietoisesti välttämään.

Elton ja korkeammat voimat

Eltonin oma tulkinta siitä, miten historiaa pitäisi tutkia ja miten siitä pitäisi kirjoittaa on saanut myös arvostelua osakseen, joskaan ei samassa mitassa kuin Carr. Eltonin erikoisimpiin ajatuksiin kuuluu jumalan ottaminen mukaan historialliseen selitysmalliin. Elton kirjoitti, että kun Carr ja muut hänen tavallaan ajattelevat historian tutkijat yrittävät löytää merkitystä historiasta, he yrittävät täyttää tyhjiötä, jonka jumalan poistaminen historiasta on jättänyt. Tapahtumien tai historian arkinen selittäminen uskonnollisessa merkityksessä ei sinänsä ole uutta. Merkittävää tässä tapauksessa on kuitenkin se, että Elton vaikuttaa määrätietoiselta todisteiden ystävältä, joka löytää historiallisen totuuden huolella valittujen todisteiden avulla. Siihen pirtaan jumalan luomistyön tai sallimuksen käyttäminen selitysmallina sopii huonosti. Eltonin tekstistä saattaa saada käsityksen, että hän hiukan harmittelee tätä kehitystä, jossa jumalan asema historian selittäjänä hylätään. Elton kuitenkin kirjoittaa, että historioitsijoiden joukossa edelleen on uskonnollisia luonteita. On vaikeaa täysin varmasti arvioida, kuinka uskonnollisia länsimaisten historian tutkijoiden piirit ovat 1960-luvulla olleet. Kun pyrkii luomaan kuvan sen aikaisesta yleisestä länsimaisesta ajattelusta ja tarkastelee asiaa sitä vasten, tekisi mieli väittää, että kyseessä on ollut marginaalinen ilmiö.

Skinner kritisoi Eltonia siitä, että hänen suhtautumisensa historiaan on jollain tavalla teknistä. Metodien ja historian tutkimuksen tekniikoiden hallitseminen ehkä hiukan korostuu Eltonin tekstissä mutta sen voisi tulkita yhdeksi tavaksi osoittaa omaa osuuttaan ja tehdä selkeää eroa Carriin. Lisäksi Eltonilla on varmasti ollut omasta mielestään paljon puolustettavana ja pelastettavana. Ajatteliko hän myös antaa kirjassaan oppitunnin oikeasta historiankirjoituksen tavasta historian opiskelijoille ja aloitteleville tutkijoille? Oliko *The Practice of History* omalla tavallaan hätähuuto ja herättely historian ammattilaisten suuntaan? Voisi olettaa Eltonin halunneen kirjallaan sekä opettaa nuoria historian opiskelijoita että herättää keskustelua. Keskustelun herättäjänä hän todella onnistui, samoin kuin Carr. Mielenkiintoinen ajatusleikki syntyy, kun kuvittelee mitä olisi tapahtunut, jos Elton ei olisikaan reagoinut Carrin kirjaan. On mahdollista,

että Carrin teesit olisivat jääneet paljon vähemmälle huomiolle, jos Elton ei olisi ottanut näin voimakkaasti kantaa. Osittain voi olla jopa Eltonin ansiota, että Carrin teosta yhä luetaan.³²

Näkökulman ja politiikan merkitys

Kahden historioitsijan debattia on totuttu tarkastelemaan nimenomaan heidän mieliteidensä eroavaisuuksien kannalta. Todennäköisesti tämä näkökulma tuottaakin eniten keskustelua. Silti herää kysymys, eikö heidän ajattelussaan ole mitään yhteistä. Varmasti yhteistäkin löytyy, mutta ovatko löydökset sellaisen prosessin tulosta, josta Carr kirjoitti? Kuvitteellisessa esimerkissä voisi tapahtua niin, että ensin tutkija haluaa löytää samansuuntaisia ajatuksia Carrin ja Eltonin kirjoista. Hän lukee ne etsien nimenomaan yhtäläisyyksiä ja tulkitsee asioita siitä näkökulmasta. Lopulta samansuuntaisiksi tulkittavia ajatuksia voisi löytää paljonkin ja kirjoittaa johtopäätöksiin Carrin ja Eltonin sittenkin olleen lähes samaa mieltä. Olisiko parempi tehdä kuten Elton kehottaa eli etsiä vedenpitäviä todisteita ja ravistautua irti nykyisyyden ja omien arvojen tai halujen vaikutuksesta? Todennäköisesti näin toimien yhtäläisyyksiä Carrin ja Eltonin ajatuksista löytyisi vähemmän. Esimerkki yhtäläisyyksistä löytyy kuitenkin niinkin perustavanlaatuisesta asiasta kuin historioitsijan suhteesta totuuteen. Kuten tunnettua, Carrin mukaan totuus muovautuu historioitsijan toimesta. Elton taas kirjoittaa, että historioitsija jättää oman jälkensä totuuden alueelle.³³

On myös kysyttävä, kuinka paljon debatissa oli alkujaan poliittista sävyä. Kuusikymmenluvulla Eurooppaa jakoivat kommunistiset ja demokraattiset arvot, jotka loivat hyvin jyrkkiä jakolinjoja. Berliinin muuria alettiin rakentaa vuonna 1961 ja vuosikymmenen loppupuolella Vietnamin sodassa, maailman ensimmäiseksi televisiosodaksi sanotussa yhteenotossa taistelivat Neuvostoliiton ja Kiinan tuella kommunistinen Pohjois-Vietnam ja näennäisesti demokraattinen Etelä-Vietnam, jota Yhdysvallat puolestaan voimakkaasti tuki. Nämä arvomaailmojen jakolinjat lienevät olleet 1960-luvulla merkittäviä myös yliopistomaailmassa. Evansin mukaan Carr oli vasemmiston mies ja toisen maailmansodan aikana häntä kutsuttiin jopa punaiseksi professoriksi. Eltonin poliittinen koti taas oli Evansin näkemyksen mukaan oikeistossa. On vaikea ajatella, etteikö tälläkin seikalla olisi ollut jotain merkitystä debatin syntymisessä.³⁴

Liennytyksen ajat

Ajan kuluessa terävimmät särvät tästä debatista ovat kuitenkin hioutuneet pois. Näin on käynyt väistämättä ensinnäkin siksi, että kiistan matkaansaattaneet osapuolet ovat jo kuolleet. Toisena, ja ehkä vieläkin tärkeämpänä seikkana on otettava huomioon, että postmoderni ajattelu on Carrin tavoin haastanut perinteisen historiankirjoituksen linjat. Evansin mukaan Elton hyökkäsi vielä viimeiseksi jääneessä teoksessaankin *The English* uutta postmodernia historiakäsitystä vastaan, eikä taaskaan mitenkään kaunein ilmaisuin. Oliko Eltonin kriittinen tapa kirjoittaa sittenkin vain hänen tyylikeinonsa, eikä niinkään tunteiden ilmaus? Joka tapauksessa kiistan lientymistä kuvaa hyvin sekin,

³² Skinner, Quentin: Sir Geoffrey Elton and the Practice of History, *Transactions of the Royal Historical Society*, 6th Ser., Vol. 7. 1997, s. 301–316. [<https://pdfs.semanticscholar.org/82f6/beeb39430bf298735a7530b3283c5e755-edb.pdf>], luettu 12.5.2020.

³³ Elton (1967), s. 140.

³⁴ Evans, Richard: Why History Matters, *Financial Review*, 1997, [<https://www.afr.com/politics/why-history-matters-19971114-k7s76>], luettu 20.5.2020.

että Schinkel kirjoittaa artikkelissaan sanan ”kilpailijat” lainausmerkkien väliin. Terävimmät jakolinjat ovat alkaneet vuosikymmenten kuluessa menettää merkitystään ja hävitä. Debatti tai mieluummin keskustelu debatista tulee silti jatkumaan yhä uusien historiantutkijoiden ja opiskelijoiden tarttuessa aiheeseen.³⁵

Sekä Carr että Elton toimivat rohkeasti tuoden esiin sen, minkä kokivat oikeaksi. Lienevätkö he koskaan kuulleet suomalaisesta kirjailijasta Maria Jotunista (1880–1943), jonka sanat sopisivat kummallekin debatin osapuolelle: ”*Pyrkiessäsi totuuteen älä pelkää, jos sinua väärin käsitetään. Tärkeämpi on etsiä totuutta omalla tavallasi kuin se, miltä sinä sitä etsiessäsi näytät, tabi se, miellytätkö sinä siinä muita vai et.*”

LÄHTEET

Kirjallisuus

Elton, Geoffrey: *The Practice of History*. William Clowes and Sons Ltd, London and Beccles 1967.

Evans, Richard: *In Defence of History*. Granta Books, London 1997.

Thompson, Willie: *Postmodernism and History*. Houndmills, Basingstoke Hampshire 2004.

Artikkelit

Carr, Edward. What is History? 24grammata.com, 2013, [https://www.24grammata.com/wp-content/uploads/2013/06/Carr-What-is-history-24grammata.com_.pdf]. Luettu 2.5.2020.

Evans, Richard. Why History Matters. Financial Review. [<https://www.afr.com/politics/why-history-matters-19971114-k7s76>]. Luettu 20.5.2020.

Miettinen, Timo. Historianfilosofia, Filosofia.fi. [<https://filosofia.fi/node/7334>]. Luettu 2.6.2020.

Munslow, Alun. Professor Alun Munslow, review of What is History?, (review no. 41a) [<https://reviews.history.ac.uk/review/41a>]. Luettu 10.5.2020.

Schinkel, Anders. Essays in Philosophy. Volume 7, Issue 2, June 2006. The Philosophy of History, s. 212–231 [<https://doi.org/10.5840/eip2006726>]. Luettu 13.5.2020.

Skinner, Quentin. Sir Geoffrey Elton and the Practice of History. Quentin Skinner, Transactions of the Royal Historical Society, 6th Ser., Vol. 7. (1997), s. 301–316. [<https://pdfs.semanticscholar.org/82f6/beeb39430bf298735a7530b3283c5e755edb.pdf>]. Luettu 12.5.2020

Tieteentermipankki 2019. Determinismi. [<https://tieteentermipankki.fi/wiki/Filosofia:determinismi>]. Luettu 2.6.2020.

³⁵ Evans, Richard: Why History Matters, Financial Review, 1997, [<https://www.afr.com/politics/why-history-matters-19971114-k7s76>], luettu 20.5.2020.

ENGAGE THE ENEMY CLOSELY – 1700-LUVUN BRITITILÄINEN LAIVASTOPOLITIikka BYNGISTA NELSONIIN

Mika Jääskeläinen

Merireittien merkitys vallan välineenä alkoi valjeta viimeistään löytöretkien jälkeisten, uusia reittejä avanneiden purjehdusten seurauksena. Maailma avartui keskiaikaiselle Euroopalle – ja etenkin sen suurvalloille. Merireitit ja niiden hallinta ovat vaikuttaneet uudelta ajalta lähtien niin kansalliseen kuin kansanväliseen politiikkaan, etenkin tässä artikkelissa tarkasteltavassa Iso-Britanniassa, joka loi itselleen 1600-luvun lopulta lähtien aina ensimmäiseen maailmansotaan saakka kestäneen, merimahtiin perustuvan imperiumin.

Keskeisiä tekijöitä imperiumin mahdollistamiseksi olivat etenkin laivastoa ohjaavan amiraliteetin sekä laivaston rakentamista rahoittavan valtiollisen pankin perustaminen, sekä siirtomaiden tukikohtien hallintaa tukeva ulkopolitiikka. Vähintään yhtä merkityksellistä oli kyky voittaa meritaisteluita: sen edellytyksiä olivat taktiikka, liikkuvuus ja tulivoima, sekä kyky tukea ja huoltaa kuninkaallista laivastoa. Uusi suurvalta loi suurstrategian ja sen osana sotilasstrategian.¹

Brittiläisellä laivastolla on historiaa jo vuoden 897 Danesin taistelusta lähtien. Maan vanhimman puolustushaaran perinteet ovat eittämättä pitkät ja syvälle juurtuneet. Pysyvät merivoimat briteillä on ollut 1600-luvulta lähtien.² Aikakausi oli kansainvälisen merenkulun ja eurooppalaisen valtiopolitiikan kilpailun näkökulmasta kolmen suuren välistä kamppailua. Merien herruudesta ja merireiteistä kilpailivat aikakauden merivaltiot Espanja ja kauppakomppanioillaan globaaliksi toimijaksi aina Intiaa myöten nousut Hollanti. Kolmas merkittävä toimija oli Englanti. Kilpailu aiheutti jatkuvia konflikteja ja vuosisata olikin täynnä erilaisia sotia.³

1700-luvulla Britit kukistivat loputkin kilpailijansa ja veivät laivastonsa suorituskyvyn uudelle tasolle. Myös laajan tukikohtaverkoston perustaminen toi merkittävän kilpailuedun muihin. 1800-luvun alussa käyty Trafalgarin taistelu oli yksi osoitus uuden merimähdin suorituskyvystä. Vaikka Nelsonin voitto Trafalgarissa 1805 ei tarkoittanutkaan Napoleonin koko armeijan tuhoamista, olivat heijastevaikutukset Ranskalle sodan lopputuloksen kannalta merkittäviä, osoittaen samalla briteille heidän merisotataitonsa toimivuuden.⁴

Tässä artikkelissa tarkastellaan brittien laivaston kehityspiirteitä 1700-luvulla, vuosisadalla, jolloin merimähdiksi noussut Britannia sai uuden eurooppalaisen kilpailijan. Keskeisimmäksi haastajaksi nousi viimeistään Espanjan perimyssotien jälkeen

¹ Gray, Colin S: *The Leverage of Sea Power*. The strategic Advantage of Navies in War. McMillan Free Press, United States 1992, s.136.

² Grove, Erik (editor.in-chief): *Great Battles of the Royal Navy*. As Commemorated in the Gunroom, Britannia Royal Naval College, Dartmouth (Foreword by the Admiral of the fleet his Royal Highness, the Prince Philip, Duke of Edinburgh, K.G., K.T.). Naval institute Press, Annapolis, Maryland, 1994, s. 14.

³ Gray, Colin S (1992), s. 136 sekä Schoultz, G.V.: *Englannin nousu merivallaksi*. Otava, 1930, s. 250–251.

⁴ Gray, Colin S (1992), s. 138.

Ranska.⁵ Murroskohtien tarkasteluun liittyy englannin laivastopoliitikka, jonka myötävaikutuksella tuettiin sotalaitoksen keskeisimmän osan, kuninkaallisen laivaston kehittämistä.

Laivaston organisointi ja resurssien hankkiminen

Uuden ajan alun Britanniassa merisodankäynnin katsottiin olevan sotilaallisesti kustannustehokas keino tuottaa vastustajalle mahdollisimman suuret taloudelliset tappiot, etenkin Karibianmeren ja latinalaisen Amerikan alueella. Elisabetin hallinnon ajan loistokkaat muistot vahvistivat tätä ajatusta merisodan taloudellisesta kannattavuudesta. Merisodalla oli merkittävät vaikutukset brittien politiikkaan.⁶

Taloudellisen edun tavoittelu merisodan avulla oli poliitikoille jopa kriittisen tärkeä. Voitot vaikuttivat suoraan poliittiseen järjestelmään, joko opposition tai hallituksen hyväksi. Siten merisodasta ja laivastopoliitikasta tuli poliitikkojen työkalu omien päämäärien ajamiseksi. Diplomaattisuhteiden oletukset ja laivaston johdon tehottomuus, sekä laivastopoliitikkaan vaikuttaneet Länsi-Intian kauppakomppaniat ja kilpailu Etelä-Amerikan markkinoista turhauttivat ja vaikeuttivat poliitikkojen yrityksiä. Brittien poliittisen kiistelyn keskiössä oli Espanjan sodasta lähtien merisodankäynti, jonka huipentui poliittisen debatin myötä sotaan Espanjaa vastaan vuonna 1739.⁷

Politiikan keskeiset toimijat, whigit ja toryt, olivat eri mieltä laivastopoliitikan päälinjoista. Yksinkertaistettuna kyse oli valinnasta Euroopan ja kaukomaiden välillä. Whigit olisivat halunneet turvata laivastovoimillaan lähialueita ja varautua keskeisimpiä eurooppalaisia vastustajia vastaan. Toryt vastaavasti katsoivat merireittien turvaamisen olevan, kolonialismin tukemiseksi, merellisen strategian ydin.

Amiralteetti oli johtamiseen linkittyvä keskeinen osa kuninkaallista laivastoa, jota käsittelemättä ei brittien merenherruuden historiaa voida ymmärtää. Jo 1500-luvulla laivastojen käytön suunnittelua ja toimeenpanoa oli ohjailtu eräänlaisella laivaston neuvostolla (Navy Board), johon kuului laivaston amiraaleja. Vuonna 1708 muodostettiin pysyvä järjestely, jossa laivaston käyttöä ohjattiin erityisestä amiralteetista, jonka nimeksi tuli *Board of Admiralty*. Tämä amiralteetti säilyi aina 1900-luvulle saakka. Vuoteen 1714 mennessä amiralteetin kontrollissa olivat niin lähitukikohdat, kuin imperiaalistisia suurstrategisen tason pyrkimyksiä palvelevat kaukotukikohdat.⁸

⁵ Gray (1992), s. 136, 138, 154 sekä Schoulz (1930), s. 250–251. Ranska ja Englanti olivat vuosien 1688–1815 välillä, siis 127 vuodesta sodassa keskenään 62 vuotta, joiden aikana käytiin seitsemän merkittävää konfliktia. Näitä olivat 9-vuoden sota vuosina 1688–97, Espanjan sota vuosina 1701–13, Itävallan sota vuosina 1740–48, 7-vuotinen sota vuosina 1756–63, Yhdysvaltain sisällissota vuosina 1778–83, Ranskan vallankumoussodat vuosina 1793–1802 sekä Napoleonin sodat vuosina 1803–1814 ja 1815. Ks. myös <https://www.britannica.com/topic/Admiralty-British-government>, viitattu 29.2.2020.

⁶ Satsuma, Shinsuke: *Britain and colonial maritime war in the early eighteenth century: silver, seapower and the Atlantic*. Sota Espanjaa vastaan 1702–1713 oli vuosisadan ensimmäinen merkittävä vaikutusjakso, vaikka historiankirjoituksessa usein puhutaan ajanjaksosta vuosina 1739–1763 merkityksellisimpänä 18. vuosisadan Britanniassa. Etelämeren komppania perustettiin vuonna 1711, muotoutuen osaksi brittien strategiaa käydä tuottoisaa kauppaa latinalaisessa Amerikassa. Samaa Espanjan perimyssodan aikaan ajoittuu eräiden strategisesti tärkeiden tuki-kohtien valtaaminen, kuten yhä tänäkin päivänä Brittien miehittämän Gibraltarin valtaus.

⁷ Sama.

⁸ Pence, Daniel Owen. *A history of the Royal Navy. Empire and Imperialism*. L.B.Tauris, 2015, s. 18. Ks. myös artikkeli sivulla <https://discovery.nationalarchives.gov.uk/details/r/C4>, viitattu 24.2.2020. Keskiajalla laivastoa johti kuninkaan neuvosto. Virallinen titteli oli 1600-luvulta eteenpäin *Lord High Admiral*. Kyseinen titteli oikeutti laivaston komentajuuteen, jonka vastuulle kuului laivastopoliitikka, laivastostrategia sekä laivojen henkilöstö.

1700-luvun kuluessa laivastopolitiikasta tuli imperiumin olemassaolon tae. Laivaston kokoonpanoon vaikutti kaksi suorituskykyvaatimusta: ensinnäkin tuli kyetä puolustamaan emämaata maihinnousulta ja valtaukselta, mitä varten tarvittiin suuria ja tulivoimaisia aluksia. Toisekseen tuli kyetä suojaamaan maailmanlaajuinen tukikohtaverkosto. Tätä varten luotiin pysyvät suojaosastot ja merireiteillä purjehtivat saattueet, joihin tarvittiin joustavan taistelumuodostelman edellyttämiä, liikkuvuudeltaan parempia laivoja.⁹

Yksi keskeinen muutos 1700-luvun laivastonkehityksen kannalta oli Bank of England. ”*The Old Lady*”, kuten nimi brittien kesken kuuluu, perustettiin 1600-luvun lopussa nimenomaan sotateollisuuden rahoittamisen tarpeisiin. ”Puolustusbudjetin” toimeenpanemiseksi rahaa painanut pankki oli monella tapaa merkityksellinen 1700-luvun brittiläiselle merimahdille. Hallituksen pankkina Bank of England oli erityisasemassa, mahdollistaen myös laivaston suorituskyvyn nostamisen 1700-luvulla.¹⁰

Taktiikan, liikkuvuuden ja tulivoiman kehittämisen laivastopolitiikan vaatimuksiin vastaamiseksi

Artikkelin otsikossa viitataan kahden amiraalin, Byngin ja Nelsonin, edesottamuksiin. George Byng kehitti 1700-luvulla meritaisteluita joustavampaan laivastotaktiikkaan perustuen, Horatio Nelson taas tunnetaan alaistensa arvostamana ”rintamakomentajana”. Nelson ehti nauttia Byngin ja hänen aikalaistensa aloittaman kehityskulun tuloksista ennen kaatumistaan Trafalgarin taistelussa vuonna 1805.

Brittiläiselle taistelutavalle oli tyypillistä kaavamaisuus miltei läpi 1700-luvun, pitkälti edellä kuvatun amiraliteetin ohjauksen vuoksi. Toisaalta etenkin alus alusta vastaan käydyissä taisteluissa näkyivät brittien rohkeus ja päättäväisyys. Espanjan laivastoa vastaan vuonna 1718 käydyssä Cape Passaron taistelussa amiraali Byng kuitenkin käytti ”*running battle*”-taktiikkaa, joka perustui laivojen nopeampaan ja joustavampaan liikutteluun. Alustensa röyhkeällä liikkeellä Byng mursi vastustajansa muodostelman Messinan salmen edustalla, mikä johti lopulta Espanjan laivaston tappioon.¹¹

1700-luvun aikana brittilaivasto modernisoitiin. Sadan vuoden takaiseen, nälkiintyneen surkeaan ja lyhyillä etäisyyksillä toimineeseen laivastoon verrattuna muutos oli huomattava. Laivastosta kehittyi Napoleonin sotiin mennessä joka sään ja vuodenajan toimintaan kykenevä, pitkille etäisyyksille purjehtiva ja edelleen liikkuvan tulivoimainen. Taustalla oli myös käytännön tason innovaatioita, jotka tämän mahdollistivat. Laivojen pohjia alettiin teollisen vallankumouksen innovaatioiden myötä vahvistaa kuparilla, joka paransi niiden käytettävyyttä ja kestävyyttä. Teollistuminen mahdollisti

Amiraliteettiin kuului myös lainopillisia oikeuksia, sillä *admiral* oli myös amiraliteetin korkeimman oikeuden presidentti. Järjestelyä muutettiin 1600-luvun lopulla siten, että *Lord High Admiralia* ei enää eri syistä nimitetty ja pesti annettiin erityiselle amiraliteetin neuvostolle (*Board of Admiralty*). Tästä järjestelystä tuli pysyvä vuodesta 1708 lähtien.

⁹ Graham, G.S, *The Naval Defence of British North America 1739–1763*. Verkkootikkeli, saatavilla osoitteessa https://www.jstor.org/stable/3678700?read-now=1&seq=1#page_scan_tab_contents, viitattu 9.3.2020 sekä Pence (2015), s. 18. Ulkopoliitikassa 1700-luvun alussa solmittu liitto Skotlannin kanssa oli merkittävä Ranskan vastaisen rintaman näkökulmasta. Samalla kuninkaallisesta laivastosta tuli ”Navy of Great Britain”.

¹⁰ Artikkelin ”*Back to 1694: Britain at the birth of the bank of England*”, saatavilla osoitteessa <https://www.theguardian.com/business/2009/jan/08/bank-of-england-1694>, viitattu 24.2.2020.

¹¹ Grove, Erik: *Great Battles of the Royal Navy*. As Commemorated in the Gunroom, Britannia Royal Naval College, Dartmouth (Foreword by the Admiral of the fleet his Royal Highness, the Prince Philip, Duke of Edinburgh, K.G., K.T. Naval institute Press, Annapolis, Maryland, 1994, s. 64–65.

myös kevyempien, lyhytputkisten laivatykkien tuotannon. Kolmas innovaatio oli situshedelmien lisääminen merimiesten ruokavalioon, mikä ratkaisi aikanaan keripukin aiheuttaman pitkien matkojen ongelman.¹²

1700-luvulla käytetyt taistelutaktiikat kehiteltiin jo 1600-luvulla. Entraus ja lähitaistelu teräasein jäivät historiaan, ollen jo 1600-luvulla harvinaisia tapoja taistella merellä. Ennen taistelut ratkaistiin laivatykkien ja manööveroinnilla. Englannin ja Hollannin välillä 1600-luvulla käydyt kolme sotaa poikivat lineaaritaktiikan kehittämisen. Merkitykselliseksi nousi etenkin hyvän liikkuvuuden omaava ja mahdollisimman nopeasti ampuva laiva, joka asetti vaatimukset edellä kuvatulle laivaston rakentamiselle. Tuulen puolella pysyttelevä osapuoli sai määrätä taisteluetäisyyden, siis omien tykkien kantaman kannalta ihanteellisimman matkan.¹³

1700-luvun puolivälin sotien kokemusten perusteella aloitettiin laivaston uudelleen kehittäminen ja varustelu. Ranskalaiset suosivat suuria, 90–100-kanuunaisia taistelu-laivoja. Britit esittelivät nyt sen sijaan uuden, pienemmän ja nopeasti purjehtivan, 74-kanuunaisen aluksen. Tämä alustyyppi tuli muodostamaan kuninkaallisen laivaston ”selkärangan” aina vuoden 1805 Trafalgarin taisteluun saakka. Myös organisaatiota uudistettiin. Saavutettu tulinopeus, tykkiryhmien kurinalaisuus ja laivojen liikkuvuus-ominaisuudet selittävät monilta osin brittien ylivoimaa.¹⁴

1700-luvun aikana strategiaksi muodostui Ranskan laivaston jatkuva tiedustelu ja saartaminen, ”engage the enemy closely”, kuten otsikossa todetaan. Ranska joutui sitomaan voimiaan tämän myötä yhä enemmän satamiensa suojaamisen ja lähireittien aukkipitämiseen, antaen briteille paremman toiminnan vapauden kauempana vesillä.¹⁵

“Tässä maassa on aika ajoin tarpeen mestata yksi amiraali muiden rohkaisemiksi”¹⁶

Eräs keskeinen 1700-luvun kuninkaallisen laivaston erityispiirre oli ehdoton hyökkäyshenkisyys ja rohkeuden osoittaminen. Tätä edellytettiin laivaston upseereilta amiraliteetista alkaen ja pidettiin poliitikkojenkin keskuudessa itsestäänselvytenä. Esimerkkinä toimikoon amiraali John Byng, edellä kuvatun George Byngin poika. Nuorempi Byng kohosi kuninkaallisen laivaston amiraaliksi vuonna 1745. Tämän tarinan

¹² Gray (1992), s. 155–156.

¹³ Sama, s. 324–327. Hollanti oli vuonna 1672 saadun voiton ansiosta hetken aikaa merimahti, mutta hiipui sittemmin Ranskan ja englannin alkaessa keskinäisen kamppailunsa merten herruudesta. Ks. myös Palmer, Michael A: *Command at Sea. Naval Command and Control since the Sixteenth Century*. London, 2005, s. 90, sekä Hornborg, Eirik. *Purjehdusmerenkulun historia*. WSOY, Porvoo, 1965, s. 322–323. Sama muutos lineaaritaktiikkaan tapahtui myös maalla, jossa sisäänmurtoja seuranneet lähitaistelut korvautuivat suljetuilla muodoilla manööveroitavilla tulitaisteluilla.

¹⁴ Dickie, Iain, Dougherty, Martin J., Jestice, Phyllis J., Jörgensen, Christer, Rice, Rob S. : *Fighting techniques of Naval Warfare 1190BC–Present. Strategy, Weapons, Commanders and Ships*. Amber, 2009, s. 130–131. Joukot organisoitiin tiivishenkisiksi ja tehokkaiksi tykkiryhmiksi, joiden johtoon asetettiin alastaensa kanssa jatkuvasti palvelevat luutnantit. Laivat organisoitiin taisteluun siten, että kapteeni johti lähettien kautta komentosillalta. Asekannalle ei viety ruutia kuin minimimäärä mahdollisen osuman aiheuttavien lisävahinkojen vuoksi, jonka takia kehitettiin menetelmä taistelunaikaisesta ruudin täydentämisestä. Ks. myös Graham, Ian: *50 laivaa jotka muuttivat historian kulun*. Minerva kustannus Oy, 2016, s. 54.

¹⁵ Graham, G.S, *The Naval Defence of British North America 1739–1763*. Verkoartikkeli, saatavilla osoitteessa https://www.jstor.org/stable/3678700?read-now=1&seq=1#page_scan_tab_contents, viitattu 9.3.2020.

¹⁶ Tämän kuuluisan lauseen kirjoitti ranskalainen Voltaire teokseensa *Candide*, jolla hän hiukan satiirisesti ivaillen tiivistä olennaiseen aikakauden brittiläisen ajatusmaailman. Ks. esimerkiksi artikkeli *The Execution of Admiral Byng*, saatavilla osoitteessa <https://www.historytoday.com/archive/months-past/execution-admiral-byng>, viitattu 2.2.2020.

kannalta kuuluisana tapauksena muistetaan etenkin Byngin teloitukseen johtanut tapahtumasarja, joka kuvastaa aikakauden brittiupseerien sotataidollista ajattelua. Vuonna 1757 Byng sai tehtäväkseen estää ranskalaisten hyökkäys brittitukikohtaan Minorcan (nyk. Menorca) saarella eteläisellä Välimerellä.

Byng purjehti Portsmouthista Gibraltarille, jossa 10 alusta kattavaan osastoon laivattiin tehtävään valitut sotilaat. Perille päästyään Byng kuitenkin sai tietää ranskalaisten jo aloittaneen saaren valtauksen. Byng johti laivansa lyhyeen taisteluun ranskalaisosaston kanssa 20. toukokuuta 1757, mutta päättyi tilannearvioon, ettei kykenisi lyömään ranskalaisten ylivoimaa. Byng luopui tehtävästä ja purjehti joukkoineen takaisin Gibraltarin jättäen brittitukikohdan henkilöstön ranskalaisten armoille.¹⁷

Tapauksesta nousi myrsky kotimaassa, ja Byng saatettiin syytteeseen teostaan. Byngin sanottiin häpeällisesti luovuttaneen, kun ainoa oikea vaihtoehto olisi ollut vihollista kohti hyökkääminen. Tapahtuman seurauksena amiraali teloitettiin ampumalla Portsmouthin satamassa, oman lippulaivansa *Monarchin* kannella. Teloitus tehtiin ”*pour encourager les autres*” – muiden rohkaisemiseksi. Aikakauden brittiläisillä meriupseereilla ei ollut varaa pelkuruuteen.¹⁸

Byngin päätöksestä voi jälkiviisastellen olla montaa mieltä. Hän säästi miehensä tarpeettomalta kuolemalta, mutta tällaista ”*voimien taloudellista käyttöä*” ei kuitenkaan mietitty aikakauden taktisena periaatteena. Aloitteen tempaaminen ja röyhkeä hyökkäys voimat keskittäen olisi ollut ajan tapaan ainoa oikea ratkaisu, lopputuloksesta ja mahdollisesta ”turhasta” kuolemasta välittämättä. Jos kaikki brittien laivaston upseerit kasvatettiin tähän ajatusmalliin, jossa pelkuruudesta taistelussa teloitetaan, voitaneen sitä pitää keskiajan ritarien urheuskoodistoon verraten eräänlaisena ajatusmaailman jatku-mona ja voimavarana.

Politiikan vaatima merireittien hallinta edellytti tukikohtaverkostoa ja logistiikkaa

Brittien laivaston ylivoimaisuus perustui resursseihin, logistiikkaan, täydennyksiin, olosuhteiden hyväksikäyttöön ja organisaatioon. Portsmouth ja Plymouth muodostuivat pääsatamiksi, joista jälkimmäinen oli tärkeä etenkin Ranskan vastaisen rintaman näkökulmasta. Kuivatelakoiden määrää kasvatettiin 16:sta aina 24:ään, mikä vähensi kunnossapidon ja korjausten kustannuksia sekä etenkin niihin kuluva-aikaa. Vastavasti Ranskalla oli esimerkiksi vuonna 1750 vain neljä kuivatelakkaa, joista yksi oli hylätty ja kolme muuta vaatimattomasti varusteltuja. Ranskalaisilla ei myöskään ollut tukeutumisverkostoa muualla, kun taas briteillä oli kuivatelakat myös Gibraltarilla, Mahanissa ja Antigualla. Samaan aikaan kehiteltiin myös työvoiman ja laivan painon säästämiseksi takilointiin liittyvän este, jonka ranskalaiset kykenivät kehittämään itselleen vasta vuonna 1795. Huollon täydennyksiä kehitettiin ja aiemmalla miljoonan pun-

¹⁷ Dickie, Iain, Dougherty, Martin J., Jestice, Phyllis J., Jörgensen, Christer, Rice, Rob S. (2009), s.132. Myös Encyclopaedia Britannica, *John Byng, british admiral*, saatavilla osoitteessa <https://www.britannica.com/biography/John-Byng>, viitattu 2.2.2020.

¹⁸ Sama. Ks. myös History Today:n artikkeli *The Execution of Admiral Byng*, saatavilla osoitteessa <https://www.historytoday.com/archive/months-past/execution-admiral-byng>, viitattu 2.2.2020 sekä historia.net-verkkoartikkeli *7 syytä Britannian nousulle merten valtiaaksi*. Saatavilla osoitteessa <https://historia.net/sota/englannin-laivasto-7-syytä-britannian-nousulle-merten-valtiaaksi>, viitattu 3.1.2020.

nan summalla ruokittiin nyt vuosisadan alun 48 000 sijaan 70 000 merimiestä. Ajallisesti kauas taakse olivat jääneet ne huonosti huolletut ja lyhyen toimintaetäisyyden laivat, joilla vielä 1600-luvulla taisteltiin.¹⁹

Samaan aikaan tiedostettiin tuoreiden sitrushedelmien merkitys merimiesten toimintakyvyn ylläpidossa pitkällä merimatkoilla. Voidaan sanoa hedelmien olleen jopa eräänlainen voimalähde, menemättä leikittelemään historiallisella COG-analyysillä sen syvemmälle. Keripukki säilyi silti yleisenä merimiesten kuolinsyynä vielä 1700-luvulla²⁰. C-vitamiinin saannin merkitystä voidaan perustellusti pitää yhtenä brittien laivaston 1700-luvun murrostekijänä, sillä hedelmien syönti mahdollisti pitkät merimatkat ilman keripukin mukanaan tuomaa vitsausta.

Ennen 1700-lukua britit operoivat lähinnä Euroopan alueilla. Kotivesille tukeutuminen johtui yhtä lailla tekniikasta, strategiasta kuin vaikka merimiesten hygienisistä oloista ja puutteellisesta kyvystä purjehtia pidemmälle. 1700-luvulle tultaessa navigointitaidot, kehittyneemmät laivat ja parantunut toimintakyky mahdollistivat pidemmän oleskelun merellä. Vuonna 1715 englannin laivasto oli Euroopan suurin, mutta sitoutunut lähinnä Euroopan alueen vesille. Vuosisadan alussa aikakauden suurvalloilla ei juurikaan ollut kaukana kotoa olevissa siirtomaissaan linnakkeita tai vahvasti aseistettuja joukkoja. Vuosisadan edetessä niistä alkoi tulla etenkin briteille yhä tärkeämpi osa imperiumin rakentamista ja ylläpitämistä. Lontoon voimakkaat kaupalliset yhtiöt koittivat sekaantua laivastopolitiikkaan mitä suurimmalla ambiitiolla, kohdentaen toiveensa laivaston voimien käytöstä luonnollisesti oman yhtiönsä kaukomailla sijaitsevan toimipisteen suojaamiseen.²¹

Noin 250 vuoden aikana merisodankäynnistä tuli brittien strateginen ”työkalu”. Englanti nousi tällä ”taistelevan purjehtimisen” aikakaudella merimahdiksi. Merielementistä tuli yksityisen sijaan valtiollinen vallan väline, jonka amatööreistä oli tullut nyt alansa ammattilaisia. Rannikoille painottuneesta operoinnista siirryttiin maailman meret kattavaan suurstrategiseen toimintaan. Rinta rinnan kauppamerenkulun ja tutkimusmatkojen kanssa kehittyivät myös laivaston sotilaalliset vaatimukset. Meritiet olivat nyt avoimena englantilaisille, jotka veivät kaikkialle maailmaan kielensä, uskontonsa ja ajattelutapansa. Britit tekivät merireiteistä voimavaransa, johon suurvalta-asema perustui. Iso-Britannia säilytti 1700-luvulla rakennetun merien herruutensa aina ensimmäiseen maailmansotaan saakka.²²

¹⁹ Dickie, Iain, Dougherty, Martin J., Jestice, Phyllis J., Jörgensen, Christer, Rice, Rob S. (2009), s. 129. Ks. myös <http://www.engineering-timelines.com/scripts/engineeringItem.asp?id=103>, viitattu 2.2.2020. Huollon kehityksestä Ks. Gray (1992), s. 136. Vasta vuonna 1756 Ranska sai yhden kuivatelakan varusteltua ajan vaatimuksia vastaavaksi.

²⁰ Sama. Ks. Historia-lehden artikkeli, ”7 syytä Britannian nousulle merten valtiaaksi”, jonka mukaan lääkäri James Lindin oivalluksen myötä hedelmistä tuli osa ruokavaliota vuodesta 1753 lähtien. Saatavilla osoitteessa <https://Historia.net/sota/englannin-laivasto-7-syytä-Britannian-nousulle-merten-valtiaaksi>, viitattu 3.1.2020. COG-analyysillä viitataan suunnitteluprosessin vaatimaan voimanlähteen määrittämiseen (COG: Center of Gravity), joka voi olla sekä oman joukon että vastustajan voimanlähde.

²¹ Modelski, George & Thompson & William R: *Sea Power in Global politics, 1494–1993*. The MacMillan Press Ltd, 1988, s. 29–31 sekä Graham. Laivastolle annettiin tehtäviä suojata saattueita, partioida eri aluevesillä ja ylläpitää tukikohtaverkostoa, jossa tavoiteltiin pysyviä 3–4 aluksen komennuskuntia. Sää ja vuodenaajat asettivat tietenkin omat rajoitteensa, Pohjois-Amerikassa olevien tukikohtien käyttöä rajoitti etenkin kylmä vuodenaika, kun taas Etelämerellä ja Intian vesillä kiusana saattoivat olla sietämätön kuumuus tai myrskyt ja hurrikaanit.

²² Gray (1992), s. 136 sekä Schoultz (1930), s. 250–251.

LÄHTEET

Kirjallisuus ja artikkelit

Dickie, Iain & Dougherty, Martin J. & Jestice, Phyllis J. & Jörgensen, Christer, Rice & Rob S: *Fighting Techniques of Naval Warfare 1190 BC– Present. Strategy, Weapons, Commanders and Ships*. Amber, 2009.

Graham, Ian: *50 laivaa, jotka muuttivat historian kulun*. Minerva Kustannus oy, 2016.

Gray, Colin S: *The Leverage of Sea Power. The Strategic Advantage of Navies in War*. McMillan Free Press, 1992.

Grove, Erik (editor.in–chief): *Great Battles of the Royal Navy*. As Commemorated in the Gunroom, Britannia Royal Naval College, Dartmouth (Foreword by the Admiral of the fleet his Royal Highness, the Prince Philip, Duke of Edinburgh, K.G., K.T.). Naval institute Press, Annapolis, Maryland, 1994.

Hornborg, Eirik: *Purjehdusmerenkulun historia*, WSOY, Porvoo 1965.

Jörgensen, Christen & Pavkovic, Michael F & Rice, Rob S. & Scheid, Frederick C. & Scott, Chris L: *Fighting Techniques of the Early Modern World AD 1500–AD 1963. Equipment, Combat skills and Tactics*. Spellmount Staplehurst, 2005.

Modelski, George & Thompson, William: *Sea Power in Global Politics, 1494–1993*. The MacMillan Press ltd, 1988.

Schoulz, G.V.: *Englannin nousu merivallaksi*. Otava, 1930.

Palmer, Michael A: *Command at sea. Naval Command and Control since the Sixteenth Century*. Harvard University Press, Lontoo 2005.

Parker, Geoffrey: *The Cambridge History of Warfare*. Cambridge University Press, 2005.

Pence, Daniel Owen: *A history of the Royal Navy. Empire and Imperialism*. L.B. Tauris, 2015.

Verkkoartikkelit

Graham, G.S, *The Naval Defence of British North America 1739–1763*. Saatavilla osoitteessa https://www.jstor.org/stable/3678700?read-now=1&seq=1#page_scan_tab_contents, viitattu 9.3.2020.

The organization of the British Board of Admiralty. Saatavilla osoitteessa <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/03071841109434573?journalCode=rusi19>, viitattu 29.2.2020.

Back to 1694: Britain at the birth of the bank of England. Sivustolla the Guardian, saatavilla osoitteessa <https://www.theguardian.com/business/2009/jan/08/bank-of-england-1694>, viitattu 24.2.2020.

Satsuma, Shinsuke (author). *Britain and colonial maritime war in the early eighteenth century: silver, seapower and the Atlantic*. Saatavilla MPKK–FINNA tietokannassa.

Muut lähteet

Encyclopaedia Britannica: *John Byng, British Admiral*. Saatavilla osoitteessa <https://www.britannica.com/biography/John-Byng>, viitattu 2.2.2020.

<https://discovery.nationalarchives.gov.uk/details/r/C4>, viitattu 3.2.2020.

<http://www.engineering-timelines.com/scripts/engineeringItem.asp?id=103>, viitattu 2.2.2020.

BREAKING THE LINE – NELSONIN AJAN LAIVASTOTAKTIikka

Ilkka Tuomisto

Johdatus purjelaivakauden kulta-ajan sodankäyntiin

Sotataidollisen näkemyksen laajentamiseksi tällaiselle jalkaväkihegemonian kyllästämälle maakravulle tekee hyvää heittäytyä aaltoihin tarttumalla kiinni kirjallisuuteen, joka syöksee keula edelle ruudinkatkuisiin taisteluihin jalkojen alla tärisevä oman aikansa sotatekniikan huippua edustava ensimmäisen luokan linjalaiva Victory. Vain muutaman kymmenen metrin päästä on tullut jälleen täyslaidallinen ranskalaisten Bucentaure-lippulaivalta kylvään eri kokoisia rautakuulia silpoen tai ruhjoen kaiken eteensä osuvan. Miehistö odottaa vielä rauhassa, että tuuli vie oman aluksen täydelliseen asemaan puhkaisten vastapuolen massiivisten purjelaivojen linjan. Vuosien odottelu merellä vihollissatamia saartaessa sekä kuukausien jahti ympäri Atlanttia ja Välimerta on palkittu. Nyt vasemmalla laidalla on maalina Bucentaure ja sen puusepäntaidon mestarillisuutta huokuva perä, ja samalla oikean laidan tykkien putket ovat suunnattuna Redoutablen ylvääseen keulaan. On tullut ranskalaisten vuoro saada maistaa kuolettava annos brittiläistä tykkimiestaitoa.¹

Onnekseni olen kuitenkin kirja kädessä keinutuolissa Santahaminassa enkä Lounais-Espanjan rannikolla katkeilevia mastoja väistelemässä ja odottelemassa kunnon käsikämää keho jo valmiiksi haavoilla.

Amiraali Horatio Nelson toi briteille suuren voiton ranskalais-espanjalaisesta laivastosta Trafalgarin taistelussa lokakuussa 1805. Tuo taistelu myös vaati hänen henkensä kuolettavasta musketin kuulan osumasta Victoryn kannella hänen johtaessaan kärjessä osastoaan.² Oman aikansa supertähti jätti perintönään lähtemättömän vaikutuksensa merisodankäynnin ja Iso-Britannian kansakunnan historiaan. Nelsonin henkilöhaamon sijaan tämän artikkelin pääosassa purjehti kuninkaallinen laivasto tarkastelun kohdistuessa 1700- ja 1800-luvun taitteen suurten purjelaivojen ajan laivastotaktiikkaan merkittävässä meritaisteluissa.

Jotta käsittelyssä olevaan aiheeseen pääsee pureutumaan, on ensin selvitettävä, kuka oli Nelson ja mitä oli Nelsonin aika. Tämän jälkeen on ymmärrettävä: minkälainen sodankäynnin väline kuninkaallinen laivasto oli tuohon aikaan? Sen jälkeen voidaan pyrkiä vastaamaan sotataitoon liittyvään pääkysymykseen: mitkä olivat Nelsonin ajan laivastotaktiikan peruspiirteet? Nelsoniin liittyen lisäksi kiinnostaa: oliko Nelsonin soveltamassa laivastotaktiikassa jotain aivan erityistä? Aiheen käsittelyjärjestys nojaa edellä olevaan kysymyksenasetteluun.

Aihepiiristä löytyy runsaasti kirjallisuutta aina 1800-luvulta lähtien ja internet on puolillaan erilaista sisältöä podcasteista videoihin Nelsonin aikakauden kuninkaallisesta laivastosta. Edellä oleviin kysymyksiin haen vastausta tuoreimmasta kirjallisuudesta,

¹ Kuvausta amiraali Nelsonin taistelusta Trafalgarissa löytyy esim. Robson, Martin: *A History of the Royal Navy: The Napoleonic Wars*. I.B.Tauris in association with the National Museum of the Royal Navy, London / New York 2014, s. 132–133.

² Sama, s. 135–141.

jotka hyödyntävät myös alkuperäislähteitä. Artikkelin lähdekirjallisuus on pyritty valitsemaan riittävään kattavaksi, jotta aihetta voidaan lähestyä eri näkökulmista. Mikä parasta, nämä kirjallisuusselvityksen lähteet ovat saatavilla Maapuolustuskorkeakoulun kirjaston kokoelmasta tai kirjaston käytössä olevasta sotatieteellisestä EBSCO eBook Collection -tietokannasta.

Roger Knightin vuonna 2005 julkaistu teos *The Pursuit of Victory* on Nelsonin henkilöhistoriaa ja hänen saavutuksiaan käsittelevä elämäkerta, josta saa hyvän kuvan laivaston upseerin urapolusta. *A History of the Royal Navy: The Napoleonic Wars* on Martin Robsonin kirjoittama vuonna 2014 julkaistu kirja, joka kuuluu laajaan the National Museum of the Royal Navyn teosten sarjaan. Siinä käsitellään vuosien 1793 ja 1815 välillä tapahtuneet merelliset sotatoimet. Edellistä täydentää James Daveyn vuonna 2015 ilmestynyt *In Nelson's Wake* tuoden syvyyttä kuninkaallisen laivaston käsittelyyn useasta eri näkökulmasta. Edellä luetellut teokset antavat ristiriidattoman käsityksen nykytulkinnasta. Aikakauden yleisen historian, merellisen sodankäyntivälineen sekä käytyjen taisteluiden kuvausten lisäksi kaikista edellä mainituista on löydettävissä myös lyhyitä taktiikkaa käsitteleviä osuuksia, jotka on ripoteltu eri puolille teoksia lähinnä taistelukuvausten yhteyteen.

Taktiikan tarkastelussa olen hyödyntänyt myös puhtaasti laivastotaktiikkaa käsitteleviä teoksia, kuten iäkkämpää *A History of Naval Tactical Thought* sekä purjelaivakauden sodankäynnin kehityksen kokoavaa *Naval Warfare in the Age of Sail – The Evolution of Fighting Tactics, 1650–1815*. Laivastotaktisen tarkastelun johtopäätösten tukena olen käyttänyt Trafalgarin taistelun taustoja monipuolisesti tulkitsevia lähteitä *Understanding Victory: Naval Operations From Trafalgar to the Falklands* sekä *A Great and Glorious Victory: New Perspectives on the Battle of Trafalgar*.

Näiden lähteiden perusteella olen kyennyt muodostamaan ymmärryksen Nelsonin ajasta ja purjelaivakauden merisotataktiikan perusteista sekä niiden taktiikan soveltamisesta suurissa laivastotaisteluissa.

The Golden Age of Sail – Nelsonin aika

Horace Nelson syntyi vuonna 1758 juuri sopivasti ehtiäkseen johtamaan suuria laivastotaisteluja. Kaksitoistavuotiaana hän aloitti merikadettina Reasonable-linjalaivalla edeten laivastourallaan nopeasti sukulaissuhteiden myötävaikutuksella. Nelson läpäisi luutnantin kokeen vuonna 1777. Samoihin aikoihin hän alkoi myös käyttämään Horatio-nimeä. Tästä kaksi vuotta eteenpäin ja hän sai ensimmäisen tehtävänsä kapteenina komennossaan kaksimastoinen priki Badger miehistöineen. Agamemnon oli ensimmäinen hänen johdossaan oleva 64-tykkinen linjalaiva, jonka päällikkyyden Nelson sai vuonna 1793 ollessaan 34-vuotias. Kontra-amiraalin lipun hän sai nostaa salkoon vuonna 1797 Cape Saint Vincentin meritaistelun jälkeen. Nelson kuoli samoille vesille Trafalgarissa 47-vuotiaana vara-amiraalina.³

Nelsonin aika oli sotien aikaa, jolloin britit taistelivat merillä kaikkia heidän meriliikennettään ja siten taloudellisia intressejään uhkaavia vastaan. Päävastustajana oli

³ Knight, Roger: *The Pursuit of Victory: The Life and Achievement of Horatio Nelson*. Basic Books, New York 2005, s. 6, s. 548 ja s. 557–558 ja s. 559–586 luetteloidaan Nelsonin elämän merkittävät tapahtumat aikajärjestyksessä sekä s. 599–619 esitellään kaikki Nelsonin käyttämät laivat.

ranskalainen laivasto, joka kilvoitteli merenherruudesta ja solmi liittoja brittejä vastaan. Samana vuonna 1793, kun Nelson sai Agamemnonin päällikkyyden, britit liittyivät vuotta aiemmin alkaneisiin Ranskan vallankumoussotiin, jotka Britannian osalta kestivät merillä aina vuoden 1802 Amiensin rauhaan saakka. Rauhaa kestikin vain reilun vuoden ja sitten alkoivat Napoleonin sodat. Euroopan manner siirtyi Napoleonin menestyksen myötä hänen hallintaansa, mutta merillä kuninkaallinen laivasto kykeni jatkamaan taistelua.⁴

Keisariksi itsensä kruunannut Napoleon valmisteli maihinnousua Britteinsaarille ja aiheutti harmaita hiuksia brittien laivastosta vastaavalle virastolle, Amiraliteetille, kyvylään rakennuttaa merkittävän laivastovoiman Ison-Britannian kilpailijaksi. Suurten purjelaivojen aikakauden viimeinen suuri laivastotaistelu Trafalgarissa ei kuitenkaan ollut vielä käännekohta, jolloin vaakakuppi merillä kääntyisi lopullisesti Britannialle. Napoleon kykeni edelleen ylläpitämään uhkaa ja taistelut merillä jatkuivat, kunnes ratkaisu tapahtui maalla, Waterloossa vuonna 1815. Sen jälkeen maailman merillä oli seuraavat sata vuotta vain yksi hallitsija. Kuninkaallinen laivasto loi siis edellytykset Ison-Britannian suurvalta-asemalle, siirtomaaherruudelle ja vauraudelle.⁵

Ends, Ways and Means – Kuninkaallinen laivasto amiraalien työkaluna

Britteinsaarien väylät ulkomaailmaan olivat tuolloin ainoastaan merikuljetusteiden varassa. Strateginen päämäärä oli luonnollisesti merenhallinta Iso-Britannian taloudellisten ja poliittisten tavoitteiden mahdollistamiseksi. Amiraliteetti laivastovirastona ja ylimpänä amiraliteetin ensimmäinen lordi vastasi siitä, että väline tämän toteutumiseen oli kunnossa. Suuren laivaston toimintaedellytyksien ylläpitoon kuului laivojen rakennuttaminen, huollon järjestäminen sekä henkilöstön värväminen, tarvittaessa vaikka painostamalla ”vapaaehtoisuuteen”.⁶

Operatiivis-taktisia keinoja merialueiden ja merikuljetusteiden hallintaan eli merenherruuteen olivat oman kauppalaivaston suojaaminen sekä kaikkien muiden merta hyödyntävien valtioiden kaupankäynnin vaikeuttaminen kauppasaaroin, uhkaamalla laivaston tulivoiman käytöllä tai kaappaamalla aluksia omaan käyttöön. Vihollislaivastot pyrittiin saartamaan satamiin, mutta nämä laivastosaarrot eivät olleet täysin pitäviä. Merille päässeitä vihollisen sota-aluksia vastaan hyökättiin välittömästi tuhoamalla osa laivoista ja ottamalla kulkukelpoiset alukset sotasaaliina oman lipun alle. Lisäksi oman laivaston tukeutumiseen ehdottomasti tarvittavat satamat vallattiin omaan käyttöön sekä pääsy kapeikoista varmistettiin tarvittaessa voimalla. Vastaavasti tukeutumisen ja kapeikkojen käytön kiistäminen viholliselta edesauttoi omiin päämääriin pääsyä. Napoleon uhkasi vuodesta 1803 alkaen maihinnousulla Britteinsaarille ja tämän estäminen oli kuninkaallisen laivaston vastuulla. Koko sodan voittamisessa kuninkaallisen laivaston saavuttamien taisteluvoittojen kumulatiiviset vaikutukset edesauttoivat Napoleonin kukistumista vaikeuttaen erityisesti ranskalaisten kaupankäyntiä ja sotavoiman siirtoa meritse kiistämällä keisarilta merien vapaan käytön.⁷

⁴ Davey, James: *In Nelson's Wake: The Navy and the Napoleonic Wars*. Yale University Press, New Haven 2015, s. xiv ja s. 1–9.

⁵ Sama, s. xviii–xix, s. 9–13 ja s. 111–112. Ks. myös Robson (2014), s. 142–148.

⁶ Robson (2014), s. 3–4 ja s. 98–99. Davey (2015), s. 18–25, s. 33–40 ja s. 160–167.

⁷ Robson (2014), s. 1–6 ja passim.

Amiraliteetti teki operatiiviset päätökset ja käski tehtävät alueellista laivastoa (fleet) tai erillistä laivasto-osastoa eli eskaaderia (squadron) johtaville komentajille, jotka olivat arvoltaan amiraaleja. Kommodorit taas olivat tilapäisesti tehtävää varten muodostettujen osastojensa vanhimpia kapteeneja. Laiva, josta amiraali johti laivastoaan, oli hänen lippulaivansa. Suurten purjelaivojen aikana merisotataktiikka oli linjataktiikkaa, jossa laivaston taktinen perustaisteluryhmitys oli taistelujono (line of battle). Tässä tiiviissä vanavesimuodostelmassa laivojen etäisyys oli vain pari sataa metriä. Taktisista syistä ja johtamisen helpottamiseksi taistelujonossa etenevä laivasto jaettiin taistelujatoksessa kolmeen eskaaderiin, joista käytettiin etu- (van), pää- (main body tai centre) ja takaosa (rear) -termejä. Yleensä amiraali johti pääosaa, vara-amiraali etuosaa ja kontra-amiraali takimmaista eskaaderia. Yhden yhtenäisen vanavesimuodostelman sijaan laivasto voitiin jakaa taisteluryhmityksessä erillisiin taistelujonoihin (column).⁸

Linjataktiikassa taistelulaivoja kutsuttiin linjalaivoiksi (ship of the line). Kuninkaallisessa laivastossa linjalaivat jaettiin eri luokkiin niiden tykkimäärän perusteella. Ensimmäisen luokan linjalaivat olivat oman aikansa teknisesti kehittyneimpiä sotakoneita kolmella tykkikannella ja vähintään sadalla tykillä. Toisen luokan linjalaivassa oli vähintään 90 tykkiä. Yleisin linjalaivatyyppi oli 74-tykkinen kolmannen luokan alus, joita sai kaksi yhden ensimmäisen luokan laivan kustannuksin. Yli puolet sota-aluksista oli fregatteja. Näitä nopeita aluksia käytettiin laivasto-osastoissa tiedusteluun ”laivaston silminä”, sivustojen suojaamiseen, reservitehtäviin, viestien kuljetukseen sekä lippumerkkien välittämiseen eskaaderien välillä. Yksittäisenä seilaavaa fregattia kutsuttiin risteilijäksi, jonka tehtäviä olivat hyökkäily kauppa-alusten kimppuun tai estämässä vastaavan tapahtumista omille saattuehtävissä. Pienempiä sota-alusluokkia olivat mm. sluupit ja prikit, jotka soveltuivat tehtäviin rannikkoalueiden matalikoilla. Britannian lipun alla oli sotalaivoja 1800-luvun alkuvuosina vajaa 800 ja laivaston henkilöstövahvuus kasvoi yli sataan tuhanteen. Taistelualuksia ja risteilijöitä oli enemmän kuin kaikilla muilla kilpailijoilla yhteensä vuoteen 1810 mennessä.⁹

Purjehduksen aikana amiraali johti laivastoaan kapteenien tapaamisissa antamallaan ohjeilla eli julkaisemalla taistelujatoksensa ja käskemällä tehtävät tulevaa taistelua varten. Liikkeessä ja taistelun aikana osastoja ja laivoja eskaaderin sisällä johdettiin lipuilla annettavilla merkeillä, mikä edellytti näköyhteyttä laivojen välillä. Lippumerkit välitettiin laivasta toiseen, ja kauempana olevien osastojen johtamiseksi oli tarpeen käskä tähän välitystehtävään aluksia. Lippumerkistö vaikutti oleellisesti aikakauden laivotaktiikkaan mahdollistaen sekä myös rajoittaen johtamista. Nelsonin aikaan merkittäviä lippumerkkisignaalien kehittäjiä olivat amiraali Richard Howe ja kontra-amiraali Home Popham. Ensin mainittu kehitti numeroihin perustuvan lippumerkistön, jossa erilaiset liput olivat numeroitu ja tietyn numeron merkitys oli kirjattu jaettuun signaalikirjaan. 1800-luvun alussa Popham jatkokehitti tätä sanoihin perustuvaksi järjestelmäksi ja loi siihen liittyvän numerosarjoja vastaavan sanaston. Menetelmä ei ollut nopea, mutta nyt komentaja kykeni ilmaisemaan itsensä vapaavalintaisilla lauseilla. Taistelujen aikana tilanteen sekavuus ja ruudin savu häytti näkyvyyttä lippumerkeillä johtamisessa, joten komentajan käskyjä jouduttiin välittämään soutuveneillä.¹⁰

⁸ Fioravanzo, Giuseppe: *A History of Naval Tactical Thought*. Naval Institute Press, Annapolis 1979, s. 83–86. Davey (2015), s. 33 ja s. 324–327. Katso myös Vänskä, Ville: *Merisota – Historia, teoria ja nykypäivä*. Docendo Oy, Saarijärvi 2015, s. 15–16.

⁹ Davey (2015), s. 23, s. 32–33 ja s. 324–326. Robson (2014), s. 97, s. 109 ja s. 147.

¹⁰ Tunstall, Brian & Nichola Tracy (ed.): *Naval Warfare in the Age of Sail – The Evolution of Fighting Tactics, 1650–1815*. Naval Institute Press, Annapolis 1990, s. 199–196 Howe’s numerical signals ja s. 242–245 Popham’s

Linjataktiikan soveltamismahdollisuuksiin vaikuttivat purjelaivojen aikakaudella laivojen tekniset ominaisuudet ja merellisen toimintaympäristön lainalaisuudet. Alusten hidastamisen nopeus ja liikehtimiskyvyn rajoitteet sekä edellisten riippuvuus tuulen suunnasta ja voimakkuudesta sekä aallokosta ja merivirroista olivat niiden taktisen käytön reunaehdot. Tyynellä säällä tai myrskyssä ei voitu taistella. Taistelusuunnitelmassa huomioitiin vallitsevat olosuhteet. Halutun taisteluliikkeen edellytys oli suotuisa tuuli, jonka suunta ja nopeus saattoivat vaihdella. Paikalliset vedet tuntevalla oli etulyönti rannikon läheisyydessä taisteltaessa, sillä matalikoilla oli karille ajon riski. Ankureita ja köysistöjä käytettiin rantavesissä taisteltaessa. Laivoja voitiin kiinnittää köysillä toisiinsa, jotta linja pysyi tiiviinä halutussa ryhmityksessä. Köysien avulla laivoja kyettiin myös kääntelemään.¹¹

Taistelujärjestyksen ja ryhmityksen laadinnassa komentajan oli tunnettava laivastonsa alusten erilaiset ominaisuudet, jotka vaikuttivat niiden liikenopeuteen ja taistelukykyyn. Laivojen pohjiin laitettiin kuparilevyjä estämään meren eliöiden kiinnittymistä ja siten vähentämään nopeuden hidastumista pitkillä purjehduksilla. Nopeampi laivasto kykeni hyödyntämään paremmin olosuhteita pyrkiessään tuulen puolelle edullisen asetelmaan. Taistelulaivat olivat puisia linnoituksia, eikä niitä ollut helppo upottaa. Tähän luottaen hakeuduttiin lähitaisteluun.¹²

Taistelujonon edetessä kosketukseen purjehdittiin vastatuuleen luovien (line close-hauled). Aivan suoraan vastatuuleen ei voi purjehtia, joten toinen puoli kyljistä oli vuorollaan vastaiseen nähden sopivassa kulmassa. Olosuhteiden mahdollistamat ja tilanteen edellyttämät käännökset käskettiin lippumerkeillä. Koko osaston kurssin kääntämiset ja uudelleen ryhmittymiset olivat hitaita vaatien kurinalaisuutta ja ennakointia sekä vastustajan vastaliikkeiden huomiointia, jotta päästiin tehokkaalle ampu-maetaisyydelle. Heikompi osapuoli saattoi yrittää pakoonsa ja hyökkääjän oli pyrittävä estämään se.¹³

Purjelaivoissa pääosa tykeistä on aluksen kyljissä. Suoraan laivan eteen tai taakse ampumaan kykeneviä tykkejä ei ollut kuin muutamia. Näin ollen perussuoritus oli ryhmittää taistelulinja kyljittäin vastustajaa kohden, jotta saatiin paras tulen teho ammuttaessa täyslaidallisia kaikilla kyljen tykeillä yhtä aikaa. Vastatusten kohdanneet linjat ampuivat toisensa ohittaessaan tai jäivät vastakkain vaihtamaan laukauksia. Kahteen osaan jaettu taistelujono saattoi pyrkiä kiertämään laivoilla vihollisen molemmin puolin. Tällä dupleerauksella (doubling) vihollisen linja saatiin ristituleen. Taktiikkaan kuului luoda painopiste johonkin osaan vihollisen linjaa, jolloin saavutettiin paikallinen ylivoima. Kaikista rohkein veto oli yrittää lävistää vihollisen linja 90 asteen kulmassa (breaking the line) joko yhdestä tai useammasta kohdasta. Tämän edellytys oli tietää vastustajan heikkoudet tulen tehossa luottaen mahdollisuuteen päästä taistelukykyisenä keula edellä vihollisalusten väliin. Kylkien tykkipattereiden tulittaessa kohti vihollislaivan keulaa tai perää oli vahvoilla, sillä vastapuolen alukseen pitkittäissuuntaisesti tunkeutuvat ammukset aiheuttivat tuhoa koko laivan mitalla (raking fire).¹⁴

telegraphic signals. Knight (2005), esimerkki lippusignaaleista s. 219–223 ja esimerkki komentajan ohjauksesta s. 285–286.

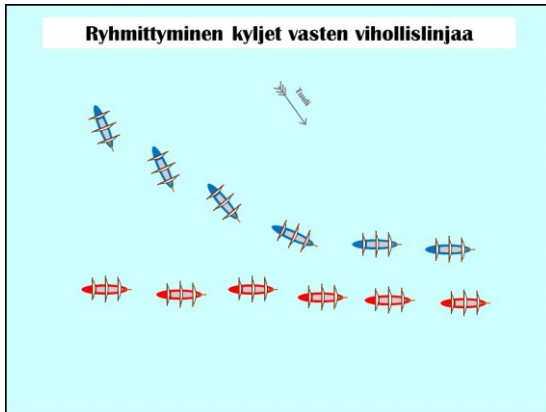
¹¹ Fioravanzo (1979), s. 75–86. Knight (2005), s. 290–291.

¹² Till, Geoffrey: *Understanding Victory: Naval Operations From Trafalgar to the Falklands: Naval Operations From Trafalgar to the Falklands*, 2014. [EBSCO eBook Collection], s. 39–43.

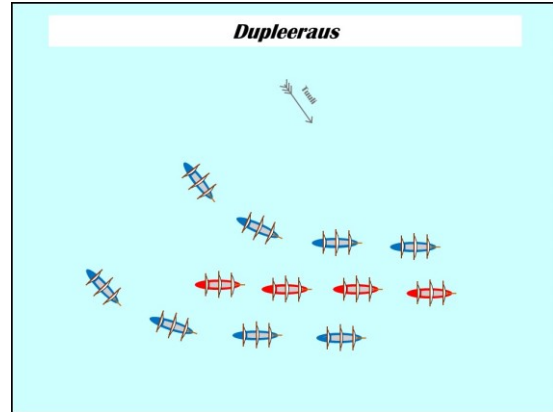
¹³ Tunstall (1990), s. 1–2.

¹⁴ Sama, s. 2–5. Vänskä (2015), 124–125.

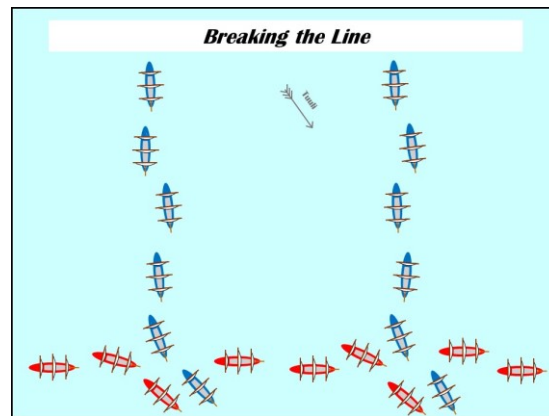
Kuva 1.

Kuva 2.

Kuva 3.

Kuvat 1–3. 1.) Tuulen puolelta aloitteellisen ryhmittymisen vastakkain vihollislinjaa, 2.) Dupleeraus, 3.) Breaking the Line.

Tykkien tehon lisäksi suurempi määrä tykkejä ja niiden tulinopeus saattoi tuoda ratkaisevan eron laivojen välisessä kulutustaistelussa. Ensimmäiset laukaukset voitiin ampua vajaan 1000 metrin päästä, jolla oli lähinnä herättelevä vaikutus. Laivatykit eivät olleet tarkasti suunnattavissa, niiden ampumasektori oli rajoittunut kapeaksi ja niiden tehokas ampumaetäisyys oli maksimissaan noin 600 metriä. Lähemmäksi piti päästä, joten taistelut käytiin pikemminkin kymmenien kuin satojen metrien etäisyydeltä. Brittien käytössä ollut karronadi-typin kevyt ja lyhytputkinen laivatykki oli tappavan tehokas ase henkilöstöä vastaan, mutta sen käyttö edellytti todellista lähitaistelua (pell-mell). Tykeillä kyettiin ampumaan alkuun noin kolme laukausta viiteen minuuttiin, kokenut brittitykkimiehistö jopa kolmeen ja puoleen minuuttiin. Kolme taistelualuksen täyslaidallista hyvin suunnattuna ja riittävän läheltä saattoi jo ratkaista taistelun. Eli hyvää tulenavaushetkeä kannatti odottaa, vaikka vihollinen jo ampui. Tulinopeus hidastui merkittävästi suusta ladattavien tykkien kuumetessa ja miehistön tappioiden kasvaessa. Brittien käyttämä piilukkosytytys toi lisää tarkkuutta verrattuna suuntauksen jälkeen viivettä aiheuttavaan sytytyslangan palamiseen perustuvaan laukaisuun.¹⁵

¹⁵ Tunstall (1990), s. 4–5. Till (2014), s. 40–42.

Murskaamiseen käytettiin umpirautakuulia (round shot), joiden koko ilmaistiin kuulan painona paunoissa¹⁶. Osuessaan vajaan 15 kilogramman painoinen 32-paunainen tykinkuula saattoi lävistää metrin paksuudelta tammea 200 metristä. Purjeiden kiinnitysjärjestelmän eli takiloinnin rikkomiseen voitiin ampua tankoja tai ketjuammuksia (bar shot ja chain shot). Henkilöstöä vastaan käytettiin kuulia sisältäviä ammuksia (grapeshot ja canister shot). Sytyttämiseen tarkoitettujen ammusten käyttö oli tuolloin vielä vastoin merten herramieskoodia. Suuret laivat kestivät kyllä osumia, mutta tulti- taisteluissa pyrittiin tuhoamaan vastustajan henkilöstöä sekä viemään toisen laivan oh- jaitavuus, jonka seurauksena oli antautuminen viimeistään käsikähmän jälkeen, ellei alus ehdi ensin upota.¹⁷

Koulutustasossa britit olivat vastustajiaan edellä. Sotien aikana vihollisen laivastot py- rittiin saartamaan merkittäviin satamiin, kuten Brest, Toulon ja Cadiz. Kuninkaallinen laivasto oli siis koko ajan merellä ja harjaantui merimiestaidoissa, vaikka tämä kulutti- kin miehiä ja laivoja. Vihollinen taas oli pääosin satamissa, eikä sieltä käsin opita pur- jehtimistä, saati taisteluliikkeitä. Kuninkaalliselle laivastolle muodostui laajempi pooli merisodan ammattilaisia. Sovelletun taktiikan ja taisteluliikkeiden onnistumisen mah- dollistaa päällystön ammattitaito ja miehistön koulutustaso laivan hallinnassa sekä tyk- kien tulinopeudessa. Lähietäisyydeltä taisteltaessa voisi ajatella, että enemmän on enemmän. Todennäköisemmin voittavassa taistelulaivojen linjassa on enemmän aluk- sia ja aluksissa enemmän tykkejä. On kuitenkin syytä muistuttaa purjelaivojen liikeh- timiskyvyn rajoitteista hyvään asetelmaan pääsemiseksi. Johtamisella, olosuhteet huo- mioivalla taktisella liikkeellä ja kyvyllä ampua sekä liikehtiä samanaikaisesti, eli osaa- misella, oli ratkaiseva merkitys laadun korvatessa määrän.¹⁸

The Six Major Fleet Battles – sovellettua laivastotaktiikkaa

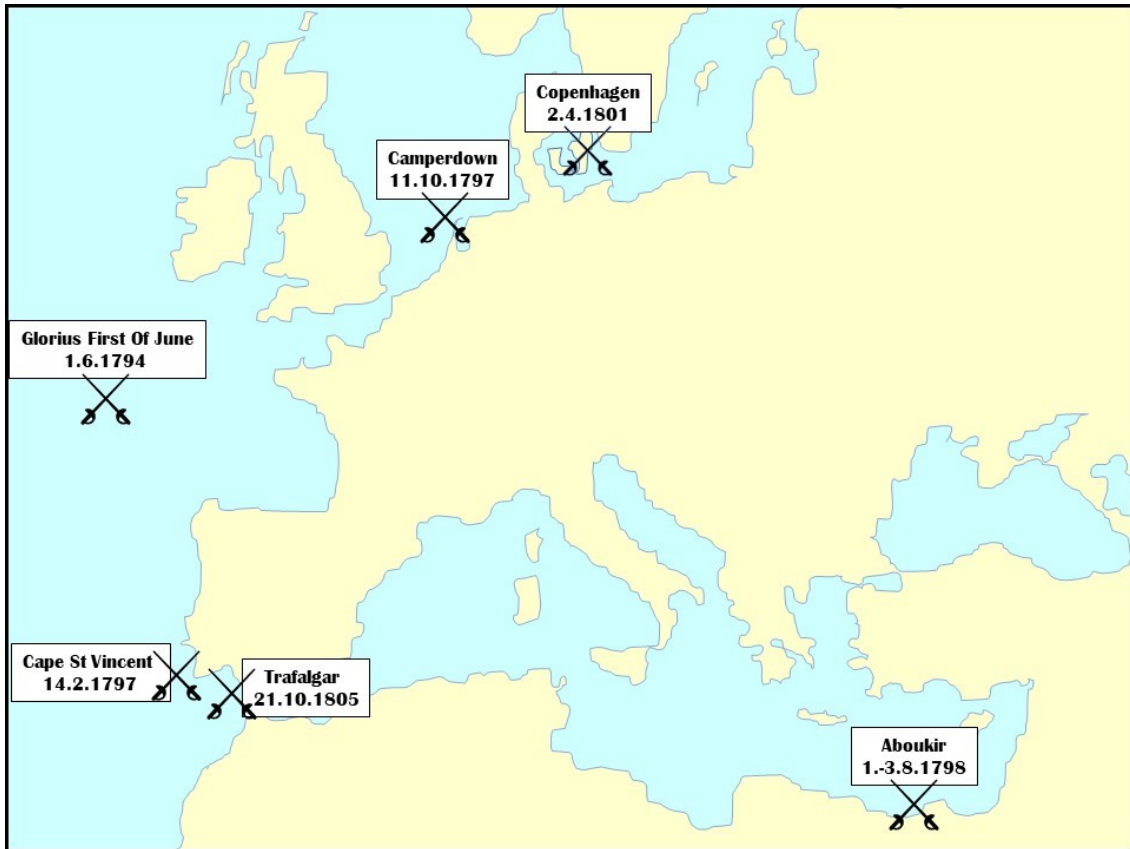
Tähän taktiikan tarkasteluun on valikoitu kuusi merkittävintä kuninkaallisen laivaston käymää laivastotaistelua. Nämä erottuvat muista ajan taisteluista sillä, että ne käytiin kymmenien taistelulaivojen välillä alueellisen merenherruuden saavuttamiseksi. Nämä taistelut yhdistettynä pienempiin kahakoihin maailman merillä vuosien 1793 ja 1815 välisenä aikana tuottivat vihollisen laivastoille noin 1 200 laivan tappiot samalla, kun kuninkaallisen laivaston menetykset olivat 166 alusta. Preussilainen sotamarsalkka von Gneissenu kiteytti tämän: ”*They are the Lords of the sea, and neither in this domination nor in world trade have they any rivals left to fear*”.¹⁹

¹⁶ Esimerkiksi 32-pounder tykki ampui 32 paunaa painavia rautakuulia. Englantilainen pauna tai naula on n. 0,45 kilogrammaa.

¹⁷ Fioravanzo (1979), s. 72–74. Till (2014), s. 40. Davey (2015), s. 324–326. Knight (2005), s. 296 ja s. 376.

¹⁸ Till (2014), s. 31–33. Robson (2014), s. 10, s. 29, s. 39–46 ja s. 52. Davey (2015), s. 41–65.

¹⁹ Robson (2014), s. 231 ja s. 234.

Kartta 1. Kuusi merkittävintä kuninkaallisen laivaston käymää laivastotaistelua.

Kuninkaallisen laivaston kunniakas kesäkuun ensimmäinen 1794

Kanaalin laivasto komentajanaan kokenut amiraali Richard Howe vastasi Britannian kotivesien suojaamisesta. Ranskan vallankumoussotien aikaan Howe toteutti laivasto-saartoa Brestin sataman edustalla. Kesän alussa vuonna 1794 ranskalaisten 26 taistelulaivan laivasto-osasto livahti sumun turvin Brestistä merelle saattamaan kotisatamaan Amerikasta saapuvaa arvokasta viljalastia. Tästä seurasi yhteenotto avomerellä kesäkuun ensimmäisenä amiraali Howen 25 taistelulaivan kanssa. Yhteenotto oli lyhyt, mutta ranskalaisille tuhoisa yhden laivan päätyessä pohjaan ja kuuden brittien haltuun. Ammattitaitoisen henkilöstön menetykset olivat myös karneat ranskalaisille jatkoa ajatellen, sillä heitä kaatui 4 200, ja 3 300 merimiestä päätyi vangiksi. Menetykset vastasivat noin kymmentä prosenttia koko Ranskan laivaston henkilöstövahvuudesta. Myös Kanaalin laivasto menetti yli tuhat miestä. Luvut antavat perspektiiviä kahden tunnin meritaistelun veriseen luonteeseen.

Howen menestyksen perustana oli taktiikka, jossa jonosta siirryttiin rivistöksi ennen taistelukosketusta. Jokaisen kapteenin tuli kiertää vihollisen taistelulinjassa kohteena olevan aluksen takakautta alatuulen puolelle. Näin kyettiin estämään vihollisen pakeneminen. Taistelu muodostui lopulta erillisiksi kaksinkamppailuiksi lähietäisyydeltä, joissa voiton vei brittien parempi ammattitaito niin laivan hallinnassa kuin tykeillä.

Tämä yli sataan vuoteen merkittävin voitto merellä oli alkusoitto tulevien taistelujen onnistumisille osoittaen brittilaivaston suorituskyvyn paremmuuden.²⁰

Camperdownin voitto 1797 nosti laivaston moraalialia

Sotavuodet aiheuttivat turhautumista ja kapinaa laivoilla. Onnistunut taistelu oli juuri se mitä tarvittiin hengen kohottamiseksi. Pohjanmeren laivaston komentaja amiraali Adam Duncan väijyi hollantilaisalusten osastoa, joka yritti paluuta Texelin satamaan. Voimasuhteet olivat hollantilaisille edulliset, koska Duncanilla oli vain 16 alusta 26 vastaan. Duncan hyödynsi samaa taktiikkaa kuin amiraali Howe oli käyttänyt kolme vuotta aiemmin. Erona oli se, että hän jakoi aluksensa kahteen osastoon, joista toinen hyökkäsi hollantilaisten linjan jälkipäähän ja toinen etuosastoa vastaan pyrkien samalla estämään niiden pakoa kohti rannikon suojaa. Brittien kahden osaston onnistunut taisteluliike sai hollantilaisten linjan murtumaan ja amiraali Jan Willem De Winterin antautumaan. Samalla palkinnoksi olosuhteita hyödyntävästä aloitteen tempaamisesta Duncanin käsiin jäi kolmannes vihollisen laivoista.²¹

De Winter kuvasi tappionsa jälkeen osuvasti brittien joustavammaksi muuttunutta linjalaiivataktiikkaa: ”*Your not waiting to form line ruined me*”. Aiemmissä 1700-luvun taisteluissa hidastempoisen linjaan ryhmittymisen vaatimus saattoi viedä aloitteen vastustajalle. Nyt odotettua linjaa ei muodostettu ja tämä yllätti vastustajan mahdollistaen linjan murtamisen. Aiemmat epäonnistumiset olivat katalyytti laivastotaktiikan kehittämiseksi.²²

Cape Saint Vincent 1797 nosti tietoisuuteen kykenevän Nelsonin

Brittien Välimeren laivaston tärkeä tukeutumissatama Leghornissa (nyk. Livorno Italiassa) menetettiin ranskalaisille vuonna 1796, ja vuoden lopulla Lontoossa tehtiin päätös vetää joukot Välimereltä. Syynä oli aiemman liittolaisen Espanjan siirtyminen ranskalaisten puolelle. Espanjan laivasto oli Cadizin satamassa, jonne se myös pyrittiin saartamaan. Välimeren laivasto oli amiraali John Jervisin johdossa Saint Vincentin niemien edustalla helmikuussa 1797 odottelemassa kommodori Nelsonin osastoa, jonka tehtävänä oli ollut saattaa viimeiset brittijoukot Korsikalta. Samoilla vesillä oli myös espanjalainen suuri 27 taistelulaivan osasto, joka oli lähtenyt Atlantille saattamaan elohopealastissa olevia aluksia Etelä-Amerikan kaivoksille. Gibraltarin salmen jälkeen Nelson pääsi yön pimeydessä ohittamaan espanjalaiset saapuen Jervisin tueksi juuri sopivasti ehtiäkseen liittymään tulevaan laivastotaisteluun, jonka lopputulema tekisi hänestä kuuluisuuden.²³

Amiraali Jervis päätti hyökätä päättäväisesti, vaikka hänellä oli vain 15 taistelualusta, sillä hän tunsu omansa sekä vastustajan suorituskykyjen eron. Hänen laivastonsa aloitti etenemisen tiiviissä kahden osaston ryhmittymässä siirtyen kuitenkin perinteisempään yhteen taistelujonoon juuri ennen taistelukosketusta. Espanjalaisten laivastossa alkoi hallitsematon ryhmittyminen heidän huomattavasti tuloillaan olevan hyökkäyksen sen iskiessä lopulta neljään hajaantuneeseen osastoon. Vastustajan linja ei siis ollut kunnossa heidän puutteellisten merimiestaitojen vuoksi, ja Jervis tähtäsikin avautuneeseen aukkoon aloittaen taistelun. Tuulta hyväksi käyttäen espanjalaisten kärki yritti suuren

²⁰ Robson (2014), s. 10–16.

²¹ Sama, s. 23–26.

²² Till (2014), s. 35–37.

²³ Knight (2005), s. 196 ja s. 201–222.

120-tykkisen lippulaivan johdolla saada yhteyden omaan jälkijoukkoon. Tämä liike olisi ollut briteille vaarallinen, mutta takaosastoon kuulunut Nelson otti aloitteen ilman Jervisin käskyä ja käänsi laivansa, Captainin, kohti suurempia espanjalaisaluksia. Tulitaistelun seurauksena ohjauskyvyttömänä Captain törmäsi päin espanjalaisia ja sen jälkeen alkoi vyörytys laivasta toiseen Nelsonin johdolla. Espanjalaiset antautuivat viiden tunnin pieksämisen jälkeen. Heidän kokemansa tappio oli hirvittävä niin alusmenetysten kuin kaatuneiden ja vangiksi jääneiden osalta. Miehistötappiot nousivat tuhansiin. Espanjan laivaston rippeet pakenivat Cadiziin nuolemaan haavojaan. Tappion syy oli huonon merimiestaidon ja johtamisen lisäksi brittien huomattavasti tehokkaampi tykkituli, joka sai espanjalaiset tolaltaan. Amiraali Jervis taas sai St Vincentin jaarli -tittelin ja Nelson kontra-amiraalin arvon.²⁴

Abukirin eli Niilin taistelu vie Napoleonilta paluukyydin Afrikasta 1798

Tuore amiraali Nelson nostettiin eskaaderin komentajaksi ohittaen monet vanhemmat upseerit, mikä herätti meriupseerien piireissä närkästystä. Tehtäväksi Nelson sai ranskalaisten laivasto-osaston eliminoimisen Välimerellä saaden tehtävää varten toistakymmentä linjalaivaa ja lippulaivakseen Vanguardin. Alkoi kuukausia kestänyt jahti ympäri Välimerta, jonka aikana Nelson käsitteli taktiikkaa kapteeniensa kanssa lounastapaamisissa valmistaen alaisiaan tulevaan taisteluun. Jahti päättyi tiedustelutietoon ranskalaisten viimeisimmästä sijainnista Egyptissä. Tälläkin kertaa meinasi jäädä vain mato koukkuun, kunnes vihollisen osasto havaittiin ankkurissa lähellä Aleksandriaa Abukirin lahdella.²⁵

Ranskalaiset olivat laiminlyöneet vartiointin ja joutuivat pahasti yllätetyksi. Ankkurissa oli 13 linjalaivaa, joita ei ollut valmisteltu köysien avulla tehokkaasti liikuteltavaksi, ja vain osa laivoista oli kiinnitetty toisiinsa. Avautuneen mahdollisuuden ennakkoluuloton hyödyntäminen vihollislaivaston tuhoamiseksi toi Nelsonille todellisen läpimurron kansallisankariksi. Hyökkäys alkoi, vaikka oli ilta ja taistelut jouduttaisiin käydä pimeällä, mikä lisäsi vaikeuskerrointa briteille. Nelsonilla oli tietoa alueen matalikoista, jotka tuli ottaa huomioon reitin valinnassa. Tämän toimintaympäristön tuntemuksen vuoksi vain yksi hänen aluksistaan ajoi karille. Nelson käski etenemisen kosketukseen ilman tiukkaa linjaa luottaen alaisten päätöksentekokykyyn. Tarkoituksena oli iskeä ensin kärkeen ja keskiosaan linjaa voimasuhteiden ollessa laivojen määrässä tasan. Kärjessä hyökänneet kapteenit kiersivät ranskalaisten etuosan editse rannan ja puolustuksen linjan väliin. Tämän dupleeraus-taisteluliikkeen seurauksena britit pääsivät moukaroimaan linjaa molemmin puolin edeten kohti ranskalaisten takaosaa. Taistelujen aikana myös britit pyrkivät hyödyntämään ankkureita laivojen liikkeiden hallinnassa.²⁶

Aamun kajastaessa yöllisen meritaistelun karneat tulokset paljastuivat. Viimeiset purjehduskelpoiset ranskalaisalukset pakenivat maanmiehiensä surkean tilan havaittuaan. Puolustajan henkilöstötappiot olivat vähintään kaksi tuhatta eli kymmenkertaiset britteihin nähden. Egyptissä joukkoineen seikkaillut Napoleon joutui toteamaan paluun Eurooppaan muuttuneen perin hankalaksi. Voitolla oli kauaskantoinen merkitys merenherruuden alkaessa kääntymään lopullisesti Britannialle.²⁷

²⁴ Knight (2005), s. 220–232.

²⁵ Sama, s. 267–290.

²⁶ Sama, s. 289–296.

²⁷ Sama, s. 296–303.

Pääsy Itämerelle varmistetaan Kööpenhaminassa 1801

Tanskan, Ruotsin ja Venäjän, eli pohjoisten neutraalien valtioiden muodostama löyhä puolustusliitto vaaransi Britannian kaupankäynnin Itämerellä, sillä liiton yhteensä muodostama laivastovoima oli merkittävä. Tanska oli portinvartija Itämerelle, joten sitä painostettiin diplomatialla viimeisen keinon ollessa sotilaallinen ratkaisu, johon lopulta päädyttiin huhtikuussa 1801. Tällä ratkaisulla oli kiire, sillä Itämeri oli vielä osin jäässä estäen venäläisten saapumisen tueksi. Amiraali Hyde Parker johti tehtävään käskettyä alusosastoa.²⁸

Parker viivytteli ratkaisuaan antaen tanskalaille lisää aikaa puolustusvalmisteluihin Kööpenhaminassa, jossa oli heidän laivastonsa. Kööpenhaminan edustan matalikolla satamaan johti kaksi väylää. Tanskalaisten 18 laivan linja kykeni tulittamaan koko matkan etelästä tulevalle väylälle. Linjan pohjoispää nojasi vahvaan Tre Kroner-linnakepatteriin, joka vahti satamaan johtavaa väylää. Parkerin apuna oli Nelson, joka aloitteellisempana kaksikosta käytännössä anasti valtuudet kehittää hyökkäyssuunnitelman. Brittien tukena oli luotseja, mutta heidän kokemuksensa perustui matalamman syvyyksen kauppalaivoihin. Tanskalaiset olivat poistaneet väylämerkit, joten niiden puute pyrittiin korvaamaan hyökkäysvalmistelujen yhteydessä, jotta lähestyminen olisi turvallinen. Tarvittiin etelätuulta ja myös merivirta huomioitiin suunnittelussa. Brittien 18 linjalaivan ja 35 pienemmän aluksen laivasto jaettiin kahteen osastoon. Eteläisempää 16 aluksen osastoa johti Nelson Elephantilta ja pohjoisempana hyökkäsi Parker. Nelsonin tarkoituksena oli lähteä pureutumaan vastustajan linjaan pala kerrallaan aloittaen heikommaksi arvioidusta eteläisestä päästä. Tarkoituksena oli viedä vahva kärkiosasto ankkuriin tanskalaisten linjan eteläpäähän ja tuoda sen suojaamana loput laivat asemiin, pudottaa ankkurit ja alkaa murjomaan kohdalla olevaa laivaa. Tämän jälkeen samoin kuin Egyptissä jatkettaisiin kohti linjan loppupäätä. Aivan samoin ei kuitenkaan voitu toimia, koska matalan rannikon ja vihollisen kelluvien patterien vuoksi tanskalaisten linjan dupleeraukseen ei nyt kyetty.²⁹

Matalat vedet olivat haaste isoille purjelaivoille ja heti alkuun kaksi alusta juuttui kiinni matalikolle. Britit kuitenkin pääsivät asemiin, josta kykenivät lamauttamaan vihollisensa. Parker oli antanut hyökkäyksen Nelsonin johdettavaksi, mutta puuttui kesken taistelujen peliin käskemällä keskeytyksen tulkittuaan tilanteen kehittymisen epäedulliseksi. Nelson ei totellut vaan jatkoi loppuun saakka ja pakotti Tanskan kruununprinssin antautumaan uhkaamalla myös kaupungin hävittämisellä. Tanskalaiset puolustautuivat urhoollisesti, mutta menettivät käytännössä laivastonsa. Kuninkaallinen laivasto kärsi myös kohtuuttoman suuret tappiot, koska laivat eivät päässeet pohjakosketuksen pelossa riittävän lähelle hyödyntämään tehokasta lähitaistelutulivoimaansa.³⁰

Suurjahti päättyy Trafalgarin 1805

Napoleonin suunnitelmissa oli maihinnousu Britanniaan. Sen toteuttamiseen oli Englannin kanaalin rannalle Boulogneen varattu lähes satatuhatta sotilasta. Esteenä suunnitelmalle oli satamien edustalla päivystävä kuninkaallinen laivasto, josta oli päästävä eroon. Napoleon pyrki harhauttamaan ja sitomaan brittien huomion muualle. Laivas-

²⁸ Knight (2005), s. 362–365. Robson (2014), s. 30–31.

²⁹ Knight (2005), s. 366–378. Robson (2014), s. 32–34.

³⁰ Knight (2005), s. 376–384.

tosaarrosta huolimatta amiraali Pierre-Charles Villeneuve pääsi merille Nelson kinteillä. Tämä ajojahti alkoi Välimereltä ja sisälsi pyörähdyksen Länsi-Intian saarilla kuluttaen laivoja ja merimiehiä. Amiraliteetti osasi arvioida Napoleonin todellisen tavoitteen ja piti riittävät voimat kotivesillä. Ranskalais-espanjalaisen suuren laivaston komentaja Villeneuve oli päässyt Nelsonilta pakoon Niilin taistelussa 1798. Väsyneen ranskalaisamiraalin käsitys laivastonsa iskukykyvystä ei ollut mairitteleva. Laivat ja miehet olivat surkeassa kunnossa ja kahden eri kansan johtamiskulttuurin yhdistäminen samaan laivastoon ei mahdollistanut hyvää yhteispeliä linjalaivataktiikassa. Maihinousu Britteinsaarille oli peruttu syksyllä 1805 ja Napoleon käski Villeneuveen laivaston Cadizista Sisiliaan. Brittien laivasto-osaston johtoon komennettu Nelson oli odoteltu tätä hetkeä Cadizin edustalla jo hyvän aikaa Victory-lippulaivallaan ja kohtasi vanhan vastinparinsa Trafalgarissa.³¹

Nelson tiesi oman laivastonsa vahvuuden, joka oli tappavan tehokas lähitaistelukyky. Jahdin aikana hiottu taktiikka nojasikin tähän vahvuuteen sekä aiempiin kokemuksiin taisteluista. Tarkoitus oli nopeilla laivoilla tuulen puolelta pysäyttää Villeneuveen kärkeä ja sen jälkeen iskeä kahdella osastolla valittuihin kohtiin vihollisen yli kolmenkymmenen laivan taistelujonoon. Osastot pyrkivät läpäisemään vihollislinjan 90 asteen kulmassa, eli keula edellä kuulasateessa, kunnes tähtäimissä olisi vihollisen keuloja ja perä. Taktiikka ei ollut uniikki. Siinä korostui kapteenien oma-aloitteisuus ja toistensa tukeminen lähitaistelun aikana. Lisäksi Nelsonin tapaan piti homma viedä nyt loppuun saakka tuhoamalla vihollisen koko laivasto, jotta siitä ei enää ikinä olisi uhkaa Britannialle. Pitkän jahdin aikana Nelson hyödynsi ”Band of Brothers” -konseptiaan käymällä taktiikkapalavereita päällikköjensä kanssa. Ihailtuna komentajana hän nosti taistelunhenkeä voittamisen asenteellaan.³²

Nelsonin silminä toimivat fregatit havaitsivat ja ilmoittivat vihollisen pyrkivän ulos satamasta. Myös Villeneuve havaitsi pian vastaanottokomitean ja ryhtyi järjestämään laivastoaan linjaan. Puutteellisista laivankäsittelytaidoista johtuen tähän linjaan jäi aukkoja. Heikon lähtökohtatilanteen tajuttuaan Villeneuve käski osastonsa takaisin Cadiziin, ja lopputulos ei ainakaan parantanut linjan järjestyneisyyttä. Laivat törmäilivät ja linja alkoi muistuttaa puolikaarta. Sataman turvaan ei enää ehditty ja kohtaaminen avomerellä oli väistämätön. Nelsonilla oli 17 000 miestä 27 laivassa, joissa oli yhteensä hieman yli 2 000 tykkiä. Ranskalais-espanjalaisella 33 aluksen laivastolla oli melkein kaksinkertainen määrä miehiä ja noin 500 tykkiä enemmän. Laivojen soittokunnat soittivat taistelumieltä kohottavaa musiikkia samalla kun mieto tuuli vei täysillä purjeilla varustettuja hyökkääjiä kohti suurten kohtaamista. Nelson johti kärjessä pohjoisempaa osastoa ja hänen luottomiehensä vara-amiraali Cuthbert Collingwood oli toisen osaston kärjessä. Pophamin kehittämän lippumerkkijärjestelmän avulla Nelson viesti laivoilleen: ”*England expects that every man will do his duty*”.³³

Kosketukseen etenemisen aikana Nelson teki harhauttavia liikkeitä, joiden vuoksi Collingwood päätyi ensimmäisenä vastaanottamaan vihollisen täyslaidalliset. Collingwoodin hyökkäysryhmitys ei ollut yhtä tiivis kuin Nelsonilla. Myös Nelsonin alkuperäinen ajatus oli iskeä osastollaan rivissä useisiin kohtiin linjaa. Hän kuitenkin hyödynsi avautunutta tilannetta vastustajan tulituksen savujen turvin ja pääsi iskemään yhteen kohtaan koko osastonsa voimalla. Samalla kertaa hän oli onnistunut tasoittamaan peliä,

³¹ Davey (2015), s. 78–93.

³² Davey (2015), s. 90–92. Robson (2014), s. 121–124.

³³ Davey (2015), s. 93–95.

sillä vihollisen kärkiosasto oli hämääntyneenä valinnut väärän kurssin ja sen paluu taisteluun kestäisi tunteja. Heikko tuuli hidasti myös brittiosastojen häntien liittymistä taisteluun melkein tunnilla. Collingwood tuhosi vihollisen takaosaston ja sen jälkeen, kun koko voima oli projisoitu vihollisen keskusta, voimasuhde oli briteille edullinen.³⁴

Edestä johtamisen hintana Nelsonille oli tällä kertaa kuolema. Vakavasti haavoittunut amiraali sai ennen viimeistä henkäystänsä tiedon suurimmasta voitostaan. Viholliselta saatiin haltuun tai tuhottiin 18 alusta. Trafalgar ei lopulta kuitenkaan ollut täydellinen kuolinisku Napoleonin merellisille tavoitteille taistelujen jatkuessa vielä kymmenisen vuotta.³⁵

Breaking the Line – johtopäätöksiä Nelsonin ajan laivastotaktiikasta

Mitkä olivat Nelsonin ajan laivastotaktiikan peruspiirteet? Tähän artikkelin sotataidolliseen tarkasteluun liittyvän pääkysymyksen vastauksessa yhdistelen sekä omia maavoimien upseerin ymmärrykseen perustuvia havaintoja yleisten taktisten periaatteiden käytöstä, mutta ennen kaikkea lähteisiin perustuvia asiantuntijoiden päätelmiä kuninkaallisen laivaston voiton avaimista suurissa laivastotaisteluissa 1700- ja 1800-lukujen vaihteessa.

Sodankäynnissä on yleisiä periaatteita, jotka ovat vaikuttaneet antiikista asti. Näitä yleisiä periaatteita on siis löydettävissä myös purjealaivojen aikakauden taisteluista ja taktiikasta. Nelsonin ajan laivastotaktiikan tarkastelussa yleisistä taktisista periaatteista selkeimmin korostuvat päämäärätietoisuus, johtamisen yhtenäisyys, hyökkäyksellisyys, taisteluliike, olosuhteiden hyväksikäyttö sekä voiman vaikutuksen keskittämisen. Nämä selkeästi esiin nousevat yleiset taktiset periaatteet linkittyvät toisiinsa ja sisältävät myös osia muista yleisesti tunnistetuista periaatteista.

Taistelulla pitää olla selkeä johdon asettama päämäärä eli tavoite, johon pyritään ja josta ei saa vallita epäselvyyttä. Taktiikka on oppi taistelun voittamisesta ja johtamisella sovelletaan tätä oppia, jotta taistelu voitetaan. Tehtäväjohtamisessa komentaja tekee alaisilleen selväksi taisteluajatuksensa käskien kaikille roolit osana joukkoa sekä näihin rooleihin liittyvät tehtävät resursseineen. Näiden ymmärtämisen ja luottamuksen myötä alaisille annetaan myös toiminnanvapaus tehdä tilanteen mukaiset ratkaisut taisteluiden aikana noudattaen taisteluajatusta ja pyrkien omalta osaltaan täyttämään tehtävänsä osana joukkoa asetettu päämäärä tiedostaen.

Hyökkäyksellisyys on aktiivinen keino ratkaista taistelu, mikä tahdon lisäksi edellyttää taisteluliikkeen. Liikkeen tarkoitus on siirtää tulivoima haluttuun paikkaan. Suunnitelmallisuutta edellyttävään taisteluliikkeen periaatteeseen yhdistetään yleensä yllätys sekä harhauttavat toimet ja voimien vaikutuksen keskittäminen haluttuun kohtaan vihollisen ryhmitystä. Onnen sijaan onnistuneelle taisteluliikkeelle ominaista on vallitsevien olosuhteiden tuntemus ja hyväksikäyttö sekä vihollisen ja omien joukkojen tilanteen tuntemus. Edellä olevat tuntemukseen liittyvät kokonaisuudet ovat johtamiseen liittyvää osaamista, jonka yhtenä pyrkimyksenä on voiman taloudellinen käyttö taistelussa. Liikkuvuudella mahdollistetaan ryhmittäminen taisteluun, ryhmittämissuunnitelmat, keskittäminen sekä aloitteellisuus. Aktiivisemmän osapuolen hyökkäyksellinen

³⁴ Davey (2015), s. 95–98. Robson (2014), s. 125–133.

³⁵ Davey (2015), s. 101–112. Robson (2014), s. 142–143.

taisteluliike on aloitteellinen toimi ja liikehtimiskyvyllä taisteluiden aikana kyetään yläpitämään aloite pakottamalla vihollinen reagoimaan. Toiminnanvapauden säilyttäminen on oleellinen osa aktiivisuutta ja aloitteellisuutta.³⁶

Kuninkaallisen laivaston upseereille päämäärä, merenherruus, oli ilmeisen selvä. Kohdattaessa vihollisen laivasto se oli tuhottava. Hyökkäyksellisyys korostui tämän päämäärän saavuttamiseksi. Brittilaivaston aloitteellisuuteen liittyi aktiivinen vihollisen etsintä ja pyrkimys päästä taistelutilanteisiin, siinä missä sen viholliset pääosin pyrkivät välttelemään taistelua pakenemalla tai lymyämällä satamissa rannikopuolustuksen suojaamana. Kuninkaallinen laivasto ei ollut pelkästään hyökkäyksellinen, vaan jopa aggressiivinen. Järjestelmä ruokki tätä, sillä aloitteen hukannut tai tulkittu taistelua vältellyt komentaja joutui vastaamaan siitä oikeudessa ja joutui brittilehdistön pilkkamaksi. Amiraali Calder ja ”Calder’s action” on tästä hyvä esimerkki. Vaikka onnistuisi estämään vihollislaivaston pääsyn Englannin kanaaliin, ei se merkitse mitään ilman vihollisen tuhoamista. Menestystä odotettiin merillä, koska sitä ei kyetty saavuttamaan maalla. Usko omaan paremmuuteen oli se, minkä perustalla brittikomentajat uskalsivat olla aloitteellisia merellä alivoimaisinkin.³⁷

Paremmen taidon, kehittyneemmän asetekniikan ja edistyneemmän lippumerkkijärjestelmän lisäksi brittien etu muihin tuli etenkin paremmasta johtamisesta. Irtipääsy järjestäytyneen linjaktiikan tiukasta noudattamisesta joustavuuteen oli mahdollista vähentämällä taistelujen aikaista kontrollia. Siinä missä vanhassa taktiikassa taisteluliikkeet johdettiin lippulaivalta havainnoiden lippumerkeillä, menestystä tuottaneissa taisteluissa amiraalit Howe, Duncan sekä myöhemmin etenkin Nelson sovelsivat linjaktiikkaa joustavuuden mahdollistamiseksi. Ymmärrys siitä, että taistelujen melkeessä johtaminen oli perin hankalaa ruudinsavun viedessä näkyvyyden, johdatteli tehtäväjohtamisen suuntaan. Taisteluajatuksen läpikäynti ennen taistelua ja luottamus alaisten kykyyn tehdä tarvittavat ratkaisut edustivat uutta ajattelua antaen toiminnanvapautta osaaville kapteeneille. Nelson oli itse toiminut oma-aloitteisesti ja menestynyt rikkoen laivaston perinteisiin kuulunutta komentajan kontrolliin perustuvaa toimintakulttuuria. Nelsonin tehtävätaktinen ajatus kiteytyy hänen omiin sanoihinsa ennen Trafalgarin taistelua antamissaan ohjeissa: ”*No captain can do wrong if he places his ship alongside that of an enemy*”.³⁸

Laivastotaktiikan soveltamismahdollisuuksiin vaikuttivat laivojen tekniset ominaisuudet ja merelliset olosuhteet. Pyrkimys tuulen hyväksikäyttöön olosuhteiden tarjoaman edun hakemiseksi ja vastustajan liikkeiden seuranta olivat tunteja kestäväää asetelmien hakua ennen taistelua. Eteneminen kosketukseen sisälsi ryhmittymistä liikkeestä ennakolta sovitulla tavalla ja lippumerkkien komennoilla. Voiman vaikutuksen keskitys laivastotaisteluissa näkyy pyrkimyksenä tuhota ensin valittu osa vihollisen ryhmitystä jättäen loput odottamaan vuoroaan. Perinteinen vastakkaisten linjojen taistelu ei tätä olisi mahdollistanut. Taisteluliikkeen näkökulmasta linjaktiikka oli ollut tiukkaa kontrollia, ja siitä tinkiminen mahdollisti hyökkäävän laivaston ennakoitua nopeamman liikkeen juuri ennen taistelukosketusta. Liikesuunnan muutos ruudin savun turvin oli vielä mahdollista toteuttaa viime hetkillä. Taisteluliikkeellä pyrittiin Nelsonin

³⁶ Huttunen, Mika: *Monimutkainen taktiikka*, Maanpuolustuskorkeakoulu, Taktiikan laitos, Julkaisusarja 1: Taktiikan tutkimuksia n:o 2/2010, Edita Prima Oy, Helsinki 2010, s. 100–165 ja s. 191–201.

³⁷ Knight (2005), s. 494–495 ja 503. Till (2014), s. 25.

³⁸ Harding, Richard: *A Great and Glorious Victory: New Perspectives on the Battle of Trafalgar*, 2008. [EBSCO eBook Collection], luku 3. Till (2014), s. 38–39.

aikana toistuvasti läpäisemään vihollisen linja valituista kohdista, jotta lähitaistelun tulivoimasta saatiin paras mahdollinen hyöty. Tällaisen röyhkeän taisteluliikkeen toteutus ja lähitaisteluun hakeutuminen edellytti purjelaivojen aikakaudella oman osaamisen lisäksi vastustajan heikkouden tuntemuksen merismiestaidon ja tykistöosaamisen suhteen. Kapteenien oma-aloitteisuus ja toistensa tukeminen lähitaistelussa toi yleensä voiton.³⁹

Lähdeaineiston perusteella selvisi, että Nelsonin soveltamassa laivastotaktiikassa ei ollut mitään erityisen ainutlaatuista. Hän ei kehittänyt taktisesti mitään uutta, vaan sovelsi muiden kehittämää ollen kuitenkin poikkeuksellisen lahjakas ammattikuntansa edustaja. Taktiikan kehittämisen sijaan hänen menestystekijänsä oli ”The Nelson Touch”, eli Nelsonin kosketus, joka liittyi hänen voittoisaan imagoon sekä sen mahdollistamaan uudentyypiseen johtamistyyliin. Usko voittamiseen kiteytyi hänessä ja se inspiroi hänen alaisiaan. Syvälinen ammattitaito ilmeni luottamuksena omiin ja laivaston suorituskykyihin, johon perustuen hän sovelsi laivastotaktiikkaa ja johtamisesseen tehtävätaktiikkaa. Rohkeus ja aloitteellisuus olivat Nelsonin tavaramerkki. Hän oli hyökkäyksellinen temmaten aloitteen taistelussa ja saavutti näin toimiessaan isolla riskillä suuria voittoja. Riskin otto oli kuitenkin laskelmoitua eikä hurjapäisyyttä tai puhtaasti onneen nojaavaa. Hän oli merten saalistaja, joka pyrki tuhoamaan kinni ajamansa vihollislaivaston. Huippuyksilöt nousevat erinomaisesta järjestelmästä. Amiraali Horatio Nelson oli kuninkaallisen laivaston suurten purjelaivojen kultaisen ajan kehityksen tuote – erinomainen meriupseeri.⁴⁰

Kuva 4. The Nelson Touch. Piirros Lassi Piirainen (tussi ja peiteväri).

³⁹ Till (2014), s. 35–37.

⁴⁰ Till (2014), s. 24 ja s. 27. Robson (2014), s. 124. Davey (2015), s. 12–13.

LÄHTEET

Davey, James: *In Nelson's Wake: The Navy and the Napoleonic Wars*. Yale University Press, New Haven 2015.

Fioravanzo, Giuseppe: *A History of Naval Tactical Thought*. Naval Institute Press, Annapolis 1979.

Huttunen, Mika: *Monimutkainen taktiikka*, Maanpuolustuskorkeakoulu, Taktiikan laitos. Julkaisusarja 1: Taktiikan tutkimuksia n:o 2/2010. Edita Prima Oy, Helsinki 2010.

Knight, Roger: *The Pursuit of Victory: The Life and Achievement of Horatio Nelson*. Basic Books, New York 2005.

Robson, Martin: *A History of the Royal Navy: The Napoleonic Wars*. I.B.Tauris in association with the National Museum of the Royal Navy, Lontoo / New York 2014.

Till, Geoffrey: *Understanding Victory: Naval Operations From Trafalgar to the Falklands: Naval Operations From Trafalgar to the Falklands*, 2014. [EBSCO eBook Collection].

Tunstall, Brian & Nichola Tracy (ed.): *Naval Warfare in the Age of Sail – The Evolution of Fighting Tactics, 1650–1815*. Naval Institute Press, Annapolis 1990.

Vänskä, Ville: *Merisota – Historia, teoria ja nykypäivä*. Docendo Oy, Saarijärvi 2015.

O.M.G.! – AMIRAALI JOHN ”JACKIE” FISHER (1841–1920)

Antti-Veikko Haimila

Horatio Nelsonin vanavedessä John ”Jackie” Fisher kuuluu Ison-Britannian historian merkittävimpien meriupseereiden joukkoon. Fisher, toisin kuin useimmat historiasta tunnetut brittiläiset meriupseerit, kävi tärkeimmät taistelunsa rauhan aikana vuosina 1904–1910. Hän johti amiraliteetin ensimmäisenä merilordina (First Sea Lord) kuninkaallista laivastoa aikakautena, jonka historiankirjotusta ovat määritelleet huikealla tahdilla edennyt teknologian kehitys sekä Ison-Britannian maailmanlaajuisen imperiumin turvallisuusympäristön lähes yhtä nopea murros. 1880-luvulta alkanut ja ensimmäiseen maailmansotaan päättynyt ajanjakso onkin kenties mielenkiintoisin Ison-Britannian vuosisataisella merivaltakaudella. Merivaltaa haastoivat vuoron perään suurvallat Ranska, Venäjä ja Saksa sekä pienemmät valtat kuten Italia ja Itävalta-Unkari. Kehityskulkujen huippenuksena voi pitää ensimmäistä maailmansotaa edeltänyttä kiivasta sotalaivojen kilparakentamista Ison-Britannian ja Saksan välillä.

”Amiraali Fisher oli monta vuotta ennen maailmansodan alkua ollut Englannin teräväjärkisin, yksilöllisin ja monessa subteessa innostunein meriupseeri. Koska hän hyvin vähän välitti muodoista, oli radikaali mielipiteiltään ja sitä paitsi omavaltainen, ei hän kuitenkaan ollut laivaston upseerien suosiossa, ainakaan vanhempien”, kuului erään aikalaisen luonnehdinta ”Jackiesta”.¹ Historiantutkimuksessa Fisherin huomattavimpina piirteinä on mainittu nerous, terävämielisyys, selkeä artikulaatio, pohjaton innostuneisuus, rohkeus, uskonnollisuus ja omistautuneisuus sekä asialleen että läheisimmille kollegoilleen. Toisaalta Fisherillä on kerrottu olleen myös vahvasti narsismin viittaavia piirteitä, kuten suuruudenhulluus, vaatimattomuuden täydellinen puuttuminen, taipumus itsensä esiin nostamiseen, häikäilemättömyys, kostonhalu sekä itsevaltiasmainen ja arvaamaton käyttäytyminen, jotka molemmat voimistuivat ikääntymisen myötä. Historiantutkimus on tehnyt selväksi myös Fisherin kohtaaman vastarinnan konservatiivisten kollegojensa taholta, joka yltyi kuninkaallista laivastoa repineeksi vihanpidoksi 1900-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä.²

Artikkelin aiheina ovat amiraali ”Jackie” Fisherin johtama kuninkaallisen laivaston uudistaminen ja sitä käsittelevä historiantutkimus. Historiantutkimuksen muuttuessa joutuvat vanhat näkemykset aika ajoin koetukselle ja joskus täysin syrjäytetyiksi uuden paradigman tieltä. Joskus uusi paradigma ei täysin syrjäytä vanhaa käsitystä, mutta on-

¹ Schoultz, Gustav von: *Englannin suuri laivasto maailmansodassa*. WSOY, Helsinki 1923, s. 529. Moskovassa syntynyt venäjänsuomalainen Schoultz (1871–1946) toimi Venäjän laivaston yhteysupseerina Isossa-Britanniassa 1915–1918 ja palveli myöhemmin Suomessa mm. laivaston päällikkönä 1923–1926.

² Tikkanen, Henricki: Leader Personality, Managerial Attention and Disruptive Technologies: The Adoption of the Battlecruiser Concept in the Royal Navy, 1904–1918, *Management & Organizational History*, 1/2017, [https://doi.org/10.1080/17449359.2017.1308259], s. 5; Tikkanen, Henricki: ”Favoritism is the secret of efficiency!” Admiral Sir John Fisher as the First Sea Lord, 1904–1910, *Management & Organizational History*, 3/2016, s. 11. Fisherin näkyvimpiä vastustajia olivat amiraali Charles Beresford (Kanaalin laivaston komentaja 1903–05 ja 1907–09) ja amiraali Reginald Custance (kirjoitti Fisherin uudistusohjelmaa kritisoineen kirjan *Naval Policy* vuonna 1907).

nistuu valottamaan aikaisemmin hämärään jääneitä alueita. Artikkelin alkuosassa käsitellään Fisherin merilordikaudesta tehtyjä erilaisia tulkintoja. Voikin sanoa, että anglo-amerikkalaisessa historian tutkimuksessa ei vallitse yhtenäistä käsitystä Fisherin kaudesta merilordina. Artikkelin jälkimmäisessä osassa käsitellään muutamia Fisherin mielenkiintoisimpia uudistuksia, jotka ilmentävät hänen terävää järkeään ja ennakkoluulottomuuttaan.

”History is a record of exploded ideas”

”Jackien” meriupseeriura osui samaan ajanjaksoon ennen kokemattoman teknologisen kehityksen kanssa. Fisher astui palvelukseen 13 vuoden ikäisenä vuonna 1854 HMS Victorylla, amiraali Nelsonin kuuluisalla lippulaivalla. Samana päivänä hän todisti ankaraa kurinpitoa nähdessään kahdeksan miestä ruoskittavan. Krimin sodassa Fisher purjehti Itämerelle linjalaiva HMS Calcuttalla, jonka pääaseistuksena olivat 84 suustaladattavaa tykkiä.³ Maailman ensimmäinen raudasta rakennettu sotalaiva, HMS Warrior, valmistui kuusi vuotta myöhemmin. Ensimmäinen Ison-Britannian ja Pohjois-Amerikan pysyvästi yhdistänyt lennätinkaapeli laskettiin Atlantin poikki Fisherin ollessa 25-vuotias.

Fisher päätti meriupseeriuransa kuninkaallisen laivaston huipulla, vieläpä kaksi kertaa. Hän oli ensimmäinen merilordi vuosina 1904–1910 ja toisen kerran maailmansodan syttyttyä vuosina 1914–1915. Ensimmäisenä merilordina Fisher ohjasi lähes yksinvaltaisain ottein kuninkaallisen laivaston strategisia, taktisia ja organisatorisia asioita. Tuon aikakauden hienoimmat sotalaivat rakennettiin teräksestä ja niiden järeiden tornitykkien tuli ulottui pitkälle horisontin taakse. Liike-energiansa laivat saivat öljyn ja hiilen polttamisesta höyryturbiinien ja potkureiden yhdistelmien kiidättyä niitä eteenpäin. Lontoon amiraliteetista saatettiin lähettää käskyjä sähkötyksellä tuhansien kilometrien etäisyydelle, joita kaapeliyhteyden päässä olleet siirtomaa-asemat tarvittaessa toistivat ympäri maapallon.

Amerikkalaisen Arthur J. Marderin 1940- ja 1960-luvuilla tekemät uraa uurtaneet tutkimukset⁴ ovat olleet lähtökohtana Fisherin kaudesta myöhemmin tehdyille tulkinnoille. Teknologian kehittyessä kiivaammalla tahdilla kuin koskaan aikaisemmin, on aikakautta useassa yhteydessä kuvailtu merisodankäynnille vallankumoukselliseksi ja Fisheriä vallankumouksen pääarkkitehdiksi. Marderin mittavan tuotannon kiteyttäminen vaatii rajua yksinkertaistamista: hänen tutkimuksiensa synteessinä voisi todeta Fisherin ravistelleen kuninkaallisen laivaston viktoriaanisista kahleistaan teollistuneiden yhteiskuntien ja teollistuneen sodankäynnin aikakaudelle. Fisherin tekninen kekseliäisyys ilmeni vuonna 1906 valmistuneessa uudenlaisessa taistelulaivassa, HMS Dreadnoughtissa. Meristrategiassa uutta ajattelua kuvasti imperiumin kaukaisissa tukikohdissa hajallaan olleen laivaston kokoaminen Britannian pääsaarelle, minkä syyksi Marder väitti varautumista Saksan uhkaan.⁵

³ Fisher, John: *Memories and Records*, Vol.2. George H. Doran Company, New York 1920, s. 20, 25–26.

⁴ Marderin tärkeimmät aihetta käsittelevät tutkimukset ovat *The Anatomy of British Sea Power*, julkaistu vuonna 1940 sekä viisisosainen *From the Dreadnought to Scapa Flow, The Royal Navy in the Fisher Era, 1904–1919*, julkaistu vuosien 1961–1970 välillä.

⁵ Seligmann, Matthew S. & David Morgan-Owen: Evolution or Revolution? British Naval Policy in the Fisher Era, *The Journal of Strategic Studies*, 7/2015, s. 937–938.

Marder siis käsitti ”Fisherin vallankumouksen” olleen teknologiapainotteinen. Kehitystä ilmensi kolme pienempää harppausta. Ensimmäinen niistä oli pitkäkestoinen siirtyminen puisista purjelaivoista teräksisiin höyrylaivoihin 1800-luvun jälkimmäisellä puoliskolla. Toisen harppauksen sai aikaan sukellusvene 1890-luvun lopulla. Marderin mukaan sukellusvene sai kuninkaallisen laivaston luopumaan perinteisestä strategiasaan, vihollisen satamien ja rannikoiden lähisaarrosta. Viimeinen harppaus oli HMS Dreadnoughtin valmistuminen vuonna 1906. Taistelulaivan nimen mukaisesti Fisherin johtamaa muutosta on nimitetty myös ”Dreadnought-vallankumoukseksi”.⁶

Meriupseereista Fisherille on siis annettu suurin ansio HMS Dreadnoughtista, joka tuli symbolisoimaan 1900-luvun alun merivaltaa. Dreadnoughtin on sanottu tehneen kaikki aikaisemmat taistelulaivat vanhentuneiksi yhdessä yössä. Näkyvin muutos oli tapahtunut taistelulaivan pääaseistuksessa. Pre-dreadnoughteihin verrattuna järeitä tornilaivatykkeitä oli yli kaksi kertaa enemmän ja tykkien kantama ulottui lähes kaksi kertaa pidemmälle. Pääaseistus oli kaliiperiltaan yhdenmukainen, sillä pre-dreadnoughteissa näkyvästi esillä ollut keskiraskas tykistö loisti Dreadnoughtissa poissaololaan.

Aluksessa oli myös useita huomaamattomampia uutuuksia, jotka eivät merkitykseltään olleet yhtenäistä pääaseistusta vähäisempiä. Mäntäkone, jonka väkivaltainen tärinä oli rajoittanut täydellä höyryllä purjehtimisen muutamiin tunteihin, oli korvattu höyryturbiinilla, joka mahdollisti pitkäaikaisen risteilyn suurilla nopeuksilla. Integroitu tulenjohtojärjestelmä mahdollisti kaikkien tykkien ammunnan samaan maaliin ja pidemmälle etäisyydelle kuin aikaisemmin käytetty tykkikohtainen ampumamenetelmä. Tehokkaampi ja tarkempi tulenjohto oli ollut käytännön edellytys aluksen varustamiselle ainoastaan järeällä, pitkälle kantavalla tykistöllä. Dreadnoughtissa käytetyt yksittäiset teknologiat eivät olleet uusia tai vallankumouksellisia. Sen sijaan erillisten järjestelmien integrointi yhdelle sotalaivalle teki dreadnought-taistelulaivasta vanhempiin pre-dreadnoughteihin verrattuna ylivertaisen.⁷

Revisionistit

Myöhemmät Fisherin kauden tutkijat, etupäässä Jon Tetsuro Sumida⁸ ja Nicholas A. Lambert⁹, ovat 1970-luvun lopulta alkaen asteittain hylänneet perinteisen paradigman uuden selityksen tieltä, mutta pitäytyneet Marderin aikakaudelle antamassa revolutionäärisessä luonteessa. Revisionistisen tulkinnan mukaan Fisherin vallankumouksessa ei ollut kysymys pelkästään teknologisen kehityksen edellyttämistä uudistuksista ja vanhahtavan organisaation nykyaikaistamisesta. Vallankumouksellista oli ollut merisodankäynnistä vallinneiden käsitysten perinpohjainen ja tarkoitushakuinen transformaatio. Yhtä mieltä Marderin kanssa revisionistiset tutkijat ovat olleet Fisherin keskeisestä roolista. Transformaatiota oli viety eteenpäin ”Jackien” ja ”fishpondin”, hänen luotetun lähipiirinsä, voimin. Uudistuksia vastustivat kuninkaallisen laivaston konservatiiviset voimat, joita vastaan Fisher saavutti vaihtelevaa menestystä.

⁶ Morgan-Owen, David: A Revolution in Naval Affairs? Technology, Strategy and British Naval Policy in the ”Fisher Era”, *Journal of Strategic Studies*, 7/2015, s. 946.

⁷ Lautenschläger, Karl: *Technology and The Evolution of Naval Warfare 1851–2001*. National Academy Press, Washington 1984, s. 25–29.

⁸ Esim. Sumida, Jon: *In Defence of Naval Supremacy, Finance, Technology, and British Naval Policy 1889–1914*. Routledge, London 1989.

⁹ Esim. Lambert, Nicholas A.: *Sir John Fisher’s Naval Revolution*. University of South Carolina Press, South Carolina 1999.

Revisionistit ovat esittäneet Marderin olleen ”leikkaa-liimaa”-historioitsija, millä tarkoitetaan lähteiden kirjaimellista lukemista ymmärtämättä samalla arvioida niiden oikeaa kontekstia. Puutteellisen käsityksensä vuoksi Marderin on väitetty ymmärtäneen lähteensä väärin. Tätä taustaa vasten ei ole yllättävää, miten revisionistit hylkäsivät Marderin väitteen Saksan uhkasta syynä Fisherin uudistuksille. Fisher otti paikkansa amiraliteetin johtajana sitoutumalla varustelumenojen karsimiseen, mutta merisodankäynnistä hänen näkemyksensä olivat paljon kunnianhimoisempia kuin aikaisemmat historioitsijapolvet olivat ymmärtäneet.¹⁰

Näkyvien teknologisten uudistusten takana olivatkin olleet Ranskan ja Venäjän muodostamat globaalit uhkat. Vaikka Fisherin on aikaisemmin tunnustettu olleen aivot Dreadnoughtin takana, revisionistien mukaan hän itse asiassa halusi hylätä taistelulaivojen rakentamisen täysin. Invaasiolta Isoa-Britanniaa piti puolustaa Pohjanmerellä parveilevilla hävittäjillä, torpedoveneillä ja sukellusveneillä (engl. flotilla defence¹¹). Fisherin ajatuksissa imperiumin maailmanlaajuisten intressien suojeleminen annettiin uudelle sotalaivatyyppille, taisteluristeilijälle. Samalla revisionistisissa tutkimuksissa on piirtynyt kuva piilotettua agendaansa ajaneesta Fisheristä. Revisionistien tulkinnassa Fisherin suurimpia saavutuksia eivät siis olleetkaan aikaisemmin dramaattisen merkityksen saaneet näyttävät sota-alukset, dreadnoughtit ja taisteluristeilijät. Innovaatioissa materialisoituivat Fisherin uudenaikaiset käsitykset merisodankäynnistä, jotka olivat ristiriidassa kuninkaallisessa laivastossa vallinneiden vanhojen käsitysten kanssa.¹²

Revisionistien pisimmälle menneen väitteen mukaan kuninkaallinen laivasto oli vuonna 1914 ”Fisherin vallankumouksen” partaalla, vaikka hänet oli syrjäytetty ensimmäisen merilordin paikalta jo vuonna 1910. ”Vallankumouksen” on selitetty olleen toteutumassa paljolti sen vaikutusvallan ansiosta, mikä Fisherillä on väitetty olleen tuolloiseen amiraliteetin ensimmäiseen lordiin (First Lord of Admiralty), Winston Churchilliin. Vain ensimmäisen maailmansodan syttyminen esti Fisherin ohjelman täydellisen toteutumisen. Jälkien peittelemiseksi on hänen seuraajiensa väitetty tarkoituksella hävittäneen ja korvanneen amiraliteetin toiminnasta kertovia asiakirjoja.¹³

Jälkirevisionistit

Viimeisintä trendiä Fisherin aikakauden historiantutkimuksessa on kutsuttu jälkirevisionistiseksi. Suuntaus on haastanut revisionistisen tutkimuksen käsityksiä lähes kaikilla tasoilla. Siinä missä Marder ja revisionistit korostivat Fisherin kauden vallankumouksellisuutta, kuvailevat jälkirevisionistit kuninkaallisessa laivastossa tapahtunutta muutosta pikemminkin pitkäjänteisenä kehityksenä. Tutkijat ovat samalla kyseenalaistaneet vain yhden miehen, vaikkakin kyvykkään ja vaikutusvaltaisen, mahdollisuudet muovata kuninkaallisen laivaston monimutkaista ja laajaa organisaatiota.

Revisionistien kiistanalainen tulkinta aikakaudesta perustuu Fisherin radikaaliin ja sallattuun uudistusohjelmaan, jota ei koskaan julkaistu täydellisenä ohjelman kohtaaman

¹⁰ Seligmann & Morgan-Owen (2015), s. 938, 940–941.

¹¹ Flotilla: a large group of boats or small ships [<https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/flotilla>]; a fleet of ships or boats, especially: a navy organizational unit consisting of two or more squadrons of small warships, [<https://www.merriam-webster.com/dictionary/flotilla>], luettu 1.10.2020.

¹² Revisionistisesta näkemyksestä ks. esim. Lambert, Nicholas A: Transformation and Technology in the Fisher Era: the Impact of the Communications Revolution, *Journal of Strategic Studies*, 2/2004, s. 272–273.

¹³ Seligmann, Matthew S: Naval History by Conspiracy Theory: The British Admiralty before the First World War and the Methodology of Revisionism, *The Journal of Strategic Studies*, 7/2015, s. 969–972.

vastarinnan takia. Vastustuksen takia kaikki uudistuksetkaan eivät koskaan toteutuneet sellaisina kuin oli tarkoitettu.¹⁴ Jälkirevisionistit ovat väittäneet revisionistien liioitelleen ”Jackien” salamyhkäisyyttä ja vaikutusvaltaa. Fisherin tähdentäminen viktorianaisen ajan kahleiden murtaajana on jättänyt varjoonsa brittiläisen merisotilaallisen ajattelun ja laivastopolitiikan pitkäaikaiset kehitystrendit. Periaatteessa kuninkaallinen laivasto ei olisikaan ollut niin jyrkän vanhoillinen organisaatio, kuin mitä Marder oli ensimmäisenä antanut ymmärtää, ja mitä käsitystä revisionistit ovat edelleen vahvistaneet. Fisher pikemminkin kiihdytti muutosta, joka oli jo aluillaan.¹⁵

Jälkirevisionistien mielestä uudet teknologiat eivät saaneet aikaan niin dramaattisia muutoksia strategiassa, kuin mitä revisionistit ovat väittäneet. Jälkirevisionististen tutkijoiden tulkinnoissa taistelulaiivat ovat säilyttäneet keskeisen merkityksen Britannian pääsaarten puolustuksessa vuoteen 1914 tultaessa. Sukellusveneet, keskustulenjohto ja langaton lennätin eivät siis oitis mitätöineet vallinneita käsityksiä imperiumin puolustamisesta. Sotatekniset uutuudet ennemminkin vahvistivat olemassa olleita strategisia toimintamalleja uusilla suorituskyvyillä. Kehittyvien teknologioiden asettamien realiteettien edessä tapahtunutta muutosta kuvaisikin paremmin hitaasti edennyt sopeutuminen vallankumouksen sijaan.¹⁶

Lisäksi jälkirevisionistit ovat moittineet revisionistisia tulkintoja anakronismeihin sortumisesta, koska he ovat käyttäneet nykyaikaisia käsitteitä kuten ”sea denial”, ”revolution in naval affairs” ja ”revolution in military affairs” (RMA) tutkimuksissaan. Vaikka revisionistit ovat itse julistaneet nykyaikaisten käsitteiden epähistoriallisuuden vaaroista, ovat he jälkirevisionistien mielestä kuitenkin itse syyllystyneet tähän virheeseen. Käsitteet ovat vaikuttaneet lähteiden valintaan ja tulkitsemiseen, mikä on osaltaan rakentanut revisionistista paradigmaa ”Fisherin vallankumouksesta”. Oikea lähestymistapa olisi ollut ensin perin pohjin tutkia mikä – jos mikään – oli ollut niin mullistavaa, jotta sitä voisi kutsua vallankumoukselliseksi.¹⁷

”Big Conceptions and Quick Decisions” – War room/operaatiokeskus ja globaali viestiverkko

”Telegraphy has been enormously developed, hence transmit of orders, and mutual conference of thought enormously bettered... united squadrons under one Master Mind are infinitely stronger than number of isolated squadrons”.

-Amiraali John Fisher

Vaikka Fisherin ajatuksista ja hänen merkityksestään kuninkaallisen laivaston kehitykselle on siis tehty erisuuntaisia tulkintoja, on hänen kutsumisensa uudistajaksi kiistämättä perusteltua. Heti lokakuussa 1904 hän käynnisti laaja-alaisen uudistusohjelman, joka käsitti kokonaisvaltaisen henkilöstöreformin, laivastojen ryhmittämisen uudel-

¹⁴ Seligmann & Morgan-Owen (2015), s. 937–938; Seligmann (2015), s. 970–972, 978–983.

¹⁵ Morgan-Owen (2015), s. 950.

¹⁶ Esim. jälkirevisionistisesta tutkimuksesta lähisaarron toimeenpanosta sukellusveneillä ks. Bell, Christopher M.: The Myth of Naval Revolution by Proxy: Lord Fisher’s Influence on Winston Churchill’s Naval Policy, 1911–1914, *Journal of Strategic Studies*, 7/2015, s. 1038–1039.

¹⁷ Morgan-Owen (2015), s. 944–951; RMA:n revisionistisesta käsittelystä ks. Lambert (2004).

leen, satojen vanhojen laivojen romuttamisen ja uudentyypisten sotalaivojen rakentamisen. Ennakkoluuloton Fisher suhtautui uusiin teknologioihin paljon myönteisemmin kuin edeltäjänsä.¹⁸

Yksi ”Jackien” nimiin laitetuista keksinnöistä on verkostokeskeinen sodankäynti (network centric warfare). Näkemyksen on esittänyt puolustusanalyitikko ja historioitsija Norman Friedman vuonna 2009. Yleisesti käytetyn network centric warfaren sijaan Friedmanin mielestä voitaisiin hyvin puhua ”picture centric warfaresta”. Verkosto- tai tilannekuvakeskeisessä sodankäynnissä operaatiot ja taistelut perustuvat jaettuun tilannekuvaan. Tilannekuva muodostetaan sensoreilla, jotka lähes poikkeuksetta ovat ulkoisia sille henkilölle, joka milloinkin tekee päätöksen tai toimii tilannekuvan perusteella.¹⁹ Friedmanin anakronismi tarjoaa mielenkiintoisen näkökulman: Fisherin ei tietenkään voi sanoa keksineen verkostokeskeistä sodankäyntiä, mutta hänen johdollaan kuninkaallisen laivaston strategia, taktiikka ja välineet kiistämättä ottivat askeleita Friedmanin kuvailemaan suuntaan.

Amiraliteetti Lontoossa oli perinteisesti toiminut ensi sijassa hallinnollisena päämajana, jonka tehtävänä oli ratkaista strategiaa ja politiikkaa koskevia kysymyksiä. Merellä tai kaukaisessa tukikohdassa laivaston komentaja nautti amiraliteettiin nähden suurta autonomiaa, mitä kuvasti myös hänen tittelinsä, ”Commander-in-Chief”. Myös sodassa ”Commander-in-Chiefin” odotettiin johtavan laivastoaan parhaaksi katsomallaan tavalla ilman amiraliteetin puuttumista hänen tekemisiinsä. Amiraliteetin tehtävänä oli strategian määrittäminen ja reservistä liikekannalle pantavien voimien jakaminen laivastoasemien kesken. Reaaliaikaisen tai lähes reaaliaikaisen ohjauksen antamiseen valtamerten yli ei tietenkään ollut edes keinoja ennen kaapeliyhteyksiä ja langatonta sähkötystä.²⁰

Vuosien 1899–1902 aikana Fisher toimi Välimeren laivaston komentajana. Hänen laivastonsa oli voimakkaampi kuin yksikään kolmesta potentiaalisesta vihollislaivastosta, jotka olivat ranskalaisten Välimeren ja Atlantin laivastot Toulonissa ja Brestissä sekä Venäjän Mustanmeren laivasto. Ranskan ja Venäjän onnistuessa yhdistämään laivastonsa olisi Fisher jäänyt alivoimaiseksi, eikä hänellä ollut tarpeeksi sotalaivoja saartamaan Toulonia ja vahtimaan Turkin salmia samaan aikaan. Ongelma oli siis tavallinen monelle sotilaille: liian vähän voimia käsillä olleeseen tehtävään nähden. Sodan syttyessä paras toimintavaihtoehto olisi lyödä vihollinen osissa ennen laivastojen yhdistymistä. Toteutus edellytti omien voimien pitämistä keskitettyinä ja tietoja vastustajien liikkeistä.²¹

Laivaston komentajana Fisher vastasi myös tiedustelutietojen keräämisestä Välimerellä. Tietojen hankkimiseen käytettiin muun muassa sanomalehtiä, innokkaita varakonsuleita, maksettuja tiedonantajia, naamioituneita meriupseereita ja Gibraltarin piispa. Kenties tärkeimmät tietolähteet olivat kuitenkin Maltalla, missä sijaitti myös Fisherin virka-asunto. Maltalla nimittäin yhdistyivät Ranskan ja Pohjois-Afrikan sekä Ranskan ja Venäjän väliset lennätinkaapelit. Niin signaalivahvistinasemat kuin suurin

¹⁸ Tikkanen (2016), s. 8–11.

¹⁹ Friedman, Norman: *Network Centric Warfare*. Naval Institute Press, Annapolis, 2009, s. ix–x, 3. Friedmanin lähtökohtana on ollut Nicholas A. Lambertin tutkimukset kuninkaallisen laivaston tilannekeskusten ja radioverkon rakentamisesta Fisherin johdolla.

²⁰ Lambert, Nicholas A.: Strategic Command and Control for Maneuver Warfare: Creation of the Royal Navy’s ”War Room” System, 1905–1915, *The Journal of Military History*, 2/2005, s. 362–364.

²¹ Friedman (2009), s. 3–4.

osa merikaapeleista olivat brittiläisessä omistuksessa. Fisher sopi yksityisesti hänelle toimitettavan kopiot sellaisista sähköistä, jotka vaikuttivat kiinnostavilta. Kryptattujen sähköiden avaamista varten koottiin epävirallinen osasto koodinpurkajia. Laivastojen ja sotalaivojen liikkeitä esitettiin Maltaan asunnossa tilannetasopöydällä. Pian Fisher saattoi kerskua lukevansa tärkeimmät sähköet ennen niiden vastaanottajia! Lontoon amiraliteetissa Fisherin järjestelyistä ei ilmeisesti tiedetty mitään.²²

Ensimmäisenä merilordina Fisher käytännössä lakkautti autonomiaan perustuneen laivastoasemajärjestelmän romuttamalla vanhentuneet alukset ja aloittamalla sotalaivojen keskittämisen kotisaarille. Tästä laivasto keskitettiin strategisesti tärkeimpiin tukikohtiin, joista se amiraliteetin johdolla ohjattaisiin vastaamaan tunnetuihin uhkiin. Samalla amiraliteetti alkoi ottamaan suuremman osan siitä päätösvallasta, joka aikaisemmin oli kuulunut laivastojen komentajille. Vanha rajanveto strategian ja taktiikan välillä alkoi hämärtyä, mikä oli varmasti yksi syy hänen uudistustensa herättämälle vastustukselle.²³

Fisherin edeltäjät olivat tunnistaneeet radion suomat mahdollisuudet laivojen ja tukikohtien välisessä kommunikoinnissa. Fisher näki uusien viestitusteknologioiden mahdollisuudet vielä laajemmin: sähkötyös olisi erinomainen ase, joka moninkertaistaisi kuninkaallisen laivaston voiman. Hänen varhaisimpiin päätöksiin ensimmäisenä merilordina kuului amiraliteettiin kaapeleilla liitetyn radioverkon kehittäminen. Gibraltarin, Maltaan, Cleesthorpen ja Horsean asemat varustettiin tehokkaammilla radioilla ja pian myös amiraliteetti sai oman radioaseman. Nämä olivat vasta alkuaskelia viestiverkon rakentamiselle, joka valmistui 1915–1916. Kaapeliverkolla amiraliteetti oli yhteydessä myös kaukaisiin siirtomaihin, joissa toimivat kaupalliset radio- ja semaforiasemat saattoivat välittää sanomat vastaanottajilleen. Yhtaikaisesti viestiverkon rakentamisen kanssa yhä useampia sotalaivoja varustettiin radioilla, joilla ne liittyivät amiraliteetin viestiverkkoon. Radiolla annetut raportit olivat yhtaikaa sekä laivaston komentajan että amiraliteetin käytettävissä.²⁴

Fisher järjesteli myös tiedustelutietojen käsittelyn ja jalostamisen uudelleen. Tietoja aloitettiin hankkimaan aikaisempaa systemaattisemmin ja niiden analysointi keskitettiin amiraliteettiin. Lontoon asema maailman taloudellisena keskuksena mahdollisti poliittisen ja taloudellisen informaation saatavuuden paikallisista lähteistä. Ulkomailta havaintoja raportoivat tiedustelutoimistot, tullit, konsulit ja diplomaatit sekä Lloydsin signaaliasemat, jotka olivat osittain amiraliteetin rahoittamia. Tietoja kerättiin myös seuraamalla Cardiffista ulkomaille rahdattua kivihiiltä. Rahtitiedoilla oli merkitystä, koska Walesissa tuotettiin 75 prosenttia maailman polttoainekelpoisesta kivihiilestä. Lisäksi amiraliteetissa tehostettiin kauppameriliikenteen seuraamista. Rahtilaivan jäädessä saapumatta odotettuna aikana satamaan, oli mahdollista karkealla tarkkuudella päätellä, missä sitä vastaan oli hyökätty. Fisherin käskystä tilannekuvajärjestelmää testattiin ensimmäisen kerran keväällä 1905 seuraamalla Venäjän Itämeren laivaston siirtymistä Kauko-Itään. Eri lähteistä koottu ja lajiteltu tieto esitettiin päivittäin suurella seinäkartalla huoneessa, joka oli saanut nimen ”War Room”.²⁵

²² Sama, s. 3–4; Lambert (2005) s. 371–372.

²³ Friedman (2009), s. 5–6; Lambert (2005), s. 376–377, 387–388.

²⁴ Lambert (2005), s. 378–379, Friedman (2009), s. 6–7; Ks. myös Lambert (2004) s. 281–282.

²⁵ Friedman (2009) s. 3–7; Lambert (2005) s. 380–383.

Radioliikenteen jokapäiväistyessä alkoivat britit ymmärtämään radion mahdollisuudet tiedustelulle. Kuuntelemalla radioliikennettä, purkamalla koodit, analysoimalla toistuvia kaavoja ja mahdollisesti myös suuntimisella kyettiin selvittämään vastustajan ai-keita ja tukemaan tilannekuvan muodostamista. ”*Not a dog will wag its tail without being reported*”, kuten ”Jackie” ilmaisi asian tavallisen värikkääseen tapaansa. Yhtä lailla vastustajien mahdollisuuksiin seurata ja analysoida kuninkaallisen laivaston radioliikennettä suhtauduttiin vakavasti jo joitakin vuosia ennen ensimmäistä maailmansotaa. Harjoituksissa laivastojen komentajat muistuttivat toistuvasti alaisilleen puutteellisen viestikurin ja tarpeettoman radioliikenteen aiheuttamista vaaroista.²⁶

Vuonna 1908 amiraliteetissa kyettiin seuraamaan sotalaivojen liikkeitä Pohjanmerellä jo tunti tunnilta. Järjestelmän kehittyessä ja toimintatapojen rutinoituessa kunnianhimo laivastojen johtamiseksi suoraan amiraliteetista kasvoi entisestään. Maaliskuussa 1910 Fisherin seuraaja amiraali Arthur Wilson järjesti harjoituksen, missä hän ohjasi hyvin tarkoilla käskyillä laivaston liikkeitä Espanjan rannikolla. Vuoden 1912 sotasuunnitelmassa taistelulaivojen johtaminen Saksan avomerenlaivaston kimppuun keskitettiin amiraliteettiin. Ensimmäisessä maailmansodassa ”War Room” ei kuitenkaan kasvanut tunnetuksi menestystarinaksi. Aikalaisten kertomukset vuoden 1914 elokuun alkupäiviltä kuvailevat toimintaa ”War Roomissa” pikemminkin kaoottiseksi. Keskitetyn johtamisen käänköpuolena vaikuttaa olleen yllättävissä tilanteissa ilmennyt aloitteellisuuden puute. Johtosuhteita, vastuuta ja raportointia koskeneiden epäselvyyksien takia amiraliteetin ja merellä toimineiden komentajien välillä ilmeni paljon kitkaa.²⁷

Signaalitiedustelu ja onnistuminen koodien purkamisessa sen sijaan tarjosivat briteille operatiivisesti tärkeimmän tietolähteen. Toukokuussa 1916 kuninkaallisen laivaston taistelulaivat purjehtivat merelle amiraliteetin keräämien tiedustelutietojen perusteella. Eräänlainen pienoismalli Fisherin tilannekuvajärjestelmästä toimi myös merellä. Amiraali John Jellicoen lippulaivalla ylläpidettiin tilannetasoa sekä omista että vihollisen yksiköistä, tosin hapuillen ja epätarkasti. Saksan avomerenlaivasto oli purjehtinut merelle tavoitteenaan eristää ja tuhota osa kuninkaallisen laivaston voimista. Saksalaisille tilannekuvan ja -ymmärryksen rakentaminen Fisherin viitoittamaan tapaan oli vierasta, joten törmääminen Ison-Britannian taistelulaivaston täyteen voimaan tuli heille suurena yllätyksenä. Saksalaiset kuvittelivat brittien olevan purjehtimassa Tanskan salmien läpi Itämerelle, joka oli Saksalle strategisesti sensitiivistä aluetta. Seurannut taistelu tunnetaan Saksassa Skagerakin taisteluna englantilaisen nimen Jyllannin taistelu (Battle of Jutland) sijaan.²⁸

”Think in Oceans – shoot at sight” – ”Flotilla defence” ja taisteluristeilijät

Myös sotalaivojen kehittämisessä Fisher tarttui uusien teknologioiden suomiin mahdollisuuksiin innolla. Hänen on myös väitetty hyljeksineen monien aikalaisten mieltä dominoinutta käsitystä merenherruuden ratkaisemisesta suuressa taistelulaivojen välisessä yhteenotossa. Revisionistisen väitteen mukaan Fisher halusi puolustaa Isoa-Britanniaa lukuisilla hävittäjä-, sukellusvene- ja torpedovenelaivueilla (flotilla defence). Pohjanmerellä ja Kanaalin alueella parveilleet kevyet taisteluyksiköt olisivat tehneet

²⁶ Lambert (2005) s. 398–399.

²⁷ Friedman (2009), s. 10–11; Lambert (2005), s. 389–390, 400–401, 403–406.

²⁸ Friedman (2009) s. 10–11, 14; Friedman, Norman: *Fighting The Great War at Sea: Strategy, Tactics and Technology*. Seaforth Publishing, Barnsley 2014, s. 77–78, 162–163.

taistelulaivojen alueella operoinnin vaaralliseksi, puhumattakaan siitä, miten uhkarohkeaksi mihinouskuljetusten purjehtiminen torpedoalusten asettaman satimen läpi olisi käynyt. ”Flotilla defence” olisi tarjonnut myös taloudellisemmän ratkaisun kotisaarten puolustamiseksi kuin kalliit taistelulaivat. Fisherin kaudella ”flotillan” alusten rakentamiseen käytettiin aikaisempaa enemmän rahaa ja ”flotillojen” henkilöstöä vahvistettiin merkittävästi.²⁹

Jälkirevisionistit eivät kuitenkaan ole hyväksyneet tulkintaa näin yksioikoisesti ajatteleesta Fisheristä. Fisher oli kiistämättä innostunut torpedon ja sukellusveneen suomista mahdollisuuksista sekä huolestunut niiden aiheuttamasta vaarasta Ison-Britannian merivallalle. Esimerkiksi keväällä 1914 hän ennakoiki Saksan ryhtyvän sodan syttyessä kansainvälistä oikeutta rikkovaan kauppasodankäyntiin sukellusveneaseellaan. Fisherin kaudella vuosina 1907, 1908 ja 1909 laaditut sotasuunnitelmat kertovat kuitenkin perinteisestä brittiläisestä meristrategiasta. ”Flotillan” hävittäjälaivueiden suunniteltiin vuorottelevan valvontasaarrossa Saksan rannikon läheisyydessä, risteilijöiden antaessa niille välitöntä tukea. Tiedustelulinjan raportoidessa Saksan avomerilaivaston purjehtimisesta merelle laukaisisi amiraliteetti ansan käskemällä taistelulaivat Skotlannin ja Kanaalin tukikohdista lyömään vihollisen. Totuuden selvittämistä ei helpota se, että Fisherin mukaan vain hän ja hänen seuraajansa amiraali Wilson tunsivat todellisen sotasuunnitelman.³⁰

Dreadnoughtin kehittämisen lisäksi Fisher oli pääroolissa ideoimassa ja rakentamassa taisteluristeilijää, täysin uudenlaista sotalaivatyyppiä. Niiden maine sota-aluksina on historiassa saanut suuria kolhuja. Skagerakin/Jyllannin taistelun kovimmat menetykset olivat kolme taisteluristeilijää, mikä sai amiraali David Beatty'n kiroamaan: ”*There seems to be something wrong with our bloody ships today, and our bloody system*”. Vuonna 1941 Ison-Britannian viimeinen taisteluristeilijä HMS Hood tuhoutui dramaattisessa takaa-ajossa Tanskansalmessa yrittäessään pysäyttää taistelulaiva Bismarckia ja risteilijä Prinz Eugenia murtautumasta kauppasodankäyntiin Atlantille. Miehistön 1421 jäsenestä vain kolme selviytyi.

Nopeuden piti tarjota suojaa, kuten ”Jackiekin” totesi sananparressaan ”*Speed is armour*”. Tässä yhteydessä iskulause kuitenkin kätkee taakseen enemmän kuin ensisilmäyksellä näyttää. Hän oli selvästi tykästynyt nopeisiin ja voimakkaisiin aluksiinsa, koska vehkeili myös kulsseissa taisteluristeilijöiden rakentamiseksi taistelulaivojen sijaan. Taisteluristeilijän kehittämisen takana olleista meristrategisista ajatuksistaan Fisher oli kuitenkin vähäpuheinen. Tietävästi hän ei koskaan selittänyt selväsanaisesti näkemyksiään laajemmille yleisöille. Nykyinen käsitys Fisherin ajatuksista perustuukin revisionistien tutkimuksiin. Jälkirevisionistit eivät ole kumonnet revisionistien tulkintoja, mutta ovat esittäneet eriäviä näkemyksiä Fisherin ajatuksien soveltamisesta ja toteutumisesta.³¹

²⁹ Lambert, Nicholas A.: Admiral Sir John Fisher and the Concept of Flotilla Defence, 1904-1909, *The Journal of Military History*, 4/1995, s. 656–658.

³⁰ Clemmesen, Michael H.: *The War Room Managed North Sea Trap 1907-1916: The Substance, Roots and Fate of the Secret Fisher-Wilson "War Plan"*. The 38th Congress of Military History, Sofia 2012, [http://www.clemmesen.org/articles/Paper_CIHM_2012.pdf], s. 3–4; Fisher, John: *Records*. Hodder and Stoughton, London 1919, s. 181–185; Grimes, Shawn T.: *War Planning and Strategic Development in the Royal Navy, 1887-1914*. Väitöskirja, King's College 2004, s. 150–151; Seligmann (2015), s. 973–977.

³¹ Tikkanen (2017), s. 9–10, ks. myös s. 14 sitaatti Fisherin kirjeestä John Jellicoelelle 23.12.1914. ”*I am now alone here fighting the battle for more battle cruisers. I wish, when you have leisure, you would write me a casual sort of letter which I can*

Jos taistelulaivat muistetaan edelleen tykistöstään ja paksusta panssaroinnistaan, olivat risteilijöiden tärkeimpiä ominaisuuksia merikelpoisuus, pitkä toiminta-aika ja suuri nopeus. Risteilijöiden tehtäviin kuuluivat vihollisen satamien valvonta, tiedustelu taistelulaivoille ja hyökkääminen vihollisen kauppamerenkulun kimppuun. Kauppameriliikenne tapaa liikkua mahdollisimman taloudellista ja lyhyttä reittiä, mistä syystä liikenne kanavoituu avomeriltä kapeikkoihin. Luonnollisesti liikennettä kanavoivat kapeikot vetivät puoleensa myös kauppalaivoja jahtaavat risteilijät. Kauppameriliikenteen suojaamiseksi kuninkaallisessa laivastossa suunniteltiin omien risteilijöiden keskittämistä meriliikennettä kanavoiville alueille vihollisen etsimiseksi ja tuhoamiseksi.³²

Ranska lisäsi tuntuvasti risteilijöiden rakentamista 1890-luvun loppupuolella. Sotalaivoina ne olivat aikaisempaa kyvykkäämpiä tehokkaamman tykistönsä ja teräspanssarointinsa ansiosta. Ensimmäinen ratkaisu Ranskan risteilijöiden uhkaan oli yksinkertainen ja mielikuvitukseton: Fisherin edeltäjä amiraali Walter Kerr halusi saada kaksi kertaa enemmän uusia risteilijöitä kuin mitä Ranskan laivastolle rakennettiin. Merivaltansa ylläpitämiseksi Ison-Britannian olisi siis pitänyt rakentaa risteilijöitä ja taistelulaivoja enemmän kuin kahdella lähimmällä kilpailijalla oli yhteensä. Nopea risteilijä oli lähes yhtä kallis kuin taistelulaiva ja sen käyttökustannukset olivat korkeammat kuin taistelulaivalla. Asetelma alkoi käymään taloudellisesti kestävämmäksi.³³

Pian ensimmäiseksi merilordiksi nimittämisensä jälkeen Fisher kokosi komitean uusien sota-alusten suunnittelua varten. Isolle-Britannialle elintärkeän kauppameriliikenteen suojaamiseen tarvittiin nopea ja raskaasti aseistettu uusi risteilijä. Siinä missä HMS Dreadnoughtin rakentamista oli ennakoitu asiantuntijoiden keskuudessa jo muutamia vuosia ennen aluksen valmistumista, nostatti ensimmäisen taisteluristeilijän ominaisuuksien julkistaminen vuonna 1906 kansainvälisen sensaation. HMS Invinciblen 25 solmun nopeus ja järeä tykistö herättivät suurta ihastusta. 12 tuuman tykkejä tulisi olemaan enemmän kuin yhdessäkään ulkomaisessa taistelulaivassa ja alus oli nopeampi sekä paremmin panssaroitu kuin yksikään olemassa ollut risteilijä.³⁴

Panssarointi oli tietenkin huomattavasti kevyempi kuin dreadnoughtissa, koska sotalaivan rakentaminen oli tasapainoilua suojan, tulivoiman ja nopeuden (koneiden) välillä uppouman asettamisissa rajoissa. Lisäksi taisteluristeilijä tarvitsi tilavimmat säiliöt polttoaineille kuin taistelulaiva. Lukuisissa ulkomaan tukikohtissa toimineiden laivueiden tehtävänä oli ollut Iso-Britannian paikallisten intressien turvaaminen, mukaan lukien kauppameriliikenteen suojaaminen. Tyhjentäessään merentakaisia tukikohtia ja romuttaessaan vanhoja aluksia Fisher sai käyttöönsä lisää voimavaroja ja rahaa uusien aluksien rakentamiseksi ja ylläpitämiseksi. Revisionistiset tutkijat ovat väittäneet syyn tukikohtien hylkäämiselle ja voimien keskittämiseksi olleen Fisherin uudenaikaisessa käsityksessä käydä merisotaa.

Fisher heittikin vanhat opit romukoppaan. Hän mitä ilmeisimmin suunnitteli käyvänsä sotaa kauppameriyhteyksien hallinnasta amiraliteetista käsin. ”War roomin” tilannekuvan perusteella taisteluristeilijöille sähkötettäisiin ohjeet vihollisen löytämiseksi ja

show to the Cabinet (not as if you were responding to my request; not an official memorandum) that the supposed existing superiority that we have in fast battleships that we now have is FALLACIOUS!”

³² Lambert (2005), s. 369–370.

³³ Friedman (2009), s. 5; Lambert (2004), s. 277; Lambert (1995), s. 650–651. Vuosien 1897–1904 aikana kuninkaalliselle laivastolle rakennettiin yli 30 panssaroitua risteilijää.

³⁴ Peeks, Ryan: *”The Cavalry of the Fleet:” Organization, Doctrine, and Battlecruisers in the United States and the United Kingdom, 1904-22.* Väitöskirja, University of North Carolina 2015, s. 44–45. Johdannossa Peeks kertoo pitävänsä Sumidan ja Lambertin revisionistisia tutkimuksia ”standardina” niiden saamasta kriittisestä huolimatta.

lyömiseksi. Tehtävään tarkoitetuilta aluksilta edellytettiin luonnollisesti suurta nopeutta. Raskaalla aseistuksellaan taisteluristeilijän laskettiin pystyvän lyömään kaksi vihollisen risteilijää. Lisäksi taisteluristeilijät varustettiin ainoana sota-aluksina suuritehoisilla radioilla, joiden lähetys kantoi parhaimmillaan yli 1000 meripeninkulmaa. Yhtä pitkään etäisyyksiin pystyivät vain tehokkaimmat maa-asemat.³⁵

Taisteluristeilijöiden julkisessa puolustamisessa Fisher hyödynsi luotettuihinsa kuuluneen Julian Corbettin³⁶ taitavaa kynää. Heidän ajatuksensa sointuivat pääpiirteissään hyvin yhteen. Kumpikaan ei ollut erityisen viehätynyt ratkaisutaistelulla saavutettavasta merenherruudesta merisodankäynnin ainoana päämääränä. Sen sijaan molemmat kiinnittivät paljon huomiota meriyhteyksien merkitykseen. Corbettin mielestä teknologian kehitys oli saanut aikaan perustavaa laatua olevan muutoksen risteilijäkysymyksessä. Taistelulaivan ja risteilijän nopeusero oli kaventunut ja Saksalla oli ainakin teoriassa mahdollisuus sodan syttyessä muuntaa nopeat kauppalaivansa kauppasodankäyntiin soveltuviksi apuristeilijöiksi. Ison-Britannian laivasto tarvitsi riittävän nopean ja hyvin aseistetun sotalaivan niiden päihittämiseksi. (Taistelu)risteilijät voitaisiin tilanteen vaatiessa hyvin irrottaa taistelulaivojen yhteydestä, koska sähkötyksellä niiden kutsuminen takaisin riviin kävisi nopeasti pitkienkin etäisyyksien päästä.³⁷

Jälkirevisionistien mukaan ei ole kuitenkaan pitäviä todisteita siitä, että taisteluristeilijöiden rakentaminen olisi vähentänyt tarvetta imperiumin kaukaisten intressien suojelemiseen risteilijöillä³⁸. Lisäksi taisteluristeilijöille annettiin hyvin pian erityinen tehtävä taistelulaivojen linjaktiikassa. Vihollisen linjan ollessa taistelussa oman linjan kanssa, oli taisteluristeilijöiden tarkoitus hyökätä vihollisen ”sivustaa” eli jonon keulaa tai perää vastaan käyttämällä hyväksi nopeuttaan. Nopean osaston (eng. ”fast division” tai ”fast wing”) ”sivustahyökkäystä” vastaan tehokkaasti puolustautuminen olisi vaikeaa taistelulaivalinjojen keskittäessä tulen toisiaan vastaan. Taisteluristeilijöiden osallistuksessa ensimmäisen kerran laivaston manöövereihin vuonna 1908 aluksia käytettiin juuri tässä tehtävässä, joka vuoteen 1913 mennessä oli jo hyvin vakiintunut.

Taisteluristeilijöiden kevyt panssarointi herätti syystäkin joissakin meriupseereissa suurta huolestuneisuutta. Heikon suojauksen takia taisteluristeilijöiden ei pitäisi taistella yhdessä dreadnoughtien kanssa, vaan niiden pitäisi operoida kuten risteilijöiden. Tämä oli yksi syy nopeiden Queen Elizabeth-luokan taistelulaivojen hankkimiselle, jotka rakennettiin alusta alkaen taistelulaivojen linjan nopean osaston tehtäviin soveltuviksi.³⁹

Toiseksi Saksan rakentaessa omia taisteluristeilijöitään alkoi vaikuttaa siltä, että taisteluristeilijät ottaisivat mittaa toisistaan. Jyllannin/Skaggerakin taistelussa molempien

³⁵ Friedman (2009), s. 8–9; Lambert (2004), s. 282.

³⁶ Julian Stafford Corbettia (1854–1922) pidetään edelleen yhtenä keskeisenä merisotateoreetikkona, ks. esim. Rekkedal, Nils Marius: *Nykyaikainen sotataito - Sotilaallinen voima muutoksessa.*, toim. Juha Mälkki, Neljäs uudistettu painos, Edita Prima Oy, Helsinki 2013, s. 94–96. Corbettin tunnetuin teos *Some Principles of Maritime Strategy* (1911) on meristrategian teorioiden lisäksi Fisherin ajatusten esittelyä, ks. Lambert, Nicholas A.: False Prophet?: The Maritime Theory of Julian Corbett and Professional Military Education, *The Journal of Military History*, 3/2013, s. 1068–1069.

³⁷ Peeks (2015), s. 103–105; sähkötyksen merkityksestä kauppamerenkulun suojaamiselle ks. myös Corbett, Julian S.: *Some Principles of Maritime Strategy*. London 1911, [<http://www.gutenberg.org/files/15076/15076-h/15076-h.htm>], s. 270.

³⁸ Bell (2015), s. 1031.

³⁹ McLaughlin, Stephen: Battlegrounds and Fast Wings: Battlefleet Tactics in the Royal Navy, 1900–1914, *Journal of Strategic Studies*, 7/2015, s. 999–1001; Peeks (2015), s. 145.

osapuolten taistelualuslaivastojen etulaivueiden rungon muodostivatkin taisteluristeilijät. Etulaivueen tehtävänä oli etsiä vihollinen, lyödä vihollisen etulaivue ja raivata tilaa taistelulaivojen lähestymiselle ja taistelumuodostelman (linjan) kehittämiseksi.

Ensimmäisen maailmansodan alkaessa kolmella taisteluristeilijöiden taktiseen käyttöön eniten vaikuttaneella meriupseerilla oli toisistaan poikkeavat käsityksiä alusten roolista. ”Jackie” piti aluksia elintärkeinä strategialleen meriyhteyksien hallitsemiseksi. Amiraali Jellicoe, Grand Fleetin komentaja ja Fisherin lähipiirin ”fishpondin” jäsen, näki taisteluristeilijät ensisijaisesti päävoimiensa tiedustelijoina ja taistelulinjan nopeana osastona. Taisteluristeilijöitä komentanut Beatty puolestaan halusi sotalaivoilleen itsenäisemmän roolin pitämään kurissa Saksan laivaston taisteluristeilijäosasto.⁴⁰

Fisherin vallankumoukselliset ideat ilmentyivät parhaiten kauppamerenkulkua uhanneiden vihollisristeilijöiden kukistamisessa. Marraskuussa 1914 hän komensi amiraali Sturdeen johtaman taisteluristeilijäosaston Etelä-Atlantille etsimään ja lyömään Saksan Itä-Aasian laivueen, joka oli vara-amiraali Maximilian von Speen johdolla purjehtinut Tyynenmeren poikki Etelä-Amerikan rannikolle. Spee törmäsi epäonneeseen Sturdeen osastoon Falklandilla ja yritti paeta, mutta turhaan. Seuranneessa taistelussa saksalaiset menettivät kuusi kahdeksasta aluksestaan sekä yli 1000 miestä. Brittien tappiot jäivät yhteensä kymmeneen kaatuneeseen ja 19 haavoittuneeseen. Taisteluristeilijät täyttivät Fisherin niille kaavaileman strategisen tehtävän upottamalla kevyemmät vihollisalukset meren syvyyksiin. Samalla päättyi Saksan risteilijäsota kauppameriliikennettä vastaan.⁴¹

Ennen Falklandin taistelua Australian laivasto oli yrittänyt puuttua von Speen laivueen liikkeisiin läntisellä Tyynellämerellä. Iskut olivat osuneet ilmaan, koska radiotiedustelu oli kyennyt antamaan vain summittaisen arvion saksalaisten sijainnista. Keihäänkärkenä oli toiminut taisteluristeilijä HMAS Australia, joka itsessään edusti Fisherin strategista ajattelua kypsimmillään. Hän oli esittänyt vuonna 1909 Australialle, Uudelle-Seelannille ja Kanadalle jokaiselle laivaston ytimeksi taisteluristeilijää ja sitä tukevia risteilijöitä, hävittäjiä ja sukellusveneit. Koska Tyynellämerellä ei todennäköisesti toimisi vihollisen taistelulaivoja, soveltuisivat taisteluristeilijät kevyempien alusten kanssa oivallisesti tilanteen selvittämiseen. Fisherin mielestä kolmesta neljään taisteluristeilijää sekä niitä tukevat yksiköt olivat kaikki, mitä Tyynenmeren hallitsemiseen tarvittiin.⁴²

”Never Deny: Never Explain: Never Apologise”

Ryan Peeks on väitöskirjassaan tutkinut kuninkaallisen laivaston taisteluristeilijäidean kehittymiseen – tai oikeastaan idean epäyhdenmukaisuuteen – vaikuttanutta organisaatiokulttuuria. Samalla Peeks on valottanut joitakin syitä sille, miksi historiantutkimuksenkin maaperä on ollut hedelmällinen Fisherin ajattelusta ja vaikutusvallasta syntyneille erilaisille tulkinnoille.

”*Favoritism is the secret of efficiency!*” on yksi Fisherin elämään jääneistä lausahduksista, joka hänen kohdallaan pitää täysin paikkansa. Fisherillä oli suosikkijärjestelmä, jonka puit-

⁴⁰ Peeks (2015), s. 248.

⁴¹ Sama, s. 255–258.

⁴² Duncan, Brad: *Battlecruiser HMAS Australia Wreck Inspection Report*. NSW Office of Environment and Heritage 2011, s. 17–18; Peeks (2015), s. 142–143.

teissa hän jakoi tärkeimmät tehtävät lähimpien meriupseereidensa, ”fishpondin”, kesken. Nopealla tahdilla toteutettujen uudistusten toteuttamisessa ratkaisevaa oli ollut oikeiden ihmisten nimittäminen oikeisiin tehtäviin. ”Jackie” johti ”fishpondiaan” tavastavasti antamalla sen jäsenille valtaa ja vastuuta. Toisaalta suosikkijärjestelmän ulkopuolelle jääneet vieraantuivat Fisherin ajatuksista ja tavoitteista. Kuninkaallisen laivaston lukumääräisesti laaja upseerikunta, joka palveli asemapaikoillaan ja aluksillaan ympäri maapallon, ei muutenkaan muodostanut mitenkään homogeenista joukkoa. Sosiaalista ympäristöä leimasi pikemminkin nurkkakuntaisuus ja ryhmittäytyminen esimerkiksi eri aselajien mukaisiin epävirallisiin organisaatioihin. Toinen heterogeenisyyttä kasvattanut tekijä olivat vanhempien upseerien johtamat erilaiset kuppikunnat. Niiden välinen vastakkainasettelu puolestaan kärjistyi Fisherin ja hänen vastustajiensa (amiraali Charles Beresfordin johtama ”syndicate of discontent”) välillä vihanpidoksi, johon sotkeentuivat myös vastapuolia tukeneet poliittiset verkostot ja tiedotusvälineet.⁴³

Organisaatio myös keskitti paljon valtaa amiraliteetin johtokunnalle. Henkilöistä riippuen johtokuntaa dominoi joko ensimmäinen merilordi tai amiraliteetin ensimmäinen lordi, johtokunnan poliittinen johtaja (Winston Churchill toimi ensimmäisenä lordina vuosina 1911–1915). Fisherin valtaan nousun myötä ensimmäisestä merilordista tehtiin johtokunnan ainoa toimeenpanovaltainen meriupseeri ja kolmen muun merilordin tehtävät rajattiin aikaisempaa suppeammiksi. Alkuaskeliaan ottanutta yleisesiupseerikoulutusta (Naval War College) Fisher käytti omana ajatushautomonaan ja sisäisen valtakamppailun työkaluna. Samaan suuntaan hän muokkasi Naval Intelligence Divisionia (NID), joka toimi eräänlaisena ”proto-yleisesikuntana” ilman varsinaista vastuuta sotasuunnitelmista. Fisher ei katsonut tarvitsevansa esikuntaa muuhun kuin tiedustelutietojen keräämiseen, analysointiin ja esittämiseen. Hän uskoi pystyvänsä johtamaan kuninkaallista laivastoa ”fishpondinsa” ja tarpeen mukaan muodostettujen ja lakkautettujen komiteiden avulla.

Vallan keskittyminen ja olemattomat organisaatorakenteet jättivät Fisherille paljon liikkumatilaa erityisesti sellaisissa asioissa, jotka eivät edellyttäneet laajaa toimeenpanevaa organisaatiota. Valtaapitävän ideoita ja jopa pähänpistoja oli helppo toteuttaa esimerkiksi sotalaivojen suunnittelussa tai laivaston järjestelyssä tukikohtien välillä. Fisherillä oli rohkeutta käyttää hänelle suotua valtaa radikaalien ja epäsuosittujen päätöksien tekemiseksi. Päästessään täysin valloilleen Fisher oli myös omapäinen, eikä hän kyennyt kuuntelemaan muiden mielipiteitä. Paras esimerkki tästä on kolme Courageous-luokan taisteluristeilijää, joiden rakentamispäätöksen hän runnoi läpi vuonna 1915. Alukset suunniteltiin varta vasten Fisherin Itämeren projektia varten. Hänen suunnitelmaansa kuului murtautuminen Itämerelle ja venäläisten tukeminen maihinnousussa Pommeriin, lähelle Berliiniä. Amiraali Beatty kommentoi tulevien sotalaivojen olevan ”friikkejä”. Aseistuksessa ja panssaroinnissa ei ollut otettu huomioon sodassa kerättyjä kokemuksia eikä Pohjanmeren merisotänäyttämön vaatimuksia. Beattyin päällimmäiseen huoleen eli Saksan taisteluristeilijöiden vastustamiseen niillä ei ollutkaan mitään käyttöä.⁴⁴

Vaikka Fisherillä oli ”fishpondinsa”, eivät edes hänen lähimmät avustajansa ja kirjeenvaihtotoverinsa vaikuta ymmärtäneen jokaista Fisherin valtavirrasta poikennutta ajatusta, tai sitten he eivät yksinkertaisesti välittäneet niistä. Yhtä lailla Fisher oli vaitelias

⁴³ Peeks (2015) s. 31–32; Tikkanen (2016) s. 11–13, 15–18.

⁴⁴ Peeks (2015), s. 38, 270–273; Tikkanen (2016), s. 15–16.

keskustelemaan strategiastaan esimerkiksi puolustuskomitean (Committee of Imperial Defence) edessä.⁴⁵

Samaan aikaan institutionaaliset keinot ideoiden välittämiseen ja levittämiseen laajan ja heterogeenisen upseerikunnan keskuudessa olivat vähäiset, elleivät olemattomat. Muodollista doktriinia ja tarkkojen sotasuunnitelmien laatimista hyljeksittiin kuninkaallisessa laivastossa lähes dogmaattisesti. Suhtautumista esikuntatyöhön voi luonnehtia kokonaisuudessaan välinpitämättömäksi aina vuoteen 1917 saakka, jolloin ensimmäinen merilordi nimitettiin toimimaan myös laivastoesikunnan (Naval War Staff) päällikkönä. Pitkät perinteet ja syvään juurtuneet tavat olivat oiva aatteellinen pohja taistelulaivojen hallitsemiseksi, mutta taisteluristeilijä oli täysin uusi alusluokka, jonka paikasta järjestelmässä vanhat tavat eivät kertoneet mitään.⁴⁶ Samat syyt vaikuttivat todennäköisesti monien muidenkin Fisherin radikaalien ajatuksien ymmärtämiseen ja toteuttamiseen.

PS.

Fisherin dramatisoiva ja kaunopuheinen mutta sanomaltaan selkeä tyyli kirjoittaa on jättänyt historiaan joukon värikkäitä sitaatteja. Yksittäisen sitaatin irrottaminen asiayhteydestään ja omasta ajastaan ei tee oikeutta lausujalleen, joten seuraavassa artikkelin otsikoista.

”History is a record of exploded ideas”. Fisherin mielestä teknologian kehitys oli muuttanut täysin meritaistelun olosuhteita, eivätkä vanhat ideat olleet enää paikkansa pitäviä. Tulituksen alkaessa linjalaivoilla taistelun keskiössä oli ollut aseita ja laivaa käyttänyt miehistö, eikä amiraalilla ollut paljoakaan mahdollisuuksia vaikuttaa taistelun kulkuun. Aikaisemmin toiminnan suunnan oli määrännyt tuuli, kun taas konevoiman myötä päätöstä hallitsi ainoastaan ihmisen mieli. Silloin keskeisin rooli koko taistelun ajaksi lankei laivaston komentajalle.⁴⁷

”Never Deny, Never Explain, Never Apologise”, ”Think in Oceans—shoot at sight” ja ”Big Conceptions and Quick Decisions” olivat Fisheriä (epäilemättä) miellyttäneitä sanontoja, joita hän halusi elämässään noudattaa.

Fisherin on väitetty käyttäneen ensimmäisenä maailmassa nykypäivänä sosiaalisessa mediassa hyvin suosittua lyhennettä OMG, *”Oh! My God!”*, kirjeessään Winston Churchillille vuonna 1917.⁴⁸

⁴⁵ Peeks (2015), s. 70.

⁴⁶ Sama, s. 18–19, 36–38

⁴⁷ Fisher (1920), s. 97.

⁴⁸ [<https://www.dailymail.co.uk/news/article-4939036/OMG-used-100-YEARS-ago-letter-Winston-Churchill.html>], luettu 1.10.2020.

LÄHTEET

JULKAISEMATTOMAT LÄHTEET

Clemmesen, Michael H.: *The War Room Managed North Sea Trap 1907-1916: The Substance, Roots and Fate of the Secret Fisher-Wilson "War Plan"*. The 38th Congress of Military History, Sofia 2012. [http://www.clemmesen.org/articles/Paper_CIHM_2012.pdf].

Grimes, Shawn T.: *War Planning and Strategic Development in the Royal Navy, 1887–1914*. (diss.). King's College 2004.

Peeks, Ryan: *"The Cavalry of the Fleet:" Organization, Doctrine, and Battlecruisers in the United States and the United Kingdom, 1904–22* (diss.). University of North Carolina 2015.

JULKAISTUT LÄHTEET

Artikkelit

Bell, Christopher M.: The Myth of Naval Revolution by Proxy: Lord Fisher's Influence on Winston Churchill's Naval Policy, 1911–1914. *Journal of Strategic Studies*, 7/2015.

Lambert, Nicholas A.: Admiral Sir John Fisher and the Concept of Flotilla Defence, 1904-1909. *The Journal of Military History* 59, 4/1995.

Lambert, Nicholas A.: False Prophet?: The Maritime Theory of Julian Corbett and Professional Military Education. *The Journal of Military History*, 3/2013.

Lambert, Nicholas A.: Transformation and Technology in the Fisher Era: the Impact of the Communications Revolution. *Journal of Strategic Studies*, 2/2014.

Lambert, Nicholas A.: Strategic Command and Control for Maneuver Warfare: Creation of the Royal Navy's 'War Room' System, 1905-1915. *The Journal of Military History*, 2/2015.

McLaughlin, Stephen.: Battlegrounds and Fast Wings: Battlefleet Tactics in the Royal Navy, 1900–1914. *Journal of Strategic Studies*, 7/2015.

Morgan-Owen, David: A Revolution in Naval Affairs? Technology, Strategy and British Naval Policy in the 'Fisher Era'. *Journal of Strategic Studies*, 7/2015.

Seligmann, Matthew S.: Naval History by Conspiracy Theory: The British Admiralty before the First World War and the Methodology of Revisionism. *The Journal of Strategic Studies*, 7/2015.

Seligmann, Matthew S. & David Morgan-Owen: Evolution or Revolution? British Naval Policy in the Fisher Era. *The Journal of Strategic Studies*, 7/2015.

Tikkanen, Henriikki: "Favoritism is the secret of efficiency!" Admiral Sir John Fisher as the First Sea Lord, 1904–1910. *Management & Organizational History*, 3/2016.

Tikkanen, Henrikki: Leader Personality, Managerial Attention and Disruptive Technologies: The Adoption of the Battlecruiser Concept in the Royal Navy, 1904–1918. *Management & Organizational History*, 1/2017. [<https://doi.org/10.1080/17449359.2017.1308259>].

Kirjallisuus

Corbett, Julian S.: *Some Principles of Maritime Strategy*. London 1911. [<http://www.gutenberg.org/files/15076/15076-h/15076-h.htm>].

Fisher, John: *Records*. Hodder and Stoughton, London 1919.

Fisher, John: *Memories and Records, Vol.2*. George H. Doran Company, New York 1920.

Friedman, Norman: *Fighting The Great War at Sea: Strategy, Tactics and Technology*. Seaforth Publishing, Barnsley 2014.

Friedman, Norman: *Network Centric Warfare*. Naval Institute Press, Annapolis 2009.

Schoultz, Gustav von: *Englannin suuri laivasto maailmansodassa*. WSOY, Helsinki 1923.

Raportit

Duncan, Brad: *Battlecruiser HMAS Australia Wreck Inspection Report*. NSW Office of Environment and Heritage, 2011.

Muut julkaistut lähteet

Lautenschläger, Karl: *Technology and The Evolution of Naval Warfare 1851–2001*. National Academy Press, Washington 1984.

TARINA SELVIYTYMISESTÄ – THE BLITZ 1940–41

Lassi Piirainen

Myrsky nousee

Operaatio *Merileijonan* (*Unternehmen Seelöwe*) lopullinen valmistelu Ison-Britannian valtaamiseksi syksyllä 1940 käynnistyi *Führerin* Direktiivillä numero 16, jonka Adolf Hitler antoi 16. heinäkuuta 1940. Kaikkien maihinnousun valmistelujen tuli olla valmiina elokuun puolivälissä. Ilmahyökkäykset oli aloitettu jo heinäkuun alussa, mutta Hitler ymmärsi, että Iso-Britannia ei olisi lyötävissä pelkästään ilmavoimilla.¹ Ennen maihinnousua oli lamautettava brittien ilmapuolustus ja hankittava ilmaherruus. Tästä operaation vaiheesta käytetään yleisesti nimitystä *taistelu Englannista* (*Battle of Britain*), jonka Churchill nimesi jo ennen sen alkua 18. kesäkuuta 1940. Taisteluvaihe katsotaan virallisesti alkaneeksi 10. heinäkuuta, vaikka ilmasota Englannin kanaalin yllä oli käynnistynyt jo viikkoa aikaisemmin. Taisteluvaihe päättyi 17. syyskuuta 1940 Hitlerin päättäessä siirtää *operaatio Merileijonan* toteutettavaksi myöhempanä ajankohtana.² Ilmasota Ison-Britannian yllä jatkui aktiivisena kuitenkin vielä noin kahdeksan kuukautta.

Saksa ei luopunut saarivaltion valtaussuunnitelmista, vaikka ilmapuolustuksen lamauttaminen oli epäonnistunut. Taistelu jatkui lentopommituksina ja laivaston toimina Ison-Britannian saartamiseksi sekä merikuljetusten estämiseksi. *Blitz* (salama) tunnetaan saksalaisten pommitushyökkäysten sarjana, joka alkoi 7. syyskuuta hyökkäyksellä Lontooseen.³ Siihen liittyvät myös Ison-Britannian tekemät vastapommitukset Saksaan, vaikkakin laajemmat pommitukset alkoivat vasta vuonna 1942. Nimikkeenä *Blitz* syntyi lehdistön lyhentäessä saksankielisen sanan *Blitzkrieg* (salamasota) ja se yleistyi nopeasti.⁴

Taistelu Englannista oli siis vielä käynnissä, mutta ilmahyökkäysten päämäärä vaihtui. Ilmapuolustuksen lamauttamisen sijasta pommitukset oli tarkoitettu heikentämään Ison-Britannian sodankäyntikykyä ja kansalaisten moraalialia.⁵ Ensimmäiset lentopommitukset kohdistuivat Lontoon East Endin satama-alueille, ja suurin päiväpommitus tapahtui 15. syyskuuta.⁶ Sen jälkeen pommitukset laajenivat eri puolille kaupunkia.

¹ Kirchubel, Robert: *Atlas of the Blitzkrieg 1939-1941*. Osprey Publishing 2019, s. 148.

² Tämän osalta on myös näkemyksiä, että Hitler ei todellisuudessa edes aikonut toteuttaa maihinnousua. Saksan laivaston kyky maihinnousun toteuttamiseksi syksyllä 1940 oli vaatimaton.

³ Kirchubel (2019), s. 148. Vaihtoehtoisen näkemyksen mukaan Blitz alkoi jo elokuun 23. ja 24. päivän välisenä yönä, jolloin saksalaiset toteuttivat ensimmäisen pommituksen Lontooseen vahingossa. Tämä johti englantilaisten kostopommitukseen vuorokautta myöhemmin. Sen jälkeen Hitler julisti: ”Jos he uhkaavat kaupunkijamme, me hävitämme heidän kaupunkinsa”.

⁴ Smith, Malcolm: *Britain and 1940: History, Myth and Popular Memory*. Routledge, 2014, s. 70. *Ihmisten Sota* oli myös laajasti käytössä vuoden 1940 lopussa *Blitzin* rinnalla. Nimikkeen taustat ovat Espanjan sisällissodassa.

⁵ Swanston, Alexander ja Malcolm: *Historian Suurimmat Ilmataistelut*. Minerva Kustannus Oy, 2010, s. 110. Ilmapuolustus oli lamaanumassa toistuvista hyökkäyksistä, mutta Göring muutti 4. syyskuuta kohteeksi lentokone-teollisuuden. Hitler muutti 6. syyskuuta kohteeksi Lontoon ja *Blitz* alkoi syyskuun 7. päivä.

⁶ Iso-Britanniassa syyskuun 15. päivän ilmahyökkäyksen torjuntaa pidetään *Taistelu Englannista* voitonpäivänä (*Battle of Britain Day*).

Kuva 1. Heinkel He 111 -pommikoneen miehistö yöpommituslennolla. Piirros Lassi Piirainen (tussi ja peiteväri).

Suurten tappioiden takia saksalaiset siirtyivät pääasiassa yöpommituksiin, ja pääkaupungin pommitukset jatkuivat yhtäjaksoisesti lähes kaksi kuukautta. Yöpommituksiin siirtyminen pienensi saksalaisten tappioita lokakuussa yli puolella syyskuuhun verrattuna. Marras–joulukuun tappiot pienenevät edelleen puoleen lokakuun tappioista.⁷ Vaikka Thames-joki tarjosi lentäjille oivallisen avun suunnistamiseen, niin yöpommitukset olivat kuitenkin epätarkempia. Ne aiheuttivat tehtaiden ja satama-alueiden lisäksi tuhoa myös asuinalueille. Pahiten pommituksissa kärsivät läheiset työläiskaupunginosat. Lontoon maanalainen muuttui öisin pommisuojaksi ihmisten hakeutuessa nukkumaan suojaan asemalaitureille. Syyskuun loppuun mennessä lähes 7 000 siviiliä oli saanut surmansa, yli 10 000 oli loukkaantunut ja kymmenet tuhannet jääneet kodittomiksi. Tiet, rautatiet, viemärit sekä kaasu- ja vesiputkisto olivat tuhoutuneet laajoilta alueilta.

Marraskuun 14. ja 15. päivän välisenä yönä lentopommitusten kohde vaihtui jälleen. Saksalaiset hyödynsivät radiosuunnistusjärjestelmää (*X-Gerät*) ja iskivät yli 400 pommikoneella Coventryyn, joka oli Ison-Britannian sodankäynnin kannalta tärkeä teollisuuskaupunki. Pommitus aiheutti kaupungille suurta tuhoa. Tämän jälkeen suurimmat pommitukset kohdistuivat moniin teollisuus- ja satamakaupunkeihin kuten Birmingham, Liverpool, Plymouth, Bristol, Glasgow, Southampton, Portsmouth ja Hull. Lisäksi yksittäisiä hyökkäyksiä tehtiin myös moneen muuhun kaupunkiin.⁸

⁷ Weal, John: *He 111 Kampfgeschwader in the West*. Osprey Publishing, 2012, s. 71.

⁸ Dildy, Douglas: *Battle of Britain 1940 – The Luftwaffe's 'Eagle Attack'*. Osprey Publishing 2018, s. 90. Eri kaupunkiin kohdistuneet pommitukset saivat omat nimensä, kuten *London Blitz* ja *Liverpool Blitz*.

Joulukuun 29. ja 30. päivän välisenä yönä kohteena oli jälleen Lontoon keskusta. Guildhallin ja St. Paulin katedraalin välinen alue syttyi liekkeihin. Hyökkäys sai nimen *Christmas Blitz*. Uhkaavasta tilanteesta huolimatta itse katedraali säästy, mutta asuntoja, toimistoja ja historiallisia kohteita sen ympäristössä tuhoutui. Saksan näkökulmasta Ison-Britannian merkittävimmät rakennukset korostivat sen imperiumin asemaa, joten niiden tuhoaminen oli yksi Saksan tavoitteista. Pommituksen tuhot tyydyttivät saksalaisia, mutta antoivat briteille eräänlaisen propagandavoiton.⁹

Myös Italia osallistui ilmahyökkäyksiin. Mussolini halusi olla mukana nauttimassa voiton hedelmistä. Italian ilma-armeijakunta – *Corpo Aereo Italiano* – saapui Belgiaan kuitenkin vasta lokakuun lopussa. Ensimmäinen taistelukosketus tapahtui 24. lokakuuta, kun italialaiset pommikoneet tekivät epäonnistuneen yöhyökkäykseen Harwichiin. Italialaiset iskivät myöhemmin vielä Ramsgaten satamaan ja useita kertoja Ipswichiin sekä Harwichiin, mutta tulokset jäivät vaatimattomiksi. Italialaiset lentokoneet olivat jo vanhentuneita, eivätkä lentäjät olleet tottuneet ilmastoon ja taisteluolosuhteisiin. Ilma-armeijakunnan pääosa palasi Italiaan helmikuussa 1941.¹⁰

Saksalaisten ilmahyökkäysten määrä oli suurimmillaan *Blitzin* osalta marras–joulukuussa 1940, jolloin toteutettiin yhteensä 23 noin 100–400 lentokoneen hyökkäystä. Lentotoiminta hiljeni tammi–helmikuussa 1941 huonon sään takia, mutta kasvoi sen jälkeen uudelleen. Maaliskuusta toukokuuhun 1941 toteutettiin yhteensä 38 noin 100–500 lentokoneen hyökkäystä.¹¹ Hyökkäykset jatkuivat toukokuuhun 1941, jonka jälkeen Saksan ilmavoimien toiminnan painopiste siirtyi itään, *operaatio Barbarossan* valmisteluihin. *Taistelu Englannista* ja *Blitz* tähtäsivät molemmat samaan päämäärään, mutta niiden toteutus ja lopputulos poikkesivat toisistaan.

Ihmiset myrskyn kourissa

Kaupunkien pommitukset olivat ihmisille uusi kokemus, kuten eräs tavallinen kansalainen on kuvannut: ”Se oli omalla tavallaan upea, vaikuttava ja lamauttava näky. Suoraan yläpuolellani oli satoja lentokoneita, saksalaisia! Taivas oli niitä täynnä. Pommitajat etenivät hävittäjät helmoissaan, kuten mehiläiset kuningattarensa ympärillä tai laivaston hävittäjät taistelulaivan ympärillä. Niin tuli *Jerry* (saksalainen).”¹²

Saksalaisten ilmahyökkäykset eivät tulleet briteille odottamatta. Ilmasodan merkitys nähtiin 1920- ja 1930-luvulla ratkaisevana ja pommittajien uskottiin pääsevän aina puolustuksen läpi. Iso-Britannia oli kehittänyt merkittävästi ilmapuolustusjärjestelmäänsä ja sen johtamista (*Dowding System*). Sen suorituskyky oli kuitenkin heikompi yöhyökkäysten torjuntaan. Yöpommitusten alkaessa sulkupallojen ja ilmatorjunnan vaikutus oli hyvin vähäinen. Monien mielestä ilmatorjunnan tulitus antoi paremminkin vain moraalista tukea suojukselle olevalla siviiliväestölle.

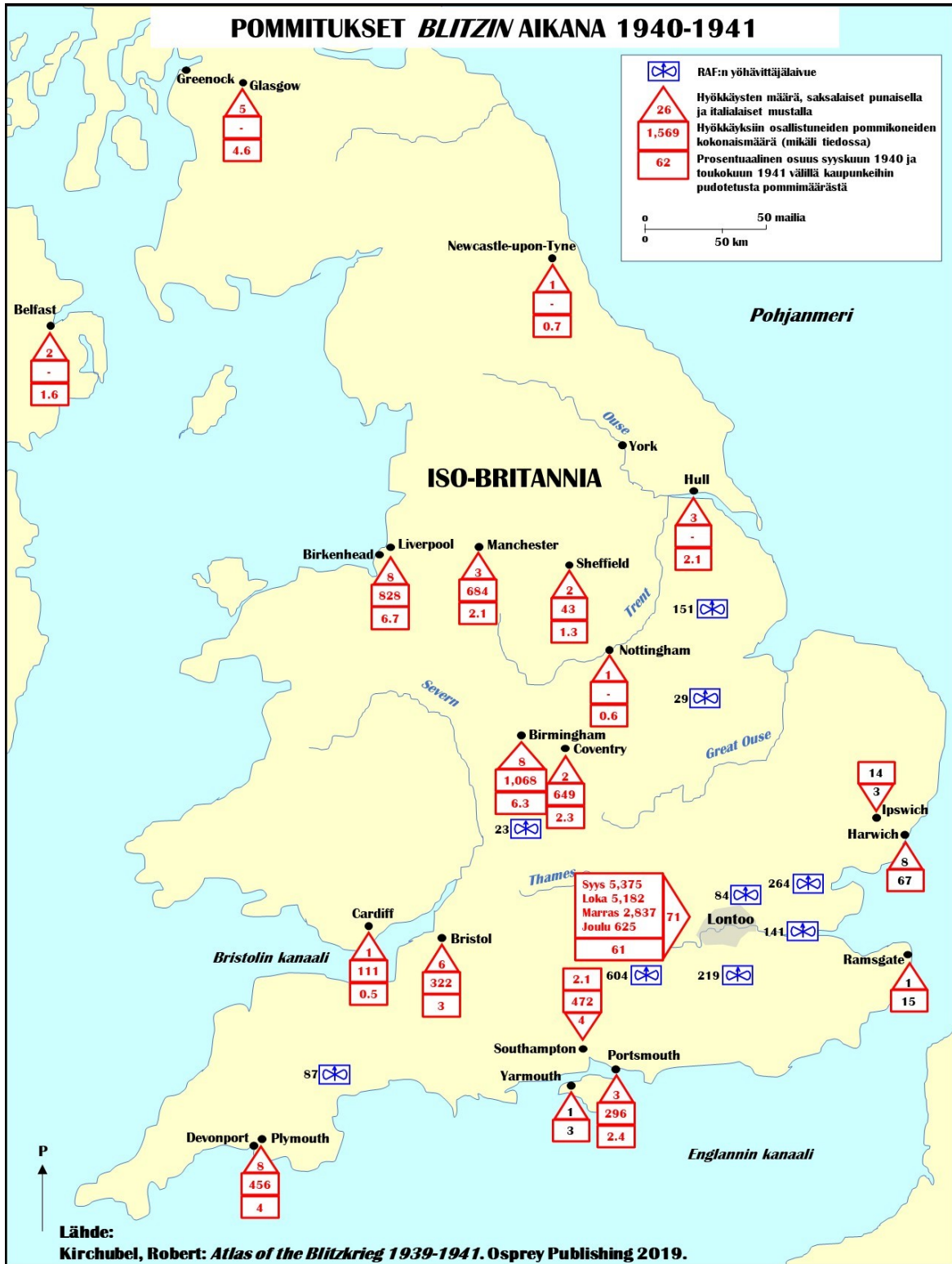
⁹ Clapson, Mark: *Air Raids in Britain, 1940–45. The Blitz Companion: Aerial Warfare, Civilians and the City since 1911*. University of Westminster Press 2019, s. 50. Clapson nostaa esille kahden naisen keskustelun Sarah Watersin kirjasta *The Night Watch* (2006): ... kun meillä on vielä jäljellä St Paulin katedraali ja kaikki se, mitä se edustaa, tarkoitan eleganssia ja sen merkitystä ja - ja suurta kauneutta -, niin sota on silti taistelemisen arvoinen. Eikö olekin?”

¹⁰ *Military Gallery: Their Finest Hour, The Battle of Britain 1940*. Grifon International Limited 2015, s. 86; Kirchubel (2019), s. 160.

¹¹ Forczyk, Robert: *We March against England*. Osprey Publishing 2016, s. 276.

¹² Clapson (2019), s. 41.

Iso-Britannia oli valmistautunut siihen, että ilmahyökkäykset olivat mahdollisia ja jopa todennäköisiä. Kansalaisille oli jaettu kaasunaamareita ja koulutetut ilmasuojelumiehet partioivat valvomassa pimennysmääräysten noudattamista. Öiseen aikaan ei saanut näkyä valoja, koska ne saattaisivat ohjata saksalaispommittajia kohteisiinsa. Lapsia ja äitejä siirrettiin suurimmista kaupungeista turvaan maaseudulle siihen mennessä mitvimmissä siviilien evakuointioperaatioissa.

Kartta 1. Pommitukset *Blitzin* aikana 1940–1941

Väestön ensimmäinen evakuointi kaupungeista alkoi jo 1. syyskuuta 1939. Sen tarkoituksena oli saada lapset pois kaupunkikeskuksista mahdollisimman pian. Lisäksi noin 1,5 miljoonaa ihmistä muutti vapaaehtoisesti, mikä oli kuitenkin paljon vähemmän kuin hallitus oli odottanut. Evakuointi oli myös valtava sosiaalinen kokeilu, eivätkä evakuoitujen ja paikallisväestön kokemukset olleet aina myönteisiä. Suurin osa evakuoituista palasi koteihinsa melko nopeasti. Helmikuuhun 1940 mennessä noin 45 prosenttia kouluikäisistä lapsista sekä lähes 90 prosenttia äideistä ja alle kouluikäisistä lapsista oli palannut takaisin. Toinen evakuointi alkoi kesällä 1940 ja evakuoitujen määrä kasvoi vielä edelleen ilmasodan edetessä. Virallinen evakuoitujen määrä oli helmikuuhun 1941 mennessä 1 370 000 ihmistä, mutta se laski syyskuuhun 1941 mennessä 1 205 000 ihmiseen.¹³

Lontoosta muutti *Blitzin* aikana vähemmän ihmisiä kuin sodan alkaessa. Marraskuun loppuun mennessä Lontoon keskustan asukasmäärä oli laskenut neljänneksellä. Useimmat siellä työskentelevät jäivät paikoilleen tai palasivat ensimmäisten iskujen jälkeen takaisin työpaikoilleen alueilta, jonne he olivat paenneet pommituksia. Noin puoli miljoonaa sotatarviketehtaiden työläistä asui parinkymmenen kilometrin säteellä Lontoosta, mutta he jäivät päättäväisesti paikoilleen. Vain harvat yhtiöt siirsivät pääkonttoreitaan kaupungista, elleivät ne tuhoutuneet. Matkustaminen suurkaupungin sisällä muuttui vaikeaksi pommitusten jatkuessa. Lokakuun puolivälissä lähes koko juna-liikenne pysähtyi Lontoon alueella. Lisäksi *London Transportin* busseja oli tuhoutunut niin paljon, että niitä piti lainata lähialueilta. Lontoon satama ei kuitenkaan sulkeutunut kokonaan missään vaiheessa. Kaupungin pommitusten jatkumisesta huolimatta varovaisemmatkin ihmiset saivat rohkeutta toimia ja jatkaa elämäänsä.¹⁴

Sodan sattumanvaraisuus oli kansalaisille keskeinen ongelma elämisessä *Blitzin* keskeillä. Kuolema ei välittänyt siitä, oliko yllä sotilaspuku vai ei. Ihmiset saattoivat kuolla omassa kodissaan jonkun tuntemattoman tappamana. Elämisen arki ei ollut enää samanlaista. Uusi sodankäyntitapa teki valintoja sattumanvaraisesti. Sen uhreja olivat niin vauvat kuin vanhukset työväenluokasta aristokraatteihin. Noin 3 500 brittisotilasta oli kuollut taisteluissa Ranskassa kesällä 1940. Vastaavasti yli 40 000 siviiliä kuoli syyskuun 1940 ja toukokuun 1941 välisenä aikana. Ison-Britannian sotilastappiot ohittivat siviilitappiot vasta vuoden 1942 lopussa. Tämä oli sanan varsinaisessa merkityksessä ihmisten sotaa.¹⁵

Eräs keskiluokkaan kuulunut nainen totesi marraskuussa 1940 Lontoon tuhotuista työväenluokan alueista: ”Näiden ihmisten rohkeus on ollut ihmeellistä. Nämä samat ihmiset ovat mielestäni aina osoittaneet rohkeutta – rohkeutta kohdata työttömyys, huonot olosuhteet, sairaudet ja kaikki muut vaikeudet, jotka heidän on pitänyt kantaa.”¹⁶

Blitzin ensimmäisten viikkojen aikana tuhot ja raunioiden muodostuminen olivat niin mittavia, että noin 1 800 tietä suljettiin. Lontoon alueelle oli kertynyt yli 3 miljoonaa tonnia raunioiden jätteitä ja soraa, mikä vaati laajaa raivaus- ja korjaustyötä pääkaupungin infrastruktuurille. Ilmasuojelu (*Air Raid Precautions*) ja pelastuspalvelu olivat

¹³ Smith (2014), s. 72.

¹⁴ Calder, Angus: *The People's War: Britain 1939–1945*. Pimlico, 1992 (1. painos: Jonathan Cape Ltd, 1969), s. 169–169 ja 175.

¹⁵ Smith (2014), s. 70.

¹⁶ Clapson (2019), s. 49.

ylukuormitettuja. Palomiestöä tuotiin Nottinghamista ja muilta alueilta auttamaan raivoavien tulipalojen sammuttamisessa.¹⁷

Kaikki pommit eivät aiheuttaneet välitöntä tuhoa. Arviolta joka kymmenes Lontoon pudotettu pommi oli suutari. Lisäksi osassa pommeista oli aikasytyttimet, mikä piti huomioida suutareita käsiteltäessä. Tämä johti yleensä alueen eristämiseen 600 metrin säteellä räjähtämättömistä pommista. Pommien raivaajia oli liian vähän ja lokakuun 1940 lopussa raivaamattomia pommeja oli noin 3 000 kappaletta. Satoja tai jopa tuhansia ihmisiä saattoi joutua kodittomaksi yhden suutarin takia.¹⁸

Luftwaffen keskeinen tavoite oli ihmisten arkielämän häiritseminen. Länsi-Lontoon tunnetuin ostosalue – Oxford Street, Regent Street ja Bond Street – kärsi huomattavaa tuhoa. Esimerkiksi Lewisin vanha tavaratalo, joka oli yksi suurimmista vähittäiskaupoista, vaurioitui tai tuhoutui kokonaan. Myymälöissä oli vähemmän ostettavaa joutuessa säännöstelystä. Tutut myymälät Britannian pääkadulla muuttuivat lopullisesti. Nykypäivänä Oxford Streetillä vieraileva voi huomata Oxford Circuksesta alkaen, että kadun pohjoispuoli on rakennettu kokonaan uudelleen sodan jälkeen.¹⁹

Kuoleman sattumanvaraisuus johti siihen, että pommitusten pitkittyessä ihmiset tekivät omia valintojaan. Marraskuussa 1940 vain noin 40 prosenttia lontoalaisista käytti enää pommisuoja hyökkäysten aikana. Esikaupunkialueilla nämä luvut olivat jopa pienempiä. Osa nukkui kotonaan tai poistui säännöllisesti yöksi pois kaupungista. Kotona ei välttämättä nukuttu omissa sängyissä, vaan esimerkiksi rakennuksen alakerassa tai portaiden alla. Nukkuminen ja unen tarve alkoi muodostua ihmisille yleiseksi ongelmaksi. Myös siviilit oppivat sotilaiden tavoin ottamaan pienet nokoset aina, kun se oli mahdollista.²⁰

Kotinsa menettäneiden siviilien tilanne oli ongelmallinen. Viranomaiset olivat tehneet ennen sotaa oletuksia, että pommituksista aiheutuvia kuolemantapauksia olisi kymmeniä tuhansia. He eivät olleet kuitenkaan valmistautuneet siihen, että eloon jääneistä suuri määrä oli kodittomia. Julkisia suojia ei ollut tarpeeksi. Tilanne parani Lontoossa vasta, kun ihmiset ottivat lain omiin käsiinsä ja valtasivat oma-aloitteisesti maanalaisen rautatiejärjestelmän tiloja. Viranomaiset joutuivat hyväksymään tämän. Myös uusia ongelmia syntyi, kun eräänä yönä noin 50 kotinsa menettänyttä ihmistä East Endistä haki suojaa Savoy Hotellista ja kieltäytyi poistumasta.²¹

Maanalaisen rautatieverkoston asemat eivät kaikesta huolimatta olleet täysin turvallisia suojapaikkoja, vaikka Thames-joen tulvaportit olikin vahvistettu sen alitse menevien tunnelien osalta ennen pommituksia. Syyskuun 17. päivä Marble Archin metroasema sai täysosuman pienestä pommista ja 20 ihmistä kuoli. Pahin osuma kadun alla olevalle asemalle tapahtui Balhamissa, jolloin 600 ihmistä kuoli. Samanlainen tuho tapahtui Bankin asemalla tammikuussa 1941, jolloin 111 ihmistä kuoli. Metroasemat ja tunnelit olivat kaikesta huolimatta keskeinen suoja ihmisille. Yhteensä 79 metroasemaa Suur-

¹⁷ Clapson (2019), s. 41 ja 42.

¹⁸ Calder (1969), s. 165. Räjähtämättömiä pommeja löytyy vielä edelleenkin esim. rakennustöiden yhteydessä.

¹⁹ Clapson (2019), s. 45.

²⁰ Calder (1969), s. 181.

²¹ Smith (2014), s. 76; Calder. (1969), s. 167–169. Calderin mukaan toiminnan taustalla olisivat olleet kommunistit. Hänen mukaansa ihmiset poistuivat, kun vaara ohi -merkki annettiin sireenillä melko pian.

Lontoon alueella muuttui pelkästään suojatiloiksi ja noin 177 000 ihmistä nukkui niissä.²²

Helmikuussa 1941 arvioitiin, että Lontoon alueella oli käytössä julkisia suojatiloja noin 1 400 000 ihmiselle ja sen lisäksi yksityisiä suojatiloja noin 4 500 000 ihmiselle. Silti noin 20 prosenttia ihmisistä oli ilman suojaa. Luku on joka tapauksessa lähinnä teoreettinen, koska iso osa ihmisistä nukkui kotonaan.²³

Julkisten ja yksityisten pommisuojien taso vaihteli suuresti eri kaupunkien välillä. Köyhimmillä alueilla oli niukasti piha-alueita ja pommisuojien rakentaminen osoittautui mahdottomaksi, jolloin monet tunsivat olevansa puolustuskyvyttömiä. Lontoon asukkaat pystyivät käyttämään metroasemia julkisina suojina, mutta missään muussa Ison-Britannian kaupungissa ei ollut vastaavaa järjestelmää. Kaupunkialueilla maahan kaivaminen ei ollut edes mahdollista, joten melkein kaikki suojat rakennettiin maan pinnalle tai hieman sen alle.²⁴

Julkiset ja eri yhteisöjen suojat kehittyivät pian yksilöllisiksi ja jopa erikoisiksi luonteeltaan. Oli hiljaisia ja herraskaisia suojia, mutta myös meluisia, joihin ihmiset toivat olutta pubien sulkeuduttua. Pääteiden läheisyydessä olevat suojat olivat juoppojen ja tavallisten matkustajien käytössä. Oli myös taksikuljettajien ja prostituoitujen suosimia suojia. Osa suojista vakiintui erityisesti niiden käyttöön, joiden täytyi työskennellä myöhään iltaisin tai olla tavoitettavissa yöllä. Varakkaimpien alueilla suojissa saatettiin nähdä aikaisemmin eristäytymiseen pyrkineitä ihmisiä tarjoilemassa naapureilleen teetä ja suklaata.²⁵

Onneksi ruokaa oli tarjolla melko runsaasti. Vuoden 1940 viimeisen neljänneksen ruoka-annokset olivat koko sodan parhaimmat, mikä johtui pääosin karjan teurastuksesta. Ruuan valmistus oli joka tapauksessa usein ongelmallista kaasun tai sähkön jakelun katkosten takia. Pommitusten aikana viihde- ja kulttuurielämä hiljenivät. Teatterit sulkiivat pommitusten alkaessa melko pian ovensa, mutta elokuvateatterit pyrkivät jatkamaan toimintaansa. Osa niistä oli auki läpi yön, ja ihmiset tulivat nähtöksiin huovat mukanaan. Niissä saattoi olla elokuvien lisäksi tarjolla improvisoituja lauluesityksiä ja varietee-esityksiä. Elokuvateatterit tarjosivat myös nuoremmille mahdollisuuden tavata toisiaan vanhempien valvonnan ulkopuolella. Pommitusten vähetessä vuoden 1941 alussa useimmat viihdepaikat olivat avanneet uudelleen ovensa.²⁶

Poikkeustilanne sai ihmiset toimimaan eri tavalla kuin aikaisemmin. Pubit saattoivat tarjota ilmaista olutta pommitusten uhreille ja tehtaiden johtajat kyyditä työläisiä omilla autoillaan. Naapurit unohtivat riitansa ja sammuttivat yhdessä tulipaloja, korjasivat taloja ja laittoivat ruokaa. Elämä oli paljon tärkeämpää kuin raha. Ihmiset eivät juurikaan puhuneet vaurioiden rahallisesta arvosta, vaikka tuhot saattoivat koskea heitä itseään.

²² Calder (1969), s. 183–184.

²³ Sama, s. 187.

²⁴ Clapson (2019), s. 50. Maanalaisten asemien lisäksi hyödynnettiin muita tunneleita ja maanalaisia rakennelmia. Yksityiset käyttivät suojana kellareita ja rakennusten perustuksia. Kunnallisia suojia rakennettiin jonkin verran katujen läheisyyteen, mutta niille löytyi niukasti tilaa. Yksityisille talouksille vuonna 1938 suunniteltuja Anderson-suojia tehtiin koko sodan aikana noin 3,6 miljoonaa kappaletta. Rakennusten sisälle suunnitellut Morrison-suojat tulivat käyttöön vasta *Blitzin* loppuvaiheessa, mutta niitäkin tehtiin koko sodan aikana noin 600 000 kappaletta.

²⁵ Calder (1969), s. 181.

²⁶ Sama, s. 176–177.

Ison-Britannian hallitus seurasi säännöllisesti kansakunnan moraalialueita. Kun ns. vaellus tapahtui, niin hallituksen hälytyskellot soivat. Vaellukseksi kutsuttiin väestön vapaaehtoista siirtymistä pois kaupungista maaseudun suhteellisesti turvallisempaan ympäristöön ennen yötä. Tuhansia kodittomia tai pelokkaita ihmisiä saattoi vaeltaa rauhallisemmille alueille tai jopa metsään asumaan. Kaikki eivät suhtautuneet näihin pakolaisiin positiivisesti, vaikka evakuoinnin tarve oli ilmeinen. Vaellus tulkittiin virallisesti potentiaaliseksi massahysteriaksi ja oireeksi moraalin laskusta, jota myös vihollisen pelättiin käyttävän hyväkseen. Uudempi tutkimus on kuitenkin osoittanut, että vaelluksessa ei ollut kyse mielialojen laskusta, vaan se oli enemmänkin rationaalinen seuraus pommituksista. Ihmiset siirsivät itsensä ja perheensä pois vaarasta, ja samalla lievittivät ilmasuojelun sekä pelastuspalvelun paineita.²⁷

Ison-Britannian hallitus halusi siviiliväestön pysyvän kodeissaan tai niiden lähialueella, sillä se oli tärkeää sotatuotannolle ja viennille. Ministerit halusivat työläisten pysyvän mahdollisimman monta tuntia tehtaissa. Vuonna 1940 lentokoneita alkoivat toimia 24 tuntia päivässä, seitsemänä päivänä viikossa. Pelkästään työtuntien määrän lisääminen ei sinällään parantanut tehokkuutta, sillä ihmisten motivaatiolla oli luonnollisesti oma merkityksensä. Tuotanto nousi esimerkiksi 25 prosenttia viikko Dunkirkin evakuoinnin jälkeen kesällä 1940, mutta kuukausi myöhemmin se oli jälleen aiemmalla tasolla. Ihmiset pysyivät pääasiassa kotipaikkakunnillaan. Tämä on todennettavissa esimerkiksi junamatkustamisen määrästä, joka laski selvästi vuonna 1940 ja nousi vasta vuonna 1942 vuoden 1938 tasolle.²⁸

Etelä-Englannissa asuvat ihmiset kykenivät seuraamaan ilmataisteluita Kentin ja Lontoon yläpuolella, mutta heillä ei ollut aavistustakaan siitä, mitä todella oli tapahtumassa. Lontoon pohjoispuolella asuville media oli ainoa ”totuus”, jonka he näkivät ja kuulivat. Eikä pelkästään tapahtumista kertominen, vaan niiden kuvaileminen muodosti keskeisen mielikuvan suurimmasta Iso-Britannian maaperällä käydystä taistelusta. British Broadcasting Corporation (BBC) selosti radiossa ilmataisteluita kuin urheilukilpailuja.

Sotien välillä radio oli noussut uudeksi nykyaikaiseksi joukkoviestinnän välineeksi. BBC:llä oli lähes lähetyksimonopoli Britanniassa, joten sen tuhoaminen olisi ollut natsien massiivinen propagandavoitto. Langham Placessa sijaitsevaan BBC Broadcasting Housen rakennukseen putosi 15. lokakuuta 250 kilon ajastettu pommielementti, joka vaurioitti useita kuuluisan Art Deco -rakennuksen toimistoja ja kerroksia. Muutamat työntekijät yrittivät itse poistaa pommin käsin, mutta se räjähti tappaen seitsemän BBC:n työntekijää.²⁹

Blitzin aikaisessa median toiminnassa Saksan vastaisen propagandan aiheina olivat hyökkäykset kansallisia (ei-sotilaallisia) rakennuksia ja työntekijöiden koteja kohtaan. Lisäksi korostettiin kuninkaallisten ilmavoimien sankaruutta kansakunnan puolustamisessa ja sen kykyä tarkkoihin pommituksiin yksinomaan vihollisen sotilaskohteisiin. Myös siviiliväestön rauhallisuus ja ilmasuojelun toimenpiteiden tehokkuus olivat teemoina mediassa. Propagandauutisia kevennettiin sopivasti valikoiduilla inhimillisillä

²⁷ Sladen, Chris: Wartime Holidays and the ‘Myth of the Blitz’. *Cultural and Social History*, 2/2005. Oxford International Publishers Ltd, s. 220; Calder (1969), s. 166.

²⁸ Sladen (2005), s. 244.

²⁹ Clapson (2019), s. 46.

tarinoilla.³⁰ Propagandaa tehtiin myös ulkomaille. Amerikkalainen reportteri Ed Murrow asui Hallam Streetillä Lontoossa *Blitzin* ajan. Hän teki suoria lähetyksiä pommituksista amerikkalaisille kuulijoille aidoilla taustaanilla.³¹

Myrskyn jälkeen

Vaikka taistelu ilmaherruudesta Englannin yllä päättyi syyskuussa 1940, pelko saksalaisten maihinnoususta jatkui Churchillin Sotakabinetissa vielä vuoden 1940 loppupuolelle saakka. Vasta talven tulo loi varmuuden siitä, että Iso-Britannia oli saanut lisäaikaa puolustuksensa kehittämiseen.³² Pelko oli aiheellinen, sillä Saksa jatkoi koko talven maihinnousukykyänsä kehittämistä. Tilanne olisi ollut Saksan osalta selvästi parempi keväällä 1941 kuin syksyllä 1940. Vastaavasti Englannin Kotilaivaston (*Home Fleet*) taistelukyky oli laskenut talven aikana Saksan laivaston vastatoimien takia.³³

Blitzin pommituslentojen määrä oli suuri. Saksalaisten toteuttivat marraskuusta 1940 toukokuuhun 1941 yhteensä 69 isompaa pommitusta, jotka aiheuttivat mainitulla ajankaksolla yhteensä yli 26 600 tuhatta kuolonuhria Isossa-Britanniassa. Saksalaiset menettivät hyökkäyksissä yli 500 pommikonetta ja noin 1 500 miehistön jäsentä. Englantilaiset eivät kyenneet pommitusten laajuuden ja tiheyden suhteen samanlaisiin suoriuksiin kuin Saksa samalla aikajaksolla. Iso-Britannia suoritti pommituksia yhteensä vain 21 ja ne aiheuttivat yli 1 000 saksalaisen kuoleman, mutta koneita menetettiin 341 ja lentohenkilöstöä yli 1 000 henkeä.³⁴

Taistelu Englannista on saanut englanninkielisessä historiankirjoituksessa merkittävämman roolin kuin *Blitz*, vaikka se kesti ajallisesti kolme kertaa lyhemmän ajan. Kuninkaallisten ilmavoimien voitto Luftwaffesta oli osa sodan ajan propagandaa, mutta siitä tuli osa virallisen sodanjälkeisen historiankirjoituksen totuutta. Viralliset totuudet ovat kuitenkin olleet kritiikin kohteina sodan jälkeen. Merkittävä ero näillä kahdella taisteluvaiheella oli joka tapauksessa se, että Englannin ilmapuolustus epäonnistui estämään Saksan ilmavoimien yöhyökkäykset *Blitzin* aikana. Saksalaisten pommitukset eivät kuitenkaan pystyneet lamauttamaan Isoa-Britanniaa, vaan sotateollisuuden tuotanto kasvoi. Ansio tuotannon kasvusta kuuluu Ison-Britannian laajalle ja vahvalle teollisuudelle.

Isossa-Britanniassa käytetään termiä *vuoden 1940 myytti*. Samalle vuodelle ajoittuvat Dunkirkin evakuointi, *taistelu Englannista* ja *Blitz*. *Vuoden 1940 myytistä* on tehty useita tutkimuksia ja se on edelleen historiantutkijoiden mielenkiinnon kohteena. Heti sodan jälkeen tehty historiankirjoitus korostaa sankarillisen propagandan mukaisesti kansallisen yhtenäisyyden ja päättäväisyyden merkitystä sodan kurimuksen keskellä.

Tom Harrisson johti *Blitzin* aikana laajaa toimintaa, jossa tarkkailtiin ja raportoitiin hallitukselle väestön käyttäytymisestä ja moraalista. Hän pitää kirjassaan *Living in the*

³⁰ Fisher, Stephanie Jane: *The Blitz and the Bomber Offensive: A Case Study in British Home Propaganda 1939–45*. University of Edinburgh 1994, s. 45.

³¹ Clapson (2019), s. 43.

³² Forczyk (2016), s. 287. Kotilaivaston komentaja, amiraali John Tovey totesi marraskuussa, että maihinnousun uhka ei häviä talven myötä eikä seuraavana vuonna. Sir Allan Brooken pelko yllätyshyökkäyksestä kävi myös ilmi vielä lähellä joulua 1940.

³³ Sama, s. 290. Saksan laivaston toimet olivat pakottaneet Englannin laivaston hajottamaan voimansa suojelemaan laivasaattueita. Englannin laivasto ja rannikkopuolustus olivat kuitenkin kyenneet parantamaan aseistustaan talven aikana.

³⁴ Sama, s. 276. Kokonaisuutena *Taistelun Englannista* ja *Blitzin* aikana siviilejä kuoli yli 40 000 henkilöä.

Blitz (1976) selvänä, että kansallista yhtenäisyyttä koskevassa propagandassa ei otettu huomioon kansakunnan edelleen jatkuvaa luokkajakoa ja elitismia. Hän kritisoi myös riittämättömiä pommisuoja ja muita siviilipuolustuksen heikkouksia. Hänen sodan aikana kirjoittamat raporttinsa pommitetuista kohteista korostivat monien ihmisten paniikkia, epätoivoa ja vihaa pommituksiin liittyen.³⁵

Myös yhteiskuntatieteilijät hakivat kansakunnan kokemuksesta merkityksiä. Yksi varhaisimmista tulkinnoista *Blitzistä* katalysaattorina sosiaaliseen muutokseen teki Richard Titmuss. Hänen kirjansa *Problems of Social Policy* (1950) on ensimmäinen merkittävä teos kotirintaman historiasta. Hänen mukaansa siviilien laaja osallistuminen sodan töihin, korkea vapaaehtoisuus ja yhteinen kärsimys sekä näennäisesti kaikkien yhteiskuntaluokkien ja ryhmien osallistuminen korostuneen tasa-arvon ilmapiiriin rohkaisivat myös siirtymistä sotatilasta hyvinvointivaltioon.³⁶

Edellä mainitun suhteen *Blitzin* ja sitä seuraavan sosiaalipolitiikan välillä haastoi historioitsija Angus Calder. Monet arvostavat hänen kirjaansa *The Myth of the Blitz* (1991) perusteltuna historiallisena revisionisminä. Hänen mukaansa *Blitzin* myyttiä on vaalittu kaikilla yhteiskunnan tasoilla. Myytti perustuu brittien oletetulle voittamattomuudelle, hyvälle huumorille, vaikeuksien vähättelylle ja kyvyille vetää voitto tappion kidasta ryhmätyöllä, improvisaatiolla ja hämäyksellä. Calderin mukaan *Blitz* ei kuitenkaan ollut tällainen myytti. Pommitusten aiheuttamat kymmenet tuhannet kuolonuhrit, väestön pako maaseudulle ja valtion johdon kritisointi sekä kansalaisten mielenilmaukset todistavat muuta. Britanniaa ei hänen mukaansa pommitettu luokattomaan demokratiaan.³⁷

Angus Calderin varhaisempi teos *The People's War* (1969) vaikuttaa olevan Ison-Britannian kotirintaman sotahistorian perusteos. Siihen viitataan varsin usein myös nuorempien historiantutkijoiden teksteissä.

Uudemman historiantutkimuksen myötä tutkijat suhtautuvat epäilevän kriittisesti Iso-Britannian kansalliseen identiteettiin ja brittien kansalliseen luonteeseen. Yksi keskeinen peruste tälle näkökulmalle on se, että Iso-Britannia oli vuonna 1940 monikansallinen valtio ja luokkaerot olivat suuria. Esimerkiksi East Endin alueella ihmiset olivat katkeria alueen pommitusten jälkeen. On kerrottu, että kuninkaalle ja kuningatterelle olisi jopa buuattu heidän vieraillessaan tuhoutuneilla alueilla.³⁸ Vastaavasti amerikkalaiset olivat sodan aikana huolissaan jopa siitä, että *Blitz* saisi aikaan Isossa-Britanniassa levottomuuksia ja väkivaltaa eri yhteiskuntaluokkien välillä – ehkä jopa vallankumouksen.³⁹

Työväestön olosuhteissa ja kokemuspöirissä oli myös isoja eroja. Itä-Lontoon työläisväestön tulevaisuuden odotukset elämältä eivät ylipäätään olleet korkealla. Teollisen vallankumouksen mukanaan tuomat kokemukset olivat jo pitkään olleet karua arkea. Samoin satamakaupunkien työläisten vaimot olivat jo tottuneet jatkuvaan yksinäisyy-

³⁵ Clapson (2019), s. 59.

³⁶ Sama, s. 62.

³⁷ Sama, s. 63.

³⁸ Smith (2014), s. 68.

³⁹ Dallek, Mathew: London Burning: The Blitz of England and the Origins of “Home Defense” in Twentieth-Century America. *Journal of Policy History; Volume 27, Number 2*. Cambridge University Press 2015, s. 197.

teen ja elämän kovuuteen. Vastaavasti esimerkiksi Coventryssä tilanne oli toinen. Uudet teollisuuden muodot ja nykyaikainen asuminen poikkesivat aikaisemmista työväenluokan olosuhteista, varsinkin verrattuna Lontooseen.

Kansalaiset kuitenkin jaksoivat aikakauden sotapropagandan mukaisesti: *Keep Calm – And Carry On* (Pysy rauhallisena – jatka eteenpäin). Todennäköisesti se oli enemmän tilanteen saneleman pakon kuin kansallisen yhtenäisyyden ansiota. Lontoo sai ottaa iskuja vastaan kevääseen 1941 saakka, mutta eräänä päivänä hälytyssireenit eivät enää soineet. Hitler hylkäsi silloin lopullisesti suunnitelmat Iso-Britannian valtaamiseksi ja päätti aloittaa kesällä 1941 hyökkäyksen Neuvostoliittoon. Toinen maailmansota tul-taisiin ratkaisemaan itärintamalla.

LÄHTEET

Kirjallisuus ja artikkelit

Calder, Angus: *The People's War: Britain 1939–1945*. Pimlico, 1992 (1. painos: Jonathan Cape Ltd, 1969).

Calder, Angus: *The Myth of the Blitz*. Pimlico, 1991.

Clapson, Mark: Air Raids in Britain, 1940–45. *The Blitz Companion: Aerial Warfare, Civilians and the City since 1911*. University of Westminster Press, 2019.

Dallek, Mathew: London Burning: The Blitz of England and the Origins of “Home Defense” in Twentieth-Century America. *Journal of Policy History; Volume 27, Number 2*, Cambridge University Press, 2015.

Dildy, Douglas: *Battle of Britain 1940 – The Luftwaffe's 'Eagle Attack'*. Osprey Publishing, 2018.

Fisher, Stephanie Jane: *The Blitz and the Bomber Offensive: A Case Study in British Home Propaganda 1939–45*. University of Edinburgh, 1994.

Forczyk, Robert: *We March against England*. Osprey Publishing, 2016.

Kelsey, Darren: *Mentioning the War: The Myth of the 'Blitz Spirit' in British Newspaper Responses to the July 7th Bombings*. Cardiff University, 2010.

Kirchubel, Robert: *Atlas of the Blitzkrieg 1939–1941*. Osprey Publishing, 2019.

Military Gallery: *Their Finest Hour, The Battle of Britain 1940*. Grifton International Limited, 2015.

Rose, Sonya: *Which People's War? National Identity and Citizenship in Wartime Britain, 1939–1945*. Oxford University Press, 2004.

Sladen, Chris: Wartime Holidays and the ‘Myth of the Blitz’. *Cultural and Social History*, 2/2005. Oxford International Publishers Ltd, 2005.

Smith, Malcolm: *Britain and 1940: History, Myth and Popular Memory*. Routledge, 2014.

Stedman, Robert: *Kampfflieger: Bomber Crewman of the Luftwaffe 1939–45*. Osprey Publishing, 2005.

Swanston, Alexander ja Malcolm: *Historian Suurimmat Ilmataistelut*. Minerva Kustannus Oy, 2010.

Weal, John: *He 111 Kampfgeschwader in the West*. Osprey Publishing, 2012.

Weal, John: *Hu 88 Kampfgeschwader on the Western Front*. Osprey Publishing, 2000.

KUNINKAALLISET ILMAVOIMAT SAKSAA POMMITTAMASSA – MITEN ALUEPOMMITUSDOKTRIINI SYNTYI JA MITÄ SIITÄ ON MYÖHEMMIN AJATELTU?

Toni Mononen

Aamuyöllä 14. helmikuuta 1945 Lancaster-pommikoneiden ensimmäinen aalto lensi Dresdenin yli ja pudotti vihreitä merkitsemiskanistereita valaisemaan pääpiirteisiä maalialueita. Hieman myöhemmin pienemmät Mosquito-koneet lensivät kaupungin yli matalalla ja pudottivat punaisia merkitsemiskanistereita osoittamaan tarkempia maalipisteitä. Tarkastettuaan, että merkityt maalit näkyivät, pommikoneosaston johtokone käski ensimmäisen hyökkäysaallon liikkeelle. Ensimmäiset 240 Lancasteria pudottivat noin 800 tonnin kuormansa. Toisessa aallossa, aikaisin aamulla, 535 pommikonetta pudotti omat kuormansa liekehtivään kaupunkiin. Vielä puolen päivän aikaan suuri joukko yhdysvaltalaisia B-17-pommikoneita kävi pudottamassa omat pomminsa. Pommituksissa kuoli noin 25 000–35 000 ihmistä ja pääosa kaupungin rakennuksista tuhoutui.¹ Dresdenin pommitus oli yksi tuhoisimmista yksittäisistä pommitustehtävistä, joita kuninkaalliset ilmavoimat (Royal Air Force, RAF) toimeenpani Saksaa vastaan toisen maailmansodan aikana.

Tässä artikkelissa tarkastellaan Ison-Britannian kuninkaallisten ilmavoimien Saksaa vastaan toimeenpanemia aluepommituksia toisessa maailmansodassa vuosina 1942–1945. Pommituksia on tutkittu sotien jälkeisinä vuosikymmeninä valtavasti. Huolimatta siitä, että esimerkiksi Max Hastings totesi jo vuonna 1979², että uutta merkittävää aineistoa tuskin enää löytyy, on uusia tutkimuksia julkaistu 2010-luvulle asti. Runsaasta olemassa olevasta tutkimuksesta johtuen tässä artikkelissa keskitytään varsinaisten sotatapahtumien sijaan aluepommitusdoktriinin syntyyn sekä pommituksista myöhemmin käytyyn tieteelliseen keskusteluun. Jälkimmäisen teeman osalta päähuomio kiinnittyy brittiläisen kansanyhteisön piirissä tehtyyn sotahistoriantutkimukseen. Näkökulma on siis vahvasti brittiläinen johtuen käsillä olevan artikkelikirjan teemasta. Artikkelin tavoitteena on edistää suomalaisen sotahistoriantutkimuksen viitekehyyksessä brittiläisen historiantutkijan ja entisen Imperial War Museumin johtajan Noble Franklandin havaitseman epäkohdan korjaamista: ”*People have preferred to feel rather than to know about strategic bombing*”³.

Aikakauden olosuhteista jonkinlaisen laajemman kuvan luomiseksi todettakoon, että vaikka brittien suorittamat aluepommitukset ovat nousseet myöhemmässä historiankirjoituksessa keskiöön Dresdenin kaltaisten esimerkkien takia, he eivät olleet ainoita tämän sodankäyntimuodon hyödyntäjiä. Saksa itse pommitti Lontoota lähes päivittäin kahden kuukauden ajan syksyllä 1940. Vuosina 1944–1945 Yhdysvallat toimi Japania vastaan aluepommitusten periaatteiden mukaisesti, tuhoten noin 30 kertaa suuremman alueen kuin kaksi myöhemmin pudotettua atomipommia tuhosivat. Siviileihin

¹ Bond, Brian: *Britain's Two World Wars Against Germany. Myth, Memory and Distortions of Hindsight*. Cambridge University Press. Iso-Britannia. 2014, s. 115–120.

² Hastings, Max: *Bomber Command*. Michael Joseph Limited. Lontoo. 1979, s. 12.

³ Huston, John W.: Foreword teoksessa *British Bombing Survey Unit: The Strategic Air War Against Germany 1939–1945*. Frank Cass, Lontoo 1998.

kohdistuneiden vahinkojen – tai niiden välttämisen – vuoksi aluepommittamisesta on käytetty joissain yhteyksissä jo 1930-luvulta alkaen nimitystä terroripommitus. Tästä näkökulmasta katsottuna vastaavia pommituksia tehtiin jo 1930-luvulla Espanjan sisällissodan aikana sekä Saksan pommittaessa toisen maailmansodan alkuvaiheissa esimerkiksi Varsovaa ja Rotterdamia.⁴

Oppi aluepommituksista

*”Vaikka sopivien kohteiden pommittamisen voi olettaa johtavan huomattaviin materiaaliin vahinkoihin ja tappioihin, ilmapommitusten tärkein ja kauaskantoisin vaikutus on niiden moraalinen vaikutus.”*⁵

- RAF War Manual, Operations. 1928.

Kuten muissakin 1900-luvun alun sotilaallisissa suurvalloissa, myös Isossa-Britanniassa kuninkaalliset ilmavoimat syntyivät ensimmäiseen maailmansotaan johtaneen kehityksen ohessa ja siitä saatujen kokemusten myötä. Ensimmäisen maailmansodan alussa lentojoukot alistettiin maa- ja merivoimille, joiden alaisuudessa kaksi erillistä toimijaa lähtivät kehittymään hieman eri suuntiin. Maavoimien alaisuudessa ilmavoimista katsottiin olevan eniten hyötyä maahyökkäystä tukevana tiedusteluelementtinä. Kyky havaita ilmasta käsin vihollisen joukkoja, taistelukentän piirteitä, rautatieyhteyksiä ja muita huoltoreittejä sekä huoltokeskuksia oli merkittävä muutos aikaisempaan sodankäyntiin.⁶

Amiraliteetin alainen lentojoukko puolestaan lähti kehittymään alusta asti maavoimacollegoitaan hyökkäävämpään suuntaan. Isossa-Britanniassa ajateltiin Saksan hyödyntävän zeppeliinejään hyökkäysaseena mahdollisessa sodassa saarivaltion rannikkokohteita vastaan, joten ajatukset kääntyivät omien lentokoneiden hyödyntämiseen vastaavassa tarkoituksessa. Pitkän matkan pommikoneista puhuttiin jo ensimmäisen maailmansodan aikana, vaikka asejärjestelmän kehittäminen olikin vasta aluillaan. Sotavuosien aikana teknologian kehittyminen ja taistelukokemukset kehittivät toimintaa, minkä seurauksena myös ilmavoimien katsottiin Iso-Britanniassa ansaitsevan itsenäisen puolustushaaran aseman. Kuninkaalliset ilmavoimat perustettiin keväällä 1918. Jo sodan kuluessa oli käyty keskustelua myös siitä, että kaupunkien pommittamisella pystyttäisiin aiheuttamaan yleistä sekasortoa ja luomaan ristiriitoja vihollisen sotilaallisten, taloudellisten ja teollisten intressien välille.⁷

⁴ Bashow, David L.: The Balance Sheet: The Costs and the Gains of the Bombing Campaign. *Canadian Military History. Volume 15, Issue 3*. Scholars Commons [http://scholars.wlu.ca/cmh/vol15/iss3/4]. 2006, s. 24–25; Bellamy, Alex J.: The Ethics of Terror Bombing: Beyond Supreme Emergency. *Journal of Military Ethics, Vol. 7, No. 1*. Routledge, Taylor and Francis Group. 2008, s. 41–47; Harmon, Christopher C.: “Are We Beasts?” *Churchill and the Moral Question of World War II Area Bombing*. The Newport Papers. Naval War College, Yhdysvallat 1991, s. 1–10.

⁵ Davis Biddle, Tami: British and American Approaches to Strategic Bombing: Their Origins and Implementation in the World War II Combined Bomber Offensive. *Journal of Strategic Studies. Volume 18, Issue 1: Airpower Theory and Practice*. Taylor and Francis Group 1995, s. 101.

⁶ Davis Biddle (1995), s. 92–94; Fedorchak, Viktoriya: *British Air Power. The Doctrinal Path to Jointery*. Bloomsbury Academic, Iso-Britannia 2019, s. 37–38. Ensimmäisen maailmansodan aikaan Iso-Britannian sotaministeriön (War Office) alainen maavoimien ilmavoimajoukko oli nimeltään Royal Flying Corps (RFC) ja Amiraliteetin alainen merivoimia tukeva ilmavoimajoukko Royal Naval Air Service (RNAS).

⁷ Bellamy (2008), s. 47; Fedorchak (2019), s. 38–40.

Ensimmäisen maailmansodan sekä sotien välisenä aikana ilmavoimien rooliin ja kaukopommittamiseen yhtenä tapana hyökätä vihollista vastaan kohdistui runsaasti erilaisia paineita. Varsin ymmärrettävästi kaikkia uuden puolustushaaran tarjoamia mahdollisuuksia ei perusteluitta suostuttu tunnustamaan. Tämän vuoksi kuninkaallisten ilmavoimien jatkuvina uhkina olivat taloudellisten resurssien leikkaaminen, joukkojen sulauttaminen takaisin kahteen muuhun puolustushaaraan ja koko toiminnan lakkauttaminen. 1920- ja 1930-luvulla kuninkaalliset ilmavoimat pyrkivät vakiinnuttamaan asemaansa muun muassa ensimmäisten ilmasodankäyntiä käsittelevien doktriinien avulla. Kuvaavaa epävarmuuden ilmapölylle oli, että vuonna 1921 julkaistussa ensimmäisessä doktriinin kaltaisessa asiakirjassa päähuomio kiinnittyi poliittisten päättäjien ja kahden muun puolustushaaran vakuuttamiseen itsenäisten ilmavoimien tarpeellisuudesta. Sen seurauksena nykäsityksen mukainen doktriinillinen perusta ilmavoimien käytölle jäi muotoilematta.⁸

Edellä olevasta huolimatta myös tulevan kaukopommittamisen merkitystä osattiin uumoilla. Ajateltiin, että oli tulossa aika, jolloin ilmaoperaatioilla voidaan aiheuttaa valtavaa tuhoa vihollisen teollisuus- ja asutuskeskuksille. Strategisten pommitusten ajateltiin vaikuttavan materiaalisena hävityksen sijaan merkittävimmin vihollisen moraaliin ja taistelutahtoon. Muutos saattoi olla niin suuri, että maa- ja merioperaatioiden merkitys jäisi toissijaiseksi ilmaoperaatioille, joilla voitaisiin lähes yksinään ratkaista sota ja estää ensimmäisen maailmansodan kaltaiset pitkittyneet maasotatoimet. Osa näistä näkemyksistä perustui brittien Saksassa ja Belgiassa heti ensimmäisen maailmansodan jälkeen tekemiin tutkimuksiin pommitusten vaikutuksista. Tutkimusten johtopäätökset perustuivat kuitenkin tutkijoiden keräämien tietojen sijaan pääasiassa heidän omiin arvoihinsa siitä, että vihollisen moraalit olisi tullut murtumaan, mikäli sotaa ja pommituksia olisi jatkettu vielä muutaman kuukauden ajan. 1920-luvulla kehitysnäkymistä esitettiin myös vastakkaisia käsityksiä, joista yksi painotti ilmapuolustuksen paremmuutta yli hyökkäyksellisen doktriinin ja toinen hävittäjäilmavoimien ensisijaisuutta ilmaherruuden saavuttamiseksi.⁹

1920-luvun puolen välin jälkeen ilmavoimien hyökkäyksellinen rooli ja strategisen pommittamisen merkitys sen pääasiallisena muotona alkoivat saavuttaa vakiintuneeman aseman. Tämä näkyi myös vuonna 1928 julkaistussa päivitetessä ohjesäännössä *Royal Air Force War Manual (AP1300)*. Siinä esitettiin ilmavoimien pystyvän saavuttamaan omin toimenpitein koko sodankäynnin tavoitteen eli vihollisen taistelutahdon murtamisen. 1920-luvun lopulla vallinnut teknologisen kehityksen vaihe loi myös pitkään elämään jääneen periaatteen ”pommittaja pääsee läpi” (*bomber will get through*)¹⁰. Tällä haluttiin korostaa pommikoneiden ketteryttä ja kykyä iskeä mihin tahansa kohteeseen verrattuna maa- ja merivoimien suorituskykyjen rajoitteisiin. 1930-luvun puolivälin tienoilla pommikoneteknologia näytti niin ylivoimaiselta, että esimerkiksi kunin-

⁸ Davis Biddle (1995), s. 98–101; Bond (2014), s. 100–101; Fedorchak (2019), s. 39–42. Ensimmäinen doktriinin kaltainen asiakirja oli *Confidential Document 22: Operations Manual, Royal Air Force (1921)*.

⁹ Davis Biddle (1995), s. 96–97; Fedorchak (2019), s. 42–47; Huston (1998).

¹⁰ Pommitusilmavoimia alusta asti kehittämässä olleen Sir Hugh Trenchardin lisäksi 1920- ja 1930-luvuilla omalta osaltaan pommitusdoktriinin muodostumiseen vaikuttivat myöhemmin sotataidon klassikoiksi nousseet italialainen Giulio Douhet sekä britit Basil Liddell Hart ja J. F. C. Fuller. Toisen maailman sodan aikaan Fuller ja Liddell Hart olivat kääntyneet 1920-luvulla kannattamastaan ilmaylivoiman rakentamisesta tukemaan salamasodankäynnin periaatteita, mutta henkilöinä heillä ei ollut enää sotavuosina merkityksellistä painoarvoa sodankäyntiin liittyvässä keskustelussa Isossa-Britanniassa. (Davis Biddle (1995), s. 99–101; Hastings (1979), s. 41, 175–176).

kaallisten ilmavoimien johdossa ei nähty tarvetta kehittää hävittäjäkoneita pommikoneiden suojaksi. Doktriinin sisältö keskittyi edeltäjänsä enemmän ilmavoimien omaan toimintaan, mutta se oli edelleen tarkoitukseensa nähden jäsentymätön. Samassa kappaleessa saatiin puhua sekä taktisista ohjeista että toiminnan strategisesta oikeutuksesta. Pommitusilmavoimien (Bomber Command) kehittäjät onnistuivat kuitenkin 1920- ja 1930-luvulla luomaan käsityksen seuraavan sodan alkamisesta massiivisilla tuhoamispommituksilla. Niiden ainoana pidäkkeenä toimisivat omat pommitusilmavoimat. Tämä käsitys vaikutti vielä pitkään maailmansotien jälkeenkin. Pommikoneet olivat myös ainoa asejärjestelmä, jolla pystyttiin tarvittaessa tekemään vastaisku.¹¹

Brittien Pommitusilmavoimat perustettiin vuonna 1936, kun kuninkaalliset ilmavoimat jaettiin pommitus-, hävittäjä- ja rannikkoilmavoimiin sekä muutamiin pienempiin joukkoihin. Muiden joukkojen mukana Ilmavoimien rakennetta alettiin tuolloin uudistaa, koska havahduttiin Saksan varustautumiseen. Sodan alkaessa Pommitusilmavoimilla oli käytössään noin 500 lentokonetta, joiden pomminkantokyky oli noin 500 tonnia. Toisen maailmansodan päättyessä Pommitusilmavoimien konevahvuus oli tappioista huolimatta noin 2 000 konetta ja niiden yhteenlaskettu kantokyky noin 10 000 tonnia. Tämä kertoo osaltaan sotavuosina tapahtuneesta teknologisesta kehityksestä ja sotateollisuuden volyyymistä.¹²

1930-luvun lopulla voimassa ollut doktriini ryhdyttiin päivittämään, ja uusi versio julkaistiin vuonna 1940 toisen maailmansodan ollessa jo käynnissä. Se oli ensimmäinen versio nykykäsityksen mukaisesta doktriinista. Ylätason käsitteellisten tavoitteiden ja alatasen käytännön toiminnan lisäksi siinä kuvattiin kuninkaallisten ilmavoimien toimintaympäristöä ja keinoja tavoitteiden saavuttamiseksi. Teknologinen kehitys ja 1930-luvulla tehdyt havainnot pakottivat tunnustamaan sekä puolustuksellisten että hyökkäyksellisten toimien tarpeellisuuden ilmasodankäynnin kokonaisuudessa. Kehitys mahdollisti myös erilaisten tiedustelujärjestelmien kehittämisen, mikä johti tiedustelutoimialan laajemman kehittymisen ohessa myös ilmatiedustelun roolin korostamiseen yhtenä tiedon hankintakeinona.¹³

Ensimmäisten sotavuosien jälkeen oli käynyt selväksi, että esimerkiksi hävittäjälentokoneiden teknologisesta kehityksestä johtuen *pommittaja ei sittenkään aina pääse läpi*. 1930-luvun lopulla britit olivat Pommitusilmavoimien voimakkaasta lobbauksesta huolimatta keskittäneet huomionsa oman hävittäjäntorjunnan kehittämiseen Pommitusilmavoimien kustannuksella. Sodan alkuvaiheessa Pommitusilmavoimien kyky toimeenpanna operaatioitaan syvällä saksalaisten hallussa olevalla alueella kärsi teknologisesta takamatkasta esimerkiksi ilmapuolustuksen läpäisykyvyn ja maalien paikantamisen sekä ampumatarvikkeiden osuvuuden ja tehokkuuden näkökulmista. Maalinpaikannuksen ja pommittamisen epätarkkuuden teknologiset syyt johtuivat osittain myös alkuperäisestä aluepommittamisen doktriinista, jossa tarkkuudella ei ollut niin suurta merkitystä. Alkuperäisen doktriinin vastaisesti toisen maailmansodan alkuvaiheessa Britannian poliittiset päättäjät halusivat välttää muiden kuin sotilaskohteiden pommituksia, koska ei haluttu provosoida saksalaisia vastaaviin kostotoimiin. Britit

¹¹ Davis Biddle (1995), s. 104–105; Fedorchak (2019), s. 47–51.

¹² British Bombing Survey Unit: *The Strategic Air War Against Germany 1939-1945*. Frank Cass, Lontoo 1998, s. 40–42; Richards, Denis: *RAF Bomber Command in The Second World War. The Hardest Victory*. Penguin Books, Lontoo 2001, s. 7–10.

¹³ Fedorchak (2019), s. 51–55.

uskoivat edelleen strategisten pommitusten murtavan vihollisen yhteiskunnan moraalin, vaikka heidän omat kokemuksensa olivat päinvastaiset. Saksa ei ollut onnistunut tässä Lontoota ja Englantia pommittamalla.¹⁴

Britit pommittivat saksalaiskohteita, kuten öljynjalostamoita jo keväällä ja kesällä 1940. Olosuhteet alkoivat muuttua massamaisille strategisille pommituksille suotuisaksi maan poliittisen johdon kautta. Saksalaisten pommitettua Lontoota ja muita Iso-Britannian kaupunkeja elo-syyskuussa 1940, pääministeri Winston Churchill päätti hylätä pidättyväisen linjansa. Vuosien 1940–1941 aikana pommittaminen oli myös ainoa keino, jolla Iso-Britannia ylipäätään pystyi hyökkäämään Saksaa vastaan. Tällä oli iso merkitys niin liittoutuneiden välisille poliittisille suhteille kuin kotirintamalle Britanniassa. Totuus sodan alkuvuosien pommituksista on, että saksalaisten ilmapuolustuksen väistämiseksi ne piti toteuttaa pimeällä tai huonossa säässä. Tarkkojen maalien löytäminen oli vaikeaa tai mahdotonta, joten vaihtoehtoina oli joko ”pommittaa sokkona” tai lentää pommitustin kanssa takaisin kotiin. Pommitusilmavoimien lentokoneiden tekninen suorituskyky ei ollut riittävä tehokkaiden aluepommitusten toimeenpanoon. Elokuussa 1941 sotaministeriön teettämien, pommitetuilta alueilta otettujen kuvien analysointiin perustuneiden laskelmien mukaan vain joka kolmas pommikone pääsi edes kahdeksan kilometrin säteelle todellisesta kohteestaan. Sumuisella säällä teho oli vielä huonompi. Kokonaisarvion mukaan toukokuuden 1940–1941 välillä noin puolet pommeista oli pudotettu tyhjiin maastoon. Sotaministeriö vaikuttaa hyväksyneen kaupunkien aluepommitamisen sodan alkupuolella siksi, että ne olivat ainoita kohteita, joihin pystyttiin kohtuullisella varmuudella osumaan. Tätä ei ole kuitenkaan myönnetty. Luonnollisesti tällaiset pommitukset myös tukivat aikaisemmin omaksutun, siviilien moraalin murentamisen periaatteen toteuttamista.¹⁵

Vuoden 1942 alkupuolella Isossa-Britanniassa päätettiin kokemuksiin perustuen rakentaa Pommitusilmavoimat, jotka kykenisivät tuottamaan aluepommituksin laajaa tuhoa saksalaiseen yhteiskuntaan. Päätös oli poliittinen ja strateginen valinta, mutta se myös mahdollisti tarvittavan lentokonetuotannon resursoinnin. Sodan alusta asti käytössä ollut lentokonekalusto ei olisi pystynyt toteuttamaan Pommitusilmavoimien saamaa tehtävää. Rakennettavien Lancaster-pommikoneiden lisäksi ilmavoimat tarvitsivat myös kehittyneempiä tutkia ja muuta teknistä laitteistoa pommitusten tehokkaaseen toimeenpanoon. Niin poliittisella tasolla kuin asevoimissa oli myös muita näkemyksiä siitä, miten sodankäyntiä tulisi jatkaa, mutta lopulta Churchillin tukemana päätös ajettiin läpi. Vastakkaisista näkemyksistä on todettava, että osa niistä oli lähinnä ideologisia Saksan teollisuuden täsmäpommittamista kannattavia näkökulmia. Niissä ei huomioitu sen enempää saksalaisen infrastruktuurin rakennetta kuin omien lentokoneiden teknistä suorituskykyä. Pommitusilmavoimien pätehtävästä käytiin tiukkaa

¹⁴ Davis Biddle (1995), s. 115–116; Bond (2014), s. 101; Fedorchak (2019), s. 55–57.

¹⁵ Cox, Sebastian: Introduction. Johdanto teoksessa Harris, Arthur T: *Despatch on War Operations 23.2.1942–8.5.1945*. Frank Cass, Lontoo 1995, s. ix–xi; Davis Biddle (1995), s. 116–117; Bond (2014), s. 101–103. *Despatch on War Operations* on Pommitusilmavoimien komentajan Sir Arthur Harrisin itse kokoama tutkimus Pommitusilmavoimien toiminnasta hänen komentajakaudellaan. Hän laati ja jätti sen arkistoitavaksi heti sodan jälkeen vuonna 1945, mutta laajan yleisön saataville se on julkaistu vasta vuonna 1995. *Despatch* on operatiivisesta näkökulmasta kirjoitettu, joten se sisältää kronologisesti vaiheistettuna tiedot muun muassa toimeenpannuista operaatioista, käytössä olleesta lentokalustosta sekä käytetyistä taktiikoista ja niihin vaikuttaneista teknologioista. Vaikka Harris ei onnistunut inhimillisesti ymmärrettävästä syystä käsittelemään oman joukkonsa toimintaa täysin objektiivisesti, on *Despatch* saanut sisältönsä puolesta kiitosta myös Harrisin teoksessaan kritisoimilta aikalaisilta, joten sitä voitaneen pitää onnistuneena aikalaisraporttina tapahtumista (Cox (1995), s. xi–xii).

keskustelua myös myöhemmin esimerkiksi Yhdysvaltojen pommitusilmavoimien liittyttyä taisteluun, mutta virallisissa käskyissä aluepommituksen periaate säilyi erilaisin sanamuodoin Pommitusilmavoimien tehtävänä sodan loppuun saakka.¹⁶

Pommitusilmavoimia käytettiin toisen maailmansodan jälkipuoliskolla myös muihin kuin massiivisten aluepommitusten tehtäviin. Pienimuotoisilla pommitushyökkäyksillä esimerkiksi tuhottiin patoja ja vahingoitettiin vankiloita, joissa pidettiin vangittuna vastarintaliikkeen taistelijoita. Osa näistä hyökkäyksistä oli aikakauden teknologia huomioiden täsmäiskuja, mutta niiden vaikutus sodankäyntiin oli vähäinen ja väliaikainen. Usein merkittävin saavutus oli hankittu propaganda-arvo. Pommitusilmavoimien johdolle näitä tehtäviä yritettiin myydä vaikuttamisena Saksan sodankäynnille kriittisiin kohteisiin. Ei olekaan ihme, että lähes olemattomiksi jääneistä vaikutuksista johtuen Pommitusilmavoimien komentaja ei ollut myöhemmin vakuuttunut näiden kohteiden puolesta puhuneiden henkilöiden arvostelukyvyistä maalien valinnassa. Pommitusilmavoimia käytettiin myös Normandian maihinnousun jälkeen tukemaan liittoutuneiden hyökkäystä. Saksan ydinalueiden sijaan nyt voitiin hyökätä Länsi-Euroopassa olleita saksalaisjoukkoja vastaan, sillä niiden ilmapuolustus oli keskimäärin pienempi uhka kuin edeltävien vuosien aikana syvemmällä vihollisen alueella olleissa kohteissa. Tappioilta ei kuitenkaan välttytty, sillä taisteluteknisellä tasolla pommikoneiden piti odottaa toisinaan turhankin pitkään kohteen päällä johtokoneen antamia viimeisiä käskyjä maaleista. Tappiot saattoivat edelleen olla yhdellä tehtävällä 10–15 prosentin luokkaa. Omien joukkojen pommitamiseltaan ei välttytty, kun liittoutuneiden hyökkäystä yritettiin tukea liian lähelle eteneviä joukkoja. Pommitusilmavoimissa pidettiin jo sota-aikana vääränä ratkaisuna käyttää heidän suorituskykyjään taktisen tason toimintaan. Esimerkiksi kesällä vuonna 1944 komentaja oli sitä mieltä, että hänen joukkonsa olisi kyennyt aloittamaan Berliinin laajamittaisen pommituksen ratkaisevan iskun antamiseksi Saksalle.¹⁷

”Bomber Harris” – Sir Arthur T. Harris Pommitusilmavoimien komentajana

”He kylvävät tuuleen, mutta tulevat niittämään myrskyä.”¹⁸

- Sir Arthur Harris katsellessaan Lontoon pommitusta.

Marsalkka Sir Arthur Harris on Sir Douglas Haigin ohella yksi kiistellyimmistä persoonista brittiläisessä sotahistoriassa. Hänen tapansa puolustaa järkkymättömästi omia näkemyksiään sekä perustella niitä kärjekkäinkin kommentein on tarjonnut hänen arvostelijoilleen runsaasti värikkäitä lausuntoja kritiikin perustaksi. Harrisin persoonana on herättänyt Britanniassa kiivasta keskustelua vielä kymmeniä vuosia toisen maailmansodan jälkeen. Suomalaisen sotahistorian tutkijan on vaikea löytää vertailukohtaa sille, että vielä 1990-luvun alussa patsaan pystyttäminen Harrisille aiheutti runsaasti vastalauseita. Patsaan julkistamistilaisuus häiriintyi mielenosoitusten vuoksi ja

¹⁶ British Bombing Survey Unit (1998), s. 1–9; Bond (2014), s. 104–105; Cox (1995), s. xiii, xviii–xix; Hastings (1979), s. 124, 170. Britanniassa toisen maailmansodan aikana aluepommituksista käydystä keskustelusta katso lisää esimerkiksi Hall, David Ian: “Black, White and Grey”: Wartime Arguments for and against the Strategic Bomber Offensive. *Canadian Military History. Volume 7, Issue 1*. Scholars Commons [http://scholars.wlu.ca/cmh/vol7/iss1/2]. 1998.

¹⁷ British Bombing Survey Unit (1998), s. 10–30; Bond (2014), s. 106–109; Cox (1995), s. xvii, xix.

¹⁸ Bond (2014), s. 103–104. Harrisin lausahdus on mukaelma Raamatun Vanhan testamentin Hoosean kirjasta (8:7) “They are sowing the wind, and they will reap the whirlwind”.

vielä vuosia sen jälkeenkin protestoijat turmelevat patsasta säännöllisesti. Kokonaisuuden tulkintaa häirintä myös Harrisin ja aluepommituksiin liittyvien kysymysten politisoituminen. Tästä ehkäpä näkyvimpänä esimerkkinä toimi se, että Englannin kuningatar oli henkilökohtaisesti julkistamassa Harrisin patsasta Saksan virallisesta patsaanvastaisesta vetoamuksesta huolimatta.¹⁹

Maatilanhoitajana Rhodesiassa toimineen 21-vuotiaan Arthur Harrisin sotilasura alkoi vuonna 1914, kun hän liittyi Ensimmäiseen Rhodesian Rykmenttiin taistellakseen saksalaisia vastaan Länsi-Afrikassa. Afrikan sotateoimien päätyttyä hän halusi edelleen palvella maataan sodassa, palasi Englantiin ja kouluttautui lentäjäksi. Ensimmäisessä maailmansodassa hän sai ilmataistelukokemusta sekä puolustaessaan Britanniaa zepeliinihyökkäyksiä vastaan että länsirintamalla. Vuodesta 1919 eteenpäin hän oli kehittämässä brittiläistä ilma-asetta ja lentopommittamista laivueenkomentajana niin kotimaassa kuin ulkomailla sekä erilaisissa esikuntatehtävissä joukko-osastoista ilmailuministeriöön. Toisen maailmansodan alkuvaiheet hän toimi operatiivisen lentoryhmän komentajana kotimaassaan, kuninkaallisten ilmavoimien hankintojen edistäjänä Yhdysvalloissa ja kuninkaallisten ilmavoimien apulaiskomentajana. Vain hieman aikaisemmin ilmavoimien marsalkaksi ylennetty Harris nimitettiin Pommitusilmavoimien komentajaksi 22. helmikuuta vuonna 1942.²⁰

Kyseenalainen kunnia aluepommitusdoktriinin toimeenpanosta on historiankirjoituksessa asetettu usein Harrisin harteille, koska hän toimi Pommitusilmavoimien komentajana kevästä 1942 kevääseen 1945. Tulkinta on kuitenkin vahvasti vinoutunut ja osin väärä, sillä edellä kuvatulla tavalla massamainen aluepommittaminen oli ollut doktriinin kaltainen oppi Pommitusilmavoimien käytölle ensimmäisestä maailmansodasta asti. Lisäksi toisen maailmansodan alkupuolen tapahtumat olivat jo johtaneet siihen, että myös Iso-Britannian poliittinen johto katsoi aluepommitukset ainoaksi merkittäväksi keinoksi hyökätä Saksa vastaan. Tämä ei luonnollisesti sulje pois sitä, että Harris toimi erittäin päättäväisesti täyttääkseen saamansa tehtävän ja toimeenpanon edeltäjältään perimänsä aluepommittamisen strategian. Harrisin suoraviivaista luonnetta on myös kritisoitu. Hänellä oli merkittäviä puutteita taidoissa hoitaa asioita diplomaattisemmin keinoin. Ehkä jonkinlaista vinoutunutta käsitystä oman joukon kyvystä tai sotatilanteesta kuvastaa myös se, että syksystä 1943 kesään 1944 hän oli jatkuvasti sitä mieltä, että Saksa voidaan voittaa pelkästään pommittamalla ja voitto on vain muutamien kuukausien päässä. Myöhemmin on arvioitu, että juuri Harrisille luonteenomainen järkkymätön päättäväisyys on todennäköisesti ollut yksi merkittävä syy hänen valinnalleen Pommitusilmavoimien johtoon.²¹

Vähemmän esillä olleita piirteitä Harrisin henkilöstä ja komentajaominaisuuksista ovat hänen älykkyytensä, rohkeutensa, päättäväisyytensä ja tekninen ammattitaitonsa. Määrätietoisuudestaan huolimatta hän ei ollut epäystävällinen, vaan päinvastoin kykeni yhteistyöhön yli puolustushaararajojen. Harrisilla oli myös kyky hankkia alaisikseen päteviä upseereita, joille hän pystyi delegoimaan tarvittavat tehtävät. Lentoyksiköissään hän vieraili harvoin. Eräiden tulkintojen mukaan häntä nolotti tavata pommitusmiehistöjä, jotka hän tiesi lähettävänsä mahdolliseen kuolemaan tunteja myöhemmin. Yhdeksi Harrisin heikkoudeksi mainitaan asioiden liioittelu oman näkökulman edistä-

¹⁹ Cox (1995), s. ix–x.

²⁰ Richards (2001), s. 108–111.

²¹ Bond (2014), s. 103–104; Cox (1995), s. xi; Hastings (1979), s. 257–258; Richards (2001), s. 108.

miseksi. Lisäksi hänellä oli taipumus esimerkiksi pommituskohteita määritettäessä jättää muut näkemykset kuin omansa huomioimatta riippumatta siitä, mistä tai keneltä ne tulivat. Tätä ei tosin voi pitää pelkästään Harrisin ominaisuutena, sillä Isossa-Britanniassa oli sotavuosina muutamia eri koulukuntia, jotka puolustivat järjestelmällisesti omaa näkemystään merkityksellisimmistä pommituskohteista. Harris käytti muiden koulukuntien esityksistä käsitettä ”ihmelääkemaalit”, jolla hän halusi korostaa sitä, ettei tunnustanut niiden merkitystä käynnissä olleen sodan voittamiseksi.²²

Vuonna 1984 kuollut Harris osallistui vain harvoin pommituksista myöhempinä vuosina käytyyn kiivaaseen keskusteluun. Hän tottui hyökkäyksiin, joissa häntä syytettiin niin sotarikolliseksi kuin massamurhaajaksi. Hän oli myös varma, että mikäli Saksa olisi voittanut sodan, hänet olisi toimittu sotarikollisena. Hän säilytti sotien jälkeenkin kantansa, jonka mukaan Pommitusilmavoimien käyttötapa Saksaa vastaan oli tarpeellinen, oikea ja tehokas.²³

Sotahistoriantutkimuksen näkökulmia Pommitusilmavoimien toimintaan

Ison-Britannian strateginen pommituskampanja Saksan muita kuin puhtaasti sotilaiskohteita vastaan nautti sotavuosina lähes varauksetonta yleistä hyväksyntää. Toki brittien joukosta löytyi muutamia pasifistikriitikkoja, jotka vastustivat pommituksia siinä missä sotaa muutenkin. Osittain myöhemmän tutkimuksen lähtökohtia on sotenut se, että pääministeri Churchill ryhtyi jo vuoden 1945 kuluessa esittämään asioita siinä valossa, että päätöksiä pommituskohteiden suhteen olisi tehnyt hänen sijastaan Pommitusilmavoimien johto. Britit laativat pommituksista virallisen tutkimuksen heti sodan jälkeen. Se kuitenkin toteutettiin vastaavaa yhdysvaltalais tutkimusta vaatimattomammin resurssein, minkä lisäksi sen julkistamista viivytettiin vuosien ajan. Asevoimien ulkopuolella ei näin ollen ollut käytössä kunnollista materiaalia historiantutkimuksen pohjaksi. Välittömästi sotien jälkeen vähäinen kritiikki kohdistui pommitusten operatiivisiin kysymyksiin. Lisäksi lähinnä ihmeteltiin, mikseivät Pommitusilmavoimat ja Sir Arthur Harris saaneet saavuttamansa menestyksen mukaisia huomionosoituksia sodan jälkeen. Todellista kritiikkiä tätä sodankäynnin muotoa vastaan on alettu esittää vasta 1960-luvulta alkaen, ja se on saanut hyvin erilaisia muotoja. Pommitukset on tuomittu niin moraalisten, strategisten tai poliittisten syiden kuin näiden yhdistelmien perusteella. Osa kritiikistä on ollut perustelua, mutta osaa on leimannut historiallinen jälkiviisastelu ja tarkasteluaikana vallinneiden olosuhteiden ymmärtämättömyys. Toisaalta Ison-Britannian merkitystä Saksan lyömisessä on toisinaan

²² Bashow, David L.: *Soldiers Blue. How Bomber Command and Area Bombing Helped Win the Second World War*. Canadian Defence Army Press, Canada 2011, s. 18; Richards (2001), s. 302–305. Myös Harrisin yläpuolella ilmailuministeriössä oli useita päteviä upseereita, jotka olivat olleet osaltaan rakentamassa kuninkaallisia ilmavoimia ja Pommitusilmavoimia lähes niiden perustamisesta asti. Tällaisia olivat esimerkiksi kuninkaallisten ilmavoimien komentaja marsalkka Charles Portal, hänen apulaisjohtajansa Sir Norman Bottomley sekä pommitusoperaatioiden johtaja ilmakommodori Sidney Bufton.

²³ Cox (1995), s. ix–x.

myös pyritty ylikorostamaan suhteessa Yhdysvaltojen ja Neuvostoliiton panostuksiin.²⁴

Pommituksia on myöhemmin vuosikymmeninä tutkittu useista näkökulmista. Teemat vaihtelevat operatiivisesta näkökulmasta pommitusten taloudellisuuteen ja tehokkuuteen sekä vaikuttavuuteen Saksan sotateollisuuden ja moraalien tai yhteiskunnan tuhoamiseksi. Lisäksi 2000-luvulla on nähtävissä trendi, jossa edellisten vuosikymmenten temaattisesti jakautuneiden tutkimusten sijaan on alettu julkaista kokoavampia tutkimuksia, jotka summaavat eri teemojen parissa käytyä keskustelua. Tutkimuksia on tehty myös niin kutsutun uuden sotahistoriantutkimuksen kysymyksenasettelujen kautta. Isossa-Britanniassa laadittujen lukuisten tutkimusten lisäksi pommituksia on tutkittu muissakin Kansanyhteisön maissa kuten Kanadassa. Heidän mielenkiintonsa taustalla lienee maiden sotilaiden osallistuminen sotateoimiin brittien rinnalla.

Operatiivisesta näkökulmasta pommitusten vaikuttavuutta on kyseenalaistettu usein sotien jälkeisinä vuosikymmeninä. Jälkeenpäin voidaan arvioida, että jo kesästä 1941 alkaen pommitukset pakottivat saksalaiset kohdentamaan osan materiaali- ja henkilöresursseistaan länteen, jonne syntyi näin ollen ”vähäinen” toinen rintama itärintaman lisäksi. Laajemmin tarkasteltuna Isossa-Britanniassa vaikutti läpi sodan varsin erilaisia koulukuntia sen suhteen, mihin kohteisiin pommituksilla pitäisi ylipäättään iskeä. Kiistan kohteina olivat esimerkiksi saksalaisten kuljetusyhteydet, lentokone- ja muu sotateollisuus, öljy ja siviiliyhteiskunta. Yhdysvaltojen pommitusilmavoimien liityttyä liittoutuneiden pommituskampanjaan amerikkalaiset osallistuivat myös kohteiden valinnasta käytyyn keskusteluun, mikä oli omiaan sekoittamaan tilannetta. Jaottelu on näkynyt myös myöhemmässä tutkimuksessa. Osa tutkimuksesta on ollut laadukasta, mutta toisinaan asioiden voimakas pelkistäminen on johtanut varsin mustavalkoisiin tulkintoihin. On esimerkiksi argumentoitu vain joko sotamateriaalituotantoon tai kuljetusyhteyksiin iskemisen puolesta. Hieman kehittyneemmän tulkinnan mukaan tuotantoon iskeminen pakotti saksalaiset sen hajauttamiseen, mikä puolestaan johti kuljetusyhteyksien puolella maalien määrän ja pommitusten hyötysuhteen kasvuun. Lisäksi on todettava, että vaikka liittoutuneiden Länsi-Euroopan kampanjan tukeminen oli pommitusilmavoimille enemmän taktista tai operatiivista kuin strategista toimintaa, oli pommituksilla merkittävä vaikutuksensa maahyökkäyksen etenemiselle. Maahyökkäyksen tukemisen ohessa onnistuttiin myös tuhoamaan iso osa saksalaisten Länsi-Eurooppaan rakentamasta tutkaverkostosta, mikä edesauttoi syvemmälle Saksaan

²⁴ British Bombing Survey Unit (1998); Bashow (2011), s. 55–58; Beetham, Michael: Foreword teoksessa *British Bombing Survey Unit: The Strategic Air War Against Germany 1939-1945*. Frank Cass, Lontoo 1998; Cox, Sebastian: Introduction teoksessa *British Bombing Survey Unit: The Strategic Air War Against Germany 1939-1945*. Frank Cass. Lontoo. 1998, s. xvii–xxi, xxvii; Bond (2014), s. 100; Huston (1998). Sotahistoriantutkimuksen näkökulmasta on mielenkiintoista, että brittien ja yhdysvaltalaisen ensimmäiset tutkijat ryhtyivät tutkimaan ilmapommitusten vaikuttavuutta sodan vielä ollessa käynnissä Euroopassa. Vastaavaan ei ole ollut mahdollisuutta myöhemmin esimerkiksi Korean tai Vietnamin sodissa. Poikkeuksena on huomioitava se, että Neuvostoliitto ei päästänyt länsimaisia tutkijoita hallussaan olleelle alueelle, vaikka esimerkiksi britit olivat suunnanneet osan pommituksistaan Saksan itäosiin nimenomaan tukeakseen puna-armeijan hyökkäystä. Tutkimuksellisesta näkökulmasta on todettava, että ansioistaan huolimatta brittien tutkimuksessa esiintyy eräitä metodologisia epäkohtia. Loppuraportin sisältöön vaikuttivat kenties merkittävimmin kaksi henkilöä, jotka olivat itse vaikuttamassa kiistanalaiseen pommituskohteiden valintaan sodan kuluessa. Osa havainnoista kerättiin vallattujen alueiden saksalaisilta, jotka kenties odottivat korvaukseksi kyselyihin vastaamisesta tukea jälleenrakentamiseen. Laajat tilastolliset tarkastelut Saksan sotatuotannosta ja pommitusten vaikutuksista siihen perustuivat paljolti vertailuun Saksan johdon ennen sotaa julkaisemien tietojen kanssa, joiden paikkansapitävyydestä autoritäärisessä yhteiskunnassa voidaan vain esittää arvioita. Lisäksi Saksan varusteluministerinä sotavuosina toiminut Albert Speer kertoi sodan jälkeen, että vielä sodan edetessäkin tuotantoa pystyttiin lisäämään merkittävästi tehostamalla käynnissä ollutta toimintaa ilman, että siviiliyhteiskunnan tuotantoa tarvitsi ohjata sodan tukemiseen.

suunnattujen pommitusoperaatioiden onnistumista ja vähensi tappioriskiä. Sodan loppupuolella liittoutuneiden ilmatoiminta myös satoi noin 1 000 000 henkilöä Saksan ilmapuolustukseen ja siten pois taistelulentä muista tehtävistä.²⁵

Sotien jälkeen myös aluepommitusten kustannustehokkuutta on kyseenalaistettu. Eri-laisiin tilastoihin perustuen on tutkimuksissa esitetty, että tuhansien pommikoneiden ja pommien rakentamiseen käytetty raha olisi ollut hyödyllisempää käyttää muiden puolustushaarojen aseistuksen tuottamiseen. Pommitusilmavoimien henkilöstöä olisi väitetyt tarvittu rintamajoukoissa. Myöhemmissä tarkasteluissa on käynyt kuitenkin selväksi, että rahassa mitattuna brittien kokonaisbudjetista kului Pommitusilmavoimiin sodan eri vaiheissa arviolta 7–12 prosenttia ja tästä panostuksesta osa kohdentui myös muualle kuin Saksan pommittamiseen. Henkilö- ja kalustotappioiden näkökulmasta pommitussodankäynti oli toki kuluttavaa. Marraskuun 1943 ja maaliskuun 1944 välillä Saksan ydinalueille tehdyissä pommituksissa noin 9 000 lentokoneesta noin 1 000 ei palannut tehtävältään. Esimerkiksi maaliskuun lopussa 1944 Nürnbergiin tehdyssä hyökkäyksessä 795 lentokoneesta ammuttiin alas 96. Pääsyyinä oli Saksan ydinalueiden huomattavasti tehokkaampi ilmapuolustus suhteessa Pommitusilmavoimien kykyyn havaita se ja suojautua siltä. Tehtäväkohtaisesti hyväksyttävänä pommikoneiden tappioprosenttina pidettiin viittä prosenttia, mutta ajoittain luku saattoi yhdellä tehtävällä nousta 10–15 prosenttiin. Pommitusilmavoimien palveluksessa oli toisen maailmansodan aikana kenttähenkilöstö mukaan lukien noin 125 000 ihmistä, jotka lensivät noin 360 000 tehtävää. Henkilötappiot olivat noin 55 000 eli noin 40 prosenttia vahvuudesta, mikä oli lähes seitsemäsosa Brittien kaikista tappioista toisessa maailmansodassa. Pommikoneita tuhoutui sodan aikana yhteensä noin 8 300 kappaletta.²⁶

Britit tekivät heti sodan jälkeen pommitusten tehokkuudesta tutkimuksen, joka suoraan sanottuna vähätteli Saksan sotateollisuutta vastaan tehtyjen pommitusten tuloksia. Näiden tulosten vuoksi sotahistorian tutkijat sivuuttivat pitkään sen tosiasian, että esimerkiksi keväästä 1943 alkaen Ruhrin alueen teollisuuskeskuksiin suoritettujen pommitukset aiheuttivat merkittävän haasteen Saksan sotateollisuuden tuotannolle. Erityisesti lentokonetuotanto kärsi hiili- ja terästeollisuuden tuotantolaitoksiin sekä lentokoneiden osia valmistaneisiin tehtaisiin tehdyistä iskuista. Jälkikäteen on kritisoitu myös sitä, että sodan loppupuolella britit jatkoivat muiden liittoutuneiden mukana aluepommituksia, kun voitto olisi ollut nopeammin saavutettavissa iskemällä öljyntuotantoon, millä olisi ollut suurempi vaikutus Saksan sodankäyntikykyyn. Nykykäsitys kokonaisuuden osalta on, että lentokonekaluston taisteluteknisen kyvykkyyden ja sääolosuhteiden sallimissa puitteissa kuninkaalliset ilmavoimat pommittivat varsin tehokkaasti niitä öljyntuotannon kohteita, jotka olivat vielä toiminnassa. Pommitusten aiheuttamat tuhot myös sitoivat runsaasti työvoimaa. Pelkästään vuoden 1944 osalta

²⁵ Bashow (2006), s. 55–57; Bashow (2011), s. ii, 18, 30–31; Cox (1998), s. xxx, xxxvii–xxxviii.

²⁶ British Bombing Survey Unit (1998), s. 34; Bashow (2011), s. 70–72; Bond (2014), s. 105–106; Hastings (1979), s. 11; Werrel, Kenneth P.: *The Strategic Bombing of Germany in World War II: Costs and Accomplishments. The Journal of American History, Vol. 73, No. 3.* Oxford University Press, 1986, s. 708; Tarkemmin aluepommitusten Iso-Britannian yhteiskunnalle aiheuttamista kustannuksista katso esimerkiksi Fahey, John: *Britain 1939–1945: The Economic Cost of Strategic Bombing* (diss). Sydney University 2006.

on arvioitu, että suoraan tuhojen korjaamiseen sitoutui noin 800 000 saksalaista työlläistä ja välillisesti erilaisten tukitoimien kautta noin 250 000–400 000 lisää.²⁷

Myös aluepommitusten perimmäisenä toimintalogiikkana ollutta saksalaisten taistelutahdon murtamista on tutkittu runsaasti sotien jälkeen. Vaikka Harris itse piti tätä tavoitetta tärkeimpänä, brittien sodanjohdossa koettiin jossain määrin tarpeelliseksi esittää asia niin, että kaupungeja pommitettaisiin vain esimerkiksi sellaisissa tilanteissa, joissa pommitustehtävän kohteena olleet öljyntuotannon toiminnot eivät sään vuoksi olleet pommitettavissa. Logiikka toimi ilmeisen selvästi siltä osin, että saksalaisten tyytymättömyys ja pessimismi kasvoivat sitä mukaa, kun asevoimien kyky suojata kansaa pommituksilta laski. Myöhemmin on tosin arvioitu, että saksalaisen poliisivaltion tehokkuudesta johtuen tämä ei olisi missään olosuhteissa johtanut kansannousuun tai muuhun sisäiseen mullistukseen. Todennäköisenä on pidetty vaihtoehtoa, jossa Saksan uusi johto olisi Hitlerin kukistuttua tehnyt rauhan länsimaiden kanssa, mutta joutunut silti jatkamaan eloonjäämistäisteluun Neuvostoliittoa vastaan. Myöhemmissä tutkimuksissa ei ole esiintynyt kovin ristiriitaisia käsityksiä moraalista vastaan hyökkäämisen vähäisestä vaikuttavuudesta, vaikka esimerkiksi Albert Speerin muistelmien välityksellä on selvinnyt Adolf Hitlerinkin olleen huolissaan kansan moraalin mahdollisesta romahduksesta. Sodan loppua kohti lisääntyvät pommitukset myös tekivät yhä korostetummin tyhjäksi Saksan sodanjohdon omiin kansalaisyhdistämiensä kohdistaman propagandan. Mahdollisesti tästä ja sotahistoriantutkimuksen uusista virtauksista johtuen eräät tutkijat ovat hakeneet erilaisia lähestymistapoja moraalisiin kysymyksiin esimerkiksi nais- ja gender-näkökulmien kautta.²⁸

Yksi erikoisimmista tutkimusnäkökulmista Pommitusilmavoimien toimintaan ovat pommikonemiesten taikauskoiset tavat työtehtäviinsä liittyen. Esimerkiksi erilaisia amuletteja, talismaaneja ja maskotteja käytettiin tuomaan onnea tulevalle tehtävälle. Moni miehistä oli innokkaita nuoria, joiden ajatukset lähentelivät kuolemattomuuden kokemusta. Osa ihmisistä ei joko välittänyt tai ymmärtänyt, mitä esimerkiksi keskimääräiset viiden prosentin tappiot tarkoittivat heidän oman selviytymisensä näkökulmasta heidän 30 lennon mittaisella komennuksellaan. Toisaalta osa miehistä oli varmoja, että kuolema tulee väistämättä, joten siitä ei kannattanut murehtia. Jotkut pyrkivät ajattelemaan rationaalisesti, että kokemus ja karttavat taidot edistävät selviytymistä. Tätä johtopäätöstä kalvoi se, että myös kokeneita miehistöjä jäi palaamatta tehtävistä. Yhtäältä yksilön mahdollisuudet vaikuttaa kohtaloonsa olivat rajalliset ja toisaalta Isossa-Britanniassa taikauskoisuus oli toisen maailmansodan aikana melko laajalle levinnyttä, joten lähes ainoaksi vaihtoehdoksi jäi luottaa onneen ja onnenkaluihin. Sellaisina toimivat yksilön taustasta riippuen pehmolelut, nuket, kolikot, metalliesineet, jääkiekkopaidat ja bumerangit. Rituaalien osalta jotkut miehistöt esimerkiksi marssivat ennen lentoa kaksi kertaa koneensa ympäri ja toiset kuuntelivat aina tietyn

²⁷ British Bombing Survey Unit (1998), s. 65–158; Bashow (2006), s. 51; Bashow (2011), s. 32–34; Bond (2014), s. 104–105, 110–112; Cox (1998), s. xxxiii–xxxiv. Osassa myöhempiä historiantutkimuksia on unohtunut, että sodan kuluessa kehittyneestä tutkikalustosta huolimatta pommitusoperaatiot perustuivat isolta osin visuaaliseen tähtäykseen. Huonon sään aikana tarkan tai edes oikean maalin paikantaminen oli vaikeaa tai mahdotonta. Myös vuodenaika vaikutti vastaavalla tavalla operaatioiden toimeenpanoon, sillä kesäkuukausina lyhyempi pimeän aika tarjosi pommikonelaivueille lyhyemmän aikaa suojaa saksalaisten ilmatorjunnalta lentää syvälle Saksan hallussa olleelle alueelle suorittamaan pommituksia (Cox (1995), s. xx–xxi).

²⁸ Bashow (2006), s. 54; Bashow (2011), s. 47–50, 78–80; Bond (2014), s. 106; Cox (1998), s. xxxi; Boog, Horst: Harris – A German View. Artikkelit teoksessa Harris, Arthur T: *Despatch on War Operations 23.2.1942–8.5.1945*. Frank Cass, London 1995, s. xlii; Schreier, Katrin: *Revisiting Morale under the Bombs: The Gender of Affect in Darmstadt, 1942–1945. Central European History 50*. Cambridge University Press. 2017.

musiikkikappaleen ennen tehtävälle lähtöä. Myös samojen vaatteiden pitäminen ja juuri tietyllä lentokoneyksilöllä lentäminen tuottivat osalle onnekkuiden tuntemuksia. Kyse ei ollut pelkästään yksilöiden tarrautumisesta ylikuonnolliseen, sillä Ilmavoimien perinteet itse asiassa kannustivat lentomiehistöjä välttämään selviytymistodennäköisyyksiensä pohdintaa. Onnenkalujen käyttö tuki miehistöjen positiivista suhtautumista riskialttiiseen tehtäväänsä, joten organisaatio jätti tarkoituksella puuttumatta siihen. Todettakoon, että oli myös paljon miehistöjä, jotka eivät uskoneet taikauskoisten toimien hyödyllisyyteen, vaikka osa kantoikin mukanaan esimerkiksi puolisoltaan saamaansa ”onnenkalua”.²⁹

Historiankirjoituksessa yritettiin 1990-luvulle asti jonkin verran myös syyllistää brittejä tuhoisista aluepommituksista verrattuna Yhdysvaltojen samanaikaisesti toimeenpanemiin täsmäpommituksiin. Tässä historiakuvassa on ollut pääosin kyse Yhdysvaltojen onnistuneesta sodanaikaisesta informaatiokampanjasta, jossa he vakuuttivat tekevänsä tarkkoja täsmäiskuja käyttäen muun muassa sanoja *accuracy*, *precision* ja *pin-point*. Todellisuudessa Yhdysvaltojen pommikoneet olivat brittien tavoin huonojen säiden ja Saksan ilmapuolustuksen tehokkuuden armoilla. Ne pudottivat pomminsa usein sokkona sen sijaan, että olisivat lentäneet niiden kanssa takaisin kotitukikohtaan. Sotien jälkeen tehdyn tutkimuksen tuloksia brittien ja yhdysvaltalaisien pommitusten tehokkuudesta on jonkin verran sotkenut myös analyysin laatu. Yhdysvaltojen päiväsaikaan tekemien ”täsmäpommitusten” tuloksia on ollut suoraviivaisempaa arvioida kuin brittien aluepommituksia. Ensimmäisiä mitattiin tuhottuina lentokonetehtaina, jälkimmäisten kohdalla on huomioitava se, että aluepommitukset pakottivat saksalaisia hajauttamaan tuotantolaitoksiaan. Tämä sekä hankaloitti heidän toimintaansa että lisäsi sotatuotantoon liittyvien maalien määrää kuljetusinfrastruktuurin puolella. Myöhempi tutkimus on itse asiassa osoittanut, että kuninkaalliset ilmavoimat kykenivät yhdysvaltalaiskollegojaan paremmin löytämään maalinsa vaikeissa olosuhteissa.³⁰

Yksi tunnetuimmista kriittisistä näkökulmista on siviiliyhteiskunnalle aiheutettu tuho, minkä ilmentymänä pidetään Dresdenin pommitusta helmikuussa vuonna 1945. Aluepommitusten moraalisen oikeutuksen näkökulmasta tehty myöhempi tutkimus on verrannut toimintaa jopa holokaustiin ja syyttänyt Harrisia sotarikoksista. On kuitenkin yksiselitteistä, että voimassa olleiden kansainvälisten sopimusten perusteella Pommitusilmavoimien toiminta ei täyttänyt juridisesta näkökulmasta katsottuna sotarikoksen tunnusmerkkejä. Nürnbergin oikeudenkäynnissä sotarikosasioiden pääedustajana toiminut kenraali Telford Taylor kirjoitti myöhemmin, että koska laajoilla urbaaneilla alueilla sotilastoimintojen ja siviiliyhteiskunnan erottaminen toisistaan on mahdotonta, on kaupunkien ja tuotantolaitosten pommittamisesta tullut tunnistettu osa nykyaikaista sodankäyntiä. Iso-Britannian kansallisesta näkökulmasta katsottuna Pommitusilmavoimilla oli pääministeri Churchillin ja maan kansalaisten tuki Saksan lyömiseksi. Lisäksi siviilikohteiden pommittaminen oli usein myös suhteellinen käsite. Harrisin näkemysten vastaisesti osa sodanjohdosta halusi kohdistaa pommitukset Sak-

²⁹ MacKenzie, S.P.: *Beating the Odds: Superstition and Human Agency in RAF Bomber Command, 1942–1945. War in History, Vol. 22.* Sage Publications 2015, s. 382–400.

³⁰ Bond (2014), s. 112–114; Boog (1995), s. xliii. Yhtenä pommituksiin liittyvien moraalisten kysymysten tutkimuksen sivujuonteena on vertailtu holokaustin ja saksalaisten siviilien pommittamisen välisiä piirteitä. Hyvinkin erilaisista näkökulmista huolimatta yleinen käsitys on, että näitä kahta ei voi verrata, sillä toiminnan päämäärissä ja käytetyissä keinoissa oli radikaalit erot (ks. esimerkiksi Schwartz, Michael & Debra R. Comer: *Comparative Victimisation and Victimhood during the Second World War: Claims of Moral Equivalence. Journal of Military Ethics, Vol. 17.* Taylor and Francis Group, 2018).

san kulkuyhteyksien pommittamiseen. Käytännössä tämä tarkoitti usean maalin kohdalla sitä, että kohteeksi valikoitui asutuskeskuksen keskellä ollut rautatieasema tai rautapiha. Pommitustarkkuudet huomioiden näissä pommituksissa vaikutettiin siviiliyhteiskuntaan samaan tapaan kuin varsinaisissa aluepommituksissakin. Asutuskeskusten ulkopuolella kuljetusverkostoa vastaan hyökkääminen osoittautui sen sijaan suhteellisen tehokkaaksi tilanteissa, joissa esimerkiksi vesikuljetusreittejä saatiin tuhottua tai alkuperäisten pommitusten vuoksi hajautetun sotateollisuuden kuljetuksia häirittyä. On myös esitetty, että sodan loppuvaiheessa nimenomaan kuljetusreittejä vastaan tehdyt hyökkäykset lopulta romahduttivat Saksan tuotantokyvyn.³¹

Jälkikäteen on perusteltua kyseenalaistaa olisiko ”vähän vähempi” kaupunkien pommittaminen saavuttanut tarvittavan lopputuloksen. Voimakkaimmat moralisoivat puheenvuorot eivät yleensä hahmota kunnolla vallinneita olosuhteita. Dresden, kuten useat muutkin kaupungit osallistuivat Saksan sotamateriaalituotantoon kukin omin tavoin, joten ne eivät olleet puhtaasti siviilikohteita. Usein myös unohdetaan, että suurisodan loppu ei ollut aikalaisille millään tavalla selkeästi näkyvässä vuoden 1945 alussa. Ardennien taistelu oli vasta päättynyt, mutta liittoutuneille oli hyvin epävarmaa, miten pitkään Saksa jatkaisi taistelua. Toinen maailmansota oli totaalista sotaa myös Ison-Britannian yhteiskunnalle ja Normandian maihinnousu eräänlainen käännekohta, joka osoitti sodan olevan voitettavissa oikeanlaisin panostuksin.³²

Edellä todetun perusteella aluepommittamisen oppi ja sen toimeenpano vuosien 1942–1945 aikana näyttäytyy totaalisen sodan olosuhteisiin kohtuullisesti mitoitettulta sodankäyntimuodolta. Strategiset pommitusilmavoimat olivat ennen ydinaseen rakentamista se strateginen asejärjestelmä, jolla pystyttiin iskemään isolla voimalla ja syvälle vihollisen alueelle. Saksan edettyä voitosta voittoon toisen maailmansodan alkuvuosina näyttäytyy Britannian päätös iskeä takaisin ilma-aseella loogisena ja pitkän aikaa myös ainoalta vaihtoehdolta. Selvää on myös se, että sotateknisen kehityksen vaihe oli toiseen maailmansotaan mennessä tehnyt tyhjäksi ne opilliset näkemykset, joiden mukaan ilma-aseella tai alueellisilla pommituksilla yksinään voitaisiin voittaa tulevat sodat. Itse asiassa Pommitusilmavoimien käyttö Normandian maihinnousun ja sitä seuranneen Länsi-Euroopan kampanjan tukemiseen oli yksi monista varhaisista askelista puolustushaarojen yhteistoiminnan ja yhteisoperoinnin alalla.

³¹ Bashow (2011), s. 34–35; Bond (2014), s. 114–124; Boog (1995), s. xlv; Cox (1998), s. xxxv–xxxvii.

³² Bashow (2011), s. 81–82; Bond (2014), s. 114–124.

LÄHTEET

Kirjallisuus ja artikkelit

- Bashow, David L.: The Balance Sheet: The Costs and the Gains of the Bombing Campaign. *Canadian Military History. Volume 15, Issue 3*. Scholars Commons [http://scholars.wlu.ca/cmh/vol15/iss3/4] 2006.
- Bashow, David L.: *Soldiers Blue. How Bomber Command and Area Bombing Helped Win the Second World War*. Canadian Defence Army Press, Canada 2011.
- Beetham, Michael: Foreword teoksessa British Bombing Survey Unit: *The Strategic Air War Against Germany 1939-1945*. Frank Cass, London 1998.
- Bellamy, Alex J.: The Ethics of Terror Bombing: Beyond Supreme Emergency. *Journal of Military Ethics, Vol. 7, No. 1*. Routledge, Taylor and Francis Group 2008.
- Bond, Brian: *Britain's Two World Wars Against Germany. Myth, Memory and Distortions of Hindsight*. Cambridge University Press 2014.
- Boog, Horst: Harris – A German View. Teoksessa Harris, Arthur T: *Despatch on War Operations 23.2.1942-8.5.1945*. Frank Cass, London. 1995.
- British Bombing Survey Unit: *The Strategic Air War Against Germany 1939–1945*. Frank Cass, London. 1998.
- Cox, Sebastian: Introduction. Johdanto teoksessa British Bombing Survey Unit: *The Strategic Air War Against Germany 1939–1945*. Frank Cass, London. 1998.
- Cox, Sebastian: Introduction. Johdanto teoksessa Harris, Arthur T: *Despatch on War Operations 23.2.1942-8.5.1945*. Frank Cass, London 1995.
- Davis Biddle, Tami: British and American Approaches to Strategic Bombing: Their Origins and Implementation in the World War II Combined Bomber Offensive. *Journal of Strategic Studies. Volume 18, Issue 1: Airpower Theory and Practice*. Taylor and Francis Group 1995.
- Fahey, John: *Britain 1939 – 1945: The Economic Cost of Strategic Bombing* (diss.). Sydney University. 2006.
- Fedorchak, Viktoriya: *British Air Power. The Doctrinal Path to Jointery*. Bloomsbury Academic 2019.
- Hall, David Ian: “Black, White and Grey”: Wartime Arguments for and against the Strategic Bomber Offensive. *Canadian Military History. Volume 7, Issue 1*. Scholars Commons [http://scholars.wlu.ca/cmh/vol7/iss1/2]. 1998.
- Harmon, Christopher C.: “Are We Beasts?” *Churchill and the Moral Question of World War II Area Bombing*. The Newport Papers. Naval War College, 1991.
- Hastings, Max: *Bomber Command*. Michael Joseph Limited, London 1979.
- Huston, John W.: Foreword teoksessa British Bombing Survey Unit: *The Strategic Air War Against Germany 1939–1945*. Frank Cass, London 1998.

MacKenzie, S.P.: *Beating the Odds: Superstition and Human Agency in RAF Bomber Command, 1942–1945. War in History, Vol. 22.* Sage Publications 2015.

Richards, Denis: *RAF Bomber Command in The Second World War. The Hardest Victory.* Penguin Books, London 2001.

Schreier, Katrin: *Revisiting Morale under the Bombs: The Gender of Affect in Darmstadt, 1942–1945. Central European History 50.* Cambridge University Press 2017.

Schwartz, Michael & Debra R. Comer: *Comparative Victimization and Victimhood during the Second World War: Claims of Moral Equivalence. Journal of Military Ethics, Vol. 17.* Taylor and Francis Group 2018.

Werrel, Kenneth P.: *The Strategic Bombing of Germany in World War II: Costs and Accomplishments. The Journal of American History, Vol. 73, No. 3.* Oxford University Press 1986.

Victory at All Costs – Brittiläistä sotahistoriaa tutkimassa

Toimittaneet Petteri Jouko, Raimo Ruokonen ja Aki Piesala

Maanpuolustuskorkeakoulun sotahistorian jatko-opiskelijaseminaari tekee vuosittain opintomatkan ulkomaille. Matkaohjelma muodostuu sotahistoriallisista kohdevierailuista ja opiskelijoiden pitämistä alustuksista.

Vuonna 2019 matkan kohteena piti olla Iso-Britannia. Maailmaa ravisteleva COVID-pandemia muutti suunnitelmat. Matka, kuten myös opiskelijoiden alustussarja, jäi suunnitelmaksi. Jotain alkuperäisestä suunnitelmasta kuitenkin jäi jäljelle. Opiskelijat laativat teemoistaan artikkelit, jotka nyt julkaistaan Sotataidon laitoksen julkaisusarjassa.

Britannian sotahistoriaan pureudutaan yhdeksässä artikkelissa. Pääteemoina ovat brittiläinen historiankirjoitus sekä meri- ja ilmasodan historia.

Maanpuolustuskorkeakoulu

Sotataidon laitos
PL 7, 00861 HELSINKI

Puh. +358 299 800

www.mpkk.fi

ISBN 978-951-25-3161-5 (nid.)
ISBN 978-951-25-3162-2 (PDF)
ISSN 2343-5275 (painettu)
ISSN 2343-5283 (verkkojulkaisu)

